

University
of Cyprus

**KIBRIS ÜNİVERSİTESİ
TÜRK VE ORTADOĞU ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

Türkiye Solu ve Kıbrıs Sorunu

(1950-1980)

DOKTORA TEZİ

ABDULLAH KORKMAZHAN

2016

University
of Cyprus

**TÜRK VE ORTADOĞU ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

Türkiye Solu ve Kıbrıs Sorunu

(1950-1980)

ABDULLAH KORKMAZHAN

**Doktora Derecesi İçin Gerekli Koşulların Kısmi Olarak Yerine Getirilmesi
Maksadıyla Kıbrıs Üniversitesi'ne Takdim Edilen Tez**

Ekim 2016

ABDULLAH KORKMAZHAN

ONAYLAMA SAYFASI

Doktora Adayı: Abdullah Korkmazhan

Doktora Tez Başlığı: Türkiye Solu ve Kıbrıs Sorunu (1950-1980)

Bu Doktora Tezi, Türkiye ve Ortadoğu Çalışmaları Bölümü'ne Doktora Derecesi için gerekli koşulların kısmi olarak yerine getirilmesi maksadıyla takdim edilmiştir ve tarihinde Değerlendirme Komitesi'nin üyeleri tarafından onaylanmıştır.

Değerlendirme Komitesi:

Araştırma Danışmanı: _____

Komite Üyesi: _____

Komite Üyesi: _____

Komite Üyesi: _____

Komite Üyesi: _____

DOKTORA ADAYININ BEYANI

Bu Doktora Tezi, Kıbrıs Üniversitesi'nin Doktora Derecesi için gerekli koşulların kısmi olarak yerine getirilmesi maksadıyla takdim edilmiştir. Referans, not ve/veya herhangi başka bir ifadeyle belirtilmediği takdirde, içeriği kendi çalışmalarımın orijinal ürünüdür.

ABDULLAH KORKMAZHAN

Öz

Bu çalışmada, Türkiye sol hareketlerinin 1950'lerden itibaren 1980'e kadar Türkiye'de iç ve dış politikanın gündemindeki yerini koruyan Kıbrıs sorunu ve alt başlıklarına ilişkin politikaları ve yaklaşımları ile Kıbrıs sorunu bağlamında, Kemalizm ve milliyetçilikle ilişkileri incelenmekte ve sorgulanmaktadır.

Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü, Kıbrıs sorununun Türkiye'nin "Milli bir sorunu" haline getirildiği 1950'lerden, 26 Mayıs 1960'da Türkiye'de gerçekleşen askeri darbeye kadar olan dönemi kapsamaktadır. İkinci bölümde, darbe sonrası kabul edilen 1961 Anayasası'nın temel hak ve özgürlükler alanında sağladığı görece özgürlükçü bir ortamda solun gelişip güçlendiği ve 12 Mart 1971 askeri darbesi ile son bulan dönem incelenmektedir. 12 Mart sonrası ve 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar olan dönem ise çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır.

Dördüncü ve son bölümde ise Türkiye sol hareketi üzerine ideolojik ve politik tartışma yürütülmekte, Kemalizm ve milliyetçilik ile olan ilişkisi ve etkileşimi anlatılmaktadır. Son olarak çalışma çerçevesinde varılan sonuçlara ve temel önermelere yer verilmektedir.

Çalışma boyunca izlenen temel yöntem konu ile ilgili birinci kaynakların ve arşivlerin incelenmesi olmuştur. Ayrıca Türkiye sol hareketini tarihsel, teorik ve pratik bütünlük içerisinde ele alan yayınlar ve çalışmalardan da yararlanılmış, bunun yanında röportajlar yapılmıştır.

Abstract

This study analyses and questions the left movements in Turkey from the 1950's to the 1980's, their policy and approaches to the Cyprus Problem and its subheadings which were able to remain on the agenda of internal and foreign policy in Turkey and their relations with Kemalism and nationalism in regard to the Cyprus problem.

The first part of the study which is composed of five parts covers the period between the 1950's where the Cyprus Problem was considered as Turkey's 'National Problem', to the 26th of May 1960 when the military coup took place in Turkey. The second part covers the period referred to as the post-coup era where the 1961 Constitution guarantees fundamental rights and freedoms and thus provides a relatively libertarian environment where the left develops and strengthens up to the military coup of the 12th of March 1971. Post 12th of March up until the military coup of the 12th of September 1980 composes the third part of the study.

In the fourth and final part of the study, a political and ideological argument develops on the left movement in Turkey and their relationships and interaction with Kemalism and nationalism are explained. Finally the conclusions and main suggestions of the study are outlined.

The main method applied during the study is the analysis of primary resources and archives. In addition publications that applied a holistic approach to the historical, theoretical and practical aspects of Turkey's left were benefited from and interviews conducted.

İçindekiler

GİRİŞ

1

BİRİNCİ BÖLÜM: 1950-1960

1950'li Yıllarda Kıbrıs, Kıbrıs Sorunu ve Türkiye Solu	4
Kıbrıs'ta Enosis Mücadelesinin Yükselişi	6
Kıbrıs'ın Türkiye'nin "Millî Sorunu" Haline Getirilişi	22
Şiddet, Terör ve Enosis'e Karşı Taksim!	26
Emperyalizmin Bahşettiği "Bağımsızlık"	31
Nâzım Hikmet ve TKP	35

İKİNCİ BÖLÜM: 1960-1971

27 Mayıs Darbesi ve Solun Yükselişi	45
Cumhuriyetin Çürük Temeli ve Bağımsız Dış Politika	55
1963 Olayları ve Türkiye Solunun Tutumu	58
Aybar'ın Bursa Konuşması ve TİP'in "Kıbrıs Krizi"	69
1964 Kıbrıs Krizi ve Sol	73
Türk-Sovyet Yakınlaşması, Federasyon Tartışmaları, Türkiye Solu ve AKEL	79
TKP MK Dış Büro Tartışmalarında Enosis	96
Johnson Mektubu ve Sol'da Yükselen Anti-Emperyalizm	101
TİP Askeri Müdahaleye Onay Veriyor	109
Milli Demokratik Devrim ve Kıbrıs	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 1971-1980

12 Mart Sonrası Türkiye ve Sol	125
Darbe, İstila ve Bölünme, Kıbrıs Emin Ellerde!	127
Solun Darbe ve Askeri Müdahaleye Yaklaşımı	136
Solun Müdahale Yanılgısı	142
İşgal Sonrası Suskunluk	146
Solun Suskunluğunu Okumak	154
Kıbrıs Sorunu Yükselen Faşizmin Gölgesinde Kalıyor	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye Solunun Milliyetçilik ile İmtihanı	160
Kemalist Modernleşme ve Solun İyimserliği	160
Sol'da Milliyetçilik Yapısal Bir Sorundur	169

SONUÇ

171

EK

Bugünden Geçmişe Bakış. Türkiye Solunun Önemli İsimlerinin Anlatıları	176
Fikret Başkaya ile Söyleşi	181
Veysi Sarısözen ile Söyleşi	189
Mahir Sayın ile Kurtuluş Hareketi Üzerine	195

KAYNAKÇA

201

Giriş

1830 yılında Fransız ordusu tarafından işgal edilen Cezayir, 132 yıl boyunca Fransa'nın sömürgelerinden biri olarak kaldı. 1954-1962 yılları bağımsızlık mücadelesinin doruğa çıktığı Cezayir Savaşı yıllarıydı.

Sosyalist ve komünistlerin desteği ile 1956'da iktidara gelen Guy Mollet hükümeti, Cezayir'deki direnişin ve bağımsızlık mücadelesinin bastırılması için sağcı hükümetlerden daha ağır politikalar uyguladı. Dünya'nın başka ülkelerindeki bağımsızlık mücadelelerine destek veren Fransız Komünist Partisi, Cezayir'in bağımsızlığına şiddetle karşı çıkarak, Fransa'ya bağlı kalması için hükümeti destekledi ve sömürgeciliği meşru gören ikircikli bir politika izledi.

Fransız Komünist Partisi'nin ve sosyalistlerin enternasyonalist değerlere aykırı bir şekilde, militarist ve milliyetçi cephe içerisinde yer alması karşısında, aralarında Jean Paul Sartre, Simon de Beauvoir ve Francis Jeanson gibi aydınların olduğu 121 solcu aydın ve örgütler, Cezayir'in bağımsızlığı için savaş karşıtı ve anti-emperyalist mücadele yürütüp, kampanyalar düzenlediler. Fransız halkını devletlerine karşı sivil itaatsizliğe, Cezayirliler ile dayanışmaya çağırdılar. Fransız Komünist Partisi'nin tutumuna rağmen, solcu aydınların ve örgütlerin mücadelesi, 3 Temmuz 1962'de ilan edilen Cezayir'in bağımsızlığında çok önemli bir rol oynadı.

1950'lerden itibaren Türkiye'de iç ve dış politikanın esas gündemlerinden olan Kıbrıs sorunu ve alt başlıklarına Türkiye solunun yaklaşımı nasıl olmuştu? Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik sömürgeciliği ve 20 Temmuz 1974 askeri harekâtı ile gerçekleşen fiili işgal karşısında nasıl bir duruş sergilemiştir? İşgalin ve sömürgeci politikaların son bulması, Kıbrıs sorununun çözümü ve Ada'nın yeniden birleştirilerek, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü için ne yapılmıştır? Ortaya konan yaklaşımlar ve duruş, Kıbrıs sorununun çözümüne ve Kıbrıs'ın bağımsızlığının kazanılmasına katkı mı sunmuştur, yoksa emperyalizmin ve Türk

milliyetçiliğinin Kıbrıs'ı bölme ve sömürgeleştirme değirmenine su mu taşımıştır? Türkiye solunun Kıbrıs sorununa yaklaşımı, sol ve enternasyonalist değerler ile örtüşmekte midir, çelişmekte midir? Kısacası, Türkiye solunun Kıbrıs gündemi, Cezayir örneğindeki Fransız Komünist Partisi'nin militarizmini ve milliyetçiliğini mi temsil etmektedir, yoksa Cezayir'in bağımsızlığı ve özgürlüğü için sol ve enternasyonalist değerler ışığında hareket edip etkin bir mücadele yürüten ve bağımsızlığın kazanılmasında önemli rol oynayan solcu aydın ve devrimci örgütlerin duruşunu mu? Çalışmamızın esası, bu sorulara cevaplar aramaktır.

Bu çalışma çerçevesinde incelenen Türkiye solunun önemli bir bölümünün, Kıbrıs sorununa sınıfsal bir perspektiften ve iki toplumun ortak çıkarları açısından yaklaşım ve çözümleme ile bağımsız, tutarlı ve özgün bir politika geliştiremedikleri gözlemlenmektedir. Solun büyük bir bölümü Kıbrıs konusunda enternasyonalist değerlere aykırı bir şekilde iktidarlar ile birlikte milliyetçi ve militarist kamp içerisinde yer almıştır. Kıbrıs, iktidarlar için olduğu gibi sol açısından da milli bir dava olarak ele alınmıştır. Türkiye solu Kıbrıs konusunda büyük oranda suskun kalmış ve sorunu gündemine almaktan kaçınmıştır.

Türkiye solu içerisinde en eski parti olan Türkiye Komünist Partisi (TKP), Kıbrıs bağlamında milliyetçi bir çizgi izleyen diğer sol hareketlerden ayrılmaktadır. TKP, Kıbrıs politikasını büyük oranda Emekçik Halkın İlerici Partisi (AKEL) ve Yunanistan Komünist Partisi (KKE) ile dayanışma ve işbirliği temelinde belirlemiştir. Bu bağlamda, 1951'de itibaren İngiltere sömürgeciliğinden ve emperyalizmin savaş üssü olmaktan kurtulmanın Enosis ile mümkün olacağını savunmuştur. TKP, 1958'den itibaren ise Enosis politikasını terk ederek "bütün Adalılara eşit hak tanıyan tarafsız, bağımsız, demokrat, barışçı bir cumhuriyet" politikasını izlemiştir. TKP, diğer sol hareketlerin aksine, 20 Temmuz 1974 askeri müdahalesi hariç Kıbrıs'a askeri müdahale seçeneği gündeme geldiği her hal ve şartta buna karşı çıkmıştır.

1960'lı yılların en etkili sol hareketlerinden olan *YÖN* dergisi, Kıbrıs Sorununu "Milli Dava" olarak ele almış ve soruna milliyetçi bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. *YÖN*, genellikle

diplomatik yollar ile çözüm aranması yönünde yayın izlese de, askeri müdahale seçeneği gündeme geldiğinde doğrudan veya dolaylı destek çıkmaktan geri durmamıştır. Farklı görüşlerden bir çok aydınının bulunduğu bir platform olan *YÖN*'de, Kıbrıs ile ilgili zaman zaman bir biri ile çelişen farklı değerlendirmelerde yapılmıştır.

60'lı yılların en önemli sol siyasi partilerinden olan Türkiye İşçi Partisi (TİP), Enosis ve Taksim'e karşı federasyon tezini savunmuş, ancak Kıbrıs konusunda dozu gittikçe artan milliyetçi bir yaklaşım sergilemiştir. Parti yetkililerinin bir çok kez belirttiği gibi Kıbrıs sorununda "ulusal görev bilinci" ile hareket etmiştir. İlk başlarda izlediği "Misak-ı Milli" politikasından uzaklaşarak parlamentoda Kıbrıs'a askeri müdahaleye onay verme noktasına kadar savrulmuştur. TİP, Kıbrıs sorununa 'Partiler üstü ve sınıf çelişkilerinin ötesinde milli bir dava' olarak yaklaşmıştır. Bu dönemin bir diğer etkili sol hareketi olan Milli Demokratik Devrim'de, Kıbrıs sorununu "Milli Dava" olarak ele almıştır. Enosis'e karşı çıkarak federasyon tezini savunan MDD, Kıbrıs konusunda milliyetçi bir çizgi izlemiştir.

TKP, TİP, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Aydınlık Hareketi, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Devrimci Yol ve Kurtuluş Hareketi'ni ele aldığımız 70'li yıllar solunun önemli bir bölümü ise Yunan Cuntası'nın darbesi karşısında gösterdiği duyarlılık ve tepkiyi, Türkiye'nin 20 Temmuz'daki birinci askeri müdahalesi karşısında göstermemiştir. Müdahaleyi destekleyen solun büyük bir bölümü Kıbrıs'ın işgal edilip sömürgeleştirilmesi karşısında ise suskun kalmıştır.

Çalışmamızda tüm detayları ile incelediğimiz Türkiye solunun, Kıbrıs sorununa yaklaşımının ve oynadığı rolün en az iktidardakilerinki kadar önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü emperyalist ve milliyetçi politikalar karşısında alternatif politikaları geliştirip, süreci/süreçleri halklar ve ezilenler lehine dönüştürme sorumluluğu ve görevi her zaman soldadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1950-1960

1950’li Yıllarda Kıbrıs, Kıbrıs Sorunu ve Türkiye Solu

Türkiye’de 1960’lara gelinceye kadar siyasî bir hareket olarak büyük bir önem taşımayan sol,¹ içinde bulunduğu zor koşullara rağmen Kıbrıs sorunu ve alt başlıklarına ilişkin görüşlerini olabildiğince açıklamaya çalışmıştır.

Türkiye’de solun tarihi, 1946’daki kısa süreli Esat Adil Müstecaplı önderliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ile Şefik Hüsnü Değmer ve arkadaşlarının kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) deneyimlerine ve 1954-1957 arasında Vatan Partisi’nin faaliyetlerine rağmen 1960’lara kadar, esas itibariyle Türkiye Komünist Partisi’nin tarihidir.² Kurulduğu 10 Eylül 1920 tarihinden itibaren çeşitli dönemlerde aldığı ağır darbeler ile sürekli güçsüzleşen, bu nedenle siyasal alanda 1950 seçimleri arifesinde “Nâzım Hikmet’e Özgürlük” kampanyası dışında, yönlendirici bir kitle hareketi oluşturamayan TKP, 26 Ekim 1951’de başlayan ve 1954’e kadar süren tutuklamalar ile faaliyetleri durma noktasına gelmiş ve esas faaliyet alanını yurtdışına kaydırmıştı.³

Bu dönemde Türkiye’de faaliyet yürüten tek sosyalist parti eski bir TKP’li olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından 29 Ekim 1954’te kurulan Vatan Partisi’dir.⁴ 1957’de seçimlere de katılan ancak ciddi bir varlık gösteremeyen Vatan Partisi’ne yönelik soruşturmalar sonucu Kıvılcımlı ve parti yöneticileri tutuklanır. Kıvılcımlı; 2 Aralık 1959’da tahliye olmasına rağmen partiyi yeniden canlandırmaz. Parti, 27 Mayıs 1960 darbesi ertesinde sönümlenir.⁵

¹ Tunçay, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS Yayınları, İstanbul, 1992, s.9.

² Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, 2008, İstanbul, s.30.

³ Gürel Burak, Fulya Özkan, *İsmail Bilen (Laz İsmail)*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.300.

⁴ Sayılğan, Aclan, *Türkiye’de Sol Hareketler 1871-1972*, Hareket Yayınları, 1972, İstanbul, s.356.

⁵ Bilgiç, A. Ulaş, *Doktor Hikmet Kıvılcımlı*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.591.

Vatan Partisi, faaliyet yürüttüğü 1954-57 tarihleri arasında Türkiye siyasetinin en önemli gündemlerinden biri olmasına rağmen Kıbrıs konusunda hiçbir açıklama veya eylemde bulunmadı. Diğer bir ifade ile Vatan Partisi'nin bir Kıbrıs politikası yoktur.

1950-60 döneminde TKP'nin Kıbrıs konusuna ilişkin görüşleri, 26 Ekim tutuklamalarından önce 17 Haziran 1951'de yurt dışına çıkıp Moskova'ya giden Nâzım Hikmet'in, bazı Kıbrıs Türk, Kıbrıs Rum ve Türkiye gazetelerine de yansıyan açıklamalarında, Emekçi Halkın İlerici Partisi (AKEL) Merkez Komitesi Üyesi Derviş Ali Kavazoğlu ile mektuplaşmalarında ve radyo konuşmalarında yer almaktadır.

1962 yılında Leipzig'de gerçekleşen TKP MK Dış Bürosu Konferansı'nın 3 Nisan tarihli tutanağına göre Nâzım Hikmet şöyle diyor: “Benim iki türlü siyasî faaliyetim oldu. Marat⁶, Moskova'dan çıkamazken, onun dışarıda yapması gereken teknik işleri onunla konuşarak ben yapıyordum.”⁷ Bu ifadeye dayanarak Nâzım Hikmet'in Kıbrıs'a ilişkin düşünce ve faaliyetlerinin şahsi olmadığını, TKP'nin politikası olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Nâzım Hikmet'in Kıbrıs'a ilişkin faaliyetlerinin yanı sıra TKP'nin İstanbul'da yayınlanmakta olan gazetelerin arasında sarılı olarak 1955'in Ekim ayında Kıbrıslı Türklere gönderdiği bir bildiri mevcuttur.⁸ Ayrıca TKP'nin de parçası olduğu Uluslararası Komünist Hareket'in çeşitli toplantı tutanakları ve bildirileri de bir takım veriler sunmaktadır.

⁶ Marat, 1937 Mayıs'ında Moskova'ya giden ve 1937 yılından itibaren TKP temsilcisi sıfatını kullanan İsmail Bilen'dir. Gürel Burak, Fulya Özkan, *İsmail Bilen (Laz İsmail)*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.300.

⁷ *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, TÜSTAV Yayınları, 2002, İstanbul, s.31.

⁸ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Üç Dönem Üç Aydın*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2013, s.100.

Kıbrıs'ta Enosis Mücadelesinin Yükselişi

Kıbrıslı Rum toplumu içerisindeki Enosis – Yunanistan'la birleşme – talepleri siyasi kampanya bakımından güçlendiği 1950'lere özgü bir durum değildir.

Enosis arzusu 1821'deki bağımsızlık savaşının ardından doğan bağımsız Yunan devletinin inşa süreci ile şekillenmiştir. Yunan ulus-devletinin inşa süreci, Yunan adalarının birer birer Yunanistan ile birleşmesini sağlamış, giderek artan bir biçimde Kıbrıslı Ortodoks Rumları da etkisi altına almış ve devlet doktrini olarak şekillenen Megali İdea (Büyük Ülkü)⁹ Kıbrıs'ta da süratle taraftar kazanmıştı.¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun, I. Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri safında ve Almanya'nın yanında savaşa katılmasını fırsat bilen İngiltere, 4 Haziran 1878'de kiraladığı Kıbrıs'ı, 5 Kasım 1914'de tek taraflı ilhak ettiğini ilan etti. Kıbrıs'ı sömürgeleri arasına katan İngiltere, 1915'de Yunanistan'a savaşa kendi yanında katılması karşılığında Kıbrıs'ı vermeyi vaat etti. İlk başlarda savaşa katılmaktan kaçınan Yunanistan, daha sonra İngiltere yanında savaşa katılır. Fakat İngilizler artık çok geç olduğunu söyleyerek Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermek istemezler.¹¹

Kıbrıslı Türk liderliği, Kıbrıs'ın İngilizler tarafından ilhak edildiği 5 Kasım 1914 tarihinden bir gün sonra İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret ederek, Ada'nın statüsünde meydana gelen değişikliği kabul ettiklerini bildirdiler. Ayrıca Büyük Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na ve Müslüman halka verdiği yardım ve sempatiye karşı, Osmanlı hükümetinin çok az bir şükran belirttiğini ve İttifak devletlerinin yanında savaşa katılması kararından utanç duyduklarını belirtirler.¹²

Türkiye Cumhuriyeti, 24 Temmuz 1923'de Müttefik ülkeleriyle imzaladığı Lozan Barış Anlaşması'nın 20. maddesinde Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakını tanıır. Bu

⁹ Eskiden Bizans İmparatorluğu'na ait olan tüm toprakları yeniden elde ederek, Konstantinopolis (İstanbul) başkent olmak üzere, büyük Helen İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı hedeflemek.

¹⁰ Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kışkacında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.75.

¹¹ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkiler*, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983, s.37.

¹² An, Ahmet, *Kıbrıs Nereye Gidiyor?* Everest Yayınları, 2002, Ankara, s.2.

anlaşmadan sonra Türkiye, Kıbrıs üzerindeki tüm haklarından vazgeçer ve Kıbrıs resmen Büyük Britanya İmparatorluğu'nun parçası haline gelir. Büyük Britanya, 10 Mart 1925 yılında Kıbrıs'ı "Taç Kolonisi" (Kraliyet Sömürgesi) yapar. Türkiye'nin ve İttifak kuvvetlerinin yenilmesiyle sonuçlanan I. Dünya Savaşı sonrası Kıbrıs'ta yabancı hâkimiyetinin son bulacağını ve Enosis'in gerçekleşebileceğini düşünen Kıbrıslı Rumların umutları yıkılır. Ancak, Enosis arayışları devam eder. Ekim 1931 Olaylarına kadar Enosis için çeşitli çalışmalar yürütülür. Bunlar içerisinde ön plana çıkan, Kavanin Meclisi'nin boykot edilmesi, Enosis talebi ile toplanan imzaların İngiliz Yüksek Komiseri'ne teslim edilmesi ve Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen muhtıralardı. Ancak İngiltere, Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerini her defasında reddeder.¹³

İngiliz Sömürge Yönetiminin uyguladığı ağır vergi politikalarının devamı olan Gümrük Vergisi ve Gelirleri Yasa Tasarısı'nın 28 Nisan 1931 tarihinde Kavanin Meclisi'nde reddedilmesi üzerine, Sömürge Yönetimi yasayı zorla uygulamak ister. Bunun üzerine sömürge yönetimine karşı Kilise önderliğinde, Enosis içerikli eylemler patlak verir. Başlatılan Enosis yanlısı eylemler, 21 Ekim 1931'de büyük olaylar yaşanmasına neden olur. İngiliz valisinin konağı yakılır. Olaylar tüm Ada'ya yayılır ve birçok tutuklama gerçekleşir. Kıbrıs Komünist Partisi ise halkı Enosis değil bağımsızlık talep etmek için İngilizlere karşı protestoya katılmaya davet eder. Protestolara katılan birçok parti yöneticisi tutuklanır. Bazı parti yöneticileri milliyetçi liderlerle birlikte sürgüne gönderilir ve birçoğu hapis cezasına çarptırılır. Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri KKP'nin sürekli güçlenip, etkili bir siyasî güç haline dönüşmesi ve tüm Kıbrıs halkını İngiliz emperyalizmine karşı bağımsızlık savaşı vermeye çağırmasıdır.¹⁴

Kontrolü kaybeden İngiliz Sömürge Yönetimi, olayları fırsat bilerek 23 Ekim 1931'de Cyprus Gazette'de yayınlanan kararname ile Kavanin Meclisi ve belediye meclislerini kapatarak, Anayasa'yı yürürlükten kaldırdığını ilan eder. Tüm yetkiler İngiliz Valisi'ne

¹³ Richter, A. Heinz. *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.28.

¹⁴ Adams, Thomas, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, California, 1971, s.17.

devredilir. Çıkarılan sansür yasası ile her türlü yayın, yabancı gazetelerde yayınlanacak makaleler ve yapılacak açıklamalar kontrol altına alınır. Siyasî örgütlenmeler, kulüpler yasaklanır. Komünist belgeleri bulundurmaktan dolayı iki yıl hapis cezası uygulanır. Polise, komünizme ilgi duyduğunu düşündüğü kişileri mahkeme kararı olmadan tutuklama, evlerini arama ve yazılı belgelere el koyma izni verilir. Yabancı ülkelerdeki komünistlerle yazışmalar da kontrol altına alınır. Enosis çabalarına karşı da bir takım kararlar hayata geçirilir. Yunan tarihi dersleri, millî şiirlerin öğrenilmesi ve benzer şarkıların söylenmesi yasaklanır. Öğretmen atamaları, ders kitaplarını ve müfredatı belirleme yetkisi İngiliz Sömürge Valisinin yetkisine verilir.¹⁵

İngiliz Sömürge Valisi Sir E. Stubbs, 16 Ekim 1933 tarihli raporunda şu ifadelere yer veriyordu: “Halk için iyi öncüler yetiştirirken, kötü liderleri ortadan kaldırmak için tedbir almalıyız. Bu kötüler iki türdür. Komünistler ve Kilise. Yeni yasalar, sanıyorum komünistleri bütünü ile ezer. Yeter ki uygulamaya konsunlar”.¹⁶ Sir Stubbs’un yerine atanan yeni Vali Palmer ise 10 Ocak 1934’te Sömürgeler Bakanı Parkinson’a görüşlerini bildirirken şu ifadelere yer veriyordu: “Benim görüşüm, şimdilik, Kiliseye mümkün olduğu kadar, ancak sorun yaratmayacak kadar güç vermek en iyisi olacak. Fakat durum ve ihtiyaçlar her an değişebilir. Şimdilik Kilise bütün sahtekârlığına karşın anti-komünisttir ve bu büyük hazinedir”.¹⁷

Vali Palmer’e göre Enosis fikri ortadan kalkarsa, onun yerini “Kıbrıs Ulusçuluğu” alacaktı. Bunun önüne geçmek için bölgeler arasındaki farklı kimlikleri kışkırtacak olan yeni bir yapı kurulmalıydı. Vali Palmer, Londra’ya gönderdiği 23 Ekim 1936 tarihli başka bir raporda şöyle demektedir: “Bizim Kıbrıs’ta gelecekte de bir siyasal rahatlığımız olabilmesi için Adanın yönetimi, istisnalara da yer verecek şekilde, bölgeler temeli üzerinde sürdürülmelidir. Böylece Kıbrıs ulusçuluğu kavramı - ki Enosis aşınmış bir değer durumuna

¹⁵ AKEL, The Party Of The Working People, Edited by CC of AKEL. Nicosia, 1984, s.38.

¹⁶ Kızılyürek, Niyazi, *Paşalar ve Papazlar*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011, s.60.

¹⁷ age. s.61.

geldiğinde bu yeni kavramın yükselişi kaçınılmaz olacaktır - mümkün olduğunca uzak bir geleceğe itilip karanlıkta bırakılabilecektir”.¹⁸

Osmanlı döneminden kalma bürokratlar ve sömürge yönetimin atadığı seçkinlerden oluşan Kıbrıslı Türk liderliği ayrıcalıklı konumlarını korumak için sömürge yönetimi ile çıkar birliğini sürdürüyordu. Kıbrıslı Türk liderliği Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri karşısında Türk milliyetçiliğini ön plana çıkararak, İngiliz Sömürge Yönetimi'nin devamından yana bir politika izliyordu. Kıbrıslı Türk liderliğinin konumunu Vali Palmer 1935 yılındaki sözleri ile çok iyi özetliyor: “Yarım yüzyıllık bir süre boyunca, anayasayı uygulayabilmemiz, Türklerin bize olan sadakati ile mümkün olmuştur”.¹⁹

Her iki toplumdaki milliyetçilik kontrollü bir baskı altında tutulsa da, bağımsızlık yanlısı komünist hareketten daha az zararlı görülüyordu. Milliyetçiliğin aşılması ve Kıbrıslılık kavramının öne geçmesi, böl-yönet politikasına dayanan İngiliz Sömürge Yönetimi için ciddi tehditler içeriyordu. Dolayısı ile bu dönemde, İngiliz Sömürge Yönetimi'nin baskıcı yönetim tarzı ve “hazine” olarak nitelendiği her iki toplum içerisindeki milliyetçi hareketlere karşı hoşgörülü davranması, Kıbrıslılık bilinci ve bağımsızlık mücadelesinin yükselmesini engellemeye dönük bilinçli bir politikaydı.

II. Dünya Savaşı tüm dünyada olduğu gibi Kıbrıs'ta da önemli dönüşümlerin gerçekleşmesini tetikledi. Bu dönüşümler özellikle İngiltere'nin Kıbrıs'ı da kapsayan, sömürgelerine yönelik politika değişikliklerinde görülür. İngiltere, Kıbrıs'taki baskıcı sömürge anlayışında kısıtlı yumuşamaya yönelir.

1939 yılında baskıcı ve yasakçı tüm yasalar kaldırılır. Belediye seçimlerinin yapılması için çalışmalar başlatılır. Siyasî partilerin ve sendikaların kurulması için yasal düzenlemeler

¹⁸ An, Ahmet, *Kıbrıs Türk Toplumunda Kıbrıslılık: Engeller ve Gerekli Koşullar*, 2005, s.5.

<http://www.youblisher.com/p/4750-Ahmet-An-Kibris-Tuerk-toplumunda-Kibrislilik/>

¹⁹ Kızılyürek, Niyazi, *Paşalar ve Papazlar*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011, s.39.

hayata geçirilir. Bu ortamı iyi değerlendiren işçiler ciddi bir örgütlenme içerisine girerler. 1941 yılına gelindiğinde çeşitli alanlarda 60'ı aşkın sendika kurulur.²⁰

1941'de kurulan Tüm Kıbrıs Sendika Komitesi (PSE) ile sendikalar tek çatı altında bir araya gelir.²¹ Kıbrıslı Türk, Kıbrıslı Rum, Ermeni, Maronit ve Latin işçilerin birlikte örgütlü bulunduğu ve komünistlerin kontrolünde olan PSE'nin başarılı olması İngilizleri korkutur. Bunun üzerine daha sonra Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü'nün (EOKA) güç kaynaklarından biri olacak olan Kilise'nin kontrolündeki sağcı SEK sendikasının kurulmasına izin verilir.²² Kapatılan KKP'nin devamı olarak 14 Nisan 1941'de kurulan AKEL ile sendikal alanda hızla örgütlenen işçi sınıfı, siyasî partisine kavuşmuş olur. Sağcılar ise "Enosis İçin Ulusal Parti"yi (KEK) kurarlar.²³

21 Mart 1943 günü ülke genelinde ilk defa belediye seçimleri gerçekleştirilir. II. Dünya Savaşı'nın ekonomik bunalım döneminde işçi ve emekçiler arasında büyük destek kazanan AKEL, Mağusa ve Limasol Belediye Başkanlıklarını kazanır. Lefkoşa Belediye seçiminde ise Başkanlığı Enosis yanlısı KEK partisinin başkanı sağcı Dr. Dervis Gigi kazanırken meclis üyeliklerine ise büyük oranda yine bu partiden sağcı adaylar seçilir.

Lefkoşa belediye seçimine siyasî örgütü bulunmayan Kıbrıslı Türkler iki ayrı grup olarak katılır. Dr. Fazıl Küçük ve grubundan Necmi Avkıran ile Şükrü Veysi ve diğer grubun lideri Necati Özkan, Lefkoşa Belediye Meclisi'ne seçilmeyi başarırlar.

İngiliz Sömürge Yönetimi tarafından daha önce "Sir" ünvanı ile mükafatlandırılan ve Evkaf Dairesi'nin başında bulunan Sir Münir Bey, 1943 Nisan'ının ilk günlerinde, Kıbrıslı Türklerin ileri gelenleri ile ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirir. Görüşmelerde hem Kıbrıslı Rumların yeniden hızlanan Enosis çabalarına karşı toplu bir savaşım verecek, hem de muhtemel siyasî gelişmeler karşısında Kıbrıslı Türklerin hazırlıklı bulunmalarını sağlayacak

²⁰ Tuncel, Kamil, *Düşmana İnat Bir Gün Daha Yaşamak*, KTÖS Yayınları, 2005, Lefkoşa, s.24.

²¹ *PEO 50. Yıl*, 1991, Lefkoşa, PEO Yayınları, s.60.

²² Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.35.

²³ Adams, Thomas, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, California, 1971, s.22.

siyasî bir örgüt kurulması düşüncesini ortaya koyar.²⁴ Lefkoşa Belediyesi'nin 4 Kıbrıslı Türk Belediye Meclisi üyesinin yaptığı çağrı üzerine 18 Nisan 1943 tarihinde Lefkoşa'daki Evkaf Dairesi Salonu'nda bazı davetliler, kentlin serbest meslek sahipleri, zanaatkar ve esnafından 76 kişinin katılımı ile gerçekleşen toplantı sonucu Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK) kurulmuş olur. Prof. Dr. Niyazi Kızılyürek bu konu ile ilgili şunları aktarıyor:

“KATAK her ne kadar ulusal uyanışın göstergesi olarak adlandırılmışsa da, gerçek olan şudur ki; İngiliz Sömürge Yönetimi işbirlikçi Türkleri bu örgütü kurmak için teşvik etti. Sadık Sir Münir Bey, bu örgütün kurulması için bir dizi temaslarda bulundu. İngiliz Sömürge Yönetimi'nin tam desteğini vereceğini söyledi. Ne kadar ilginçtir; Türklük adına örgüt kurmak bir Sir'e düştü”.²⁵

Daha ilk senesini tamamlamadan KATAK'ın içinde anlaşmazlıklar çıkar. Dr. Fazıl Küçük ve bazı arkadaşları bu örgütten ayrılarak 23 Nisan 1944'te “Kıbrıs Millî Türk Halk Partisi'ni” kurarlar. Kıbrıslı Türk liderliği, İngilizlerin teşviki ile Kıbrıslı Rumların Enosis istemlerine karşı milliyet esasına dayalı ayrı siyasal örgütlenme çalışmaları başlatır. Bu çalışmalar kısa süre sonra sendikal alanda da görülür. Gerek PSE çatısı altında, gerekse de AKEL'de sınıfsal bilinç kazanan Kıbrıslı Türk işçiler, Kıbrıslı Türk liderliği tarafından oluşturulan milliyet esasına dayalı ayrı sendikalar çatısı altına çekilmeye çalışılır. İngilizlerin teşvikleri yanında PSE içerisinde görülen Enosis yanlısı politikalara yönelim, Kıbrıslı Türk işçileri huzursuz ediyor ve Kıbrıslı Türk liderliğinin ayrılıkçı tutumuna önemli oranda katkı sağlıyordu.²⁶

13 Ağustos 1944'de yüzlerce Kıbrıslı Türk işçi, PSE'den ayrılarak “Güneş Türk İşçi Birliği”ni, 15 Ekim'de ise “Lefkoşa Türk İşçiler Birliği”ni oluştururlar. 1944 yılı sonunda milliyet esasına göre kurulmuş olan 7 örgüte üye Kıbrıslı Türk İşçilerin sayısı 436 idi. 1945 yılı içerisinde Larnaka, Leymosun, Mağusa, Lefke ve Girne'de kurulmuş 13 tane ayrı Türk

²⁴ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.3.

²⁵ Kızılyürek, Niyazi, *Paşalar ve Papazlar*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011, s.45.

²⁶ Tuncel, Kamil, *Düşmana İnat Bir Gün Daha Yaşamak*, KTÖS Yayınları, 2005, Lefkoşa, s.28.

İşçi Birliklerine üye olan işçilerin sayısı 843'e yükselmişti. 1 Ağustos 1945'de Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu adında bir üst örgüt oluşturulur.²⁷

Ağustos 1941'de İngiltere Başbakan Churchill ve ABD Başkan Roosevelt ilan ettikleri Atlantik Bildirisi'nde, bütün halkların yönetim biçimini seçme hakkına saygı duyulacağı, kendi kendilerini yönetme hakları ellerinden alınanlara bu hakların iade edileceği ve üzerinde yaşayanların onayları dışında hiçbir toprak değişikliği yapılmayacağı açıklanmıştı.²⁸ Ekim 1943'de merkezi Londra'da bulunan Kıbrıs İşleri Komitesi'nin, Atlantik Bildirisi'nin ilkelerinin Kıbrıs'a da uygulanmasını talep etmesi üzerine, İngiliz hükümetinde bir takım görüş ayrılıkları ortaya çıkar. Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi görüşündeyken, Sömürgeler Bakanlığı Atlantik Bildirisi'nin İmparatorlukta değil, sadece Nazi işgali altındaki ülkelerde geçerli olduğunu açıklar.²⁹ 1945 yılında seçimleri kazanan İşçi Partisi'nin Sömürgeler Bakanı George Hall, Kıbrıs'ın İmparatorluğun parçası olarak kalacağı açıklamasında bulunarak bu konuya son noktayı koyar.³⁰

26 Mayıs 1946'da yapılan belediye seçimlerinden AKEL güçlenerek çıkarak, Leymosun, Mağusa ve Lefkoşa'da seçimleri kazanır.³¹ Halkı isyana kışkırtma gerekçesi ile kapatılan PSE'nin yerine 1946'da kurulan Tüm Kıbrıs İşçi Federasyonu (PEO) en güçlü ve en büyük sendika durumundaydı.³² Kilise ve Kıbrıs Rum sağının Enosis talepleri de gittikçe yükselmekteydi.

İngiltere sömürgeciliğine karşı yükselen tepkiler Kıbrıs'la sınırlı değildi. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik yıkım, Afrika ve Orta Doğu'da yükselen sömürgecilik karşıtı mücadeleler karşısında İngiltere, BM tarafından karar altına alınan "halkların kendi

²⁷ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.13.

²⁸ Klose, N and Lader, K, *United States History: Since 1865*, Barron's Educational Series, Inc, 2001, New York s.223.

²⁹ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.36.

³⁰ age. s.49.

³¹ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.18.

³² *PEO 50. Yıl*, 1991. PEO Yayınları, s.3.

kaderlerini tayin hakkı”³³ ilkesine dayanarak sömürge politikalarında geri adımlar atmak zorunda kalıyordu. İngiltere, 14 Şubat 1947’de Filistin sorunuyla ilgili sorumluluklarını BM’ye aktaracağını, 20 Şubat’ta ise Hindistan’ın bağımsızlığını tanıyacağını ilan eder. 1936’da yapılan anlaşma ile Mısır’dan ayrılmaya başlayan İngiliz askerleri, II. Dünya Savaşı sonrası Süveyş Kanalı hariç tüm ülkeden çekilmiş durumdaydı. Mısır’daki gelişmelerin ülkeyi bağımsızlığa doğru götürmesi, İngiliz emperyalizminin Mısır’da daha fazla tutunamayacağını habercisiydi.³⁴

21 Şubat 1947’de ise İngiltere, bir süredir Türkiye ve Yunanistan’a vermekte olduğu ekonomik ve askeri yardımı artık veremeyeceğini, Yunanistan’daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda olduğunu ABD’ye bildirir.³⁵

Nazi işgalinin yıkımını yaşayan Yunanistan’da sağ ve sol arasında silâhlı çatışmalar devam ediyordu. Yardımların kesilmesi, Yunanistan’da solcu bir iktidar oluşmasını sağlayabilir ve ülke, Sovyet etkisi altına girebilirdi. Yunanistan’dan sonra Türkiye de Sovyet etki alanı içerisine girebilir ve Batı dünyası için yaşamsal önemi olan Orta Doğu, Sovyetler Birliği’nin kontrolüne geçebilirdi. Bu gelişmeler üzerine ABD harekete geçerek, 22 Nisan 1947’de Truman Doktrini’ni ilan eder.³⁶ Böylece İngiltere’nin II. Dünya Savaşı’na kadar dünya siyasetindeki rolünü Truman Doktrini ile ABD devralıyor ve Yunanistan ile Türkiye’yi anti-komünist cepheye kazandırıyor. Türkiye ve Yunanistan’ı politik, ekonomik ve askeri etkisi altına alan ve Orta Doğu’da da İngiltere’nin mirasçılığını üstlenen ABD, Kıbrıs’ı da etkisi altına alıyordu.³⁷

İngiltere’nin sömürgelerinde yaşadığı sorunlar karşısında, bölgede üsler elde ederek hegemonyasını oluşturmaya çalışan ABD, milliyetçi akımları körüklüyor ve anti-Sovyet

³³ Uz, Abdullah, *Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı*, International Law and Policy, 2007, s.65.
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi>

³⁴ Ekinci, Birol, *Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi*, s.84.
http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Dunyada_Kamu_yon/misir.pdf

³⁵ Ertem, Barış, *Türkiye –ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı*, 2009, s.386.
<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m24.pdf>

³⁶ age. s.387.

³⁷ Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kışkırtıcılığı Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.91.

devletler oluşturulmasını teşvik ediyordu.³⁸ Bu bağlamda ABD, Kıbrıs'ta Enosis'i destekliyordu. 1 Ocak 1945'de Amerikalı gazeteci C. L. Sulzberger, *New York Times* gazetesinde, Amerika'nın Enosis için geliştirdiği planları gördüğünü yazmıştı.³⁹

Yaşanan tüm bu gelişmeler İngilizler için Kıbrıs'ın stratejik önemini daha da arttırır. Tüm sömürgelerini kaybeden İngiltere, Kıbrıs'ta ki varlığını sürdürmek ve askeri üslerini Ada'ya kurmayı hedeflemektedir. Bunun için 1947 yılında bir tür özerklik öngören anayasal önerilerde bulunarak, Kıbrıslılara Kurucu Meclis için aday gösterme çağrısı yapar.

Kilise önderliğindeki sağ, sömürge yönetimi ile anayasal konularda her türlü işbirliğini reddettiğini ve talebinin sadece Enosis olduğunu açıklar. AKEL ise kararnameler yoluyla yönetilmekten daha iyi olduğunu düşündüğü özerklik görüşmelerine başlamayı kabul eder. Sağın boykotuna rağmen AKEL'den 8, Kıbrıslı Türkler'den 6, Bağımsız 3 Rum ve Maronit ile Kurucu Meclis 6 Kasım 1947'de ilk toplantısını yapar.⁴⁰ Sınırlı bir özerklik öngören İngilizlerin önerileri Türk üyelerin genel sekreteri Rauf Denктаş tarafından "Kıbrıs için ideal" olarak değerlendirilir.⁴¹ 21 Mayıs 1948 günü yapılan tartışmalar sonrasında özerklik önerilerini yetersiz bularak, karşı oy kullanan AKEL üyeleri toplantıyı terk ederler. Geriye kalan üyelerle Meclis'in çalışmalarını sürdürmesini olanaksız bulan Vali Lord Winster, 12 Ağustos'ta Meclisi feshettiğini açıklar.⁴² Böylece Kıbrıs'ta varlıklarını sürdürme çabaları çerçevesinde İngilizlerin ortaya koyduğu bu öneri boşa çıkar.

AKEL, 1945 yılında gerçekleşen II. Parti kongresinde taktiksel olarak desteklenen Enosis politikasının beklenen kazanımları sağlamadığını tespit ederek, özerklik politikasını savunmaya yönelmişti.⁴³ 26 Şubat 1947 tarihinde ise Londra'da toplanan I. Britanya İmparatorluğu içerisindeki Komünist Partileri Konferansı'nda AKEL Genel Sekreteri Neofytos Ioannou Enosis politikasını destekleyen bir konuşma yapar. Ioannou'ya göre:

³⁸ Attalides, A. Michale, *Cyprus, Nationalizm and International Politics, Möhnesee: Bibliopolis*, 2003, s.11.

³⁹ age. s.11.

⁴⁰ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.37.

⁴¹ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962*, Galerî Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.63.

⁴² age. s. 64.

⁴³ Adams, Thomas, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, California 1971, s.31.

Yunanistan faşistler tarafından yönetildiği sürece, özerklik ve kendi kendini yönetme Kıbrıs için önceliktir. Enosis, Yunanistan yeniden demokratikleştiğinde Kıbrıslılar tarafından değerlendirilmelidir.⁴⁴

AKEL tarafından hazırlanan ve konferans tarafından onaylanan karara göre; Enosis, Kıbrıs'ı, İngiliz sömürgesi olmaktan kurtaracağı ve Orta Doğu halklarına karşı bir üs olarak kullanılmasını engelleyeceği için ilerici bir adımdır. Yunanistan'daki monarko-faşist yönetim önemsizdir. Çünkü bu yönetim halkın ezici çoğunluğuna rağmen ayakta ve bu nedenle günleri sayılıdır.⁴⁵

12 Ağustos 1948'de başarısızlıkla sonuçlanan özerklik görüşmeleri sonrası AKEL, önemli bir politika değişikliğine yöneldi. 1948 yılının sonunda AKEL'in iki Merkez Komite üyesi Yunanistan Komünist Partisi lideri Nicos Zachariades'i iç savaş karargâhında ziyaret edip gizli bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede Zachariades, AKEL'in izlediği çizgiyi eleştirdi. İngiltere'nin Yunanistan'da "Monarşist Faşistleri" desteklediğini söyleyip, AKEL heyetinden İngiltere'ye karşı mücadele etmelerini ve bu çerçevede Enosis mücadelesine sahip çıkmasını istedi.⁴⁶ Bunun üzerine AKEL, 1949 yılının Ocak ayındaki olağanüstü Merkez Komite toplantısında Enosis çizgisini benimsedi. Ağustos ayındaki VI. Kongresinde ise Enosis politikasını onayladı.⁴⁷ AKEL, 1945'deki II. Kongresinde beklenen kazanımları sağlamadığı için terk ettiği Enosis çizgisine yeniden kesin dönüş yaptı ve Kilise ile Enosis mücadelesine kimin öncülük yapacağına ilişkin yarış içerisine girdi.

AKEL, 23 Kasım 1949 tarihinde Birleşmiş Milletlere gönderdiği mektupta, self-determinasyon ve BM gözetiminde Enosis plebisiti (halk oylaması) yapılmasını talep eder.⁴⁸

⁴⁴ age. s.35.

⁴⁵ Attalides, A. Michale, *Cyprus, Nationalism and International Politics, Möhnesee: Bibliopolis*, 2003, s.109.

⁴⁶ Kızılyürek Niyazi, *Kıbrıslı Rum Solcular, Kıbrıs'ı Nasıl Düşündüler?*Heterotopia Yayınları, Limasol, 2015, s.21

⁴⁷ Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kışkırtıcılığı Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.91.

⁴⁸ age. s.92.

AKEL'in Enosis konusunda öncülüğe yönelmesi, Komünist Doğu Avrupa radyolarından yapılan yayınlar ile desteklenir.⁴⁹

Öncü rolünü kaybetme tehdidi ile karşı karşıya kalan Kilise zaman kaybetmeden harekete geçerek Enosis için plebisit yapacağını 8 Aralık 1949 tarihinde ilan eder. Bunun üzerine AKEL, kendi önerisini geri çektiğini ve Kilise'nin düzenleyeceği plebisiti desteklediğini açıklar.⁵⁰

Kıbrıs Türk liderliği, Enosis için plebisit girişimine karşı cephe alır. Kıbrıs ve Türkiye'de düzenlenen protesto mitinglerine rağmen 15 Ocak'ta başlayıp 22 Ocak 1950'de tamamlanan plebisite Kıbrıslı Rumların %96'sı onay verir.⁵¹ İngiliz Sömürge Yönetimi'nin plebisit sonuçlarını tanımaması üzerine AKEL, Kıbrıs sorununun BM'ye götürülmesini talep eder. Sol ile işbirliğini başından beri reddeden Kilise, Atina, Londra ve New York nezdinde temaslarda bulunmak üzere bir heyet oluşturur. Bunun üzerine AKEL de kendi heyeti ile temaslarda bulunmaya yönelir. Kilise heyeti Atina'ya ulaşmadan önce, İngiliz Büyükelçisi Yunan hükümetine, heyeti alt düzeyde kabul etmesini, herhangi bir başka tutumun İngiltere'nin içişlerine karışma anlamı taşıyacağını, zaten Türkiye'nin de Kıbrıs'ta çıkarları olduğunu söyler.⁵² İngiltere on yıllardır uyguladığı toplumlararası böl-yönet politikasına, Yunanistan ve Türkiye'yi de dâhil edeceğinin sinyallerini vermekteydi. Kilise heyeti beklediği ilgiyi ne Atina'da, ne de Londra ve New York'ta bulur. Diğer yandan AKEL heyeti de temalarında beklediği sonucu elde edemez.

Kition Piskoposu Makarios'un, III. Makarios sıfatı ile 20 Ekim'de Başpiskoposluk koltuğuna oturması, Enosis mücadelesi açısından önemli bir gelişmedir. Makarios'un temel politikası, Kıbrıs sorununu BM'ye taşımak, uluslararası toplumun gündemi haline getirmek ve "Halkların kendi kaderlerini tayin hakkı" ilkesine dayanarak Enosis'i gerçekleştirmektir. Bu politikanın gerçekleşmesi için Yunanistan'ın desteğine ihtiyaç duyan Makarios, bu çerçevede

⁴⁹ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.41.

⁵⁰ age. s.41.

⁵¹ Panteli, Stavros, *A New History of Cyprus*, East-West Publications, London, 1984, s.235.

⁵² Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.41.

birçok girişimde bulunup Yunanistan'ı harekete geçirmek için yoğun bir çaba harcar. Yunan Hükümetleri'nde beklediği ilgiyi bulamayan, hatta sert tepkilere maruz kalan Makarios, Yunanistan yetkililerini tutumlarından dolayı eleştirerek, Yunanistan kamuoyunu etkileme çabalarına yönelir. Yunanistan'ın tutumu ve diplomatik yöntemlerin sonuç vermemesi üzerine silâhlı mücadele stratejisini devreye sokmak için hazırlık içerisine giren Makarios, Yunanistan İç Savaşı'nda İngilizlerle birlikte Sol güçlere karşı savaşan X örgütü lideri Yorgos Grivas ile iletişime geçer. Bunun üzerine Grivas, Kıbrıs'ı ziyaret ederek 10 Temmuz 1951'de Makarios ile Lefkoşa'da görüşür ve silâhlı mücadele hazırlığına katılmayı kabul eder.⁵³ Silâhlı mücadele hazırlıklarını gizlice yürüten Makarios, Enosis için diplomatik girişimlerde bulunmaya da devam eder.

3 Ekim 1952'de Grivas, Kıbrıs'a ikinci bir ziyaret gerçekleştirir. Makarios ile bir takım görüşmelerde bulunur. Kilise tarafından kurulan gençlik örgütleri PEON, OHEN ve Kıbrıs Çiftçiler Birliği (PEK) ile temas kurar. Trodos ile Beşparmak dağlarında ve silâh sevkiyatı için uygun kıyı keşifleri yapar. 25 Şubat 1953'te Atina'ya döner ve X örgütünün silâh stoklarından yeni kurulacak örgüte silâh toplamaya başlar.⁵⁴

Kıbrıs sorununu BM'ye götürme çabası silâhlı mücadele hazırlıklarına paralel bir şekilde sürdürülüyordu. Makarios, Yunanistan'ın Kıbrıs sorununu BM'ye götürmesi için yoğun bir şekilde çalışıyordu. Ekim 1952'de Yunanistan'da hükümet değişmişti. Yeni Başbakan Papagos, Kıbrıs sorununun kamuoyunda daha fazla ön plana çıkması üzerine 1953 Ocak ayında İngiltere Büyükelçisine Yunanistan'ın Kıbrıs sorununa daha fazla ilgisiz kalamayacağını söyler.⁵⁵

Marshall ve Truman yardımları ile ABD'ye bağımlı olan Yunanistan, 1953'de NATO üyesi olmuş ve tamamen ABD etkisi altına girmişti. ABD açısından Enosis, Kıbrıs'ı NATO çemberi içine alması bakımından en iyi çözüm şekli olarak görülüyordu. İngiltere'nin tepkisi

⁵³ Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kışkırcısında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.101.

⁵⁴ Druşotis, Makarios, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.47.

⁵⁵ Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kışkırcısında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.102.

sert olduğu kadar, anlamlıydı da. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden yaptığı açıklama şu şekildeydi:

“Kıbrıs elbette ki NATO açısından önemlidir. Ama sadece NATO açısından değil. NATO çıkarlarının dışında İngiltere’nin, Kıbrıs’ta hayati çıkarları vardır. *No Cyprus-No Oil*. Bu da bizim için açlık ve işsizlik demektir. Bu, bu kadar basittir”.⁵⁶

Enosis’e karşı çıkan eski sömürgeci İngiltere ile destekleyen yeni sömürgeci ABD arasındaki bu çelişki, Kıbrıs sorununun bundan sonraki şekillenmesinde önemli bir yer tutar.

1954 Mart ayında Mısır’da iktidara gelen Nasır, İngilizlerle olan anlaşmalarını iptal ederek, onları Süveyş kanalını tahliye etmeye zorlamıştı. Bu çerçevede İngiltere, Süveyş Kanalı’ndan çekilme kararı alarak Ortadoğu’daki Kara ve Hava Kuvvetleri’nin Genel Karargâhını Doğu Akdeniz’de elinde kalan son toprak parçası olan Kıbrıs’a taşır. Ağrotur ve Dikelya’daki askeri üs ve tesisler ile stratejik önemi daha da artan Kıbrıs, İngilizler için vazgeçilmez bir konum kazanır.⁵⁷ 28 Temmuz 1954’de İngiliz Sömürgeler Bakanı Henry Hopkinson, Kıbrıs’ı kastederek, Commonwealth içinde bazı bölgelerin önemli konumlarından dolayı hiçbir zaman tam bağımsız olamayacaklarını açıklar.⁵⁸

İngiltere’nin Kıbrıs’ı sömürgesi olarak tutma kararlılığının Kıbrıs Rum ve Yunanistan kamuoyunda büyük eylem ve tepkilere yol açması sonucu, Yunanistan 16 Ağustos 1954’de BM’ye başvurarak, Kıbrıs’ın kendi kaderini tayin hakkını kullanmasını talep eder. Yunanistan’ın talebinin gündeme alınmasını engellemeye çalışan İngiltere başarısız olur. 23 Eylül’de Genel Komite, Yunanistan’ın başvurusunu gündeme almaya karar verir. BM Genel Kurulu’nda oylama yapılmasını engelleme girişimlerini sürdüren İngiltere gerekli çoğunluğu ABD’nin de desteği ile Aralık ayında sağlar. Yunanistan’ın talebinin BM’de görüşülmesini İngiltere’nin engellemesi ve ABD’nin de İngiltere ile birlikte hareket etmesi, Yunanistan ve Kıbrıs’ta düzenlenen birçok eylem ile protesto edilir.⁵⁹ Bu arada Sovyet Sosyalist

⁵⁶ Kızılyürek, Niyazi, *Paşalar ve Papazlar*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011, s.80.

⁵⁷ An, Ahmet, *Kıbrıs Sorununun Perde Arkası*, Kayhan Yayınları, İstanbul, 2000, s.9.

⁵⁸ O’Malley, Brendan and Craig, Ian, *The Cyprus Conspiracy, America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.13.

⁵⁹ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.49.

Cumhuriyetler Birliği, gerek Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler gündemine getirilmesinde, gerekse de görüşülmesinde Yunanistan lehine oy kullanmıştır.⁶⁰

Yunanistan'ın BM'ye başvurarak Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin hakkını kullanması talebi sonuçsuz kalınca, Başpiskopos Makarios ve Grivas tarafından kurulan EOKA, 1 Nisan 1955'de İngiliz Sömürge Yönetimine karşı silâhlı eylemlere başlar.⁶¹ Ülke genelinde çeşitli sabotaj eylemleri düzenleyen EOKA, Kıbrıs Radyo Yayın Kurumu'nun havaya uçurulması hariç diğer eylemlerinde başarısız oldu. Eylemlerin ardından birçok tutuklama gerçekleştiren İngiliz Sömürge Yönetimi, örgütün kuruluş ve eylemlerin hazırlık süreci hakkında önceden bilgiye sahip olmasına rağmen, örgütü dağıtmak için hiçbir şey yapmaz. Grivas, hatıralarında İngiliz makamlarının olaylar üzerine ciddi bir şekilde gitmediğini, hareketin arkasındaki gerçek kişileri tespit etmek için gayret göstermediğini yazmaktadır.⁶² İngiliz araştırmacı Dadly Baker ise şunları yazmaktadır: "Kıbrıs'taki İngiliz makamlarının, neler olduğu hakkında çok şey bilmeleri ancak durumu göğüslemek için çok az şeyler yapmaları hayret vericiydi. Grivas, adaya kaçak varışından altı ay sonra dahi, basit korunma önlemleri olarak açık açık seyahat edebiliyordu".⁶³

Sol partiler, EOKA ve silâhlı mücadeleye karşı çıkar. Yunanistan Komünist Partisi, silâhlı mücadeleyi emperyalist provokasyon olarak niteler ve Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumların birliğinin bozulmaya çalışıldığını, Kıbrıslıların Atina'nın emperyalist provokatörlerine aldırmamaları gerektiği açıklamasında bulunur.⁶⁴ AKEL ise EOKA faaliyetlerinin, ulusal eylem maskesi altına gizlenen ve halkı bölme amacı taşıyan bir İngiliz provokasyonu olduğu değerlendirmesinde bulunur. Grivas, 17 Nisan 1955 tarihli

⁶⁰ Armaoğlu H. Fahir, *Kıbrıs Meselesi*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No 156-138, Ankara, 1963, s.75.

⁶¹ Druşotis, Makarios, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.76.

⁶² age. s.82.

⁶³ Baker, Dadly, *Grivas-Portrait of a Terrorist*, Cresset Press, London, 1959, s.73.

⁶⁴ Druşotis, Makarios, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.83.

günlüğünde, “EOKA’nın işine müdahale etmemesi, aksi takdirde usturanın konuşacağı” konusunda AKEL’i uyardığını yazmaktadır.⁶⁵

24 Nisan 1955’te Özgür Yunanistan Radyosu’ndan açıklama yapan Yunanistan Komünist Partisi lideri Zachariades, tüm çabanın İngiliz Haber Alma Servisi’nin tuzağı olduğunu belirterek, şöyle der:

“Şubat 1955’te, kaptanı savaşta İngilizlerin hizmetinde olan “Ayios Georgios” gemisi, İngilizler tarafından yakalandı. Bu gemi ile birlikte, Intelligence Service’in eski, ABD haber alma örgütü FBI’nın yeni ajanı Sokratis Loizidis de yakalandı. Loizidis’in çantasında, adını daha sonra EOKA diye değiştiren EMAK adlı sahte vatanperver bir örgütün manifestosu bulundu ve el konuldu. Bu örgütün başında X’li subay sahte yiğit Grivas bulunuyor. Grivas, Varkiza Antlaşması’ndan sonra yurtseverleri öldüren, Demokrasi Ordusu karşısında tabanları yağlayan, İngilizlerin sözde aradığı, ancak yakalayamadığı, topladığı silâhlar ile AKEL ile Kıbrıs halkını hedef alan birisidir. Sahte Digenis’tir”⁶⁶

Zachariades’in, Digenis’in kimliğini deşifre etmesi EOKA tarafından büyük ve affedilmez bir ihanet olarak kabul edilir. Ancak Grivas kendi günlüğünde, İngilizlerin daha EOKA eylemlere başlamadan kendisinin lider olduğunu bildiklerini yazmaktadır.⁶⁷ Grivas, Ada’ya gizlice çıktığı ilk andan itibaren İngilizler tarafından izleniyordu. Grivas’ın yakınında bulunan, kalması için ev kiralayan, Grivas’ın günlüğü ve EOKA’nın belgelerini emanet alan Pashalis Papadopoulos, Intelligence Service’in ajanıydı. Pashalis Papadopoulos, daha sonra İngilizlerin ajanı olduğu ortaya çıkınca koruma altına alınıp 1956 yılında İngiltere’ye kaçırıldı.⁶⁸ Ayrıca EOKA’nın önemli isimlerinden ve infaz sorumlusu olan Polikarpos Yorgacis’in de İngilizlerin ajanı olduğu yönünde birçok görüş bulunmaktadır. Marc Ottoway, EOKA üyelerini sorgulayan İngiliz polis subaylarına dayanarak 1970’te *Sunday Times* gazetesinde, Yorgacis’in çift taraflı ajan olmasa da İngilizlerin gönüllü muhbiri olduğunu yazmaktadır.⁶⁹ Diğer yandan Intelligence Service’in EOKA içindeki ajanı Lagodontis,

⁶⁵ age. s.84.

⁶⁶ Druşotis, Makarios, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.85.

⁶⁷ age. s.85.

⁶⁸ age. s.87.

⁶⁹ age. s.90.

Yorgacis'in başından beri Flatcher'in ajanı olduğunu söylemektedir. Flatcher Flitch, Kıbrıs'a 1955'de gelip 1960'a kadar kalan MI5'in ajanı ve güvenlik irtibat subayıdır.⁷⁰

Eylül 1955'de EOKA, PEO Genel Sekreteri'nin evini kurşunlar. Bu olay milliyetçilerle, komünistlerin arasını daha da açar.⁷¹ EOKA özellikle polislerle karşı infaz girişimleri içerisine girer. Polis çavuşu Irodotos Pullis öldürülür. Pullis'in öldürülmesinin ardından diğer tetikçilerle birlikte 3 Eylül'de EOKA'nın infaz sorumlusu Polikarpus Yorgacis'de tutuklanır. Yorgacis'in cebinde 3 Türk özel polisinin isimlerinin ve adreslerinin olduğu bir not bulunur. Gerçekleştirilen duruşmada Yorgacis'le birlikte tutuklanan diğer iki EOKA elemanı hapis cezasına çarptırılır. Yorgacis ise beraat eder. Bu davada Yorgacis'in avukatlığını yapıp onu beraat ettiren Kraliyet savcısı Rauf Denктаş'tır. Dava tutanakları bugün hâlâ gizliliğini korumaktadır.⁷²

EOKA'nın eylemleri karşısında İngiliz Sömürge Yönetimi Eylül ayı içerisinde çoğunluğu Kıbrıslı Türklerden oluşan Özel Polis Güçleri kurar. Ayrıca sadece Kıbrıslı Türklerden oluşan *Mobile Reserve* adlı paramiliter bir birim kurulur. 1956'da polis gücünün %70'ini Kıbrıslı Türkler, %15'ini Kıbrıslı Rumlar oluşturuyordu.⁷³

Bu dönemde Kıbrıs'ta bulunan CHP Milletvekili Nihat Erim şunları aktarıyor:

“İngiliz idaresinin Rumlara güveni kalmadığı için polis ve komando kuvvetlerinde yerlilerden hep Türkleri görevlendirmiştir. Türklerin güvenlik kuvvetlerinde görevlendirilmesi, İngilizlere başka bir bakımdan da fayda sağlıyor. EOKA'cılar bir Türk polisi öldürürse bütün Türk topluluğu buna karşı çıkma arzusu besliyor. Biz Kıbrıs'ta iken böyle bir olay görüldü. Türk polisinin öldürülmesinden bir gün sonra, Rumluların ticarethane ve mülklerinde yangınlar çıktı. Mağusa, Lefkoşa vb. yerlerde bazı öldürme ve yaralama olayları Türk ve Rum toplumları arasındaki gerginliği arttırdı. Rumluların, polis de olsa Türklere saldırısı şimdiye kadar pek rastlanmayan bir durum yaratıyor. Türkler meşru savunma için harekete geçiyor. Böylece iki toplum arasında gittikçe büyümek eğiliminde tehlikeli bir çatışma meydana geliyor.⁷⁴

Böylelikle İngiliz Sömürge Yönetimi ile EOKA arasındaki çatışma, iki toplum arasındaki çatışmaya dönüştürülüyordu. İki toplum arasındaki iyi ilişkiler bozularak, nefret ve

⁷⁰ age. s.90.

⁷¹ Adams, Thomas, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, California, 1971, s.48.

⁷² Druşotis, Makarios, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.101.

⁷³ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.56.

⁷⁴ Erim, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Yayınları, Ankara, 1975, s.49.

çatışma başlıyordu. İngiliz Sömürge Yönetimi, Ada'daki varlığını sürdürebilmek için her zaman uyguladığı böl-yönet politikası ile her iki toplum arasında şiddeti körüklüyordu. EOKA'nın eylemleri karşısında etkin önlem almayarak, Kıbrıslı Türkler'den oluşturduğu polis güçlerini kullanıyordu. Toplumlararası çatışmaları ustaca körüklemekle yetinmeyen İngilizler, soruna Türkiye ve Yunanistan'ı da dâhil etme arayışı içerisine giriyor ve Londra Konferansı ile sorun İngiltere karşıtlığından çıkıp bir Türk-Yunan sorununa dönüştürülüyordu.

Kıbrıs'ın Türkiye'nin "Millî Sorunu" Haline Getirilişi

16 Ağustos 1954 tarihinde Yunanistan Birleşmiş Milletler'e başvurarak, Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin hakkını kullanmasını talep etmesi ve 1 Nisan 1955'de EOKA'nın, İngiliz Sömürge Yönetimi'ne karşı silâhlı mücadele başlatması üzerine, o güne kadar Kıbrıslı Rumların Enosis istemleri karşısında, Kıbrıs Türk liderliğini kullanan ve böl-yönet politikasını ustaca uygulayan İngiltere, Londra Konferansı ile Türkiye'yi Kıbrıs sorununa yeniden taraf yapmayı amaçlıyordu.

İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, 30 Haziran 1955'de Yunanistan ve Türkiye'ye gönderdiği notalarla iki ülkeyi "Kıbrıs da dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz'i ilgilendiren siyasî ve savunma sorunlarını görüşmek üzere" üçlü konferans için Londra'ya çağırır.⁷⁵

23 Temmuz'da Konferansta izlenecek taktiklerin tartışıldığı bir Bakanlar Kurulu toplantısını yöneten İngiltere Savunma Bakanı Selwyn Llyod, İngiltere'nin çıkarlarını koruyabilmesi için Türkiye'nin Enosis karşıtı tutumunu kullanmaları gerektiğini belirterek, şu şekilde devam eder: "Müzakereler süresince amacımız, Yunanlıları, Enosis'i kabul etmeyi

⁷⁵ An, Ahmet, *Kıbrıs Nereye Gidiyor?* Everest Yayınları, Ankara, 2002, s.36.

reddeden Türklerle karşı karşıya getirmek ve böylece hâkimiyeti bize bırakacak bir çözümü kabul etmelerini sağlayacak bir ortam yaratmak olmalıdır”⁷⁶

Anthony Eden Konferanstan önce, Ankara hükümetine gönderdiği telgrafta, Türkiye’den Kıbrıs’ı Yunanlılara hiçbir zaman bırakmayacaklarını açık açık söylemesini ister.⁷⁷ 1 Nisan 1954’de dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bir milletvekilinin Kıbrıs’la ilgili sorusuna verdiği yanıtta, Türkiye’nin Kıbrıs diye bir sorunu olmadığı cevabını vermişti.⁷⁸ Ancak, 29 Ağustos 1955’te toplanan Londra Konferansı ile Türkiye Kıbrıs sorununa yeniden resmen taraf yapılır.

Londra Konferansı’na katılan Türkiye heyetine başkanlık eden Fatih Rüştü Zorlu, Kıbrıs’ın Türkiye için taşıdığı stratejik önemine değinir. Kıbrıs’ın tek bir devlete bağlanamayacağını, Türkiye’nin Kıbrıs’ta statükonun muhafaza edilmesi gerektiğini düşündüğünü söyleyen Zorlu, statükonun bozulması durumunda Ada’nın Türkiye’ye verilmesini ister.⁷⁹ Londra Konferansı ile Türkiye soruna taraf yapılmakla kalmıyor, Kıbrıs, bir Türk-Yunan sorunu olarak dünya ve Türkiye kamuoyu gündemdeki yerini alıyordu.

İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Londra Konferansı’nı şöyle değerlendiriyordu; “Biz onların arasında derin görüş ayrılığı olduğunu biliyorduk ama dünya bilmiyordu. Pek çok kimse, sorunun bizim modası geçmiş sömürgeciliğimizden kaynaklandığını sanıyordu. Şimdi görüş ayrılıklarının açığa çıkmasını sağladık ve sorunun gerçek nedenlerini göstermiş olduk.”⁸⁰

29 Ağustos 1955’de başlayan Londra Konferansı’nın bitmesinden bir gün önce Türkiye’de 6 -7 Eylül olayları patlak verdi. Türk Basını ve Kıbrıs Türktür Komitesi’nin hiçbir gerçekliği olmayan, 28 Ağustos’ta Rumların Kıbrıslı Türklere karşı katliam düzenleyeceği yönündeki provokatif ve yalan haberleri ve daha sonra MİT tarafından düzenlendiği

⁷⁶ O’Malley, Brendan and Craig, Ian, *The Cyprus Conspiracy, America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.21.

⁷⁷ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983, s.44.

⁷⁸ Armaoğlu, Fahri, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1963, s.51.

⁷⁹ age. s.147.

⁸⁰ Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kışkıracında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.240.

mahkemelerce saptanan Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba konması haberi ile kışkırtılan halk sokaklara döküldü. Rumlara ait 5583 işyeri ve ev yağmalanıp, yakıldı. 84 kutsal yer yakıldı. 11 kişi öldürüldü. 450 kişi yaralandı. 60 kadına tecavüz edildi.⁸¹

Türkiye'nin, 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması ile üzerindeki tüm haklarından vazgeçtiği Kıbrıs, Londra Konferansı ve 6-7 Eylül olayları ile Türkiye kamuoyunda ve siyasetinde “millî bir sorun”⁸² olarak gündemdeki yerini yeniden aldı.

Olaylarla ilgili muhalefetin eleştirileri karşısında DP hükümeti suçu komünistlerin üzerine atar. Hükümet 7 Eylül gecesi yayınladığı bildiride 6-7 Eylül olaylarının komünistlerin düzenlediği bir hareket olduğunu öne sürer ve “ülkenin ağır bir komünist düzen ve yakıp yıkmasının etkisinde kaldığı” başlığıyla tüm gazetelerin baş sayfasından duyurulur.⁸³ Hükümetin bu açıklamasının ardından olayları kışkırtmakla suçlanan 45 kişi tutuklandı. Tutuklanan kişiler arasında Aziz Nesin, Nihat Sargın, Kemal Tahir, Hasan İzzettin Dinamo, Asım Bezirci, Hulûsi Dosdoğru ve Müeyyet Boratav gibi komünist ve ilerici aydınlar bulunuyordu.⁸⁴ Olaylarla ilgili başlayan yargı sürecinde hazırlanan iddianamede 6-7 Eylül olaylarının, Kominform ve Komintern tarafından NATO'ya sabotaj amacıyla düzenlendiği iddia edilir. Sunulan kanıtlar ise Türkiye Komünist Partisi'nin broşürleri ile çalışmamızın devamında yer vereceğimiz Nâzım Hikmet'in 1953 yılında AKEL MK Üyesi Derviş Ali Kavazoğlu'na gönderdiği ve Enosis'in desteklenmesini telkin ettiği iki mektuptur.⁸⁵

Olayların ardından yaşadıklarını Aziz Nesin “*Salkım Salkım Asılacak Adamlar*”,⁸⁶ Hulûsi Dosdoğru ise “*6/7 Eylül Olayları*” isimli kitaplarında anlatmaktadırlar. Her iki aydın da olayların Londra Konferansı'nda bulunan heyete ve izlenen Kıbrıs politikasına zemin oluşturmak amacı ile DP hükümeti tarafından düzenlendiğini aktarmakta, dönemin hükümetini olaylardan dolayı eleştirmekte, ancak Kıbrıs sorununun esasına ilişkin her hangi

⁸¹ Öztoprak, Salih, *Kıbrıs'ta Hasıraltı Belgeler*, Yazır Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.33.

⁸² An, Ahmet, *Kıbrıs Nereye Gidiyor?*, Everest Yayınları, 2002, İstanbul, s.36.

⁸³ Gökçal, Olgun, *6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını*, 2006, s.78. <http://www.belgeler.com/blg/pe6/6-7-eylul-olaylari-ve-turk-basini-the-6-7-september-events-and-turkish-press#>

⁸⁴ Dosdoğru M. Hulûsi, *6/7 Eylül Olayları*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s.32.

⁸⁵ Güven, Dilek, *6-7 Eylül Olayları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, İstanbul, s.90.

⁸⁶ Nesin, Aziz, *Salkım Salkım Asılacak Adamlar*, Anadolu Yayıncılık A.Ş, İstanbul, 1986.

bir görüş ortaya koymamaktadırlar. Aydınların anlattıklarından yola çıkarak, olayların yaşandığı dönemde Kıbrıs sorunu ile ilgilerinin olmadığını söylemek doğru olacaktır.

6-7 Eylül olayları Londra Konferansı'nda bulunan Türk heyetine kamuoyu desteği sağlamak için DP hükümetinin talimatı ile önceden planlanan ve Özel Harp Dairesi tarafından uygulanan Kıbrıs kaynaklı bir provokasyondur.

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Yassıada Yüksek Adalet Divanı'nda görülen Ekim 1960 tarihli duruşmada, 6-7 Eylül olaylarının tertibine iştirak etmekle suçlanan dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar şu cevabı verir: "Ortada bir Kıbrıs davası var. Türk milletinin her ferdi bu dava ile alâkadar olmuştur. Yunanlılar da, Kıbrıs'ın ilhakı için azami gayret sarf etmişlerdir. Tezimizi meşru bazlar içinde dünya umumi efkârına kabul ettirmek vazifemizdir. Bunun için gayret sarfediyorduk".⁸⁷

Aynı duruşmada, olaylardan önce 24 Ağustos'ta yaptığı kışkırtıcı konuşma ile ilgili dönemin Başbakanı Adnan Menderes şu ifadeleri kullanıyor: "Londra'daki heyetimizi desteklememiz lâzımdı. Heyet o sırada Kıbrıs'la alâkalı müzakerelerde bulunuyordu. Ben nutku tahrik maksadı ile değil, çıkacak mühim hadiseleri önlemek için söyledim. Liman Lokantası nutku o zamanki Kıbrıs Türk tezinin bir nüvesidir".⁸⁸

Tuğgenerallik rütbesinde Özel Harp Dairesi başkanlığı yapmış, Genelkurmay İstihbarat başkanlığı ve Millî Güvenlik Kurulu'nda üst düzey görevlerde bulunmuş Sabri Yirmibeşoğlu gazeteci Fatih Güllapoğlu'na olaylarla ilgili şunları aktarıyor: "6-7 Eylül de, bir Özel Harp işiydi. Ve muhteşem bir örgütlenmeydi. Amaca da ulaştı. Sorarım size, bu muhteşem bir örgütlenme değil miydi?"⁸⁹

6-7 Eylül olayların arkasındaki fikir babasının İngilizler olduğuna yönelik veriler bulunmaktadır. 1954 Ağustos ayında Atina'daki İngiliz Büyükelçisi şu öngöründe bulunmuştu:

"Zannediyorum ki Türkler durumdan endişe duymaya başladılar. Aynı zamanda yakın bir arkadaşım da olan Türk meslektaşımı dün akşam gördüğümde, olayların gidişatından kaygı

⁸⁷ Dosdoğru M. Hulûsi, *6/7 Eylül Olayları*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s.110.

⁸⁸ age. s.115.

⁸⁹ "Türk Gladio'su İçin Bazı İpuçları", Tempo Dergisi, İstanbul, 9-15 Haziran 1991, s.24.

duyduğunu açıkladı. Mesajımda da belirttiğim gibi ilişkiler şu anda pek de iyi değil ve görünürdeki Yunan-Türk dostluğunun kırılacağı çok açık, çok küçük bir şok bile yetebilir. Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin duvarına tebeşirle slogan yazmak gibi önemsiz bir olay bile bir kargaşanın çıkmasına yeter".⁹⁰

Bu çerçevede, olaylardan önce İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın bir memuru şu düşüncesini dile getirmişti: "Ankara'da birkaç ayaklanma çıksa, bizim işimize gelirdi".⁹¹

İstanbul'daki Alman ve İngiliz Başkonsoloslukları'nın raporlarına göre, hükümet tarafından Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Andan Menderes, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, 6 -7 Eylül saldırılarına katılmışlardı. Amaçları Londra Konferansı üzerinde baskı oluşturmaktı.⁹²

1960 Mayıs'ındaki askeri darbeden sonra, Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, Dışişleri Bakanı Zorlu ve Bakan Köprülü diğer suçlamaların yanı sıra, 6 -7 Eylül 1955'teki olaylar nedeniyle de Yassıada'daki askeri mahkemede yargılanır ve suçlu bulunurlar.⁹³

Şiddet, Terör ve Enosis'e Karşı, Taksim!

3 Ekim 1955'de yeni Kıbrıs Valisi olarak atanan John Harding, 4 Ekim'de Makarios ile yaptığı görüşmede, özerk hükümet anayasasının uygulanmasını gündeme getirdi. Bu öneriyi reddeden Makarios, tek çözümün self-determinasyon olduğunu söyledi ve görüşme sonuç alamadan sona erdi. Daha sonra gerçekleşen birkaç görüşmede de tarafların kendi tezlerindeki ısrarı görüşmeleri çıkmaza soktu.⁹⁴

Harding ve Makarios görüşmelerinin başarısız olması üzerine, Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd 29 Şubat 1956'da Kıbrıs'a gelerek, Makarios ile son bir görüşme gerçekleştirdi. EOKA, görüşme öncesi Lefkoşa'da patlattığı on dokuz bomba görüşmelerin ağır bir havada

⁹⁰ Güven, Dilek, *6-7 Eylül Olayları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, İstanbul, s.202.

⁹¹ age. s.202.

⁹² age. s.73.

⁹³ age. s.73.

⁹⁴ Druşotis, M, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.160.

geçmesine neden oldu. Başarısız olan görüşme, Boyd'un Makarios'a "Tanrı halkını kurtarsın" sözleri ile son buldu.⁹⁵

Görüşmelerin devam etmesi beklentisi içerisinde olan Makarios, 9 Mart'da Atina ve Londra'ya seyahate çıkmak üzereyken İngilizler tarafından kaçırılır ve askeri bir uçakla sürgüne götürülür. EOKA, Makarios'un sürgün edilmesinin ardından şiddetin dozunu artırır. Birçok suikast ve bombalama eylemi düzenler. EOKA'nın şiddeti arttırması üzerine asker ve polis gücünü arttıran İngiliz Sömürge Yönetimi, karşı şiddet uygulamaya ve çoğunlukla Kıbrıslı Türklerden oluşan güçleri kullanmaya devam ediyordu. Bu durum karşısında EOKA, Kıbrıslı Türk polisleri de öldürmekten geri durmuyordu. Kıbrıslı Türk polislerin EOKA tarafından öldürülmesi, Kıbrıs Türk toplumunda büyük bir tepki ile karşılanıyor ve Kıbrıslı Rumlara dönük misillemelerde bulunuluyordu. Kıbrıs'taki çatışmalar yeni bir boyut kazanıyor ve İngilizler ile Kıbrıslı Rumlardan oluşan çatışmadan toplumlararası çatışmaya dönüşüyordu. Kıbrıslı Türk polisleri öldüren EOKA'nın topluma yönelik de şiddet eylemlerine girişme tehlikesinin bulunması nedeniyle toplumların dikenli teller ile ayrılması dâhil bir takım önlemler alınmaya başlanmıştı.⁹⁶

19 Temmuz 1956'da İngiliz Muhafazakâr Milletvekili Walter Elliot, Avam Kamarasında yaptığı konuşmada bir çözüm şekli olarak Taksim üzerinde ciddi bir şekilde düşünülmesi gerektiğini belirtti.⁹⁷

Ekim ayı içerisinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı harita üzerinde Kıbrıs'ın dikey Taksimini ön gören bir plan hazırladı. Bu plan, Kıbrıs'ın Taksiminin önerileceği zamanın yaklaştığını belirten bir notla Bakanlar Kurulu'na sunuldu. Dışişleri Bakanlığı'nın önerisinin yanında Kıbrıs Valisi Harding tarafından da 5 ayrı senaryoyu içeren harita üzerinde bir

⁹⁵ age. s.178.

⁹⁶ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.65.

⁹⁷ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.89.

Taksim planı hazırlandı. Senaryoların tümünde de Kıbrıs'ın ikiye bölünmesi ve İngiltere'nin her türlü stratejik çıkarlarının korunması öngörülüyordu.⁹⁸

TC Başbakanı Adnan Menderes'in Kıbrıs danışmanı Nihat Erim, 16 Kasım 1956'da Menderes'i ziyaret eden ABD Başkan Eisenhower'ın yakın arkadaşı bir Amerikalı generalin, Taksim'i olumlu karşıladıklarını söylediğini ve adeta Taksimi Menderes'e telkin ettiğini aktarır.⁹⁹ Diğer yandan, İngiliz Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd, 16 Aralık'ta, Başbakan Menderes ile Türkiye'de gerçekleştirdiği görüşmede, Taksim tezinin savunulması telkininde bulunur.¹⁰⁰ 19 Aralık'ta Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada ise Bakan Boyd, "Majestelerinin hükümeti, bu kadar karma bir nüfusla ilgili self-determinasyonun uygulanmasının, olası çözümler arasında Taksim'i de içermesi gerektiğini kabul ediyor" der.¹⁰¹

Lennox Boyd'un bu konuşması ile Taksim tezi resmi olarak gündeme getiriliyordu. Başbakan Menderes, 20 Aralık'ta Anadolu Ajansı'na verdiği bir demeçte, Taksim tezini resmen kabul ettiklerini açıkladı.¹⁰² Londra tarafından Kıbrıslı Rumların Enosis istemlerine karşı şantaj olarak ortaya konan Taksim tezi, Türkiye'nin resmi Kıbrıs politikası haline getiriliyordu.

Enosis'e karşı Taksim tezini benimseyen, Ankara Hükümeti ve Kıbrıs Türk liderliği, Türk Mukavemet Teşkilatı'nı faaliyete geçirdi. 29 Kasım 1957 tarihli ilk bildirisinde, Kıbrıslı Türklere "TMT talimatlarına mutlaka itaat edilmesi" emri verilirken, "bu mücadelede aramızda hainlerin olacağına inanmak istemiyoruz. Ama böyle kişilerin olması halinde onları ezmek kaçınılmaz bir görev olacaktır" deniliyordu.¹⁰³

⁹⁸ Druşotis, Makarios, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.191.

⁹⁹ Erim, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Yayınları, Ankara, 1975, s.18.

¹⁰⁰ Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kısacasında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.241.

¹⁰¹ Druşotis, Makarios, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.207.

¹⁰² Armaoğlu, Fahri, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1963, s.268.

¹⁰³ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.98.

6-7 Eylül 1955 olayları gibi TMT'nin kurulması da Özel Harp Dairesi işiydi.¹⁰⁴ 27 Eylül 1952'de NATO şemsiyesi altında gizli bir şekilde oluşturulan Özel Harp Dairesi'nin görevi komünistlere karşı mücadeleydi. Doğrudan NATO merkezinden yönetilen daire, Türkiye Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na bağlıydı. Dairenin finansmanı ve silâh dâhil tüm teçhizatı Amerika tarafından, CIA ve yardım kuruluşları aracılığı ile sağlanıyordu.¹⁰⁵ TMT kadroları, Amerika'da eğitim alan Türk subayları tarafından eğitiliyor ve ABD'nin Özel Harp Dairesi'ne verdiği silâhlar gizlice adaya getirilerek TMT silâhlandırılıyordu.¹⁰⁶

TMT'nin liderlerinden biri de Kraliyet savcılığında istifa eden Rauf Denктаş'tı. 27 Ocak 1958'de Lefkoşa'da düzenlenen "Ya Taksim, Ya Ölüm" gösterisinde, Kıbrıslı Türkler ile İngiliz askeri birlikleri ilk kez karşı karşıya geldi. Yaşanan olaylarda, 7 Kıbrıslı Türk öldü, 70'e yakın kişi yaralandı. Ölen Kıbrıslı Türklerden bir kişinin yakını olan Sevim Ülfet olaylarla ilgili şunları aktarıyor: "Hastanenin içi, ölü ve yaralılarla dolmuştu. Bir ara Denктаş'ı gördüm hastanede. Allah aşkına yeter artık dedim. Denктаş, 'bu ölümler bize lazımdır. Dünyaya sesimizi bu ölümlerle duyuracağız' diye cevap verdi."¹⁰⁷ Kıbrıs'ın eski valilerinden Lord Winster, bu durumu şöyle değerlendirmişti: "Büyük Britanya, Türklerin taksim isteğini teşvik etmek için saçma bir politikanın meyvelerini şimdi toplamaktadır"¹⁰⁸

7 Haziran 1958'de TMT tarafından Türkiye Lefkoşa Büyükelçiliği basın bürosunda bombaların patlatılması üzerine başlayan ayaklanmalar sonucu Kıbrıslı Türk gençleri, Rumlara saldırdı. İki kişi öldü, onlarca insan yaralandı. Sokak çatışmaları bir anda tüm Adaya yayıldı.

EOKA ve TMT'nin provokasyonları ve İngilizlerin büyüyen yangını söndürmek yerine, daha da körüklemesi Kıbrıs'ta şiddet ve çatışmayı egemen kılmıştı. Karşılıklı saldırı ve cinayetlere her gün bir yenisi ekleniyordu. Yeni Kıbrıs valisi Foot, Charles Foley ile

¹⁰⁴ Tansu, İsmail, *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu*, Mirpa Yayınları, Ankara, 2001, s.9.

¹⁰⁵ Kılıç, Ecevit, *Özle Harp Dairesi*, Güncel Yayınları, 2008, İstanbul, s.45.

¹⁰⁶ age. s.99.

¹⁰⁷ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.101.

¹⁰⁸ age. s.100.

yaptığı bir konuşmada, yaşananlar hakkında, “Cehennem kuyusuna bakmış gibi oldum” der.¹⁰⁹

İki karşıt örgüt EOKA ve TMT anti-komünistlerdi. Her iki örgüt de solu hain ilan etmişti. 1958’in Ocak ayından itibaren yoğunlaşarak sürdürdüğü anti-komünist kampanya çerçevesinde EOKA, solculara ve AKEL’e karşı cinayet dalgasını arttırdı. İleri gelen solcu isimlerin yer aldığı bir kara liste hazırlayan Grivas, bu listedeki isimlerin öldürülmesi için EOKA bünyesinde özel bir bölüm oluşturdu. EOKA’nın, AKEL kadrolarına yönelik vahşi cinayetlerine paralel bir şekilde TMT de Kıbrıslı Türk ilerici ve solcuları katletmeye başladı. Fazıl Önder ve Ahmet Yahya gibi taksim politikasına karşı çıkan, ülkenin birliği ve toplumlararası barışı savunan önder solcuları katleden TMT¹¹⁰, birçok solcuyu ülkeyi terk etmeye, birçok işçiyi ise PEO sendikasıdan istifa ederek ayrı Türk sendikalarına geçmeye zorladı. TMT’nin hakkında vur emri çıkardığı Mustafa Konti birlikte çalıştığı Rum arkadaşlarına sığınmış ancak bu defa da EOKA tarafından vurulmuştu.¹¹¹

TMT’nin, Kıbrıs’ta sürdürdüğü eylemlere paralel bir şekilde DP hükümetinin teşviki ile Türkiye’de de “Ya Taksim, Ya Ölüm” mitingleri düzenlenmekteydi. Kıbrıs mitinglerinin ilki, 8 Haziran’da İstanbul’da yapıldı. DP hükümet yetkilileri yaptıkları birçok konuşma ve açıklamalarda mitinglere açıkça destek vermişlerdi. Haziran sonuna kadar Türkiye’nin birçok ilçesinde düzenlenen mitinglerde esas vurgu Kıbrıs’ın komünizmin kucağına düşmesine müsaade edilemeyeceği ve “Ya Taksim, Ya Ölüm”dü. 13 Temmuz 1958 tarihli *Hürriyet* gazetesinin mitingler hakkında verdiği verilere göre, 8 Haziran’dan bu yana Türkiye’de 43 miting ve 10 kapalı salon toplantısı yapılmış ve toplam 2.690.000 kişi katılmıştı.¹¹²

¹⁰⁹ age. s.103.

¹¹⁰ Kızılyürek, Niyazi, *Şiddet Mevsiminin Saklı Tarihi*, Heterotopia Yayınları, Limasol, 2015, s.43-44.

¹¹¹ Öztoprak, Salih, *Kıbrıs’ta Hasıraltı Belgeler*, Yazır Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.42.

¹¹² Armaoğlu, Fahri, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1963, s.439.

Emperyalizmin Bahşettiği “Bağımsızlık”

EOKA ve TMT'nin, 1958'in Ocak ayından itibaren solculara y6nelik cinayet dalgasını yukselttiği ortamda, 19 Haziran 1958 tarihinde Londra'da Başbakan Harold Macmillan yeni bir Kıbrıs planı açıkladı.

Bu plana g6re Kıbrıs İngiltere'nin y6netiminde kalacaktı. İçişleri, İngiliz valisinin başkanlığında, T6rkiye ve Yunanistan h6k6metlerinin temsilcileri ile 4'6 Rum, 2'si T6rk olmak 6zere Temsilciler Meclisi'nce seçilmiş 6 bakandan oluşacak bir konsey tarafından y6r6t6lecekti. Plan'ın en 6nemli noktalarından biri ise her şehirde ayrı belediyeler oluşturulacak olmasıydı. Bu g6ne kadar herhangi bir dış m6dahaleye karşı çıkan İngiltere, bu planla T6rkiye ve Yunanistan'ı s6m6rgesinin y6netimine katmayı, ayrı belediyeler oluşturarak Taksim'e zemin oluşturmayı ve Kıbrıs'ı s6m6rge olarak elinde tutmayı planlamaktaydı.¹¹³

Ayrı belediyeler 6nerisi, Kıbrıslı T6rkler ile Kıbrıslı Rumların bir arada yaşayamayacağını 6ne s6ren Kıbrıs T6rk liderliğine adeta bir armağandı. İki toplumu her alanda b6lerek etnik yerleşimler yaratmaya alışan Kıbrıs T6rk liderliğinin ısrarının da yardımıyla ayrı belediyeler oluşturuldu. Z6rih ve Londra Antlaşmaları 6ncesi oluşturulan ayrı belediyeler, İngiltere'nin b6l-y6net politikasının en somut 6rneklerindendi.

Dr.İhsan Ali, hatıralarını yayınladığı kitabında, d6nemin S6m6rge Y6netimi'nde g6rev yapan John Reddaway ile ayrı belediyeler konusunda arasında geçen şu konuşmayı aktarmaktadır:

”1959 başlarında ve Z6rih'te Kıbrıs sorununa 6z6m g6r6şmeleri devam ederken, Reddaway Baf'ı ziyaret etti. O gece d6nemin Baf Kazası Kaymakamı, onuruna bir kokteyl verdi. Kokteyl de bir ara Reddaway yanıma geldi ve bana şu soruyu sordu: “Dr. İhsan Ali, ayrı belediye meclisleriyle ilgili d6ř6ncenizi 6đrenebilir miyim?” Yanıtım şu oldu: “Bu konudaki g6r6ř6m6 soruyorsunuz. Ancak siz belediyelerin ayrılmasıyla, Kıbrıs halkının bir b6t6n olarak nasıl bir çıkar sağlayacağını d6ř6nd6n6z? Beni aydınlatırsanız memnun olacağım.” Reddaway'ın yanıtı ř6yleydi: “Ekonomik ve sosyal y6nden yıkımdır. Siyas6 y6nden ise harikadır.” Bu bende hayret uyandırdı ve ona ř6yle dedim: “Sizin siyas6 açınızdan harikadır”. Bunun 6zerine Reddaway kakhahalarla g6lmeye başladı. Sinirlendim, ancak kendime hak6m olmaya çalışarak ona “Belediyeleri ayırmakla tarihi bir hata yaptınız” dedim. Yanıtı

¹¹³ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-196*, Galeri K6lt6r Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.129.

“Yetişip Dr. Küçük ile Denktaş’a söz verdik” oldu. Ona verdiğim yanıtta “Yoksa acaba, siz bu amaç için ikisini de kullandınız mı?” dedim. Reddaway tekrar kahkahayı bastı.”¹¹⁴

İngiltere böl-yönet politikaları ile ne pahasına olursa olsun Kıbrıs’ı sömürge olarak elinde tutma çabası içerisindeydi. Sömürgeciliğin “Komünizmin genişlemesini” hızlandırdığını düşünen ABD ise, Ortadoğu’da batı yanlısı ve komünizme karşı olan bağımsız devletler kurulmasına yardımcı olmaktan yanaydı. Bu bağlamda İngiliz ve ABD sömürgeciliği arasında çelişkiler bulunmaktaydı.¹¹⁵

14 Temmuz 1958’de Irak’ta gerçekleşen devrim ile ülkedeki monarşinin devrilmesi, Irak’ın Bağdat Paktı’ndan çekilmesi ve Sovyetler Birliği’ne yakınlaşması, ABD’nin Ortadoğu’nun denetimi konusundaki endişelerinin artmasına yol açtı. Kıbrıs’taki çatışmaların iki NATO üyesi Yunanistan ve Türkiye’yi karşı karşıya getirmesinden korkan ABD, Yunanistan ile Türkiye ilişkilerini ve NATO çıkarlarını tehdit eden Kıbrıs sorununun, NATO içerisinde ele alınmasından ve çözüme kavuşturulmasından yanaydı.¹¹⁶

Bu bağlamda, 16-19 Aralık 1958’de Paris’te yapılan NATO toplantısında Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları Zorlu ve Averof arasında gerçekleştirilen görüşmelerde birçok temel ilke üzerinde anlaşılır ve uzlaşma yolunda ilk adımlar atıldı. Her iki tarafın uzlaşma noktalarında, Enosis ve Taksim’i dışlayan, NATO kontrolü altında “bağımsız” Kıbrıs öngörülüyordu. İngiltere, uygun büyüklükte iki askeri üssü elinde tutabilecekti. 6 Şubat 1959’da iki taraf, Zürih’te gerçekleşen görüşmelerde anlaşmanın detaylarını netleştirirler. 11 Şubat’ta Londra’da başlayan Türk, Yunan ve İngiliz hükümetleri arasındaki görüşmelerde antlaşmalar imzalanabilir duruma gelir.

Antlaşmaların imzalanmasından önce İngilizler tarafından Amerika’ya verilen bir brifing notu gelinen aşamayı özetlemekteydi: “Kıbrıs’ın SSCB’ye yakın duran bir hükümetin kontrolüne geçmemesi büyük bir stratejik önem arz etmektedir. NATO kuvvetlerinin hemen

¹¹⁴ Ali, İhsan, *Hatıralarım*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2002, s.17.

¹¹⁵ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983, s.59.

¹¹⁶ age. s.60.

arkasında ve Türkiye topraklarının yanı başında bir Sovyet üssünün varlığı, NATO'nun sağ kanadının istikrarı ve Bağdat Paketi üzerinde ciddi anlamda yıkıcı bir etki yaratacaktır.”¹¹⁷

Makarios ve Küçük antlaşmaların imzalanması için 17 Şubat'ta Londra'da gerçekleşecek konferansa davet edildi. Makarios'un direnişine rağmen antlaşmalar konferansın son toplantısının gerçekleştiği 19 Şubat'ta imzalandı.¹¹⁸

Zürih ve Londra Antlaşmaları dört NATO ülkesinin uzlaşısıydı. Kıbrıslılar bir oldu-bitti ile karşı karşıya bırakılmıştı. Kıbrıslıların değil, NATO'nun çıkarları göz önünde bulundurulmuştu. Bu antlaşmalar ile NATO kontrolüne sokulan Kıbrıs, Sovyet etkisinin altına girme tehlikesinden kurtarılmış, işlerliği olmayan bir anayasaya da mahkûm edilmişti.

Anayasa, Zürich ve Londra Antlaşmaları ilkeleri temelinde yabancı ve her iki toplumdan temsilcilerin katılımı ile oluşturulan komite tarafından hazırlandı. Bu anayasaya göre Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumlar hükümette ve mahkemelerde ayrı ayrı temsilci bulunduracak ve ayrı belediyelere sahip olacaklardı. Dış konular, savunma ve iç güvenlik konularında Türk cumhurbaşkanı vekilinin veto hakkı bulunuyordu. Meclis'te 50 sandalyeden 15'ine Kıbrıslı Türkler sahip olacak ve ayrı seçimle seçileceklerdi. Önemli yasalarda ayrı çoğunluk ilkesi bulunuyordu. Kıbrıslı Türklerin kamuya katılımı %30, orduya katılımı ise %40'tı. İki ayrı cemaat meclisi oluşturuluyor, 10 bakanlıktan 3'ü Kıbrıslı Türklerle veriliyordu. Nüfusun %18'ini oluşturan Kıbrıslı Türkler, %82 çoğunlukla ortak egemen olacaktı. Bu anayasanın hazırlanmasında Türk diplomat olarak çalışan Nihat Erim şöyle demişti: “Kıbrıs, Türkiye'ye geri dönmedi. Ancak dünyanın hiçbir yerinde bu nüfus oranıyla Kıbrıslı Türklerin bu anlaşmalardan elde ettiği hakları kazanacak başka bir ülke yoktur”.¹¹⁹

¹¹⁷ O'Malley, Brendan and Craig, Ian, *The Cyprus Conspiracy, America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.85.

¹¹⁸ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.91.

¹¹⁹ Öztoprak, Salih, *Kıbrıs'ta Hasıraltı Belgeler*, Yazır Publisher, Lefkoşa, 2006, s.50.

Anayasanın en çarpıcı yönlerinden biri de oluşacak Kıbrıs devletine anayasayı tek taraflı değiştirme hakkı tanımamış olmasıydı. İşlerliği bulunmayan bu anayasa aynı zamanda Kıbrıslıları siyâsî ve hukuksal olarak da bölüyordu.¹²⁰

Diğer yandan, 650 Türk ve 900 Yunan askeri Kıbrıs'a yerleşecekti. Ada'nın herhangi bir ülke ile birleşmesini yasaklayan anayasa, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye garantör ülkeler olarak anayasa temellerinden uzaklaşacak her türlü gelişme karşısında Ada'ya birlikte veya tek yanlı askeri müdahalede bulunma hakkı tanıyordu. İngiltere'ye verilen 99 mil karelik Britanya Egemen Üsleri ile Ada ikiye bölünüyor ve batının Ortadoğu'daki "görevler" için askeri üs ve dinleme tesisleri güvence altına alınıyordu.¹²¹

Sovyetler Birliği, 20 Şubat 1959 tarihinde yaptığı değerlendirmede, antlaşmalar ile Kıbrıs'ın NATO'nun stratejik üssüne dönüştürüldüğünü belirtmekte ve antlaşmaların mümkün olan her anlamda Kıbrıs halkının kendisini yabancıların yönetiminden kurtarma hakkı konusunda son söz olmadığını vurgulamaktaydı.¹²²

Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın imzalanmasından sonra Mart 1959'da AKEL Merkez Komitesi yayınladığı bildiri ile Antlaşmaların NATO'cu bir uzlaşma olduğunu belirterek, karşı çıktığını açıklıyor ve şöyle devam ediyordu:

"Zürih ve Londra Antlaşmaları, Kıbrıs'taki emperyalist üslere dokunmayan bir uzlaşmayı oluşturmaktadır. Kıbrıs'ın, Yunanistan'la birleşmesini dışlayan bu uzlaşma, Ada'nın üç güç (Britanya, Yunanistan ve Türkiye) tarafından ortaklaşa baskı altında tutulması planıdır. Zürih ve Londra Antlaşmaları, bizim ulusal sorunumuzu çözmekte, Kıbrıs halkının yüzyıllar süren ulusal istemlerini tatmin etmemekte ve halkımızın zorunlu ve uzun süren kurtuluş mücadelesini ve fedakârlıklarını karşılamamaktadır"¹²³

AKEL, Antlaşmalara karşı çıkarken Kıbrıs'ın, Yunanistan ile birleşmesinin dışlanmasını gerekçe olarak belirtmekle kalmıyor, 13 Aralık 1959'da yapılan Kıbrıs

¹²⁰ Vassilis K. Fouskas and Alex O. Tackie, *Cyprus: The Post-Imperial Constitution*, Pluto Press, New York, 2009, s.19.

¹²¹ Constandinos, Andreas, *America, Britain and the Cyprus Crises of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?*, AuthorHouse UK Ltd, 2009, s.31.

¹²² Adams, Thomas, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, California, 1971, s.58.

¹²³ An, Ahmet, *Kıbrıs, Dün ve Bugün, KKK/AKEL Belgelerinde Kendi Kendini Tayin Hakkı ve Kıbrıs Türk Toplumuna İlişkin Kronolojik Değişimler*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s.184.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de Makarios'a karşı sağcı, Enosis'çi unsurlar tarafından kurulan ve antlaşmalara karşı olan Demokratik Birlik Partisi adayı Yannis Kleridis'i destekliyordu.¹²⁴ AKEL, bu tutumu ile 1958 yılında bağımsızlık çizgisini destekleme kararı ile ters düşmekteydi. Ancak, seçimleri Makarios'un kazanmasının ardından, Nisan 1960'da AKEL Genel Sekreteri Vekili Andreas Fantis, bundan sonraki esas hedeflerinin Kıbrıs'ın gerçek bağımsızlığını sağlamak, Anayasa'yı demokratikleştirmek ve adayı silâhlardan arındırmak olarak açıklamıştı.¹²⁵

Nâzım Hikmet ve TKP

Nâzım Hikmet ve TKP, 1950'lerde Kıbrıs'ta yükselen Enosis taleplerini, Uluslararası Komünist Hareket ve AKEL ile eşgüdüm içerisinde sömürgecilik ve emperyalizme karşı özgürlük mücadelesi olarak değerlendirmiş, desteklemiş ve mümkün olan her fırsatta Kıbrıslı Türklere mesaj iletmeye çalışmış ve Kıbrıslı Rumlarla işbirliği yapmalarını önermişlerdir.

AKEL, Yunanistan Komünist Partisi (KKE), Britanya İmparatorluğu içerisindeki Komünist Partileri ve Komünist Doğu Avrupa radyo yayınları ile desteklenen Enosis mücadelesi, 28 Ağustos 1951 tarihli *Hürsöz* gazetesinin aktardığına göre Nâzım Hikmet ve TKP tarafından da desteklenmiştir. *Hürsöz* gazetesinin, solcu *Neos Demokratis* gazetesinden aktardığı ve anti-komünist bir içerikle iletildiği haberde şöyle denmekteydi:

“Berlin Solcu Gençlik Festivali münasebetiyle Stalin uşağı komünist şair Nâzım Hikmet, Kıbrıslılara şu mesajı göndermektedir: ‘Kıbrıslı Rum ve Türk kardeşlerim! Aynı güzel adanın insanlarısınız! Adanızı İngiliz Boyunduruğundan uzak tutunuz. Türk, Rum, Kıbrıslı kardeşlerim! Hepiniz el ele vererek Kıbrıs'ın hürriyetini kazanmak için mücadele ediniz.’ (Bu Türk vatandaşlığından iskat edilen Stalin uşağı Kıbrıs'ın hürriyetini adanın Yunanistan'a ilhakında mı buluyor. Yazıklar olsun!)

Bir basın toplantısında komünist şair, 17 sene zindanda kaldığını, ne bir casus ne de vatanın bir düşmanı olduğunu; kendi halkını sevdiği için onun ekmeğini ve suyunu temin etmek hususunda mücadele ettiğini ve kendisini bu sebepten dolayı hapsedtiklerini söylemiştir...

Berlin'de solcu gençler festivalinde aynı gazetenin bildirdiğine göre, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için temennilerde bulunulmuştur.”¹²⁶

¹²⁴ age. s.184.

¹²⁵ Adams, Thomas, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, California, 1971, s.58.

¹²⁶ *Hürsöz Gazetesi*, 28 Ağustos 1951, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

Nâzım Hikmet 1953 yılında AKEL Merkez Komite Üyesi Derviş Ali Kavazoğlu'na gönderdiği iki ayrı mektupta,¹²⁷ Enosis'e destek belirterek, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumları birlikte mücadeleye çağırmaktadır. Özker Yaşın, bu mektupların içeriğini İstanbul'da bulunan Kıbrıslı avukat ve siyasetçi Nevzat Karagil'e gönderdiği 7 Nisan 1955 tarihli bir mektupta şöyle aktarmaktadır:

“Geçenlerde Ledra Caddesi'nde dolaşırken, AKEL'e kayıtlı Türk solcuların lideri durumunda bulunan Derviş Kavazoğlu'na rastladım. Bedevi Pastanesi'nde oturup birer baklava yedik ve konuştuk. Meğerse bizim Kavazoğlu, Nâzım Hikmet'le mektuplaşıyormuş. Bedevi Pastanesi'nde konuşurken çantasından Nâzım Hikmet'in kendisine gönderdiği iki mektubu çıkarıp bana gösterdi. Mektupları okudum ve canım sıkıldı. Yazık ki Nâzım, buradaki Türk emekçilerini Kıbrıs meselesinde Rumlar ile işbirliği yapmaya davet ediyordu. Kıbrıslı Türklerin, Türkiye'deki faşist yönetime inanmamalarını, çünkü Adnan Menderes Hükümeti'nin vatanımızı Amerikalılara sattığını iddia ederek veryansın ediyor... Bunları içten mi, yoksa mecburiyetten mi yazdığını doğrusu pek anlayamadım... Nâzım Hikmet'in, Derviş Kavazoğlu'na gönderdiği mektuplarda önemli bulduğum bölümleri not ettim. Bunları özetle sana aktarıyorum.

Birinci mektubunda: “Türkiye'de çıkan gazetelerin büyük çoğunluğunun Amerikan emperyalizminin aleti olduğunu, Amerika'dan para alıp Amerikan propagandası yaptıklarını ve bu gazetelerde Kıbrıslı Rumlar için yazılanların doğru olmadığını açıklayarak şu önerilerde bulunuyor:

1-Siz de Kıbrıs'ın sömürge idaresinden kurtarılması için çalışınız. Kıbrıs'ta yaşayan insanlara kendi kendilerini idare etmek hakkı tanınmalıdır. Kıbrıs'ı emperyalistlere üs olmaktan kurtarmak için çalışan Rum emekçileri ile çatışmayıp birleşiniz. Aynı amaç uğrunda ve aynı safta savaşınız.

2-Halen insanlık için düşmanların elinde bulunan ve suçsuz insanların üzerine ölüm yağdıracak büyük bir savaş gemisi haline sokulmaya çalışılan Kıbrıs Adası'nın bir dostluk ve barış gemisi olmasına çalışınız. Bu, ancak Yunanlı emekçiler ile işbirliği yapmanızla mümkündür. Böyle hareket ederseniz, Türkiye'deki faşistlerin ezmeye çalıştığı emekçi kardeşlerinize de yardımcı olabilirsiniz...

Görüldüğü gibi Nâzım Hikmet, Kavazoğlu'na yazdığı ilk mektubunda açıkça “Enosis'i destekleyin” diye yazmasa bile bunu dolaylı şekilde telkin ettiği görülüyor. Biz Kıbrıslı Türkler için Kıbrıs'ta yaşayanlara Self Determination hakkının verilmesi ile Enosis arasında ne fark var? Rumlar sayıca çoğunlukta oldukları için “kendi kaderini tayin etme” oylamasının hemen ardından Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki gerçekleşmeyecek mi?

Nâzım Hikmet'in, Kavazoğlu'na ikinci mektubu ise daha cüretkâr ve daha kötü. Kıbrıs'taki gerçek durumdan habersiz olan Nâzım, bu kez açık açık “Enosis'i destekleyiniz” diyerek şöyle saçmıyor: “Kıbrıs'ın anası Yunanistan ile birleşmesini engellemeyiniz. Böylece Kıbrıs savaş kundakçılarının zırlı haline gelmekten kurtulacaktır. İşte o zaman Ada üzerinde yaşayan Türk ve Yunan Kıbrıslılar mutlu olacaklardır...”¹²⁸

Nâzım Hikmet'in AKEL Merkez Komite Üyesi Derviş Ali Kavazoğlu'na göndermiş olduğu mektuplar ve telkinleri etkili olmuş, Enosis politikasına Kıbrıs Türk toplumu nezdinde meşru bir temel oluşturmak için kullanılmaktan da geri durulmamıştır.

20 Ekim 1954 tarihli *Halkın Sesi* gazetesinin aktardığı AKEL Türk Kolu Dairesi tarafından yayınlanan ve dairenin ilk bildirisi olan “Emekçi Kıbrıslı Türklerin Beyannamesi”

¹²⁷ An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Üç Dönem Aydın*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2013, s.95.

¹²⁸ Yaşın, Özker, *Nevzat ve Ben*, Cilt I, Yeşil Ada Yayınları, 1997, İstanbul, s.793.

başlıklı bildiride, Nâzım Hikmet'in mektuplarından yapılan alıntılar bunu açıkça ortaya koymaktadır.

“Kıbrıslı Türk Kardeşler, AKEL’ci Türkler olarak size ilk defa konuşuyoruz” diyerek başlayan bildiride, sömürgeciliğe karşı daha iyi bir hayat için Kıbrıs halkının yürütmekte olduğu mücadeleye seyirci kalınmaması ve muhalefet edilmemesi gerektiğinin altı çizilmekte ve sömürge idaresinde Kıbrıslı Rumlar kadar ıstırap çeken Kıbrıslı Türk emekçilerin yerinin sömürgecilerin tarafında olamayacağı belirtilmektedir. Kıbrıs Türk liderliğinin mevcut durumun devamından yana olan politikaları eleştirilmekte, Kıbrıslı Türklerin sömürge karşıtı mücadeleden alıkonulmak istendiği, bunun mücadeleyi zayıflattığı ifade edilmektedir.

Kıbrıslı Rumların haklı olarak kendi mukadderatını, kendilerinin tayin etmek istediği, bunun düşmanların göstermek istediği gibi Kıbrıslı Türklerin “efendi” değiştirmesi demek olmadığı, sulh şartları içerisinde sosyal ve millî kurtuluş için geçilmesi gereken bir yol olduğu kaydedilmekte, bunun devamı olarak Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halkının, Yunanistan halkıyla beraber daha iyi bir gelecek için mücadele edecekleri vurgulanmaktadır. “Kardeş Türkiye halkının seçkin evladı büyük şair ve fikir adamı Nâzım Hikmet’in sesi bize bu yolu gösteriyor” vurgusu yapılarak şu ifadelere yer veriliyor:

“Nâzım, Kıbrıs Türk halkına göndermiş olduğu selâmda: Kıbrıs Türkleri, kardeşlerim diyerek başlar ve Türkiye’li kardeşlerimizin bugünkü şartlar altında nasıl yaşadıklarını belirttikten sonra şöyle devam eder: ‘Türkiyeli kardeşlerinizin sizden ricası, isteği şunlardır. Kıbrıs’ta barış için hürriyet için Kıbrıs’ımızın sömürge olmaktan, emperyalizme askeri üs vazifesi görmekten kurtulması için dövüşen Yunanlı kardeşlerinizle el ele verin. Aynı safta yan yana dövüşün. Kıbrıs adası bugün, insanlık düşmanlarının elinde bir harp gemisi, bir uçak gemisi, ölüm yağdıracak bir gemi haline sokuldu. Yeşil Kıbrıs’ımızın bir barış gemisi, bir hayat gemisi, halklar arasında dostluk gemisi haline gelmesi için Yunanlı kardeşlerimizin yaptıkları savaşa canla başla katılın. Ancak bu suretle Türkiyeli kardeşlerinize yardım etmiş olursunuz, ancak bu suretle, bize, Türkiye’nin millî bağımsızlığı, hürriyeti, Türkiye halkının bahtiyarlığı ve dünya barışı için dövüşen Türkiye vatanperverlerine faydanız dokunur. Gözlerinizden öperim kardeşlerim.’ Nâzım’ın yaptığı bu beyanattan, Kıbrıslı her bir Türk işçisi, emekçisi, çiftçisi ve gerçek aydını ibret almalıdır”¹²⁹

AKEL Türk Kolu Dairesi’nin bildirisi ve Nâzım Hikmet’in mektupları dönemin Kıbrıs Türk liderliğince sert bir şekilde eleştirilmişti. Dr. Fazıl Küçük, *Halkın Sesi* gazetesinde 20 Ekim 1954 tarihinden başlayarak dört gün süren “Küstahlık” başlıklı bir yazı dizisinde,

¹²⁹ *Halkın Sesi Gazetesi*, 20 Ekim 1954, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa

AKEL Türk Kolu'nun bildirisinin ve Nâzım Hikmet'in mektuplarının çok iyi düşünülmüş ve tertiplenmiş Rus oyunu olduğunu, yüz bin Türk'ün imhasına sebep olacak ilhakın gerçekleşmesine canla başla çalışacak kadar ileriye gidenlerle karşı karşıya gelindiğini, Kıbrıslı Türklerin 76 yıldır İngiltere'ye sadık olduklarını ve komünistlerin onları parçalamak istediğini yazmakta ve şöyle devam etmekteydi: “Bir defa daha şurasını belirtmek istiyoruz ki, Kıbrıs Türk'ü komünist denilen o korkunç heyulâdan istisnasız olarak nefret eder ve ona (Nâzım Hikmet) ayak uyduranları daima lanetle yâd eder ve etmektedir. Komünizm bizim için acımasız bir düşman, bizi imha için en korkunç bir silâhtır”.¹³⁰

Nâzım Hikmet, gönderdiği başka bir mesajda Kıbrıs halkını mücadeleye devam etmeye davet etmektedir. 17 Kasım 1954 tarihli *Hürsöz* gazetesi şöyle yazmaktadır: “(Dünkü) *Neos Demokratis* ‘Türk ve Rum Davaları Müşterektir’ başlığı altında ve Aleko imzasını taşıyan bir makalede Sulh Konferansı'nda hazır bulunmak için Avrupa'ya gittiği zaman Nâzım Hikmet'le de görüşmüş olduğunu ve ondan Kıbrıs halkına selam ve mesaj getirdiğini yazmaktadır. Yazara göre, Nâzım Hikmet, Kıbrıs halkının kölelikten kurtulması lehinedir. Nâzım Hikmet, Türk halkını her sahada Rumlarla işbirliğine davet etmektedir. Yazar devamla, Ada'nın bir Amerikan harp üssü haline getirilmemesi için Kıbrıs halkını mücadeleye davet etmektedir”.¹³¹

EOKA'nın silâhli eylemlere başlamasının ardından, İstanbul'da yayınlanan 19 Nisan 1955 tarihli *Akşam* gazetesinin aktardığına göre Nâzım Hikmet, Rum ve Türk kardeşlerim” diye başlayan şu mesajı gönderdi:

“Kıbrıs mücadelesi doğru ve haklıdır. Haklı istekler, haklı mücadeleler daima kazanılır. Bu mücadelede Türkler'in vazifeleri Kıbrıs'taki Rumlar'la birleşip Kıbrıs'ı müstemlekeçilerin elinden kurtarmaktır. Kıbrıs'ı İngilizler'in hava üssü olarak kullanmalarına engel olabilirlerse, bu, dünya sulhu için büyük bir muvaffakiyet olacaktır. Bu mücadelede muvaffak olunduğu takdirde, Kıbrıs'taki Amerikan üslerine de sed çekilmiş olacaktır... Bütün namuslu ve sulh sever insanlar, ki ben de bunların içindeyim, Kıbrıs'ın hürriyetine kavuşması için elimizden gelen her şeyi yapmamız lâzım”.¹³²

¹³⁰ Fazıl, Küçük, *Küstahlık, Halkın Sesi Gazetesi*, 20-21-22-23 Ekim 1954, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

¹³¹ *Halkın Sesi Gazetesi*, 17 Kasım 1954, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

¹³² An, Ahmet, *Kıbrıs'ta Üç Dönem Aydın*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2013, s.90.

Hürsöz gazetesinin 21 Nisan 1955 tarihli sayısında ise *Neos Demokratis* gazetesinden şu haber aktarılmaktaydı: “Nâzım Hikmet, Kıbrıs Türk halkına göndermiş olduğu bir mesajda Kıbrıs’ta çoğunluğun ezelden beri Rum olduğunu ve Ada’da birçok Yunan, an’ane, asarı atika ve sairenin bulunduğunu, binaenaleyh Kıbrıs’ta çoğunluğun “hükümlerlik” (self-determinasyon-*Hürsöz*) taleplerinin yerine getirilmesi lâzım geldiğini beyan etmekte ve Kıbrıs Türklerini, Rumlarla iyi geçinmeye ve Rumları bu millî davalarında desteklemeye davet etmektedir. Nâzım Hikmet, bu demecinde Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesi icap ettiğini de ayrıca belirtmektedir”.¹³³

Yine *Hürsöz* gazetesinin 29 Nisan 1955 tarihli sayısında, *Neos Demokratis* gazetesinde yayımlanan A. Batlas imzalı bir yazı üzerine şu yorum yapılmaktaydı: “Batlas, Prag’tan geçerken Nâzım Hikmet’le görüştüğünü ve onun Kıbrıslı Türkler ile pek ilgilendiğini beyan etmekte, Kıbrıs meselesinin ona göre ancak “hükümlerlik” prensibi ile halledileceğini Baltas’a söylemiş olduğunu sözlerine eklemektedir”.¹³⁴

EOKA’nın silâhlı eylemlere başlamasının ardından, Kıbrıs’la daha yoğun ilgilenen ve her fırsatta mesaj gönderen Nâzım Hikmet, Enosis mücadelesine destek beyan etmeye, Kıbrıslı Türkleri bu mücadelede Kıbrıslı Rumlar ile birlikte hareket etmeye çağırmaya devam etmekte, ancak EOKA ile ilgili herhangi bir görüş ortaya koymamaktadır. Nâzım Hikmet’in mesajlarının AKEL ve KKE’nin Enosis çizgisini destekleyici ve onaylayıcı olduğunu göz önünde bulundurursak, EOKA konusundaki görüşlerinin de AKEL ve KKE’den farklı olmadığını söylemek sanırım doğru olacaktır.

Türkiye Komünist Partisi, Ekim ayı içinde Kıbrıs’a gönderdiği bir bildiriye, Menderes hükümetini 6-7 Eylül olaylarının sorumlusu olmakla suçlamakta, Kıbrıs politikasını eleştirmekte ve Kıbrıs’ın kendi kaderini tayin hakkını, yani Enosisi desteklemeye devam etmiştir.

¹³³ *Hürsöz Gazetesi*, 21 Nisan 1955, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

¹³⁴ *Hürsöz Gazetesi*, 29 Nisan 1955, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

25 Ekim 1955 tarihli *Halkın Sesi* gazetesinin de, aynı konu ile ilgili verdiği haber şu şekildeydi: “*Kipros* gazetesi, ön sayfasında, Türkiye Komünist Partisi’nin İstanbul gazeteleri içine sararak, Kıbrıs Türkleri’ne beyannameler gönderdiğini bildirmektedir. ‘Türkiye’deki komünist partisinin gizli faaliyetlerinin ilk nişanesi’ olan bu beyannamelerde, Menderes hükümetinin Kıbrıs meselesine karşı takındığı tavır şiddetle tenkit edilerek, Kıbrıs’ın kendi mukadderatına hakîm olmak hakkı desteklenmektedir. Türk hükümetini Kemal Atatürk tarafından kurulan Türk-Yunan dostluğunu yıkmakla itham eden aynı beyannameler, İstanbul ve İzmir hadiselerinin mesuliyetini de yine Türk hükümetine yüklemektedir. Son olarak örfi idarenin kaldırılarak tankların Türk şehirlerinden geri çekilmesi talep edilmektedir. Beyannamelerin altında “Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi” imzası görülmektedir”.¹³⁵

Halkın Sesi gazetesinin 1 Kasım 1955 tarihli sayısında yer alan habere göre Varşova’da bulunan Nâzım Hikmet, Kıbrıs halkına yeni bir mesaj gönderir: “*Solcu Aneksartitos* gazetesi, Varşova’da yapılan Beşinci Dünya Gençlik Festivali’nde Nâzım Hikmet ile buluşan Mihail Olimpos’un bu “Büyük Türk şairi” ile yaptığı mülakatı anlatan makalesini neşretmektedir. Olimpos, Nâzım Hikmet’e Kıbrıslı bir Türk muharriri tarafından yazılmış bir kitap verince, Nâzım Hikmet çok sevinmiş ve demiş ki: ‘Kıbrıs Türk aydınlarına söyle, daima yazsınlar. Yalnız yazarken halkı unutmasınlar.’ Nâzım Hikmet, Kıbrıs’taki Türk ve Rum cemaatları arasındaki bağları kuvvetlendirmeye yardım için elinden gelen her şeyi yapmaya hazır olduğunu söylemiş ve Kıbrıs halkına şu mesajı göndermiştir: ‘Kıbrıs hürriyeti için Türk ve Rum cemaatının yaptığı mücadele Kıbrıs halkının saadeti ile dünya sulhu uğruna girilen müşterek bir mücadeledir’”.¹³⁶

¹³⁵ *Halkın Sesi Gazetesi*, 25 Ekim 1955, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

¹³⁶ *Halkın Sesi Gazetesi*, 1 Kasım 1955, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

TKP'nin, Kıbrıs'a ilişkin gelişmeler ile ilgili görüşleri, yurtdışı faaliyetlerinin en önemlilerinden olan ve 1958'de Doğu Almanya'dan yayın yapmaya başlayan *Bizim Radyo*'da,¹³⁷ Nâzım Hikmet'in yaptığı konuşmalarda da belirtilmektedir.

Nâzım Hikmet, 7 Temmuz 1958 tarihli *Bizim Radyo* konuşmasında, Andan Menderes hükümetinin düzenlediği Kıbrıs'ta taksim mitinglerini eleştirmekte ve Menderes'in Kıbrıs mitinglerini halkın millî duygularını kendi partisi hesabına sömürmek için tertiplediğini kaydetmektedir.¹³⁸

Türk komünistlerinin Kıbrıs konusundaki tutumunu açıkladığı 10 Temmuz tarihli konuşmasında ise Nâzım Hikmet, bugüne kadar izlediği Enosis yanlısı tutumunu terk edip, bütün Adalılara eşit hak tanıyan tarafsız, bağımsız, demokrat, barışçı bir cumhuriyet kurulmasını savunmaktadır:

“Küçük diktatör komünist avına çıktı yine. Menderes hükümetinin polisleri taşın altında komünist arıyor. Bakın, İzmir'de yapılan Kıbrıs mitinginden faydalanmak isteyen Türk komünistleri Yunan ve İngiliz konsolosluklarını bombalamağa kalkışmışlarmış. Peki, ama, Türk komünistlerinin Kıbrıs davasındaki davranışları malûm. Onlar, Ada'nın, Orta Doğu'da bir harp yatağı, bir harp üssü olmamasını istiyor. Kıbrıs Kıbrıslıdır, diyor. Kıbrıs ne İngilizlerin, ne Amerikalıların harp üssü olmalı, ne doğrudan doğruya ne dolayısıyla diyor. Bugünkü şartlar içinde bunu sağlayacak biricik yol Kıbrıs Adası'nda, bütün adalılara eşit hak tanıyan tarafsız, bağımsız, demokrat, barışçı bir cumhuriyetin kurulmasıdır, diyor. Peki böyle söyleyen Türk komünistleri ne diye, Yunan, İngiliz konsolosluklarını bombalamağa kalkışsın. Ama anlaşılın bu işi Küçük diktatörün adamları yapacaktır ve işi komünistlerin üstüne atacaktır”.¹³⁹

Halkın Sesi gazetesi 11 Eylül 1958 tarihli sayısında verdiği haberde ise Nâzım Hikmet'in Kıbrıs halkına yeni bir mesaj gönderdiğini yazmaktadır. Haber şu şekilde aktarılmaktadır:

“Dünkü solcu *Haravgi* gazetesi, Nâzım Hikmet'in Kıbrıs halkına bir mesajını neşretmektedir! Bu mesajda Kıbrıs halkına ‘Rumlar, Türkler, Kıbrıslı kardeşlerim ve kız kardeşlerim’ diye hitabeden Nâzım Hikmet, Rumlarla, Türkleri, ‘müstemelekeciliğin Kıbrıs'taki son izlerini de silmek için beraberce mücadele etmeğe’ davet etmekte ve şöyle demektedir: ‘Ada'nızı bir cennet veya bir cehennem haline getirmek sizin elinizdedir. Ben, Yunanistan ve Türkiye'yi sevdiğim kadar sizin Ada'nızı da seviyorum. Sizin Ada'nız, Yunan ve Türk milletleri arasındaki dostluk bağlarını kuvvetlendiren bir halka olmalıdır.’”¹⁴⁰

¹³⁷ Gürel Burak, Fulya Özkan, *İsmail Bilen (Laz İsmail)*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.300.

¹³⁸ Açıkgöz, Anjel, *Bizim Radyo'da Nâzım Hikmet*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.30.

¹³⁹ age. s.36.

¹⁴⁰ *Halkın Sesi Gazetesi*, 11 Eylül 1958, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir detay Nâzım Hikmet ve TKP, AKEL ve Makarios'tan yaklaşık 3 ay önce Enosis çizgisini terk ederek resmen bağımsızlık çizgisini savunmaya başladı.

Makarios, bağımsızlık teklifini ilk kez sürgünden döndüğü ve Atina'da bulunduğu 22 Eylül 1958'de İngiliz İşçi Partisi Milletvekili ve gazeteci Barbara Cassel'a verdiği söyleşide yapmıştı.¹⁴¹ AKEL ise bağımsızlık çizgisini ilk kez 29 Eylül 1958'de gerçekleştirdiği Merkez Komite toplantısında benimsedi. Başpiskopos Makarios'un yeni bağımsızlık tezini destekleme kararı alan AKEL Merkez Komitesi, bağımsızlığı yeni bir politika olarak desteklediğini ve Kıbrıs'ın yeni koşullarına uygun bir çözüm olarak gördüğünü belirtti. Aynı zamanda bağımsızlık tezinin realist ve soğukkanlı bir sonuç olarak algılandığını kaydeden AKEL Merkez Komitesi, bu kararı almaktaki başlıca nedenleri şöyle açıklıyordu: "Sömürgecilerin taksimci yaklaşımlarında ısrar etmesi, Yunanistan'ın NATO'dan uzaklaşmak istememesi, Kıbrıs'ı Birleşmiş Milletler'de savunmaması, Kıbrıs sorununun son yıllarda çıkmaz sokağa girmesi ve bundan doğan büyük tehlikeler".¹⁴²

Kıbrıs politikasını belirlerken özellikle AKEL'in çizgisi ile ters düşmemeye özen gösteren Nâzım Hikmet ve TKP'nin, AKEL'den önce Enosis politikasını terk edip bağımsız Kıbrıs tezini savunmaya başlamasının ardında yatan birden fazla ve çok boyutlu nedenler olabilir. AKEL Merkez Komitesi 29 Eylül'de aldığı bağımsızlığı destekleme kararı öncesinde şüphesiz parti içerisinde bir takım değerlendirmeler yapmış ve Derviş Ali Kavazoğlu ile yazışmaya devam ediyorsa Nâzım Hikmet'in önceden bundan haberi olmuş olabilir. Diğer bir olasılık ise Makarios ve AKEL'in kararlarından önce uluslararası basında çıkan bağımsızlık ile ilgili haberlerin ve görüşmelerin Nâzım Hikmet ve TKP tarafından izlenip, bağımsızlık fikrinin akılcı gelmesi ve bu yönde politika geliştirilmesidir. Üçüncü ve dikkate alınması gereken en önemli olasılık ise 14-16 Kasım 1957 tarihlerinde Moskova'da gerçekleşen, Türkiye Komünist Partisi ve Yunanistan Komünist Partisi'nin de katıldığı, Komünist ve İşçi

¹⁴¹ Armaoğlu, Fahri, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1963, s.488.

¹⁴² Perdios, Minos (1968), *The History of the CPC-AKEL*, Volume II and III, unpublished document/study, s.10.

Partileri Zirvesi'nde yapılan değerlendirmeler ışığında bağımsızlık politikasının benimsenmiş olmasıdır.

Zirve'nin sonuç bildirgesinde özel olarak Kıbrıs sorununa yer verilmemektedir. Ancak emperyalizmin, Ortadoğu'da bulunan ülkeleri bölerek, özgürlük ve bağımsızlıklarını ortadan kaldırmak ve askeri üsler kurmak için yoğun bir çaba içinde olduğu vurgusu yapılmakta ve buna karşı emperyalizmin başka ülkelerde askeri üsler kurmasını engellemek, ülkelerin toprak bütünlüğünü, egemenliğini ve bağımsızlıklarını korumak için mücadele çağrısı yapılmaktaydı.¹⁴³ Zirve çerçevesinde kararlaştırılan bu siyasi doğrultunun, TKP ve daha sonra AKEL'in de Enosis politikasını terk ederek, bağımsızlık politikasına yönelmelerinde etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3 Ağustos 1959 tarihli *Bizim Radyo* konuşmasında Nâzım Hikmet, Kıbrıs ile ilgili Londra ve Zürih Antlaşmalarını onaylamamakta, Menderes hükümeti ve muhalefet CHP'yi eleştirmekte, onları Kıbrıs'ın İngilizlerin ve Amerikalıların elinde kalması için emir kulluğu yapmakla suçlamakta ve şöyle devam etmekteydi:

“Bize ettikleriniz yetmiyormuş gibi sınırlarımızın dışında yaşayan soydaşlarımızın da başlarını belâya sokuyorsunuz. Kıbrıs'ta Türklerle, Rumlar yüzyıllardır kardeş kardeş yaşıyordu. Bir tek istekleri vardı: Yabancı bir devletin, herhangi bir emperyalizmin, üssü olmamak. Bir yandan siz, bir yandan Yunan hükümeti Kıbrıs'taki Türklerle, Rumları birbirine düşürdünüz. Maksadınız, Ada'nın İngiliz emperyalizmi, yani küçük ağamızın elinde kalmasıydı. Kıbrıs halkının, (Türkünün, Rumunun), kanlı bıçaklı düşman olmaları pahasına, bu maksadınıza şimdilik eriştiniz. Kına yakın! Ama bilin ki Kıbrıs Türkleriyle, Rumları yine kardeş olup sizleri, efendilerinizle birlikte, cehennemin dibine yollayacaktır.”¹⁴⁴

6 Ağustos 1959'daki başka bir *Bizim Radyo* konuşmasında Nâzım Hikmet, Kıbrıs'la ilgili düzenlenen taksim mitinglerinde de önemli rol oynayan Millî Türk Talebe Birliği'ni General Abdülkadir Kasım'a Irak'taki Türkler'in Kızıllar tarafından kesilmesini önlediği gerekçesi ile gönderdikleri teşekkür mektubu nedeniyle eleştirmektedir. Millî Türk Talebe Birliği'nin, Türk gençliğinin onda biri olduklarını ve Türk gençliğinin ezici çoğunluğunun

¹⁴³ *Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri (1957-1960)*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1977, s.10-38

¹⁴⁴ Açıkğöz, Anjel, *Bizim Radyo'da Nâzım Hikmet*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.109.

bilinçli olarak cahil bırakıldığını belirten Nâzım Hikmet, Kıbrıs'a ilişkin eleştirilerde de bulunmaktadır:

“Türk gençliğinin ezici çoğunluğu mahsustan kara cahil bırakılıyor. Onları bu sayede, kara kuvvetin yeşil sancağıyla, kışla, jandarma kamçısıyla daha kolay aldatacaklarını sanıyorlar. Ama siz daha kolay aldatılıyorsunuz. Kore’de, bir yandan, askerlerimizi Amerikalılarla Güney Kore’li derebeylerinin kara gözleri için su gibi harcadılar; bir yandan da size, bu kanlı oyunu alkışlayan mitingler yaptırıldılar. Kıbrıs’ta, bir yandan, Kıbrıslı Türkler’in kanına girdiler bir yandan da, size, kanınızla Kıbrıs haritaları çizdirdiler. Kıbrıs’ta İngilizlerin, Güney Kore’de Amerikalıların, Anayurdumuzda her iki emperyalizmin üslerini, sömürgelerini sağlama bağlamalarını desteklediniz böylelikle... Kıbrıs’ta dövüşen, Kıbrıs’ın İngiliz emperyalizmine üslük etmesini istemeyenlerle, İngiliz emperyalizminin Yunanlı ve Türk ajanlarıydı. Bunu da size, kızıkların, Kıbrıslı Türkleri’ni kesmeye başlaması diye gargara ettirdiler. Hattâ bu uğurda, şu papazla şu faşist generali da kızıla boyadılar. Şimdi de Kerkük olaylarını, yine aynı kuyruklu yalanın ışığı altında gösteriyorlar, size.”¹⁴⁵

¹⁴⁵ age. s.112.

İKİNCİ BÖLÜM

1960-1971

27 Mayıs Darbesi ve Solun Yükselişi

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan 1960-1971 dönemi Türkiye’de sol hareketlerin gelişip, güçlendiği ve ülke siyasetinde söz sahibi olmaya başladıkları dönemdir. Bu dönemde sol hareketlerin siyasal alanda etkili olmalarının çok boyutlu nedenleri vardır. Ancak bu uzun bir tartışmayı gerektireceği için kısaca değinmekle yetineceğiz.

Türkiye, 1950’li yıllarda yabancı sermaye destekli DP iktidarı ile hızlı bir kapitalist gelişme sürecine girdi. Doğal olarak bu işçi sınıfının nicel artışının yanı sıra nitel gelişmesini de sağladı. Ancak, Soğuk Savaş koşullarında DP iktidarının baskıcı ve anti-komünist politikaları gelişen işçi sınıfının örgütlü bir güç olarak açığa çıkmasına olanak tanımadı. 27 Mayıs 1960’da gerçekleşen askerî darbe sonrası kabul edilen 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükler alanında görece özgürlükçü bir ortam yarattı. Bu ortam DP iktidarı döneminde her türlü şiddet kullanılarak bastırılan muhalif kesimlere kendilerini ifade etme ve örgütlenme imkânı sağladı. Bu ortamı en iyi işçiler ve sol hareketler değerlendirdi.

Bu noktada, 27 Mayıs Darbesi ne ilerici bir devrimdi, ne de 1961 Anayasası abartıldığı kadar demokratik ve özgürlükçüydü. Fikret Başkaya’nın altını çizdiği gibi 27 Mayıs darbesi, DP iktidarı döneminde “asıl devlet partisi” aleyhine kaybedilen mevzileri yeniden kazanma girişimidir, 1961 Anayasası ise 38 kişilik cuntanın (Milli Birlik Komitesi) eseridir.¹⁴⁶ Bunun yanında 1961 Anayasası’nın yapımında Orta Doğu’da birçok milliyetçi ve bağımsızlıkçı güç üzerinde büyük etki yaratan Mısır’daki Nasır radikalizminin¹⁴⁷ etkisinin ve Prof. Enver Ziya Karal ile Prof. Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki 20 kişilik Anayasa Komitesi’nin¹⁴⁸ rolünün de önemli olduğunu not etmekte fayda var.

¹⁴⁶ Başkaya, Fikret, *Yediyüz, Osmanlı Beyliği’nden 28 Şubat’a: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi*, Özgür Üniversite Kitaplığı, İstanbul, 2010, s.357.

¹⁴⁷ Achcar, Gilbert, *Kaynayan Ortadoğu-Marksist Aynada Orta Doğu*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s.24-25.

¹⁴⁸ Zürcher J. Erik, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.356.

Sonuç olarak, Milli Güvenlik Kurulu'nun kurulması ile ordunun ilk kez anayasal bir kurum halini aldığı ve kendi çizdiği sınırlar dışına çıkıldığında siyasi sisteme müdahalelerde bulunduğu bir “Vesayet Rejimi” olan 1961 Anayasası, daha önceki anayasaya göre geniş bir siyasi faaliyet yelpazesine izin vermesi bakımından da daha özgürlükçüydü.¹⁴⁹ Bu bağlamda 27 Mayıs askeri darbesinin lideri Orgeneral Cemal Gürsel'in 10 Ağustos 1960'ta gazetecilerle yaptığı bir konuşmada, “kötü niyetli eylemlere girişmemek kaydıyla”¹⁵⁰ Türkiye’de sosyalist bir partinin kurulmasına izin vereceğini ve bunun ülke için yararlı olacağını söylemesi oldukça karakteristikti.

1950 ve 1960 yılları arasında Türkiye’deki temel siyasi bölünme iki sistem partisi Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti’yi ayıran bölünmeydi.¹⁵¹ 1960’lı yıllarda gelişen sol bu iki cephe siyasi mücadelede bir cephe daha açıyor ve Türkiye’yi daha sınıfsal siyaset dönemine sokuyordu.

27 Mayıs darbesinin sağladığı yalnızca bir iktidar değişikliği değildi. Türkiye, farklı sınıf ve kesimlerin siyasete ilgi ve katılımının daha fazla arttığı, toplumun daha çok siyasallaştığı bir döneme girdi. Yoğunluk kazanan kapitalist gelişme süreci, kentlerde ve kırlarda sınıfsal farklılaşmaları daha da belirginleştirdi. 274 ve 275 sayılı Sendika ve Toplu Sözleşme Yasası'nın çıkışı ile Türkiye’de ilk kez toplu sözleşme ve grev hakkının olduğu sendikacılık dönemi başladı.¹⁵² İşçi sınıfı ve çalışan kesimler ekonomik ve siyasal kazanımlar için sokaklara ve alanlara çıkmaya başladı. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve Türk-İş’in 31 Aralık'ta düzenledikleri ve 100 bini aşkın işçinin katıldığı görkemli Saraçhane mitinginde açılan dev bir pankartta “Bizim de Sözümüz Var”¹⁵³ sloganı yazıyordu. İşçi ve çalışanların sendikal mücadelelerini, siyasal örgütlenme ve siyasal mücadelenin yükselmesi izledi.

¹⁴⁹ age. s.358.

¹⁵⁰ Atılgan, Gökhan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.181.

¹⁵¹ Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.254.

¹⁵² Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.43.

¹⁵³ Atılgan, Gökhan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s.179.

Türkiye siyasi tarihine damgasını vuran 60'lı yıllar solu güçlü olduğu kadar geniş ve farklı teorik ve pratik bir yelpazeye sahipti. Bunun nedenleri ülkenin sosyo-ekonomik yapısına yönelik farklı analizler ve iktidar stratejilerinin olması, sosyalizme nasıl, hangi yolla ve kimin öncülüğünde geçileceği sorunlarında farklı yaklaşımların bulunmasıydı.

Bu noktada dünyadaki farklı kıtalarda bulunan ilerici ve devrimci güçlerin etkinliği ve farklı sosyalist iktidar perspektifleri büyük oranda belirleyici rol oynamıştır. ABD emperyalizmine ciddi yenilgiler yaşatan Vietnam direnişi, Latin Amerika'da ve özellikle Küba'da ortaya çıkan gerilla hareketleri, Asya ve Afrika ülkelerinde görülen bağımsızlıkçı, milliyetçi ve sosyalizme sempati duyan hareketler ve askeri darbeler, bunların yanında Çin ve Sovyetleri Birliği arasındaki anlaşmazlık, Türkiye solunu büyük oranda etkilemiştir.¹⁵⁴

1960'lı yıllarda Türkiye solu içerisinde yer alan en eski parti Türkiye Komünist Partisi'ydi. TKP, 1937 başlarında uygulamaya konan desantralizasyon¹⁵⁵ kararından sonra 1942'den başlayarak yeniden faaliyete geçmişse de istediği örgütlülüğe ve etkinliğe ulaşamamış buna rağmen örgütsel sürekliliğini korumuştur. 26 Ekim 1951'de başlayan ve 1954'e kadar süren tutuklamalar ile esas faaliyet alanı yurtdışına kaydı. 1958'de kurulan *Bizim Radyo* ile DP iktidarına karşı geniş cephe politikasını sürdürmeye başlayan TKP, ağırlıklı olarak değişik sosyalist ülkeler radyolarındaki partili çalışma gruplarının katılımı ile Nisan 1962'de Leipzig'de toplanan TKP MK Dış Büro Konferansı ile yeniden organlı parti çalışmalarına başladı.¹⁵⁶ Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin öncü olarak kabul edildiği uluslararası sosyalist hareketin çizgisine bağlı olan TKP, bu çizgiye uygun olarak aşamalı devrim stratejisini ve kapitalist olmayan kalkınma yolunu savundu.¹⁵⁷

TKP'ye göre Türkiye'nin temel çelişkisi bir yanda emperyalizm ve onun işbirlikçileri olan büyük burjuvazinin bir kanadı ve büyük toprak sahipleri ile diğer yanda milli burjuvazi

¹⁵⁴ Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, YÖN, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.14.

¹⁵⁵ Desantralizasyon veya seperat adıyla da bilinen karara göre TKP, Komintern'den ayrılacak, partinin çok dar bir illegal merkezi dışında pratik politik faaliyetine son verilecek ve parti üyeleri başta Halkevleri vb. olmak üzere kilit örgütlerinde ve CHP içinde faaliyet gösterecekti.

¹⁵⁶ *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002, s.7.

¹⁵⁷ *Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri (1957-1976)*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1977, s.77.

ve ara tabakalar da dâhil halk arasındaydı. Dolayısıyla öncelik sosyalizm değil demokratik devrimdi.¹⁵⁸ 1962’de yapılan TKP MK Dış Büro Konferansı’nda, Zeki Baştımar (Yakup Demir) yaptığı konuşmada, esas hedeflerinin sosyalizm olduğunu ancak siyasi ve ekonomik bağımsızlığı yok edilmiş, emperyalistlerin tahakkümü altında yarı sömürge bir memlekette sosyalizm kurmanın, İspanya’da şato kurmaktan farksız olduğunu belirtiyor ve TKP’nin ana şiarının bağımsız, demokratik, barışsever, tarafsız bir Türkiye olduğunu söylüyordu. Baştımar’a göre, TKP’nin asıl hedefi işçi sınıfının önderliği altında, ana kuvvetini işçi-köylü birliği teşkil eden ve memleketin bütün ileri kuvvetlerinin desteğine dayanan Milli Demokratik Devrim’di.¹⁵⁹ TKP, 1960’lı yıllar boyunca ülkede TİP’in yürüttüğü siyaseti destekledi ve bağımsız bir örgütsel faaliyet yürütmedi.

1960’lı yıllar düzenli aralıklarla çıkan çok sayıda yeni dergi ve gazete sayesinde geniş kapsamlı bir entelektüel tartışmaya da sahne oldu. Bu bağlamda *YÖN* dergisi hem farklı disiplinlerden aydınların oluşturduğu geniş tabanlı bir tartışma kürsüsü işlevi gördü, hem de dönemin en etkili sol hareketlerinden biri oldu.¹⁶⁰ İlk sayısı 20 Aralık 1961’de çıkan *YÖN*, o güne dek görülmemiş boyutlarda olan ortalama 20 bin satış tirajına sahipti.¹⁶¹ Bunun yanında sahip olduğu bir yayınevi, örgütlediği Sosyalist Kültür Derneği ve Çalışanlar Partisi girişimi gibi çalışmaları ile bir dergiden daha çok siyasi bir hareketti. *YÖN*’ü çıkaran ekip 1950’li yıllarda DP iktidarına karşı muhalefet yürüten Kemalist dergilerde yer almıştı. *Akis*, *Kim* ve *Ulus*’ta yazan Doğan Avcıoğlu aynı zamanda CHP araştırma bürosunda da yöneticiydi. Mümtaz Soysal, *Forum*’da, İlhan Selçuk da mizah dergisi *Dolmuş*’ta yazıyordu.¹⁶² Dolayısıyla *YÖN*’ün Sosyalist mi, Kemalist mi olduğu geniş bir tartışma konusudur. Konumuza bağlı kalmak bakımından bu geniş tartışmaya girmeyerek, *YÖN*’ün Marksizmi, “Kemalizmin radikal bir tadilatı” için kullandığını ve Kemalizmi iktisadi bir kalkınma

¹⁵⁸ Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, YÖN, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.66.

¹⁵⁹ *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002, s.103.

¹⁶⁰ Zürcher J. Erik, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.368.

¹⁶¹ Atılğan, Gökhan, *Yön-Devrim Hareketi*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.600.

¹⁶² Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, YÖN, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.77.

stratejisi olarak sosyalizmden yararlanarak yeniden yorumladığını belirten Gökhan Atılğan¹⁶³ ile hemfikir olduğumu ifade etmekle yetineceğim. Nitekim, *YÖN* kurucularından ve başyazarı Doğan Avcıoğlu bunu doğrulamaktadır: “Sosyalizmin, Atatürk devrimlerini geliştirme ve ileri götürme yolu olduğuna inanıyoruz”¹⁶⁴.

YÖN’cüler esas olarak kendilerinden önceki Jön Türklerden, Kemalistlere, oradan Kadroculara uzanan geleneksel Türk aydınının cevap aradığı “Türkiye nasıl kalkınır” sorusuna cevap bulmak ve bu bağlamda Kemalist devrimleri tamamlamak için yola çıkmıştı.¹⁶⁵ Bu bağlamda 1961 Anayasası’nı yeterli bulmuyorlardı. Sosyalizmi yarı sömürge bir ülke olarak kabul ettikleri Türkiye’de uygulanabilecek esas kalkınma modeli olarak görüyor, devlet planlaması ve korumacılığını savunuyorlardı.¹⁶⁶ *YÖN*’ün sosyalizmden kastı “kapitalist olmayan kalkınma yoluydu”. Toplumsal bir sınıfa veya tabana dayanmayı reddeden ve parlamenter mücadeleyi küçümseyen *YÖN*, devrimi gerçekleştirecek gücün başta ordu olmak üzere “zinde kuvvetler” olduğuna inanıyordu.¹⁶⁷ *YÖN*’cüler görüşlerini dergi sayfalarında dile getirmenin yanında, ordu içerisinde örgütlenerek, birtakım cuntalar ile ilişki kurarak askeri darbe denemelerine de giriştiler. Nitekim *YÖN*, 21 Mayıs 1963 tarihindeki Albay Talat Aydemir önderliğindeki darbe girişiminde rolü olduğu gerekçesi ile Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 5 Haziran’da kapatıldı. Daha sonra 25 Eylül 1964’de yeniden başlayabildiği yayınlarına 30 Haziran 1967’de kendi kararıyla son verdi.¹⁶⁸ *YÖN*’ün yerine bir buçuk yılı aşkın bir sürenin ardından *Devrim* adlı haftalık dergi 21 Ekim 1969’da yayına başladı. *Devrim*’in benimsediği strateji, iktidarı askeri bir darbe ile doğrudan ele geçirmektir. Bu çerçevede Doğan Avcıoğlu ve diğer *Devrim* yazarları ordu içerisindeki Orgeneral Cemal Madanoğlu başkanlığındaki “Madanoğlu Cuntası” ile ilişkiye geçtiler. Doğan Avcıoğlu’nun

¹⁶³ Atılğan, Gökhan, *Yön-Devrim Hareketi, Kemalizm ile Marksizm arasında geleneksel aydınlar*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.33.

¹⁶⁴ Avcıoğlu, Doğan, “Sosyalizm Anlayışımız”, *Yön*, sayı 36, 1962.

¹⁶⁵ Atılğan, Gökhan, *Yön-Devrim Hareketi, Kemalizm ile Marksizm arasında geleneksel aydınlar*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.646.

¹⁶⁶ Zürcher J. Erik, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.369.

¹⁶⁷ Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.46.

¹⁶⁸ Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, YÖN, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.79.

Genel Sekreterliğini yürüttüğü Madanoğlu Cuntası, 9 Mart 1971 günü bir hükümet darbesiyle iktidara gelmeyi planlıyordu. Ancak planlamaları tutmadı ve 12 Mart 1971 Darbesi sonucu Madanoğlu Cuntası ile *Devrim* de fiilen yok oldu.¹⁶⁹

Türkiye sol hareketlerinin en önemli legal örgütlenmesi 12 sendikacı tarafından 13 Şubat 1961 tarihinde kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP)'dir.¹⁷⁰ Ancak TİP'in gerçek bir parti olma sürecine girmesi "ikinci kuruluş"¹⁷¹ olarak da kabul edilen bir yıl sonra solcu aydınların partiye katılması ile mümkün oldu. 1 Şubat 1962'de kurucu sendikacılar partiye davet ettikleri Mehmet Ali Aybar'ı genel başkanlığa seçtiler. Devletler hukuku doktoru olan Aybar'ın yanı sıra sosyolog Behice Boran ve ekonomi profesörü Sadun Aren gibi Türkiye solunun önde gelen aydınları da partiye katıldı. Aybar, Boran ve Aren daha önce çeşitli baskılara uğramış ve aktif siyasette yer alamamışlardı. Aybar ve Boran kısa süreler hapis yatmış, ayrıca Boran ve Aren de 1951 TKP davasında yargılanmış ancak beraat etmişti. Üniversitelerde bir zamanlar öğretim üyeliği de yapan bu üç aydın (Aren öğretim üyeliğine devam ediyordu) özellikle ideolojik olarak TİP'e büyük oranda yön verdiler.¹⁷²

TİP, 1962 Şubat'ının ardından büyük bir hızla gelişmeye başladı. TİP programı kapitalist olmayan kalkınma yolu ve II. Ulusal Kurtuluş Savaşı anlayışı çerçevesinde şekillenmişti. TİP, kanımca sosyalist bir partinin eleştirel yaklaşması gereken 27 Mayıs darbesini övüyor, 1961 Anayasası'nın sosyalizme açık olduğunu savunuyor ve Kemalizm konusunda pozitif bir tutum sergiliyordu. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, yazdığı kitaplarda, yayınladığı mesajlarda ve yaptığı konuşmalarda Mustafa Kemal'e duyduğu kişisel hayranlığını gizlemiyordu.¹⁷³ Aybar ve TİP teorisyenleri Kemalizme içten inanıyorlardı.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Atılğan, Gökhan, *Yön-Devrim Hareketi*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.645.

¹⁷⁰ Varuy, Nebil, *Türkiye İşçi Partisi, Olaylar-Belgeler-Yorumlar, (1961-1971)*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2010, s.21.

¹⁷¹ Aydınoglu, Ergun, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s.92.

¹⁷² Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.61.

¹⁷³ TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Atatürk'ün ölümünün 26. Yıldönümü münasebetiyle yayınladığı mesaj. Güvenç Ç. Serpil, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika. TİP Deneyimi 1960-1970*, Daktylos Yayınevi, İstanbul, 2008, s.223.

Aybar'a göre Kemalizm bir "sol ideolojiydi"¹⁷⁵ Ayrıca, Aybar'ın talebi üzerine TİP programının en başına Mustafa Kemal'in 1 Aralık 1921'de yaptığı bir konuşmada emeği öven, ulusu, emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadeleye çağıran bir alıntı kondu. Sonraki yıllarda da TİP programının en başında yer alan Mustafa Kemal'in konuşmasındaki bu alıntının yanı sıra, programda Kemalizm ve temel ilkelerine yapılan vurgular çok güçlüydü.¹⁷⁶

TİP, seçimlere yönelik propaganda ve örgütlenme konusunda gösterdiği önemli başarılar ile parlamentoda çok etkili çalışmalar yürüttü. 1965 genel seçimlerinde %3 oy alarak 15 milletvekili çıkardı.¹⁷⁷ Seçimlerdeki başarı partinin faaliyetlerinin ağırlıklı olarak parlamentoya kaymasını ve TİP yöneticilerinde seçimler yolu ile iktidara gelme beklentisini güçlendirdi.

1966'da Malatya'da düzenlenen II. Kongre'ye, TİP yönetimine muhalif bir eğilim olarak parti içerisinde faaliyet yürüten başını Mihri Belli önderliğinde bir kısım eski TKP'linin çektiği Milli Demokratik Devrim çizgisi taraftarlarının muhalefeti damga vurdu. Komintern-TKP çizgisinin bir devamı şeklinde somut bir güç olarak ortaya çıkan MDD'ye karşı TİP yönetimi ihraç mekanizmasını yürürlüğe koydu. Çok sayıda MDD taraftarı partiden ihraç edildi.¹⁷⁸

1967 yılı TİP'in güçsüzleşmesinin başlangıcı oldu. Parti içerisindeki ideolojik tartışmalar genç kitlenin MDD çizgisine kaymasına yol açtı. TİP kontrolünde bulunan üniversite öğrencilerinin örgütlü bulunduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu, hızla MDD'ci gençlerin kontrolüne geçti. Partinin MDD'cilere karşı sürekli kan kaybetmesini, parti içerisinde Aybar'a karşı başka bir muhalefet odağının oluşması izledi. Çekoslovakya Olayları'nın Türkiye ve TİP'e yansımalarının ve Haziran ayında gerçekleşen seçim başarısızlığının ardından, 16 Ekim 1968 tarihli MYK toplantısında Behice Boran, Nihat

¹⁷⁴ Christofis, Nikolaos, *From Socialism Via Anti-Imperialism To Nationalism, EDA-TİP: Socialist Contest Over Cyprus*, Leiden, 2015, s.163.

¹⁷⁵ Aybar A. Mehmet, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi I*, BDS Yayınları, İstanbul, 1988, s.137.

¹⁷⁶ age. s.177.

¹⁷⁷ Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.70.

¹⁷⁸ Şener, Mustafa, *Türkiye İşçi Partisi*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.361.

Sargın ve Sadun Aren önderliğinde, Aybar'a karşı kişisel yönetim kurma ve bilimsel sosyalizmden uzaklaşma suçlaması ile 5'li Takrir olarak anılan bir önerge verildi. Kasım 1968'de yapılan III. Kongre'de Aybar ile Behice Boran önderliğindeki muhalif grup arasında tartışmalar yaşandı. İki ayrı liste ile girilen seçimleri, Aybar'ın listesi açık farkla kazandı. Ancak, parti içerisinde bölünme ve tartışmalar derinleşerek devam etti. Aren ve muhalefet grubu çıkarmaya başladıkları 15 günlük *Emek* dergisi ile Aybar'ın çizgisine ve MDD'ye karşı sosyalist devrim stratejisini savunmaya devam etti. 12 Ekim 1969 tarihli seçimlerde TİP yalnızca iki milletvekili çıkarması ile sonuçlanan büyük bir başarısızlık yaşadı. 15-16 Kasım tarihlerinde gerçekleşen Genel Yönetim Kurulu toplantısında Mehmet Ali Aybar istifasını sundu. *Emek* dergisi etrafında toparlanan muhalif grubun kontrolüne geçen TİP, 29-31 Ekim 1970 tarihlerinde IV. Büyük Kongresi'ni topladı ve Behice Boran genel başkanlığa seçildi. Boran liderliğinde kısa bir dönem faaliyetlerini sürdüren TİP, 12 Mart 1971'de gerçekleşen askeri darbe sonrası, Anayasa Mahkemesi tarafından 20 Temmuz'da kapatıldı.¹⁷⁹

Dönemin en önemli sol akımlarından biri de Milli Demokratik Devrim hareketiydi. MDD hareketinde önde gelen kişi, aynı zamanda eski bir TKP Merkez Komitesi üyesi olan Mihri Belli'ydi. MDD esas olarak Komintern-TKP çizgisinin *YÖN*'den etkilenmiş bir tür devamıydı. Ancak uluslararası komünist harekette ortaya çıkmış görüş ayrılıkları konusunda, başını Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin çektiği ve 1957-60-69 Danışma toplantılarıyla siyasal doğrultusunu belirlemiş dünya komünist hareketinin tezlerine karşı "Ho Şi Min tavrı" adı altında bir tutum almıştı. Mihri Belli, Milli Demokratik Devrim tezlerinin bu ad altında ilk kez altmışlı yıllarda savunulmuş olmasına karşın, özünde Türkiye Marksist hareketinin 1920'lerden beri savunduğu asgari programın günün koşulları göz önünde tutularak geliştirilmiş şekli olduğunu yazmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁹ age. s.365.

¹⁸⁰ Belli, Mihri, *Milli Demokratik Devrim*, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.2145.

MDD'ye göre bugünün Türkiye'si, dünün bağımsız, antiemperyalist ve Kemalist Türkiye'si değildi. Emperyalizm, ticaret burjuvazisi ve feodal ağalarla uzlaşmış ve bu Komprador-Ağa ittifakı Türkiye'yi ele geçirmişti. Dolayısıyla öncelikle Türkiye feodal kalıntılardan temizlenmeli ve emperyalizm defedilmeli, ülkede milli sınıfların öncülüğünde bir demokrasi kurulmalı ve emperyalizme karşı başlatılan Kemalist devrimler tamamlanmalıydı. Bu aşama yaşanmadan sosyalizme geçmenin olanağı yoktu. İşçi sınıfı halen istenilen olgunluğa ve önderlik konumuna ulaşamamıştı. Asker-sivil aydın zümrenin de yer alacağı "milli cephe" ile Milli Demokratik Devrim'in gerçekleşebileceğini ve ardından sosyalizmin inşasına başlanacağını vurgulayan Mihri Belli'ye göre Kemalizm ile sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktu.¹⁸¹

MDD hareketini oluşturan kesim öncelikle kendilerini *YÖN* dergisinde ifade etti. Mihri Belli, Mehmet Doğu ve E. Tüfekçi imzaları ile dergide yazılar yazıyor ve tezlerini paylaşıyordu.¹⁸² Bunun yanında TİP içerisinde, yönetime karşı etkili muhalefet yürütmektedirler. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren MDD çizgisi kendisini hissettirdi. 1966 yılında Malatya'da gerçekleşen II. TİP kongresinin ardından yaşanan ihraçlar sonucu ayrı bir örgüte dönüşmesine de 1967'den itibaren bağımsız bir siyasi çizgi halini aldı.¹⁸³

MDD, TİP içerisinde ve özellikle devrimci gençlik üzerinde etkili oldu. Binerce TİP militanını etkilemenin yanında, üniversite gençliğinin örgütlü bulunduğu Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun kontrolünü de ele geçirdi. Ekim 1969'da gerçekleşen kongrede FKF, Dev-Genç'e dönüştü.¹⁸⁴ 1968 ilkbaharında Batı Avrupa'da ortaya çıkan gençlik eylemlerinin de etkisi ile Türkiye'de devrimci gençliğin etkinliği hızla yükseldi. Haziran ayında gerçekleşen İstanbul Üniversitesi işgalini, 15 Temmuz'da ABD 6. Filosuna karşı gerçekleşen anti-

¹⁸¹ Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.80.

¹⁸² age. s.80.

¹⁸³ Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, YÖN, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.174.

¹⁸⁴ Aydınoglu, Ergun, *Sol Hakkında Her Şey Mi?*, Versus Kitap, İstanbul, 2008, s.114.

emperyalist gençlik eylemi ve 1969 Ocak ayında ODTÜ’de ABD Türkiye Büyükelçisi Kommer’in arabasının yakılması izledi.¹⁸⁵

TİP’den ayrılan binlerce militanı, devrimci gençliği ve gelişen işçi sınıfı hareketini ideolojik bakımından etkileyen MDD, Ekim 1970’te Ankara’da parti kuruluş toplantısı yaptı. Ancak örgütlü bir güce veya siyasi bir partiye dönüşme konusunda etkinlik gösteremedi. Bu noktada MDD içerisinde de farklı devrim stratejisi, taktiği ve silâhlı mücadele yöntemlerini savunan eğilimler ortaya çıktı. İlk kopuş uluslararası komünist hareket içindeki ayrışmanın da yansıması olarak, Marx-Engels-Lenin-Stalin-Mao Zedung çizgisini benimseyen Doğu Perinçek ve grubunun Ocak 1970’te yayınlamaya başladıkları *Proleter Devrimci Aydınlik* ve illegalde kurdukları Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) ile Mihri Belli’nin önderliğindeki *Aydınlik Sosyalist Dergi*’den bağımsızlığını ilan etmesi ile başladı. Bunun ardından, ağırlıklı olarak Küba Devrimi’nden ve Latin Amerika’daki gerilla mücadelesinden etkilenen ve *Aydınlik Sosyalist Dergi*’ye *Açık Mektup* broşürüyle ideolojik-politik farklılığını ortaya koyan Mahir Çayan önderliğinde Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) kuruldu. İstanbul’da FKF dışında Devrimci Öğrenciler Birliği (DÖB) etrafından toplananlar ise, daha çok Latin Amerika’daki fokoculuk anlayışını benimseyerek, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan önderliğinde Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nu (THKO) oluşturdular. Bir süre sonra TİİKP’den özellikle Türkiye Kürdistanı’ndaki siyaset ve silâhlı mücadele anlayışı çerçevesinde ayrılanlar İbrahim Kaypakkaya önderliğinde Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP-ML) adı altında örgütlendiler.¹⁸⁶ 1970-71 yıllarında Türkiye’de silâhlı mücadele ile devrimci mücadelede ön plana çıkan, yoğun eylem, çatışma, fedakârlık ve devrimci adanmışlığı bir yıl gibi kısa bir süreye sığdıran bu hareketler de 60’lı yıllar solu gibi Türkiye siyasi tarihine damgalarını vurmuştur. Ancak konumuza bağlı kalmak ihtiyacı nedeniyle gençlik örgütlenmelerinin ideolojik konumlanışları üzerine uzun değerlendirmelerde bulunmayacağım.

¹⁸⁵ Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.96.

¹⁸⁶ Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, YÖN, MDD ve TİP*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.209.

12 Mart 1971 askeri darbesi ve faşizmi ile son bulan 1960'lı yıllar döneminin en önemli ve etkili sol siyasal örgüt ve akımları, yukarıda kısaca aktardığım TKP, YÖN, TİP ve MDD'dir. Çalışmamızın ikinci bölümünde genel olarak bu dört hareketin Kıbrıs sorunu ve alt başlıklarına bakış açıları, politikaları ve yaklaşımları incelenecektir.

Cumhuriyetin Çürük Temeli ve Tarafsız Dış Politika

19 Şubat 1959 tarihinde imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmaları neticesinde Kıbrıs Cumhuriyeti NATO denetiminde “bağımsızlık” ve işlerliği olmayan bir anayasa temelinde 16 Ağustos 1960 yılında ilan edildi.¹⁸⁷ Cumhuriyet'in yöneticileri büyük oranda hâlâ daha Enosis'i düşleyen EOKA (Kıbrıslı Savaşçıların Millî Örgütü) ve taksim çabalarından vazgeçmeyen TMT (Türk Mukavemet Teşkilâtı) kadrolarından oluşmaktaydı. Dolayısıyla adeta bir barut fıçısı üzerine inşa edilen Cumhuriyet'in havaya uçması için küçük bir kıvılcım yeterli olacaktı.

Cumhuriyetin kurulması ile TMT'nin kurucularından ve siyasi lideri Rauf Raif Denktaş, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı olarak etkili bir yetkiye sahip olurken, ayrılıkçı Dr. Fazıl Küçük ise Cumhurbaşkanı vekili görevini üstleniyordu. Kıbrıs Türk liderliği hiçbir zaman Kıbrıs Cumhuriyeti'ne inanmamış ve hedefleri her zaman taksim olmuştu. Denktaş, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası görüşmelerinde Türk tarafını temsil eden Nihat Erim'e, “bu devlet nasıl olsa yürümeyecek ona göre davranalım” demişti.¹⁸⁸ TMT de faaliyetlerine devam ediyordu. Bu konuda, Özel Harp Dairesi'nde görevli, TMT kurucularından Albay İsmail Tansu'nun söyledikleri çok açıktır: “Kıbrıs'ta Türk-Rum ortak Cumhuriyeti'nin kurulması kararı bizim hızımızı kesmemişti. TC Hükümeti'nin izlediği Kıbrıs politikası hangi yönde gelişirse gelişsin bizim şaşmaz hedefimiz, 340 yıl üzerinde bayrağımızı dalgalandırarak Türk vatanının bir parçası yaptığımız Kıbrıs Adası'nı kurtarmaktı. Buna şartlar elvermediği

¹⁸⁷ Salahi R. Sonyel, *Cyprus, The Destruction of a Republican Its Aftermath: British Documents, 1960-1974*, Published by CYREP, Nicosia, 2003, s.17.

¹⁸⁸ Erim, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçerisinde Kıbrıs*, Ajans Türk Yayınları, Ankara, 1975, s.140.

takdirde, hiç olmazsa Ada'nın yarısında Türk hâkimiyetini tesis edecek ve Kıbrıslı soydaşlarımızın sahibi buldukları toprak üzerinde özgür ve bağımsız Türk devletinin kurulması sağlanacaktı.”¹⁸⁹

Yeni devlette görev alan EOKA kadrolarından en önemlisi ise Polikarpos Yorgacis'di. Yorgacis, önce Çalışma Bakanı olmuş, daha sonra da İçişleri Bakanlığına getirilmişti. Silâhlı mücadele döneminde EOKA'nın infaz sorumlusu olan Yorgacis, batılı gizli servislerin Kıbrıs'ta anti-komünist hareketin sorumluluğunu verdiği kişiydi.¹⁹⁰ Amerikan hükümetinin 25 Kasım 1959 tarihli gizli belgesinde, Yorgacis'in henüz geçiş hükümetinin bakanı iken sağ sendika SEK'i güçlendirmek ve EOKA yerine kurulan Birleşik Demokratik Yeniden Yaratma Cephesi'ni (EDMA) yeniden düzenlemek amacı ile ABD'den finansman talebinde bulunduğu belirtilmektedir.¹⁹¹

Ayrıca Yorgacis, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından önce resmi olmayan bir istihbarat servisi (Para-KYP) kurmuştu. Bu servisin görevi anti-komünist propaganda ve karşı casusluktu. Servisin başına ise daha önce çifte ajan olduğu ortaya çıkan Georgios Lagodontis getirildi. Servisin finansmanı Amerikan hükümetince sağlanıyordu. Araştırmacı, yazar Makarios Druşotis ile 11 Mart 1996'da Atina'da yaptığı söyleşide Lagodontis bunu açıkça söylüyor: “Anti-Komünist seferberlik için paralar, Amerika'dan geliyordu. Komünizmin kovulması için tüm dünyayı ödüyorlardı. Casuslar için para veriyorlardı. Sorumlu benim şubem, yani Polis Genel Operasyonlar Şubesi'ydi.”¹⁹² Gizli servisin ajanlarından olan Takis Melodias ise şunları aktarıyor: “Söz konusu servis, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından sonra ve 1960-61 döneminde resmi hâl aldı. Daha önce Lagodontis'in başkanlığında gayri resmi faaliyet gösteriyordu. İçişleri Bakanı veya muhtemelen daha Çalışma Bakanı olduğu zamandan Polikarpos Yorgacis'in doğrudan yönlendirmesi, güdümü ve emri altında çalışıyordu. Söz konusu servis gayri resmi iken, Yorgacis'in onayladığı şahıslardan

¹⁸⁹ Tansu, İsmail, *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu*, Mirpa Yayınları, Ankara, 2001, s.244.

¹⁹⁰ Druşotis, Makarios, *EOKA: Karanlık Yön*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005, s.374.

¹⁹¹ age. s.374.

¹⁹² age. s.377.

oluşuyordu. Amacı komünizmin, Türk unsurunun ve hatta muhalefetteki sağın takip edilmesiydi. Servis, resmi hal alınca da Georgios Lagodontis'in başkanlığında buna devam edildi.”¹⁹³

Anti-komünist örgütlenmeleri destekleyen ABD ve İngiltere, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılması beklentisi içerisindeydiler. Ancak Cumhurbaşkanı Makarios'un bağlantısız ve tarafsız bir dış politika izlemeye başlaması bu beklentileri boşa çıkardı. Ayrıca Makarios'u izlediği tarafsız dış politika nedeniyle destekleyen AKEL de yeniden yasallaşmış ve güçlenmişti. Makarios, 1961'de Belgrad'ta yapılan Bağlantısızlar Hareketi toplantısına bir delegasyon gönderdi. Bağlantısızlar Hareketi'ne üye olan Kıbrıs Cumhuriyeti, aynı zamanda sosyalist ülkelerle de ilişkiler kurdu. Bunun yanında Sovyetler Birliği ile de çeşitli ticari anlaşmalar imzalandı.¹⁹⁴

Enosis'ten vazgeçilmesini kabullenmeyen Kıbrıs Rum sağı ile taksim hedefine bağlı olan Kıbrıs Türk liderliğinde tepkiler oluşmuştu. Dr. Fazıl Küçük, Makarios'un dış politikasının komünizmin işine yaradığını belirterek, komünist güçlere karşı Batı'da olduğu gibi bir kampanya başlatılmasını istedi.¹⁹⁵

Kıbrıs'taki İngiliz Yüksek Komiserliği'nden I.F.Porter, 28 Temmuz 1961 tarihli raporunda şunları belirtiyor: “Birkaç aydan beri biz batılı merkezler, Amerikalılar ve Glafkos Klerides gibi bazı sorumluluk sahibi Kıbrıslılar, komünistlerin özellikle işçiler arasında, basında ve en son köylerdeki önlenemeyen gelişmesinden endişeliyiz. İçişleri Bakanı'nın, Çalışma ve Komünikasyon Bakanı'nın uyarılarına karşın, Makarios bu gelişmeleri durduracak bir harekete girişmiyor. Sovyet Elçiliği'nin açılışından sonra bu daha da tehlikeli bir durum almıştır. Makarios'un kendi Yurtsever Cephesine bile komünistler sızmıştır.”¹⁹⁶

¹⁹³ age. s.378.

¹⁹⁴ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983, s.71.

¹⁹⁵ age. s.71.

¹⁹⁶ Salahi R. Sonyel, *Cyprus, The Destruction of a Republican Its Aftermath: British Documents, 1960-1974*, Published by CYREP, Nicosia, 2003, s.25.

Makarios'un, AKEL'in desteğini de alarak Bağılantısızlar Hareketi ile birlikte hareket etmesi, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk sağından gelen tepkiler yanında, Kıbrıs'ın batı ile bütünleşmesini isteyen ABD ve garantör devletlerin çıkarları ve beklentileri ile tamamen ters düşüyordu. Bu ortam bundan sonraki gelişmelerde belirleyici olacaktı.

Cumhurbaşkanı Makarios, "bağımsızlığı" kabul etmek zorunda kalmakla birlikte, bunu benimsememişti. İzlediği bağılantısız ve tarafsız dış politikanın nedeni, Zürih ve Londra'da dayatılan anlaşma ve anayasa koşullarından kurtulmaktı.¹⁹⁷

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması var olan sorunların hiçbirini ortadan kaldırmamıştı. Anayasanın dayattığı Kıbrıslı Türklerle eşit ortaklık, özellikle de 70/30 oranı ve ayrı belediyeler konusu ne Makarios ne de Kıbrıslı Rumların büyük bir kesimi tarafından benimsenmişti. Makarios'un anayasanın bir takım maddelerini gözden geçirme niyeti ve özellikle vergi yasası üzerindeki anlaşmazlıklar, 1962 sonuna kadar ufak anlaşmazlıklar dışında iyi olan taraflar arasındaki ilişkileri ciddi oranda germişti. Makarios ve Kıbrıslı Rumların anayasa maddelerini gözden geçirip revize etme girişimleri, Kıbrıs Türk tarafınca veto ediliyor ve devlet çalışmaları felç oluyordu.

1963 Olayları ve Türkiye Solunun Tutumu

Anayasa tartışmaları ile gerilen ortam, her iki taraftaki paramiliter odakların provokasyonları ile sıcak çatışmalara zemin yaratıyordu. 25 Mart 1962'de, Lefkoşa surları içindeki Bayraktar ve Ömerge Camilerinde bombalar patlatıldı. Denктаş, bombalama olaylarından dolayı Kıbrıslı Rumları suçladı. Ancak bombalar Kıbrıslı Türkleri provoke etmek için patlatılmıştı. Tuğgenerallik rütbesinde Özel Harp Dairesi başkanlığı yapmış, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu'nda üst düzey görevlerde bulunmuş Sabri Yirmibeşoğlu, 25 Eylül 2010 tarihinde Habertürk TV'ye şu açıklamayı

¹⁹⁷ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983, s.70.

yapmıştı: “Halkın mukavemetini artırmak için, düşman yapmış gibi bazı değerlere sabotaj yapılır. Mesela bir camii yakılır. Bunu Kıbrıs’ta yaptık.”¹⁹⁸

16 Ağustos 1960’dan itibaren yayınladıkları “*Cumhuriyet*” isimli gazete ile ayrılıkçı Kıbrıs Türk liderliğine muhalif bir duruş sergileyen ilerici gazeteciler Ahmet Muzaffer Gürkan ve Ayhan Hikmet, 23 Nisan 1962 gecesi öldürüldü. Her iki gazeteci camileri bombalayanları deşifre edecekleri için öldürülmüştü. 23 Nisan 1962 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi şunları yazıyordu: “Bomba olaylarının sorumlusu alçak, adi ve satılmış herifin kim olduğunu akliselim sahibi herkes tahmin etmiştir. Bu alçağın, bu satılmışın yüzündeki maskenin indirileceği gün yakındır”¹⁹⁹. *YÖN*, Kıbrıs’a dair ilk yayınının yer aldığı 2 Mayıs 1962 tarihli sayısında iki gazetecinin öldürülmesine tepki göstermekte ve Kıbrıs Türk liderliğine şu uyarıyı yapmaktaydı:

“Türk cemaatinin tam bir birlik içinde bulunması şart. Fakat bu birliğin ikna yoluyla değil de, terör ile sağlanmaya çalışılması uzun vadede davaya zarar vermekten başka bir şeye yaramayacaktır. Türk liderleri, kendilerini demokratik metotlara alıştırmalı ve gözlerini artık ciddi şekilde cemaatin iktisadi ve sosyal meselelerine çevirmelidir”.²⁰⁰

Anayasa tartışmaları, camilerdeki patlamalar ve paramiliter örgütlerin provokasyonlarının yol açtığı kriz ortamında, Makarios ile Küçük arasındaki ilişkiler de çıkmaza girmişti. 1962 sonunda Makarios, radikal çözümlere, yani anayasa değişikliklerine yönelme kararı aldı.²⁰¹

31 Aralık 1962’de, Kıbrıs Türk tarafı vergi yasasının tekrar uzatılmasını reddettiğinde, Makarios ayrı belediyelerin fesh edilmesi yönünde bir yasa sundu. Türk bakanların engelleme çabalarına rağmen, bu yasa 10 Ocak 1963’te 7’ye karşı 3 oyla geçti. Yunanistan, Makarios’u aşırılığa kaçmaması konusunda uyarırken, Türkiye bu durumun anayasa ihlali olduğunu belirterek, müdahale tehdidinde bulunuyordu. 24 Ocak’ta İçişleri Bakanı Yorgacis, yayınladığı kararname ile Kıbrıs Türk belediyelerinin faaliyetlerine son verecek ilk adımı attı.

¹⁹⁸ <http://www.haberturk.com/gundem/haber/555169-hem-turkiye-hem-kktc-karisti>

¹⁹⁹ An, Ahmet, *TMT’nin Kurbanları*, Birleşik Kıbrıs Partisi Yayınları, 2008, Lefkoşa, s.54.

²⁰⁰ *YÖN*, 2 Mayıs 1962, Sayı.20, s.15.

²⁰¹ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008, s.32.

Buna karşılık olarak, Denктаş, sadece eğitim ve din konularında yasama yetkisi olmasına rağmen Türk Cemaat Meclisi'nden Kıbrıs Türk Belediyeleri'nin işleyişini düzenleyen bir yasa çıkarttı. 25 Ocak'ta Bayraktar Camisi'nde patlatılan başka bir bomba ortamı daha da gerginleştirdi.²⁰² Kıbrıs'ta yaşananlara ilgisi gittikçe artan *YÖN* dergisi 9 Ocak 1963 tarihli sayısında, Türk hükümetini Kıbrıs meselesini unutmakla eleştirmekte ve bundan cüret alan Ada Rumlarının Kıbrıs'ın tam hâkimiyetini sağlama yolunda adım adım ilerledikleri belirtilmekteydi. Makarios'un taktik icabı kabul ettiği Londra Antlaşması'nda kaybettiklerini geri almaya yönelik bir plan uyguladığı ve Türkiye'nin hukuki garantilere fazla güvenmemesi gerektiği vurgulanmakta ve yapılması gerekenler konusunda şunlar aktarılmaktadır:

“En sağlam garanti, fiili iktisadi garantiler. Ada'daki Türk azınlığını da Rum çoğunluğunun tam hâkimiyetine düşmekten kurtaracak tek yol, iktisaden kuvvetlenmek ve Rumların iktisadi tâbiyetinden kurtulmaktır. Bunu da ancak Türkiye'nin plânlı ve programlı bir aksiyonu gerçekleşme yoluna koyabilirdi. Ne çare ki bu yolda, ciddi hiçbir adım atılmadı. Kıbrıs kendi kaderine terkedildi”.²⁰³

Diğer yandan Makarios, Bağlantısızlar Hareketi'ni açıkça desteklemeye devam ediyor, Tito ve Nasır gibi liderler ile dostluk ilişkilerini geliştiriyordu. Komünistlerin etkili olduğu Afrika ve Asya Halkları Dayanışma Örgütü 1963 Ocak ayı toplantısını Lefkoşa'da yapıyor, Makarios burada yaptığı konuşmada, Kıbrıs'ın hiçbir askeri pakta girmeyeceğini açıklıyordu. Ancak batılı ülkeler Kıbrıs'ın komünist yönetime geçeceği konusunda ciddi bir endişe içerisindeydi.²⁰⁴

11 Ocak 1963'te İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Sir David Ormsby Gore'un ABD hükümetine sunduğu rapordan:

“Komünist tehlike konusunda İngilizler, ABD'nin endişelerine katılıyorlar. Kıbrıslı Rumların %30'dan fazlası Komünist Parti'ye veya Komünist sendikalara üyedirler. Sağda bu tehlikeyi karşılayacak etkili örgütler yoktur. Sağ sendikaların üyeleri çok azdır ve liderleri yetkin değildir. Dahası Makarios, bu sorunu görmezlikten gelmektedir. Sizi haberdar ediyoruz ki bir bilgi araştırma ekibi İngiliz Elçiliğinde görev yapmak üzere Kıbrıs'a gidiyor. Ada'ya varışlarında ABD'li

²⁰² Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.110.

²⁰³ *YÖN*, 9 Ocak 1963, Sayı. 56, s.4.

²⁰⁴ Salahi R. Sonyel, *Cyprus, The Destruction of a Republic and Its Aftermath: British Documents, 1960-1974*, Published by CYREP, Nicosia, 2003, s.26.

meslektaşları ile temas kuracaklardır. Ek olarak, dört Kıbrıslı sendikacı yoğun bir kurstan geçirilmek üzere İngiltere'ye çağrılacaktır²⁰⁵

1 Nisan'da, EOKA mücadelesinin başlamasının yıldönümünde büyük gösteri ve kutlamalar düzenlendi. Resmi bayram ilan edilen 1 Nisan'daki kutlamalarda konuşan Makarios, hedeflerinin Enosis olduğunu açıkladı.²⁰⁶ Makarios'un konuşmasına, Kıbrıs Türk tarafı ve Türkiye'nin tepkisi sert oldu. Yunanistan uyarıda bulunurken, Amerika'dan da kınama geldi. Doğan Avcıoğlu da 17 Nisan 1963 tarihli *YÖN*'de yayınladığı yazıda Makarios'a ve Enosis politikasına karşı sert eleştiriler yöneltiyor ve Kıbrıs meselesinin yeniden vahim bir safhaya girmekte olduğu uyarısında bulunuyordu. Makarios'un, Türkiye'ye kafa tuttuğunu, Kıbrıs anlaşmalarını değiştirmeye çalıştığını ve Türk azınlığına tanınan hakları kaldırarak, onları tamamen hâkimiyeti altına almaya çalıştığını kaydeden Avcıoğlu, Makarios'un, 1 Nisan'da yaptığı konuşmada dile getirdiği Enosis politikasına karşı çıkıyordu. Makarios'un, Kıbrıs'ın içişlerine kimsenin karışamayacağını söylemesi karşısında Türk Dışişleri Bakanı Feridun Erkin'in, gerekirse Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede bulunabileceği yönündeki açıklamasına değinen Avcıoğlu'na göre, "Türk hükümeti anlaşmaların tam ve eksiksiz uygulanması hususunda, her türlü yola başvurma azminde olduğunu Makarios'a iyice anlatmalıdır". Dolaylı bir şekilde olası müdahaleye yeşil ışık yakan Avcıoğlu, hükümetin azimli tutumunun Kıbrıs dâvasını kazanmaya yetmeyeceğini, meselenin BM'ye intikali ihtimali de göz önünde tutularak dünya kamuoyunu aydınlatmaya ihtiyaç duyulduğunu, ancak hükümetin Türk kamuoyunu bile yeteri kadar aydınlatmadığından şikâyet etmektedir. Avcıoğlu, daha önce yaptığı öneriyi yinelemekte ve esas hayata geçirilmesi gereken tedbirin Türk cemaatinin ekonomik kalkınması olduğunu, Doğu Kalkınması Plânı gibi bir de Kıbrıs Plânına ihtiyaç olduğunu ifade ediyordu.²⁰⁷

Yüksek Mahkeme, ayrı belediyeler konusunda daha önce Klerides ve Denктаş tarafından açılan davalarla ilgili kararını 25 Nisan'da açıkladı ve her iki tarafın da yasal

²⁰⁵ age. s.29.

²⁰⁶ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008, s.37.

²⁰⁷ *YÖN*, 17 Nisan 1963, Sayı.70, s.11.

düzenlemelerini anayasaya aykırı bulunduğu gerekçesi ile iptal etti. 1 Mayıs 1963 tarihli *YÖN*'de, "Türkiye'yi saran tehlikeler" başlığı ile geniş bir inceleme yazısı yayınlayan Doğan Avcıoğlu, Kıbrıs "dâvasının" günden güne kaybedildiğine dikkat çekmekte ve Yüksek Mahkeme'nin belediyeler ile ilgili kararının ilk bakışta Türk tarafının lehine gibi gözükse de Makarios'un yeni bir zaferi olduğunu vurguladı. Avcıoğlu, ayrılıkçı bir politika olan belediyelerin ayrılmasını desteklemekte ve Makarios için "siyasi papaz" ifadesini kullanıyordu. Makarios'un, Türkiye'nin askeri bir müdahalede bulunabileceğine ihtimal vermediği için fütursuzca hareket ettiğini, Kıbrıs Antlaşmaları'nın, Türkiye'ye müdahale hakkı tanıdığını, ancak müdahale imkânı olmadığını kaydeden Avcıoğlu, hukuki garantilerin her zaman fazla bir şey ifade etmediğini, gerçek garantilerin ekonomik olduğunu yineliyordu. Kıbrıs dâvasının çoktan kaybedilmiş olmasından korktuklarını belirterek, geç kalınmış olmasına rağmen Türkiye'de oluşacak halkçı ve devletçi dinamik bir idarenin, Kıbrıslı Türklerin de kaderini değiştirebileceğine vurgu yapıyordu.²⁰⁸

Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri sürekli okuyucuları ile paylaşan *YÖN*, 21 Mayıs 1963 tarihindeki Albay Talat Aydemir önderliğindeki darbe girişiminde rolü olduğu gerekçesi ile Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 5 Haziran'da kapatıldı. *YÖN*'ün kapalı tutulduğu 14 aylık dönemde Kıbrıs, yaşanan çatışma ve gerginlikler ile 1955'den sonra ilk kez yeniden Türkiye siyasi hayatının en önemli konusu olacaktı.

Yüksek Mahkeme'nin kararının ardından belediyeler sorununa çözüm bulmak için Makarios ile Küçük arasında görüşmeler gerçekleştirildi. Görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Makarios, anayasayı değiştirme kararını kesinleştirdi. AKEL, Anayasa değişikliği girişimi için erken olduğunu belirterek buna karşı çıktı ve Makarios'u değişiklik konusunda ısrar etmenin toplumlararası çatışma riski anlamına geleceği konusunda uyardı.²⁰⁹ Ancak Makarios, anayasada değişiklik talep ettiği 13 maddeyi 10 Kasım 1963'te

²⁰⁸ *YÖN*, 1 Mayıs 1963, Sayı. 72, s.8.

²⁰⁹ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıslı Rum Solcular, Kıbrıs'ı Nasıl Düşündüler?* Heterotopia Yayınları, Limasol, 2015, s.38.

öncelikle İngiliz Yüksek Komiseri Sir Arthur Clark'a iletti. 13 maddenin nihai metni daha sonra Dr. Fazıl Küçük'e, Yunanistan ve Türkiye Büyükelçiliklerine de iletildi. En önemli değişiklikler şunlardı: Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı'nın vetoları kaldırılmalı. Cumhurbaşkanı yardımcısı, Cumhurbaşkanı'nın yokluğunda ona vekâlet edebilmeli. Meclis Başkanı ve Yardımcısı bütün parlamento tarafından seçilmeli. Yasalarda ayrı çoğunluk ilkesi kaldırılmalı. Ayrı belediyeler yerlerini, birleşimleri nüfusa orantılı olarak belirlenecek ortak seçilmiş organlara bırakmalı. Mahkeme ve güvenlik kuvvetlerinde etnik ayrılık son bulmalı. Memuriyetler nüfusa orantılı olmalı. Türk ve Rum cemaat meclisleri kaldırılmalı.²¹⁰

6 Aralık'ta Kıbrıs Türk tarafı ve Türkiye, Makarios'un değişiklik önerilerini reddettiklerini açıkladılar. Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Erkin, 15 Aralık'ta Paris'te düzenlenen NATO toplantısında ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk'a, Makarios'un anayasaya saygı göstermemesi halinde müdahale etmek zorunda kalacaklarını bildirdi. Makarios, 18 Aralık'ta değişikliklerin tam metnini yayınladı ve Garanti Anlaşmaları'nın gözden geçirilmesi için BM'ye başvuracağını açıkladı.²¹¹

Taraflar arasındaki gerginlik o denli büyüktü ki en küçük bir kıvılcım büyük bir yangına dönüşebilirdi. Nitekim 21 Aralık 1963'de Yorgacıs'ın silâhlı polis devriyeleri Lefkoşa'da kimlik kontrolü yapmak bahanesi ile içerisinde Kıbrıslı Türklerin bulunduğu bir aracı durdurdu. Araçtakilerin kimliklerini göstermeyi reddetmesi üzerine çıkan olaylarda polis tarafından açılan ateş sonucu iki Kıbrıslı Türk hayatını kaybetti.²¹² Bu olay karşılıklı çatışmaları tetikledi. Karşılıklı çatışmalar her iki taraftaki silâhlı paramiliter örgütler arasında hızla büyüdü. 23 Aralık'ta çatışmalar tüm Lefkoşa'ya yayıldı. Teşkilât üyeleri Lissaridis ve Sampson'un paramiliter güçleri Ledra Palas, Kaymaklı ve Yenişehir bölgelerinde saldırılar gerçekleştirdi. Çatışmalar sonucu birçok kişi öldü ve yaralandı. Larnaka ve Mağusa'daki çatışmalarda ise ölen olmadı. 23 Aralık öğle saatlerinde Makarios ile Küçük'ün çatışmalara

²¹⁰ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983, s.73.

²¹¹ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.116.

²¹² Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008, s.105.

son verme çağrısı yapmaları olayların büyümesini engellemedi. 24 Aralık sabahı çatışmalar yayılarak devam etti. 25 Aralık'ta Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Makarios'a gönderdiği nota ile saldırıların sona ermemesi halinde askeri müdahalede bulunacaklarını bildirdi. Öğleden sonra saat 14:30'da Türk savaş uçakları Lefkoşa üzerinden uçarken, 15:20'de Kıbrıs Türk Alayı Lefkoşa'nın batısındaki Yeralakko kışlasından çıkarak, Gönyeli'ye doğru ilerledi.

Askeri müdahaleden korkan Kıbrıs Rum liderliği, Türk Alayı'nın ilerleyişini durdurmadığı takdirde, rehin olarak tutulan 300 Kıbrıslı Türk'ün infaz edileceğini duyurdu.²¹³ Kıbrıs Türk Alayı Lefkoşa-Girne anayolunun, TMT ise Beşparmak dağlarındaki St Hilarion kalesinin denetimini ele geçirdi. Makarios'un yardım talebini Yunanistan reddetmiş, 27 Aralık gecesi Türk donanmasının Kıbrıs'a doğru harekete geçtiği bilgisi, durumu hızla kötüleştirmişti. Makarios, İngilizlerin önerdiği ateşkes antlaşmasını ve General Peter Young komutasında üç garantör ülkenin ortak birlik kurup olayları kontrol altına almasını kabul etti. 27 Aralık'ta ilk birlikler taraflar arasına girerek ortamı yatıştırdı.

Türkiye İşçi Partisi (TİP) Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı,²¹⁴ 27 Aralık'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi 21. birleşiminde, ilk kez TİP'in Kıbrıs sorunundaki görüşlerini açıkladığı bir konuşma yaptı. Kıbrıs'ta Türklere karşı girişilen alçakça ve haksız saldırıların sabırlarını taşırdığını belirten Ağırnaslı, yatışmış görünen olayların yeniden Enosis hayaliyle alevlendirilmemesini talep ederek, Enosis'e karşı olduklarını ortaya koydu. Kıbrıs'ta komşu ve dost iki milletin parçaları olan insanların kardeşçe yaşaması için çare bulunması gerektiğini, aksi halde bu konuda Türkiye'de hiçbir tereddüde yer vermeyecek bir birliğin varlığını ilan etmelerinin yerinde olacağını söyleyen Ağırnaslı, hükümetin ve ordunun bugüne kadar gecikmiş olan köklü ve kararlı hareketlerini tebrik ettiklerini ifade etti. Sözlerini hükümetin enerjik ve cesur davranışlarının devamını, dış politikada daha kişilikli ve onurlu,

²¹³ age. s.111.

²¹⁴1961 Anayasası'nın halkoyuna sunulup kabul edilmesinden sonra yapılan seçimlerde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi listesinden Ankara Senatörü seçilen Avukat Niyazi Ağırnaslı, 12 Şubat 1961'de partisinden ayrılarak TİP'e katılmıştı.

daha bağımsız ve uzak görüşlü olması temennisi ile tamamlayan Ağırnaslı'nın konuşması “bravo” sesleri ve alkışlarla karşılandı.²¹⁵

28 Aralık'ta Kıbrıs'a gelen İngiliz Sömürgeler Bakanı Duncan Sandys, taraflar ile yaptığı görüşmeler sonucu ortamın normalleşmesi için bir komite oluşturdu. Uzun süren müzakerelerin ardından 30 Aralık'ta imzalanan memorandumla Lefkoşa'nın Rum ve Türk kesimlerini ayıran tarafsız bölgenin ve İngilizlerin kontrol edeceği ara bölgenin sınırları belirlendi. Bu bölge haritada yeşil renkli kalemle işaretlendiği için “Yeşil Hat” adını almıştır. Anlaşmayı, Makarios, Klerides, Küçük, Denктаş ve Sandys imzaladı.²¹⁶ AKEL'e göre Aralık olayları, iki tarafın şovenizmini kullanan İngiliz-Amerikan emperyalizminin oyunuydu. Emperyalizm, Kıbrıs Rum tarafından Yorgacis, Samson ve başka bazı şovenlerin uzun zamandır kurmuş oldukları silahlı çeteleri ve Kıbrıs Türk terör örgütü TMT'yi harekete geçirerek, toplumları bir birine kırdırılmış ve yeşil hat denen çizgiyi çekerek şovenlerin yardımıyla hedefine ulaşmıştı. Dönemin AKEL Genel Sekreteri Ezakias Papayuanu, Aralık olaylarını doğru okuyup halkı toplumlararası çatışmaları sona erdirmeye çağırdıklarını ve Kıbrıslı Türklerin düşmanları olmadığını, ortak düşmanın Britanya-Amerika emperyalizmi olduğunu daima vurguladıklarını aktarmaktadır.²¹⁷

Olaylar Lefkoşa'nın bölünmesi ile sonuçlanmıştı. Bu durumu fırsat bilen Kıbrıs Türk liderliği taksim planını yürürlüğe koyarak, hükümetten ve meclisten istifa ettiler. Ayrı birimleri olan ve yasama yetkisine sahip ayrı bir meclis kurdular. Karma köylerde yaşayan Kıbrıslı Türklerin geri dönüşüne izin vermeyen TMT, onları Türk nüfusun bulunduğu bölgelerde oluşturduğu ayrı yerleşim merkezlerine yerleştirdi. Toplam 25.000 Kıbrıslı Türk ya kendilerine yönelik saldırı korkusu, ya da TMT'nin baskısıyla evlerini terk etmek zorunda

²¹⁵ Salman, Turhan, *Türkiye İşçi Partisi Parlamentoda 1963-1966, 1.Cilt*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.54.

²¹⁶ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008, s.119.

²¹⁷ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıslı Rum Solcular, Kıbrıs'ı Nasıl Düşündüler?* Heterotopia Yayınları, Limasol, 2015, s.40

kalmış ve kötü koşullarda yaşama mahkûm edilmişlerdi.²¹⁸ Her iki taraftaki fanatik unsurlar amaçlarına ulaşmış, toplumları bir birine kırdırarak, düşmanlaştırmıştı. TİP Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı ise TBMM'nin 3 Ocak 1964 tarihli 23. bileşiminde yaptığı konuşmada, Türklerle, Rumların iç içe yaşamalarının mümkün olmadığına göre, yan yana yaşamalarını sağlayacak bir sistem için hükümetin çabalarının devam edeceğini ümit ettiklerini belirtmekte ve bu takdirde hükümete destek olacaklarını söylemekteydi.²¹⁹

Yaşanan çatışma ve olayların ardından Makarios'un 1 Ocak 1964'de Zürih ve Londra Antlaşmaları'nı iptal edeceğini açıklaması, Londra'da krize neden oldu. 3 Ocak'ta toplanan İngiliz hükümeti, sorunu NATO içinde tutmak ve BM'nin müdahalesini engellemek için garantör güçler ve her iki toplumun temsilcilerinin katılacağı bir konferansın en kısa sürede toplanması kararı aldı.²²⁰

15 Ocak'ta toplanan Londra Konferansı'nda Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum taraflarının önerileri arasında büyük uçurum vardı. Makarios'un pozisyonu karşısında, Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı coğrafi esasa dayalı federasyon tezini ortaya attı. Taraflar arasındaki uçurum nedeni ile İngiltere, soruna kalıcı bir çözüm bulununcaya kadar, Kıbrıs'ın güvenliğinin NATO'ya verilmesini ve NATO birliklerinin Kıbrıs'a gönderilmesini önerdi. Bu açıkça, bağımsız bir devlet olan Kıbrıs'ın NATO tarafından işgal edilmesiydi. Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs Türk tarafı önerileri kabul ederken, tüm tehdit ve şantajlara rağmen Makarios 29 Ocak'ta önerileri reddettiğini açıkladı. Glafkos Klerides, bütün önerilerin Kıbrıs'ın bir yabancı kuvvet tarafından işgal edilmesinden başka bir şey olmadığı değerlendirmesinde bulunmuştu.²²¹ Sovyetler Birliği ise, 30 Ocak'ta yaptığı açıklamada Londra Konferansı'nı protesto ederek, Kıbrıs'ın özgürlük ve bağımsızlığının tehdit edildiğini vurguladı. Batı'yı, Kıbrıs'ın içişlerine karışmaması konusunda uyararak Sovyetler Birliği, Kıbrıs'ın bağımsızlığını

²¹⁸ age. s.120.

²¹⁹ Salman, Turhan, *Türkiye İşçi Partisi Parlamentoda 1963-1966, 1.Cilt*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.56.

²²⁰ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008, s.126.

²²¹ age. s.134.

koruma sorumluluğunun NATO'da değil, BM Güvenlik Konseyi'nde olduğunun altını çizdi. Açıklamada, Sovyetler Birliği'nin Kıbrıs politikasının temelini, Kıbrıs'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve bağlantısızlığı oluşturduğu ve her türlü yabancı müdahaleye karşı çıktığı belirtiliyordu.²²² Bunun yanında Sovyetler Birliği, Kıbrıs sorununun NATO'yu Doğu Akdeniz'de istikrarsızlaştırmak ve güney kanadını parçalamak hedefi için fırsatlar sunduğuna inanmaktaydı.²²³ Dolayısı ile aslında Kıbrıs'ta süregelen anlaşmazlık ve çözümsüzlük Sovyetler Birliği'nin işine geliyordu.

Londra Konferansı'nın başarısız olması ve Makarios'un İngilizlerin önerilerini reddetmesi üzerine harekete geçen ABD, İngiltere ile Londra konferansında sunulan öneriler çerçevesinde yeni bir plan hazırladı. Bir Amerikan-İngiliz müdahalesini öngören plan, Kıbrıs'a NATO askeri gücünün yerleştirilmesini hedefliyordu.

İngiliz Sömürgeler Bakanı Duncan Sandys, Londra'da bulunan Kıbrıs heyetini yeni Amerikan-İngiliz planı hakkında 31 Ocak 1964'de resmen bilgilendirdi. Makarios, 4 Şubat'ta planı reddettiğini açıkladı. Plan'da yapılan değişiklikler ve süren baskılar da Makarios'a geri adım attırmamıştı. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı George Ball, 12 Şubat'ta Kıbrıs'a gelerek Makarios'u planı kabul etmesi için ikna etmeye çalıştı. Makarios, Ball'a sorunu BM Güvenlik Konseyi'ne taşıma niyetinde olduğunu bildirdi. 13 Şubat'ta da devam eden görüşmelerden bir sonuç çıkmaması üzerine Ball, Türkiye'nin askeri müdahalede bulunması halinde, ABD'nin parmağını dahi kıpırdatmayacağını söyleyerek, Makarios'u tehdit etti.²²⁴ İsteklerini kabul ettirmek için her türlü baskı ve müdahaleyi denemekten çekinmeyen ABD, açıkça Kıbrıs'ın bölünmesini istiyordu. General Peter Young'un komutasındaki İngiliz birliklerinde görev yapan ve toplumlararası iyi ilişkileri yeniden sağlama çabası harcayan Martin Packard, Ball ile görüşmesinde kendisine şunları söylediğini

²²² Salahi R. Sonyel, *Cyprus, The Destruction of a Republic and Its Aftermath: British Documents, 1960-1974*, Published by CYREP, Nicosia, 2003, s.82.

²²³ Attalides, A. Michael, *Cyprus: Nationalism and International Politics*, Möhnesee, Bibliopolis, 2003, s.16.

²²⁴ O'Malley, Brendan and Craig, Ian, *The Cyprus Conspiracy, America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.97

aktarmaktadır: “Çok etkileyici evlat ancak tamamen yanlış anladın. Bizim esas hedefimizin yeniden bütünleşme değil, bölünme olduğunu kimse sana söylemedi mi?”²²⁵

ABD, sorunun NATO şemsiyesi altında çözülmesini istemekteydi. Makarios ise sosyalist sistemin ve Bağlantısız ülkelerin desteğini alacağı BM Güvenlik Kurulu’na başvurma ve BM Barış Gücü’nün görevlendirilmesini sağlama hazırlığı içerisindeydi. Ancak Britanya, Makarios’un inisiyatif üstlenmesini önlemek için daha önceden davranarak 15 Şubat’ta BM’yi toplantıya çağırdığını açıkladı. BM’de süren görüşmeler sonucu 4 Mart’ta BM Barış Gücü’nün Kıbrıs’a gönderilmesi kararlaştırıldı. Kararda ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı silâhlı güç kullanmanın BM sözleşmesine aykırı olduğu da hatırlatılıyordu.²²⁶

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi 20 Şubat 1964 tarihli toplantısında Kıbrıs ile ilgili aldığı kararda, Kıbrıs halkının milli kurtuluş ve bağımsızlık savaşının kesin bir safhaya girdiğine vurgu yapıp, İngiliz sömürgeciliği ile Kıbrıs halkı arasında geçen bu savaşta, Türkiye hükümetini emperyalist NATO bloku ile birlikte hareket etmekle eleştirdi. Türkiye hükümetinin, Kıbrıs halkının bağımsızlık hareketini, Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin aleyhine göstermeye çalışarak, soruna “Milli Dâva” süsü vermeye çalıştığını ve huzursuz Türk halkı ve ordunun ilgisini başka tarafa çekmeye çalıştığı not ediliyordu. Elde edilen bağımsızlığı tamamlamak ve kuvvetlendirmek için savaşan Kıbrıs halkının, Kıbrıs adası gibi ayrılmaz bir bütün olduğu, sömürgecilere karşı savaşta bağımsız, hür, barışsever bir Kıbrıs’ın doğmasının Rum ve Türk toplumlarının ortak çıkarına olduğu vurgulanıyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı ve egemenliğini kısıtlayan, garantör devletlere Kıbrıs’ın içişlerine müdahale hakkı tanıyan, Zürih ve Londra Antlaşmaları’na karşı savaşın tam kurtuluşun tek yolu olduğunun altı çiziliyordu. Ada’da kardeş kavgasını körükleyenlerin, yabancılar ve yabancıların hâkimiyetinde çıkarı olup onlara alet olanlar olduğu ifade eden

²²⁵ Packard, Martin, *Getting It Wrong, Fragments From a Cyprus Diary 1964*, AuthorHouse UK Ltd, 2008, s.1.

²²⁶Salahi R. Sonyel, *Cyprus, The Destruction of a Republic and Its Aftermath: British Documents, 1960-1974*, Published by CYREP, Nicosia, 2003, s.94.

TKP, *YÖN* ve *TİP*'den farklı, Sovyetler Birliği çizgisinde Makarios'u destekleyici bir tutum takınmıştı. TKP, Türkiye'nin askeri müdahale hazırlıklarına karşı çıkararak çözüm için şu öneride bulundu:

“Kıbrıs meselesinin çözümü, Kıbrıs halkının kendi kaderine buyruk olarak tam bağımsız ve egemen bir cumhuriyet olması ve bütün yabancı işgal kuvvetlerinin adadan çekilmesi ile mümkündür”²²⁷

Kıbrıs'a NATO askeri gücü yerleştiremeyen ABD, adadaki durumu kontrol altında tutmak için çeşitli alternatif senaryolar üzerinde çalışmaya devam etti. Makarios'un ABD planlarına karşı çıkması, Sovyetler Birliği ve Bağlantısızlar Hareketi'ne daha da kayması endişeleri arttırıyordu. Kıbrıs'a ulaşan BM Barış Gücü'nün çabalarına rağmen toplumlararası çatışmalar yer yer devam ediyordu.

Aybar'ın Bursa Konuşması ve TİP'in “Kıbrıs Krizi”

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, TİP Genel Yönetim Kurulu'nun 10 Mayıs 1964 tarihinde Bursa'da gerçekleşen toplantısında yaptığı konuşmada, Kıbrıs'taki gelişmelere değinmiş ve daha önce Ağırnaslı tarafından parlamentoda yapılan milliyetçi tonu yüksek konuşmalardan daha farklı ve derinlemesine bir yaklaşım sergilemişti.

Konuşmasında, geçen Aralık ayından beri Kıbrıs'ın yeniden Türkiye'nin çok ciddi ve derin endişeler yaratan bir meselesi haline geldiğine dikkat çeken Aybar, Kıbrıs'taki kanlı olaylar ve saldırıların önceden hazırlanmış bir plana dayandığını belirtiliyordu. Kıbrıs'ta Türklerin nüfusun beşte birini teşkil ettiğini, Zürih ve Londra Sözleşmeleri'nden ve Kıbrıs Anayasası'ndan Türk azınlığın memnun olduğunu, ancak Rumların ve Makarios'un şikâyetçi olduğunu söyleyen Aybar, “Ve en önemlisi, Kıbrıslı Türklerin, kuşaktan kuşağa miras kalmış, yolunda dövüşülüp ölmüş bir Ana Vatana ilhak ülküleri olmamıştır” değerlendirmesi yaptı.

Aybar'ın değerlendirmesine göre Rumların, İngiltere'ye karşı her direniş ve ayaklanmalarında, Türk cemaatinin liderleri İngiltere'ye bağlılık belirtmişlerdir. Oysa Rumların kuşaktan kuşağa gelişmiş bir Enosis davaları vardır ve bu ülkü yolunda teşkilâtlar,

²²⁷ *YENİ ÇAĞ*, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 1-2, Ocak-Şubat 1964, s.110-111.

silâhli birlikler kurmuşlar, yıllardır İngilizlere karşı dövüşmüşlerdir. Aybar'a göre, EOKA aşırı milliyetçi ve faşist bir tedhiş teşkilâtıdır. Kıbrıs Türk cemaatinden bazı kimselerin şahsi çıkar ve ihtirasları peşinde koşmuş olabilecekleri hesaba katılsa bile, son kanlı olaylar EOKA'cı Rumlar tarafından çıkartılmış olması ihtimalinin ağır bastığını kabul etmek gerekmektedir. Türkiye 1923 Lozan Anlaşması ile Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhakını tanımıştır ve 1955'e kadar Türkiye için Kıbrıs diye bir mesele olmamıştır. Rumların, İngiliz sömürmesine karşı 1955 Nisanı'nda başkaldırmaları üzerine, İngiltere, Türkiye'yi, Kıbrıs üzerinde hak sahibi olarak ortaya çıkması için ve Yunanlılar ile dünya kamuoyu önünde yalnızlıktan kurtulması için Londra Konferansı'na çağırmıştır. Ortadoğu'daki çıkarları gereği Kıbrıs'ı kaybetmek istemeyen İngilizlerin bu hesap çerçevesinde yaptığı davete dönemin maceracı Türkiye hükümeti tehâlükle (helak olurcasına) koşmuş ve bu tarihten sonra Kıbrıs, Türkiye için buhranlar yaratan bir mesele haline gelmiştir. Mevcut hükümetin Kıbrıs konusunda ve dış politikada duygusal ve batı ittifakı lehine hareket ederek hatalar yapmakta olduğunu vurgulayan Aybar, Kıbrıs'ta devam eden kanlı olaylara biran önce son verilmesini ve Kıbrıslı Türklerin can ve mal emniyeti ile insanca yaşama haklarının güvenlik altına alınmasını talep etmektedir. “Fakat bütün bu işler ancak Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin vazgeçilmez temeli olan Misak-ı Milli ışığı altında yürütülen, kişiliği olan bir politika ile başarılabılır” vurgusu yapan Aybar, bugünkü sınırları dışında hiçbir toprak üzerinde iddialarının olmadığını ve olunmaması gerektiğinin altını çizer. Atatürk'ün bu nedenle “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesine sarıldığını, Lozan'da çizilen hudutların korunması için komşularla dostluk politikasını kurup yürüttüğünü ve Atatürk dış politikasının birinci hedefinin komşu devletlerle paktlar yapmak olduğunu ifade ederek, Atatürk'ün ölümünden sonra dış politikanın bu temel ilkesinin bırakıldığını söyler. “Kıbrıs'ta içine düştüğümüz çıkmaz, son bir tahlil ile temellerini Atatürk'ün attığı Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin Misak-ı Millici politikasından uzaklaşmış olmasının sonucudur” değerlendirmesinde bulunan Aybar,

Kıbrıs sorununun içeride huzur kaçıracı bir ortam yaratmasına katiyen izin verilmemesi gerektiğini de sözlerine ekler.²²⁸

Aybar, Bursa konuşmasında Kıbrıs'ı bağımsız bir Cumhuriyet olarak tanıyan bir yaklaşım sergilemiş, Kıbrıslı Rumların İngiliz sömürgeciliğine karşı mücadelelerini ön plana çıkarıp, Kıbrıslı Türk liderliğini ve TC hükümetlerini ise emperyalizm ile işbirliği içerisinde olmakla eleştirmiş ve Türkiye'nin Lozan'dan 1955'e kadar Kıbrıs meselesi olmadığını ön plana çıkarmıştır. Bunun yanında "Misak-ı Milli" vurgusu ile Kıbrıs üzerinde hak iddia edilemeyeceğini, dolayısıyla askeri müdahaleye karşı olduğunu Türkiye'nin birçok kez Kıbrıs'a müdahalede bulunma girişiminde bulunduğu bir dönemde cesaretle söyleyebilmiştir. Ne var ki Aybar'ın Bursa konuşması egemen çevrelerin TİP'e yönelik saldırılarına, parti binalarının taşlanmasına ve partiden bir takım istifalar yaşanmasına sebep oldu. 11 Mayıs tarihli *Milliyet* gazetesi, Aybar'ın Türkiye'nin Lozan'dan 1955'e kadar Kıbrıs diye bir davası olmadığı yönündeki sözlerini çarpıtarak manşetten verdi. *Milliyet*'in yayınlarını bazı gerici gazetelerin "TİP Genel Başkanı Kıbrıs'ta ENOSİS istiyor", TİP Genel Başkanı, Makarios, Papandreu ve Jivkov ağzıyla konuşuyor" gibi yayınları izledi.²²⁹ Bunların yanında TİP Genel Merkezi'ne protesto ve tehdit mektupları gönderildi ve bazı örgütler protesto bildirimleri yayınladı. Yurt çapında birçok parti binası sağ örgütlerin eylemcileri tarafından basılarak, taşlandı, Aybar'ın Ankara'ya girişi Sıkıyönetim Komutanlığı'nca yasaklandı ve Ankara'da sokakta bildiri dağıtmaya çalışan TİP'li gençler il dışına çıkarıldı.²³⁰

Saldırı ve anti-demokratik uygulamalar karşısında karşı atağa geçen TİP, 13 Mayıs'ta "*İftiralara Cevap Veriyoruz*" başlıklı bir haber bülteni yayınladı. Açıklamaya göre, Aybar'ın, Kıbrıs meselesi ile ilgili yaptığı konuşmanın bazı gazetelerce birkaç cümle halinde çarpıtılarak yayınlaması sonucu, TİP'in Kıbrıs meselesi hakkındaki görüşünün kamuoyuna

²²⁸ Güvenç Ç. Serpil, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika. TİP Deneyimi 1960-1970*, Daktylos Yayınevi, İstanbul, 2008, s.256. Belge No: 12, Halit Çelenk Arşivi.

²²⁹ Varuy, Nebil, *Türkiye İşçi Partisi, Olaylar-Belgeler-Yorumlar, (1961-1971)*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2010, s.128.

²³⁰ Güvenç Ç. Serpil, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika. TİP Deneyimi 1960-1970*, Daktylos Yayınevi, İstanbul, 2008, s.163.

yanlış aksettirildiği ve bazı kesimlerde haksız tepkiler uyandırdığı belirtiliyordu. Açıklamada, Genel Başkan'ın Türkiye'nin Kıbrıs diye bir davası olmadığını söylediği, Enosis istediği, Makarios, Papandreu ve Jivkov ağız ile konuştuğu şeklindeki iğrenç sözlerin yalan olduğu ifade ediliyordu. TİP'in, Türk Milletinin haklarını, hürriyetini, milli menfaatlerini savunduğu ve savunmaya devam edeceği, TİP'in yalnız gerçekleri dile getirip, yalnız Türk halkının ağızıyla konuştuğu vurgulanmaktadır. Aybar'ın Kıbrıs hakkında söyledikleri 4 madde şeklinde özetlenerek yeniden aktarılmaktadır. Buna göre, “aşırı milliyetçi, Enosis’çi, faşist bir tedhiş teşkilâtı olan EOKA tarafından gerçekleştirilen kanlı olaylara derhal son verilmelidir. Kıbrıslı Türklerin yolunda kanlarını da akıttıkları bütün temel hakları, can ve mal emniyeti güvenlik altına alınmalıdır. BM silâhlı kuvvetleri pasif tutumlarını bırakarak, kan dökülmesini engelleyecek kesin tedbirler almalıdır. Geçen aralık ayından beri yine Türkiye'nin çok ciddi ve derin endişeler yaratan bir meselesi haline gelen Kıbrıs Buhranı ancak “Misak-ı Milli” ışığı altında yürütülen, kişiliği olan bir dış politika ile çözülebilir”.²³¹ 13 Mayıs tarihli bu açıklama ile TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın'ın belirttiği gibi “sivri görünen kimi ifadeler açıklığa kavuşturularak”²³² partinin Kıbrıs politikası yeniden açıklanıyordu. Aybar'ın, Türkiye'nin Kıbrıs meselesi olmadığını söylediği veya Enosis istediği iddiaları gerçekten de doğru değildi. Zira söz konusu konuşmada, Lozan'dan 1955'e kadar vurgusu yapıyordu. Ancak 13 Mayıs tarihli açıklamada, Bursa konuşmasında yer verilen, İngiltere'nin Londra Konferansı oyunu ile Kıbrıs'ın yeniden Türkiye'nin sorunu haline getirildiği, Rumların sömürgecilik karşıtı mücadelesinin ön plana çıkarılarak, Kıbrıs Türk liderliğinin ve TC hükümetinin İngiliz işbirlikçiliği ile eleştirilmesi, Kıbrıslı Türklerin azınlık olarak ele alınması gibi birçok konuya yer verilmiyordu. Üstelik bu konulara bundan sonraki açıklamalarda bir daha değinilmeyecekti.

Aybar'ın, Bursa konuşması öylesine büyük bir yankı yaratmıştı ki eleştiri ve saldırıların ardı arkası kesilmiyordu. Eleştiriler karşısında TİP, Kıbrıs ile ilgili pozisyonunu

²³¹ TİP Haber Bülteni, Sayı: 3, 13 Mayıs 1964, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.

²³² Sargın, Nihat, *TİP'li Yıllar (1961-1971)*, Felis Yayınevi, İstanbul, 2001, s.224.

değişik yöntemler ile aktarma gayretine girdi. 30 Mayıs'ta Genel Merkez'e toplantı için çağrılan İl Başkanları, Aybar'ı ve Kıbrıs tezini destekleyen ortak bir bildiri yayınladılar.²³³ Bunun yanında, Aybar'ın Bursa konuşmasının tamamının yer aldığı bir kitapçık yayınlanarak, kamuoyuna dağıtıldı. Kitapçıkta, Makarios için “faşist çetelerin başı papaz” ifadelerine yer verilmiş ve Aybar'ın sözlerinin bilinçli bir şekilde tahrif edildiği anlatılmaya çalışılmıştı. Gerici ve tutucu çevrelerin TİP'in gelişip güçlenmesinden telaşa düştükleri ve bu nedenle onu halkın gözünden düşürmek için her türlü çareye başvurdukları ifade edilen kitapçıkta, seçim öncesinde TİP ve Genel Başkan'ına çamur atmayı bir seçim taktiği saydıkları belirtilmekteydi.²³⁴ Bursa konuşmasının etkileri Kıbrıs'a kadar ulaştı. AKEL Merkez Komite Üyesi Derviş Ali Kavazoğlu, 20 Mayıs'ta yayınladığı bir bildiri ile Aybar'ı eleştiren Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Federasyonu Genel Sekreteri Necati Taşkın'a cevap vererek Aybar'a destek beyanında bulundu.²³⁵

1964 Kıbrıs Krizi ve Sol

Kıbrıs hükümetinin onayıyla Mayıs ayından itibaren Yunan askerleri ve silâhları olası Türk müdahalesine karşı gizlice Kıbrıs'a girmeye başlıyordu.²³⁶ Kıbrıslı Rum tarafınca yapılan askeri saldırıların yanı sıra ve Yunan askerlerinin gizlice Kıbrıs'a geldiğini öğrenen Türkiye, askeri müdahale tarihi olarak 6 Haziran'ı saptadı.

Ancak, Başbakan İsmet İnönü, Türk ordusunun bu müdahaleyi gerçekleştirebileceği konusunda endişeliydi. Genelkurmayın, ordunun müdahaleyi yapabilecek güçte ve teknik donanımda olmadığını Başbakan'a iletmesi, İnönü'nün endişelerini daha da arttırdı. Müdahalede bulunulsa, bu bir fiyasko ile sonuçlanabilirdi. Geri adım atmak ise, Kıbrıs'ta

²³³ TİP İl Başkanları Ortak Bildirisi, 30 Mayıs 1964, TÜSTAV Arşivi.

²³⁴ *Boş Bardak'ta Koparılan Fırtına. Kıbrıs Meselesinde neden İşçi Partisine Saldırdılar? Gerçekleri Açıkıyoruz.* TİP Genel Merkez Yayınları, 1964, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.

²³⁵ Güvenç Ç. Serpil, *İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika. TİP Deneyimi 1960-1970*, Daktylos Yayınevi, İstanbul, 2008, s.264. Belge No:13. Halit Çelenk Arşivi.

²³⁶ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1970-74: EOKA B, Yunan Darbesi ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.52.

yaşananlara seyirci kalmak anlamına gelecekti. İnönü, 4 Haziran'da ABD Büyükelçisi'ni müdahale kararı ile ilgili bilgilendirdi. Melek Fırat'a göre bu siyasi bir manevraydı. İnönü, ABD'nin NATO'nun güney kanadında müttefikler arası bir çatışmaya izin vermeyeceğini, müdahale yapmalarını engelleyeceğini ve Yunanistan ile Kıbrıslı Rumlara baskı yapacağını umuyordu. Böylelikle riskli askeri müdahaleyi gerçekleştirmek zorunda kalmayacaklar, Yunanistan ile Kıbrıslı Rumlara da geri adım attıracaktı.²³⁷

Ancak İnönü'nün beklentisi boşa çıktı. 5 Haziran'da ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, İnönü'ye beklenmedik şekilde aşağılayıcı ifadeler içeren ve tehditkâr bir mektup gönderdi. Johnson ünlü mektubunda özetle Kıbrıs'a müdahaleyi onaylamadığını, müdahale durumunda Türkiye'nin Amerikan silâhlarını kullanamayacağını ve ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı NATO müttefiklerinin Türkiye'yi savunma zorunlulukları olmadığını söylüyordu.²³⁸ ABD, Türkiye'nin müdahalesinin, Yunanistan ile sıcak çatışmaya neden olmasından ve Sovyetler Birliği'ne devreye girme fırsatı vereceğinden korkmaktaydı.

Amerika'nın sert çıkışı karşısında, Türkiye geri adım atarak müdahale kararını iptal etti. Bir bakıma İnönü rahatlamıştı. Ancak Johnson mektubunun içeriği ve tarzı, Türk siyasi erkânı açısından adeta soğuk bir duştu. Bir süre gizli tutulan Johnson mektubu daha sonra basına sızdırıldı ve kamuoyunda bomba etkisi yarattı. Özellikle sol hareketlerde Amerikan karşıtlığı ve milliyetçiliği uyandırdı ve ülke genelinde birçok ABD aleyhtarı eylemi tetikledi. Çalışmamız açısından Johnson mektubunun, sola ve solun Kıbrıs sorununa yaklaşımı üzerine etkileri önemlidir. Bu konuyu ayrı bir başlık altında ileride ele alacağız.

Yunanistan'dan Kıbrıs'a gizlice asker ve silâh gönderilmeye devam ediliyor, Grivas 18 Haziran'da Kıbrıs'a geri geliyor ve komutası altında Kıbrıs Savunma Başkomutanlığı oluşturuluyordu. Diğer yandan TMT'nin de askeri etkinliği artıyordu. Türkiye'de Kıbrıs'a

²³⁷ Fırat M. Melek, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997, s.130.

²³⁸ Birand, M. Ali. Dündar, Can. Çaplı, Bülent, *12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2000, s.117.

asker ve silâh göndermekteydi. BM sözcüsü 11 Temmuz'da Fransız Basın Ajansı'na son beş günde Türkiye'nin Kıbrıs'a 500 kişi çıkardığını söylemişti.²³⁹

Türkiye'nin askeri müdahalesini engelleyen ABD, iki NATO müttefikini karşı karşıya getiren Kıbrıs sorununu NATO çıkarları çerçevesinde çözmek için "Acheson Planı" olarak bilinen öneriyi hazırladı. Daha önce yapılan bir takım ön görüşmeler sonucu 5 Temmuz'da ABD, Türkiye ve Yunanistan'dan heyetler Cenevre'de buluştu. İngiltere ise gözlemci göndermekle yetindi. Taraflara sunulan Acheson Planı, Ada'nın büyük bölümünün Yunanistan ile bütünleşmesini, bir bölümünde Kıbrıslı Türklerin ayrı olarak yaşamasını ve bir bölümünün de Türkiye'ye askeri üs olarak verilmesini öngörüyordu.²⁴⁰ Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ortadan kaldıran Acheson Planı, adayı iki NATO üyesinin kontrolü altına sokarak, Kıbrıs'ın Sovyetlerin etki alanına girmesinin önüne geçiyordu. Plan üzerine süren tartışmalarda Türk ve Yunan heyetlerinin pozisyonları arasında çok derin uçurum vardı. Süren görüşmeler sonucunda, 30 Temmuz'da Türkiye planı kabul etmeyeceğini, Yunanistan Cenevre görüşmelerinden çekildiğini ve Makarios da planı reddettiğini açıkladı.²⁴¹

7 Ağustos 1964'te Grivas'ın, Kıbrıslı Türklerin yerleşim bölgesi olan Mansura-Koççina'ya askeri saldırı emri vermesi sürmekte olan Cenevre görüşmelerinin kesilmesine ve yeniden büyük bir krizin doğmasına neden oldu. Grivas'ın saldırısı karşısında, Türkiye savaş uçakları Dillirga bölgesine ağır bombardıman başlattı. 9 Ağustos'da toplanan BM Güvenlik Konseyi, bombardımanın durmasını ve ateşkesin sağlanmasını talep etti. Çatışmalar son bulup, ateşkes sağlanınca 15 Ağustos'da Acheson Planı üzerine tekrar başlatılan görüşmeler herhangi bir sonuca ulaşmadan son buldu.²⁴² Türk Hava Kuvvetleri'nin saldırıları sırasında Sovyetler Birliği, Makarios'un askeri yardım talebine olumlu cevap vererek, askeri müdahale durumunda Kıbrıs'ın özgürlüğünü ve egemenliğini korumak için destek vereceğini belirtmişti.

²³⁹ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008, s.204.

²⁴⁰ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Işık Kitapevi Yayınları, 1983, s.81.

²⁴¹ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008, s.231.

²⁴² Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.137.

Sovyetler Birliği, 9 Ağustos'ta, Türkiye'nin Kıbrıs'ı bombalamasını protesto ederek, Türkiye'ye uyarıda da bulunmuştu.²⁴³

Türkiye İşçi Partisi Merkez Yürütme Kurulu, 11 Ağustos tarihinde yayınladığı bildiri ile Ağustos krizini şu şekilde değerlendirdi:

“Kıbrıs Rum ve Yunan hükümetlerinin müzakere yolunu kesinlikle reddetmeleri, BM'nin kanlı çarpışmaları durdurmamış, hatta olaylara seyirci kalmış bulunmaları, Kıbrıs Rum ve Yunan hükümetlerinin Kıbrıslı Türklerin mukavemetlerini kırarak Büyük Yunanistan hülyası peşinde Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla hareket etmeleri ve nihayet son günlerde Kıbrıslı Rum silâhlı kuvvetlerinin Türk köylerine karşı ağır silâhlarla umumi bir taaruza geçmeleri Türk hükümetinin, bu toptan imha hareketine bir son vermek ve Kıbrıslı Türklerin can, mal emniyetini ve temel haklarını korumak amacına münhasır bir zabıta hareketi olarak Kıbrıs'a havadan askeri bir müdahalede bulunmak zorunda bırakmıştır. TİP Merkez Yürütme Kurulu, bu hareketin sonucunda husule gelen ateş kes durumunun, Kıbrıs Rum ve Yunan hükümetlerini barışçı yolun tek çıkar yol olduğunu kabule yanaştıracığını ve BM'yi meseleye sürekli bir çözüm yolu bulmakta etkileyeceğini ümit etmektedir”.²⁴⁴

TİP, bu bildiri ile ilk kez “Kıbrıs Rum Hükümeti” tanımlaması yapmakta, daha önce karşı çıktığı askeri müdahaleyi “can, mal emniyetini ve temel haklarını korumak amacına münhasır bir zabıta hareketi” olarak zorunluluk sonucu yapıldığını belirterek bir bakıma müdahaleyi meşrulaştırmakta ve askeri müdahale sonucunda gerçekleşen ateşkesin Kıbrıs Rum ve Yunan hükümetlerini barışçı yola çekeceğini ümit ettiğini belirtmektedir. TİP'in askeri müdahaleye göstermiş olduğu bu desteğin sebebi hiç şüphesiz Bursa konuşması sonrasında maruz kaldığı saldırıların bir yenisini yaşamak ve Kıbrıs'ta yaşananların iç kamuoyunda yaratmış olduğu milli duygular ile ters düşmek istememesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi ise 22 Ağustos tarihli “Türkiye halkına çağrı” başlıklı açıklamasında, Kıbrıs halkının bağımsızlık savaşı karşısında NATO'nun harekete geçtiğini ve emperyalistlerin planlarını gerçekleştirmekle görevli Ankara hükümetinin tehlikeli bir maceraya atılarak ateşle oynadığını belirtti. Hükümetin Türkiye'yi savaş ateşine sürüklediği ve uzun süredir Kıbrıs'a askeri müdahale hazırlıkları yapıldığını kaydeden TKP, Kıbrıs'ın Türkiye'ye saldırmaya hazırlandığı yolunda uydurma haberler

²⁴³ Attalides, A. Michale, *Cyprus, Nationalism and International Politics, Möhnesee: Bibliopolis*, 2003, s.141.

²⁴⁴ TİP Haber Bülteni, Sayı: 14, 11 Ağustos 1964, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.

yayınlanarak bunların bahane olarak kullanıldığını ve BM üyesi egemen Kıbrıs Cumhuriyeti'ne saldırıldığını aktardı. Rum ve Türk köylerinin barbarca ateşe verildiğini, hiçbir şeyden habersiz, silâhsız Rum ve Türk halkının, yüzlerce masum insan ve çocuğun napalm bombalarıyla yakıldığını ifade etti. Bu saldırıların BM'nin Ada'da durumu düzeltmek için bulunduğu bir dönemde kışkırtma amacı ile yapıldığı değerlendirilmesinde bulunan TKP, saldırının Kıbrıs'ı elden bırakmak istemeyen NATO'nun planlarına uygun olarak hazırlandığını, saldırıdan önce gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısına ABD Büyükelçisi'nin de katılmış olmasının ve saldırı sırasında NATO'ya düzenli rapor verilmiş olmasının bunun en açık kanıtları olduğunu vurguluyordu. Saldırıların eleştirildiği açıklamada, Acheson Planı'na da değinilmekte ve bu planın da NATO çıkarlarını gözettiği aktarılıyordu. Türkiye'nin yabancı menfaatler uğruna korkunç bir savaşın eşiğine sürüklendiği, saldırganlık ve savaşın Türkiye'nin milli politikası olamayacağı değerlendirilmesinin yapılarak Türkiye halkına savaş ve saldırganlık politikalarına dur deme çağrısı yapılıyordu.²⁴⁵ Görüldüğü gibi TKP ve TİP'in tamamen farklı yaklaşımları söz konusudur.

1964 Kıbrıs krizi, Türkiye kamuoyunda ABD karşıtı milliyetçi duyguları güçlendirmiştir. Bunun yanında, Türk dış politikasını, Türkiye'nin imzaladığı ikili anlaşmaları, NATO üyeliğini sorgulamak ve eleştirebilmek için sol için bir nevi zemin oluşturmuştur. Bunun yanında solun, özellikle TİP'in milliyetçilik ile anti-emperyalizm arasında ayırım yapamadığı ve anti-emperyalizm adına milliyetçilik yapıldığı gözlemlenmektedir.

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin yayınladığı 1 Eylül 1964 tarihli bildiride, hükümetin NATO yanlısı ve ABD'ye körü körüne bağlılık politikası eleştirilmekte, bu politika sonucu Kıbrıs'ta girişilen maceranın Türkiye'yi korkunç bir savaş felaketi ile yüz yüze getirdiği aktarılmaktaydı. Bildiride, ABD ile yapılan ikili anlaşmaların bozulması, dış politikanın kökten değiştirilmesi, NATO ve ABD üslerinin, egemenlik haklarını çiğneyen

²⁴⁵ YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos, 1964, s.447.

bütün anlaşmaların ve emperyalistlere verilen imtiyazların kaldırılması talep edilmekte, bağımsız milli bir politika için NATO ve Amerikan boyunduruğuna karşı halkı mücadeleye çağırıyordu.²⁴⁶

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, 6 Eylül'de Ankara'da yapılan Genel Yönetim Kurulu toplantısında yaptığı konuşmada, Başbakan tarafından Kıbrıs buhranı nedeniyle Türk-Yunan savaşına gidildiğinin söylendiğini belirtti ve bu korkunç ihtimale karşı son dakikaya kadar barışçı bir çözüm yolu bulmak için inatla çalışmak gerektiğini vurguladı. İngiltere ve Amerika'nın müdahalesinin Kıbrıs buhranını büsbütün alevlendirdiğini, Makarios'un meseleye Sovyetler Birliği ve Mısır'ı da dâhil etme gayretinin sorunu daha da çözülmez hale getireceğini belirten Aybar, Kıbrıs buhranı ile doğrudan ilgisi bulunmayan devletlerin dışarıda bırakılarak bir çözüm aranmasını önerip, bu çerçevede meseleye doğrudan ilgili taraf olarak Türkiye, Yunanistan, Kıbrıslı Türk ve Rum cemaatlerinin temsilcilerini acele olarak bir yuvarlak masa konferansına davet etti. Aybar, İngiltere'nin konferansın dışında bırakılmasını istemekte, Kıbrıs meselesi bir çözüme kavuşturulduktan sonra Ada'daki İngiliz üslerinin ayrı bir müzakere konusu olarak ele alınabileceğini kaydetmekte ve konferans davetinin BM Güvenlik Konseyi'nin tayin ettiği arabulucu tarafından yapılmasının yararlı olacağını söylemekteydi. Türkiye'nin böyle bir konferans tertip etmesi ile uluslararası alanda büyük itibar kazanacağını, Yunanistan ve Makarios'un bunu reddetmesi durumunda zor durumda kalacaklarını ifade eden Aybar, yuvarlak masa konferansında tarafların anlaşamamaları durumunda ise, devletler hukukunun açık tuttuğu yollara başvurmanın mümkün olduğunu, anlaşmazlık noktalarının arabulucuya, hakeme veya Milletler Arası Adalet Divanı'na gönderilebileceğini belirtti. Aybar'a göre, Yunanistan'ın veya Makarios'un, konferansa katılmayı veya bulunan çözüm yolunu ret ederek saldırılara devam etmeleri durumu, Türkiye'ye kendi haklarını ve Kıbrıslı Türklerin haklarını fiilen koruması için kaçınılmaz bir meşru müdafaa durumu sağlayacak ve bu dünya kamuoyunda haklı bir

²⁴⁶ YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos, 1964, s.449.

davranış olarak görülecekti. Kıbrıs sorununun çözümü için yuvarlak masa konferansı önerisinde bulunan Aybar, konuşmasına bağımsız dış politika başlığı altında devam ederek, Kıbrıs bunalımının Türkiye'nin bağımsız bir dış politikaya dönmesinin zorunluluğunu bütün çıplaklığı ile ortaya koyduğunu vurguluyordu. Kıbrıs'ta işlerin bu hale gelmesinin ve bu güne kadar bir çözüm yolu bulunamamasının nedeninin, Türkiye'nin menfaatlerini serbestçe değerlendirip buna göre serbestçe bir hareket hattı çizememesi olduğunun altını çizen Aybar, Türkiye ile Amerika arasında 12 Temmuz 1947 ve 4 Temmuz 1948'de imzalanan yardım anlaşmalarından beri, milli bağımsızlık ve egemenlik haklarının sınırlandırılmış bulunduğunu söylüyordu. Aybar, Türkiye'nin hiçbir mesele hakkında egemen bir varlık olarak davranacak durumda olmadığını, her alanda ABD'ye bağımlı olduğunu kaydetmekte, Kıbrıs buhranında hükümetin teşebbüslerinin durdurulduğunu ve ellerindeki uçakları kullanamayacaklarının kendilerine ihtar edildiğini belirtmekteydi. Türkiye'nin, milli bağımsızlığını gölgeleyen, egemenlik haklarını sınırlayan bütün bu ağır şartlara Amerika'dan alınan yardımlar için katlandığını ifade eden Aybar, 17 yıldan beri alınan kredi ve yardımların Türkiye'yi her bakımdan bağımlı hale düşürerek, kuşaklar boyu ödemek zorunda kaldığı bir borç yükü altında ezdiğini dile getirdi.²⁴⁷

Türk-Sovyet Yakınlaşması, Federasyon Tartışmaları, Türkiye Solu ve AKEL

Kapalı tutulduğu 14 ayın ardından yeniden yayın hayatına başlayan *YÖN*, 25 Eylül tarihli sayısında, Kıbrıs buhranının gelmekte olduğu konusunda daha önce uyarılarda bulunduğunu hatırlatmakta ve artık dış politika tabusunun yıkıldığına dikkat çeker.

Aynı sayıda İbrahim Çamlı tarafından kaleme alınan *Kıbrıs Gerçeği* başlıklı yazı dizisinde kapsamlı bir Kıbrıs değerlendirmesi yapılır. Özetlemek gerekirse Çamlı, Makarios Kıbrıs'ının, NATO karşıtı olan Bağlantısızlar Hareketi'nin manen bir parçası olduğunu ve

²⁴⁷ TİP Genel Başkanı M.A. Aybar'ın Ankara Konuşması, 06 Eylül 1964, TÜSTAV, Nihat Sargın Arşiv Fonu.

Kıbrıs değerlendirilirken bunun hesaba katılması gereken bir numaralı gerçek olduğunu yazar. Zürih ve Londra Anlaşmaları'nın, Kıbrıs'ı NATO'nun strateji çemberi içerisine soktuğunu ve bağımsızlığını zedelediğini aktaran Çamlı, anlaşmaların Bağlantısızlar Hareketi ve Doğu Bloku tarafından sempati ile karşılanmadığını kaydeder. Kıbrıslı Türklerin nüfusun yüzde 20'si olduğuna, veto müessesesi nedeniyle devlet işlemlerini sekteye uğratabilecek nitelik taşıdıklarına dikkat çeken Çamlı, Kıbrıs Rum Cemaati ve bu cemaatin gerilla kuvvetleri EOKA'nın İngiliz Sömürge İdaresi'ne karşı açtıkları mücadelenin, dünya siyaset tarihine bir Kurtuluş Savaşı olarak geçeceğini söyler. Türk Cemaatinin bu savaşta seyirci kaldığını, Rumların mücadelelerini bağımsızlık bayrağı yanı sıra Enosis bayrağı altında yürütmüş olmalarının Türk Cemaatinin pasif tutumunu haklı gösteremeyeceğini ifade eden Çamlı, Rauf Raif Denktaş'ın, Kıbrıs Antlaşmaları'nın ardından da yapıcı bir tutum içerisinde olmadığını vurgular. Kıbrıs buhranına çözüm bulunamamasının nedeninin dış politikadaki bağımlılık ve yanlış politikalar olduğunu belirten Çamlı'ya göre, Kıbrıs meselesinde bugüne kadar savunulması gereken tutumun, Kıbrıs'ın iç statüsünde, devlet mekanizmasının daha iyi çalışmasını sağlamak için gerekli bazı rötüslara rıza göstermektir. Veya bunun yerine, Kıbrıs herhangi yabancı bir devletle üs veya diğer herhangi bir bağlantısı olmadan tam bağımsız bir devlet haline getirilebilir ve azınlıktaki Türk Cemaatinin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesi tam teminat altına alınabilirdi. Ancak bu şekilde Rum çoğunluğun Enosis istenci bertaraf edilebilir, hatta Makarios'un desteği bile sağlanabilirdi. Ancak, Aralık 1963 olayları patlak verip Rumların soykırım hareketi başlayınca artık geç kalındığını ve yanlış bir açığa oturtulan Türk politikasının hırpalandığını, büyük taktisyen ve barış adamı İnönü'nün bu yanlış açı içinde mümkün olandan fazlasını yapmayı başarmışsa da olumlu sonuçlar elde etmesinin mümkün olmadığını ifade eder.²⁴⁸ *Kıbrıs Gerçeği* başlıklı yazısına *YÖN*'ün 2 Ekim tarihli bir sonraki sayısında devam eden Çamlı, Türkiye'nin askeri müdahale girişimleri olduğu, ancak askeri müdahalede bulunmayarak doğru yaptığı değerlendirmesinde bulunarak

²⁴⁸ *YÖN*, 25 Eylül 1964, Sayı. 78, s.8.

sorunun NATO devletleri arasında değil BM’de halledileceğini iddia eder. Türkiye’nin Batı ittifakı çemberi içerisine sıkışıp kaldığını, bunun Kıbrıs krizinde görüldüğünü ve bu çemberden kurtuluş çarelerinin aranması gerektiğine dikkat çeken Çamlı, kişiliği olan, özgür ve barışçı dış politikaya olan ihtiyaca vurgu yapmaktadır. Kıbrıs sorununun çözümünün ne mevcut statükonun devamı, ne NATO içerisinde çözüm, ne de taksim olduğunu belirten Çamlı, çözümün Türk hükümetinin başından beri ortaya attığı federal devlet formülü olabileceğini kaydetmektedir. Federal Kıbrıs Devleti’nin hiçbir üs ve garanti anlaşması ile herhangi bir kuvvet blokuna bağlı olmayıp bağımsız olacağını belirten Çamlı, bu önerinin hayat bulmaması durumunda, BM vesayeti altında Kıbrıs formülü veya Türklerin haklarının BM tarafınca garanti altına alınan Bağımsız Kıbrıs Devleti formülü üzerinde durulabileceğini kaydetmektedir. Her üç formülün de emperyalist bir zihniyete hizmet eden Enosis’i saf dışı bırakmayı hedeflediğini aktaran Çamlı, federasyon tezinin geliştirilmesi için çağrıda bulunur.²⁴⁹

YÖN’ün daha önceki Kıbrıs yayınlarından farklı bir duruş sergileyen İbrahim Çamlı’nın, TİP’in görüşleri ile benzeşen, ancak daha net bir tutum sergilediği açıktır. Bunun yanında derinleşen Kıbrıs krizini dış politika ile bağdaştıran sol kesimin daha derinlemesine değerlendirmeler ve öneriler yaptığını gözlemlemekteyiz. Diğer yandan, Londra Konferansı’nda Türk tarafınca ortaya atılan federasyon tezi solda ilk kez *YÖN* sayfalarında tartışmaya açılmakta ve desteklenmektedir.

9 Ekim tarihli *YÖN*’de Kıbrıs üzerine yer alan bir başka değerlendirmede ise, Enosis gibi Kıbrıs’ın askeri bir üs şeklinde tutulmasının da milli menfaatlere aykırı olduğu belirtilmekte, Türk cemaati için azami hak sağlayacak bağımsız ve üslerden temizlenmiş bir Kıbrıs formülünün kabul edilmesi istenmektedir. Değerlendirmeye göre Amerika, Enosis’e yatkındır. Dolayısıyla Türkiye geniş bir milletler arası desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bunun yolu Amerikan suyuna gitmeyi terk ederek 1964 dünyasının gerçeklerine uygun yeni ve

²⁴⁹ *YÖN*, 02 Ekim 1964, Sayı. 79, s.8.

şahsiyetli bir dış politikayı yürürlüğe koymak ve Doğu Bloku ile Bağlantısızlar Hareketi'nin desteği yanı sıra geniş bir milletler arası destek sağlayan Makarios'u tecrit etmektir.²⁵⁰

Türkiye İşçi Partisi de federasyon tezini gündemine alarak Kıbrıs sorunu konusunda daha net bir politika belirleme arayışındadır. 28 Ekim tarihli TİP Genel Merkez Haber Bülteni'nde, "Kıbrıs için yeni Türk görüşü ve TİP" başlığı altında yapılan değerlendirmede, Türkiye Dış İşleri Bakanlığı çevrelerinin yeni Türk tezini yeni bir anlayışla hazırladıklarına dikkat çekilmekte ve yeni teze göre Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak kalacağı ve gerekirse federasyon fikrinin savunulacağı aktarılmaktadır. Bu teze gelinceye kadar Türk Hükümeti'nin Kıbrıs politikasının boyuna değiştiği, aslında Enosis olan Acheson Planı'nı kabule kadar gerilediği belirtilen değerlendirmede, TİP, yeni tez ile en akla uygun ve en olumlu noktaya varıldığını vurgulamaktadır. Federasyon tezini benimseyen TİP, Kıbrıs'ın BM üyesi bir devlet olduğuna vurgu yapmakta ve bağımsız bir devleti ortadan kaldıracak bir çözüm şekli için BM onayının gerekliliğine işaret etmektedir. Esas üzerinde durulması gereken yönün Kıbrıs'ta yabancı üslerin tasfiyesini istemek olduğuna dikkat çekilen değerlendirmede, Kıbrıs'ın tarafsızlaştırılmasını önemli bir şart olarak belirtmenin zorunlu olduğu ifade edilmektedir.

TİP'in görüşü olarak sunulan değerlendirme şu şekilde son bulmaktadır:

"Uluslararası garantiye kavuşmuş, tamamen bağımsız, yabancı üslerden arınmış, Ada'da yaşayan Türklerin her türlü hakları ve hürriyetleri güvencesi sağlanmış bir Kıbrıs'ın varlığını istemek, çözümü kısa süreli olmayacak bir yola girmek olacaktır. Türk Hükümetinin bu anlayışa gelmesini Türkiye'nin ve Ada Türklerinin gerçek menfaatları, dünya barışının korunması bakımından ileri bir adım sayıyoruz. Yeter ki, Türkiye, tarafsızlığı ve bağımsızlığı Enosis'i de önleyecek şekilde milletlerarası garantiye bağlanmış bir Kıbrıs statüsünü bütün şumülü ile savunsun".²⁵¹

Türkiye Hükümeti'nin federasyon tezine *YÖN* ve TİP sahip çıkmakta, TKP kanadından herhangi bir değerlendirme yapılmamaktadır. Her üç hareket de yabancı üslerin kaldırılmasını ve Kıbrıs'ın bağımsızlığı ile tarafsızlığının sağlanmasını talep etmekte, bunun yanında Kıbrıs sorunu bağlamında bağımsız ve kişiliği olan milli bir dış politika talebini sürekli gündemde tutmaktadırlar. Bu bağlamda 1964 yılının son aylarında başlayan

²⁵⁰ *YÖN*, 09 Ekim 1964, Sayı. 80, s.4.

²⁵¹ TİP Haber Bülteni, 28 Ekim 1964, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.

Türk-Sovyet yakınlaşması bağımsız ve kişiliği olan milli bir dış politika taleplerini tam anlamı ile karşılamasa da, bu yöndeki beklentiyi yükseltmiş, federasyon tezi ve Kıbrıs sorununda ise önemli gelişmeler sağlamıştır.

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi arayışları aslında daha önceleri başlamış, ancak Kıbrıs'ta meydana gelen krizler nedeniyle kesintiye uğramıştı. Cenevre görüşmelerinin sonuçsuz kalması, Johnson mektubu ve ABD'den istenilen desteğin bulunamaması gibi unsurların yarattığı hayal kırıklığı, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi arayışlarında belirleyici oldu. Nitekim, Kıbrıs'a askeri müdahale için belirlenen 6 Haziran tarihinden önce *Time* Dergisi muhabirinin "NATO sizi desteklemezse ne yapacaksınız" sorusuna Başbakan İsmet İnönü: "Kıbrıs'taki bu haksız durum devam eder, müttefiklerimiz bizi yalnız bırakır, NATO yanımızda olmaz, anlayışsızlık hüküm sürer, Türk azınlığı ezilir, bu böyle devam ederse, günün birinde Batı'nın savunma sistemine inanç yıkılır. Ve yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyanın içinde yerini alır"²⁵² demişti. Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ve ilişkilerin geliştirilmesi Kıbrıs sorununda destek bulma umudu ve yeni bir dış politika anlamı taşıyordu.

25 yıl sonra bir ilk olan Dışişleri Bakanı Erkin'in Moskova ziyareti 30 Ekim ile 6 Kasım 1964 tarihleri arasında gerçekleşti. Ziyaret sonrasında yayınlanan ortak bildiriye Kıbrıs ile ilgili şu açıklama yapıldı:

"İki taraf da, Kıbrıs meselesinin, Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı esasına ve her iki ulusal toplumun yasal haklarına saygı ve Ada'da iki ulusal toplumun varlığını tanıma esası üzerine barış içinde yaşamalarını sağlayacak bir şekilde barışçı yollarla çözümlenmesine taraftar kalacaklardır"²⁵³

Kıbrıs ile ilgili ortak açıklamada, Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne yapılan vurgu, Türkiye açısından askeri müdahaleden geri duracağı taahhüdü, Sovyetler açısından ise hiçbir zaman açıkça destek belirtmediği Enosis'in tamamen reddi anlamı taşıyordu. Bunun

²⁵² Birand, M. Ali. Dündar, Can. Çaplı, Bülent, *12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitapevi, Ankara, 2000, s.116.

²⁵³ Fırat M. Melek, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997, s.165.

yanında iki ulusal toplumun varlığının tanınmasına ve yasal haklarına saygı vurgusu ise, Türkiye'nin federasyon tezi açısından bir kazanımdı.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı heyeti ile birlikte Moskova'ya giden *YÖN* yazarı İlhami Soysal, izlenimlerini 13 Kasım tarihli *YÖN*'de paylaştı. Sovyetler Birliği'nin, Kıbrıs ile ilgili Türk tezine yaklaştığını aktaran Soysal, ortak bildiriye Sovyetlerin açık bir şekilde federasyondan söz etmek istemediğini, bunun yerine iki ulusal toplumun varlığının tanınmasına ve yasal haklarına saygı vurgusu yapılması noktasında uzlaşmaya varıldığını belirtti. Ortak bildiri ile Sovyetler Birliği'nden azami taviz elde edildiğini kaydeden Soysal, ortak bildirin bir başarı olduğunu vurguluyordu.²⁵⁴

20 Kasım tarihli *YÖN*'de ise Türk dış politikasını ve Sovyetler Birliği ile ortak bildiriye yer alan Kıbrıs'a ilişkin açıklamaları değerlendiren İbrahim Çamlı, bildiriye her iki ulusal toplumun varlığının tanınması ve yasal haklarına saygı vurgusu ile federasyona giden yolun açıldığını aktarmaktadır. Çamlı'ya göre Sovyetler Birliği, Enosis'e karşı olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Bundan sonra yapılması gereken NATO'dan bağımsız bir şekilde bağımsız Kıbrıs tezine samimiyetle sarılmak, diğer tarafsız ülkeleri de buna inandırmak, BM'de desteklerini kazanmak ve NATO devletleri arasındaki görüş farklılıklarından da yararlanmaktır. Kıbrıs, dış politikayı değiştirmek ve bağımsız bir yol izlemek için vesile olarak kullanılması gerekmektedir. Dış politika bir sisteme, bir felsefeye oturtulmalıdır. Ancak Türk dış işleri böyle bir mantıktan uzaktır.²⁵⁵

Türkiye Komünist Partisi Leipzig Grubu'nun 1964 Yılı Çalışmalarıyla İlgili Yıllık Komite Raporu'nda, Türk-Sovyet yakınlaşması çok önemli bir aşama ve dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Dış İşleri Bakanı Erkin'in Moskova'da imzaladığı bildiri ile hükümetin Kıbrıs'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve yabancı etkilerden kurtulması tezini kabul ettiği aktarılmaktadır. Diğer yandan bildiriye vurgulanan her iki ulusal toplumun

²⁵⁴ *YÖN*, 13 Kasım 1964, Sayı. 85, s.8.

²⁵⁵ *YÖN*, 20 Kasım 1964, Sayı. 86, s.3.

varlığının tanınmasına ve yasal haklarına saygı ile federasyon tezi konusunda ise TKP görüş belirtmemektedir.

Rapora göre, Kıbrıs olaylarından sonra ilerici güçlerin gayreti ve baskısı sayesinde hükümet dış politikayı gözden geçirmek ve Sovyet Birliği ile ilişkilerini Atatürk ilkeleri ışığında yeni baştan ele almak zorunda kalmıştır. TKP'nin baştan beri Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve yabancı üslerden, her çeşit emperyalist müdahalelerden temizlenmesini istediği belirtilmektedir. Emperyalistlerin taksim tezini benimsememesi nedeniyle Türk hükümetinin yalnızlaştığı, NATO blokuna bağlılığının iflas ettiği, bu noktada emperyalistlere bağlılığın milli menfaatlere aykırı olduğu fikrinin Kıbrıs meselesiyle bağlanarak milli güçlerin gayreti ile halka mal edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Rapora göre Enosis meselesinde parti içerisinde anlaşmazlıklar yaşanmıştır. (Enosis politikası konusunda TKP içerisinde yaşanan tartışmaları ayrı bir başlıkta inceleyeceğiz.) Makarios'un bazı siyasi hataları, özellikle Noel olayları ve ondan sonraki karşılıklı katliamlar sırasındaki pasif tutumu, Türk ve Rum toplumlarına eşit muamele yapmaması ve tarafsız bir devlet başkanı olarak hareket etmemesi parti yayınlarında tenkit edilmemiştir. TKP'nin izlediği Kıbrıs politikasının bir nevi eleştirildiği raporda, Makarios'un her iki topluma eşit davranmış olması durumunda emperyalistlerin iki toplumun arasına kanlı uçurumu kolaylıkla açamayacağı eleştirisi yapılmaktadır.²⁵⁶

1964 yılında yaşanan sıcak çatışma ve krizlerin, Sovyetlerin desteği ile Makarios hükümetinin lehine sonuçlandığını söyleyebiliriz. Ada'ya NATO güçleri yerine, BM Barış Gücü yerleşti. Bunun yanında NATO çıkarlarını korumayı öngören çözüm modelleri hayat bulmadı. Diğer yandan toplumlar ve ülke dikenli teller ile bölündü. Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar ile her türlü ilişki yasaklanarak oluşturulan ayrı bölgelerde yaşamaya zorlandı. Yıllarca bir arada yaşayan Kıbrıslılar birbirlerinin düşmanı haline dönüştürüldü. Bu bağlamda tüm Kıbrıslıların kaybedenler tarafında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

²⁵⁶ Akbulut, Erden, *1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003, s.221.

Makarios, Kıbrıs sorununu NATO çıkarları çerçevesinde çözme çabalarının önündeki engel olarak görülüyordu. 31 Ağustos 1964'de ABD eski Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile Türkiye'de görüşen Nihat Erim, Acheson'un kendisine, "Makarios işbaşındayken hiçbir olumlu iş yapılamaz. Atina bu adamı zararsız hale sokabilir. Bu onların görevidir" dediğini aktarmaktadır.²⁵⁷ Makarios'un Amerikalılar tarafından aşılması gereken bir engel olarak görülmesinin nedeni Sovyetler Birliği ile yakınlığıydı. Sovyetler Birliği de NATO içerisinde çatlak yaratma politikası çerçevesinde tüm taraflar ile iyi ilişkilerini koruma çabasındaydı.

Nitekim 30 Eylül 1964 yılında Sovyetlerle imzalanan askeri ve ekonomik yardım anlaşması çerçevesinde, Kıbrıs hükümetinin Sovyetler Birliği'ne sipariş ettiği silâhlar 1965 Ocak ayında Mağusa Limanı'na ulaşmaya başlamıştı. Bunların arasında, Mısır aracılığı ile teslim edilecek olan torpidolar ve füzeler de vardı. Ancak, ABD ve Atina hükümetlerinin baskısı ile torpido ve füzelerin Kıbrıs'a teslim edilmesi engellendi ve füzeler Mısır'da kaldı.²⁵⁸

Makarios'un silâh talebine cevap veren Moskova, diğer yandan da Türkiye ile yakınlaşma çabalarını sürdürmekten geri durmuyordu. Türkiye Dışişleri Bakanı Erkin'in Moskova ziyaretinin hemen ardından, 4-13 Ocak 1965 tarihlerinde Sovyet Yüksek Prezidyumu üyesi Nicolay V. Podgorni başkanlığındaki heyet Türkiye'yi ziyaret etti. Podgorni, 5 Ocak'ta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, daha önce yayınlanan ortak bildirideki ilkeleri yineleyerek, Kıbrıs sorununun barışçı yollarla çözülmesi gerektiğini söyledi.²⁵⁹ Sovyet Dış İşleri Bakanı Andrey Gromiko ise 21 Ocak'ta verdiği bir demeçte, Kıbrıs sorununa çözüm olarak federal formun da seçilebileceğini açıkladı.²⁶⁰

Sovyetler Birliği'nin açıkça federasyon tezini çözüm olarak önermesi, Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştı. Ancak Makarios ve AKEL'de tepkiye neden olmuştu.

²⁵⁷ Erim, Nihat, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçerisinde Kıbrıs*, Ajans Türk Yayınları, Ankara, 1975, s.409.

²⁵⁸ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.139.

²⁵⁹ Fırat M. Melek, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997, s.166.

²⁶⁰ Attalides, A. Michale, *Cyprus, Nationalism and International Politics*, Möhnesee: Bibliopolis, 2003, s.142.

Sovyet-Türk yakınlaşması ABD ve İngiltere tarafında ise endişe ile izleniyordu.²⁶¹ AKEL Merkez Komitesi 26 Ocak tarihinde gerçekleştirdiği olağanüstü toplantı sonrası, federasyonu reddettiğini ve siyasi çizgisinin tam bağımsızlık, askersizleştirme, kendi kaderini tayin ve Enosis olduğunu açıkladı.²⁶² Sovyetler ile Türkiye arasındaki yakınlaşma çerçevesinde güçlenen federasyon tezine AKEL'in karşı çıkması ve yeniden Enosis politikasına vurgu yapması, TKP açısından sorun oluşturmaktaydı. Bu bağlamda TKP, federasyon tartışmalarına girmemiş, federasyon kelimesini yayınlarında dahi kullanmamaya özen göstermiş ve Enosis politikası konusunda parti içerisinde görüş ayrılıkları yaşamaya başlamıştı. TİP ve YÖN ise Enosis'e açık şekilde karşı çıkarak, federasyon tezini çözüm olarak benimsemiş ve savunuculuğunu yapmışlardı.

22 Ocak tarihli YÖN'de, Kıbrıs ile ilgili değerlendirme ve uyarılarda bulunan İbrahim Çamlı, Sovyetler Birliği'nin tam bağımsız Kıbrıs şartı ile Türk azınlığın haklarını koruyacak federasyon tezini desteklediğini açıkça ortaya koyduğunu, dolayısıyla Türk hükümetinin Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın devamındaki ısrarından vazgeçmesi gerektiğini yazmaktadır. Türk hükümetinin neden bağımsız ve federal Kıbrıs formülünü ileriye götürmeyip, Zürih ve Londra Antlaşmaları'nın devamından yana politika izlemekte ısrar ettiğini sorgulayan Çamlı, bunun sebebinin "adanın NATO'dan kopmasını istemeyen ve bunun için Enosis'e bile razı olan Anglo-Amerikanların etkisi mi" diye sormakta ve bunun bağımsız bir politika olmadığını aktarmaktadır.

Çamlı, federatif devletin toplumların arasında açılan uçurum göz önünde tutulursa ilk hedef olduğunu vurgulamaktadır. Bu çerçevede, tamamen bağımsız, askersizleştirilmiş, tarafsız, Enosis kapısı kapanmış ve Türk halkının emniyetinin sağlanacağı Kıbrıs formülü için adım adım ilerlemek gerektiğini kaydeden Çamlı, bunun yerine işlemeyen Anayasa hükümleri ile Kıbrıs'ı NATO'ya bağlayan Zürih ve Londra Anlaşmaları'nda ısrar etmenin akliselimden

²⁶¹ Salahi R. Sonyel, *Cyprus, The Destruction of a Republic and Its Aftermath: British Documents, 1960-1974*, Published by CYREP, Nicosia, 2003, s.132.

²⁶² AKEL Newsletter, Aralık 1964-Ocak 1965.

yoksunluk olduğunu kaydetmektedir. Türk hükümetinin Kıbrıs konusunda uyarılarını dinlemesini belediklerini aktaran Çamlı, aksi takdirde doğacak büyük acıları Kıbrıs Türkleri ile birlikte bütün Türk milletinin çekeceğini yazmaktadır.²⁶³

TKP'nin aylık yayın organı olan *YURDUN SESİ* dergisinin Ocak-Şubat 1965 tarihli sayısında yer alan değerlendirme yazısında, Kıbrıs Türklerinin milli ve tabii haklarını bütün ileri insanlığın savunmakta olduğu ve bu hakların inkâr edilemeyeceği belirtilmekte, federasyon tezine ise değinilmemektedir. Yabancı boyunduruğuna karşı savaşta Kıbrıslıların birliğinin sağlanması ve sağlamlaştırılması için yapılacak yardımın en büyük yardım olacağı ifade edilmekte ve Ada'nın bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğünün korunmasına, yabancı askeri üslerin kaldırılmasına, barış içerisinde ve demokratik yolda gelişmesine vurgu yapılmaktadır.²⁶⁴

İnönü hükümeti 13 Şubat'ta TBMM'de gerçekleşen oylamada devrilmişti. Genel seçimlere 8 ay gibi kısa bir süre vardı. Geçici dönem için CHP'nin karşısındaki cephe, Adalet Partisi ağırlıklı bir hükümet kurdu. İnönü hükümetine olumlu yaklaşan, özellikle Sovyetler Birliği ile geliştirilen ilişkilerden dolayı öven ve bağımsız bir dış politika izlemesi yönünde sürekli teşvik ve önerilerde bulunan *YÖN*, AP yönetimindeki hükümete yönelik sert eleştirilerini ağırlıklı olarak Kıbrıs konusu ve dış politika üzerinden yaptı. Eleştirilerde, Kıbrıs konusunda giderek yükselen bir milliyetçi dil kullanıldı.

2 Nisan tarihli *YÖN*'de "Hükümet Kıbrıs'ı gözden çıkardı mı?" sorusu soruluyor ve hükümetin Anglosaksonların yeniden dümen suyuna girdiği vurgulanıyordu.²⁶⁵ Sovyet-Türk yakınlaşmasını ihmal etmekle suçlanan yeni hükümetin, Anglosaksonların baskısı altına girip, gizli pazarlıklar içerisinde bulunduğu belirtilen yazıda, bunun Sovyetleri yeniden Makarios'un kucağına atacağı ve Türkiye'nin yalnızlaşacağı belirtilmektedir. İnönü'ye rağmen dümen suyu politikası çerçevesinde Anglosaksonların planlarını ve şartlı Enosis'i

²⁶³ *YÖN*, 22 Ocak 1965, Sayı.95, s.13.

²⁶⁴ *YURDUN SESİ*, Ocak-Şubat 1965, Sayı.19-20, s.1.

²⁶⁵ *YÖN*, 02 Nisan 1965, Sayı.105, s.4.

kabul etmenin yeni hükümet için intihar olacağını vurgulayan *YÖN*, eleştirilerine 9 Nisan tarihli sayısında devam etti. Anglosaksonların, Türkiye'nin direnişini kırarak yavaş yavaş Enosis'e doğru ilerlediği, BM arabulucusu Galo Plaza'nın hazırladığı raporun Amerika'nın çıkarları ile Enosis'i öngördüğü ve federasyon tezine karşı çıktığı, bu raporun Türkiye'nin tezlerini sarstığı ve yalnızlaştırdığı belirtildi. *YÖN*'e göre yalnızlıktan kurtulma için Bağlantısız ülkeler ile ilişkilerin düzeltilmesi, komünist Çin'in tanınması ve duraklayan Sovyet-Türk ilişkileri geliştirilerek Sovyetlerin açıkça federasyon tezine ikna edilmesi gerekmektedir. Anglosaksonlar ancak bunlar yapılırsa Enosis inatlarından vazgeçeceklerdi. Ancak, yeni hükümet bu geniş görüş ve cesareten yoksun gözükmekteydi. Aynı sayıda yer alan başka bir değerlendirmede ise, İnönü hükümetinin devrilmesinde Amerika'nın belirleyici olduğu ve yeni hükümetin tamamen teslimiyetçi olduğu belirtiliyordu. Enosis'i ve Yunanlıları destekleyen Amerikan emperyalizmine ve yerli işbirlikçilerine karşı başta CHP ve TİP olmak üzere tüm istiklâlciler ve millici güçlerin birleşerek İkinci Milli Kurtuluş Savaşı'nı başlatmaları gerektiği vurgulanmaktaydı.²⁶⁶

30 Nisan tarihli sayının başyazısını kaleme alan İlhan Selçuk ise, Hellenizmin, Kıbrıs ve Batı Anadolu üstündeki emperyalist dileklerinden sonra, belli merkezlerden tahrik edilen Ermenistan ve Kürdistan davasının ortaya atıldığını yazmakta ve bir biri ardına gelen olayların tesadüf olmadığını belirtmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin çevresinde Sevr²⁶⁷ çöküntüsü sürelerinde dalgalanan arzuların kabardığını görüldüğünü vurgulayan Selçuk, bütün bunların karşısında kendini toparlamış bir Türkiye'nin bulunmadığını yazmaktadır.²⁶⁸ “Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu ve Ege Denizi'ne döktükleri emperyalist emellerin yeniden canlanmasına imkân yaratıldığını, Türkiye'yi Kıbrıs davasında dize getirmek isteyenlerin örgütlü ve şuurlu olduğunu” kaydeden İlhan Selçuk'a göre, Amerika ve İngiltere

²⁶⁶ *YÖN*, 09 Nisan 1965, Sayı.106, s.4-8.

²⁶⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf devletlerince paylaşılmasını öngören 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Barış Antlaşması.

²⁶⁸ Bu nokta, solun Kürt, Ermeni ve Kıbrıs sorunlarına bakış açısını ve bilinçaltını anlamak açısından önemlidir. Bu sorunlara dönük çözüm önerileri sunmak yerine, Kürt, Ermeni ve Kıbrıs sorununu Serv'e kadar dayandırmakta ve emperyalizmin birer komplosu olarak ele almaktadır.

Yunanistan'ı çıkarma gemileri ve muhriplerle donattığı halde, 1945'den bu yana Türkiye'ye bu yolda hiçbir yardımda bulunmamıştır. Yunanistan Kıbrıs'a dilediği vakit çıkarma yapabilecek güce sahiptir. Türkiye ise, bugüne kadar uyutulmuştur. Milli savunma çerçevesinde Amerika'ya güvenilemez ve hükümetin izlediği politikalar mantıksızdır. Kırk yıldan beridir Yunanistan'ı Doğu Akdeniz'de kendi çıkarlarının temsilcisi gibi gören Anglo-Amerikan emperyalizmi tıpkı Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi Hellenizmi silâhlandırmaktadır. Yapılması gereken milli bütünlüğü tehdit eden kapitalist emperyalizmin dolaplarını birer birer halka anlatarak milli kurtuluşa giden yolda birleşmektir. Bu yolun Atatürk bağımsızlığının yolu olduğuna dikkat çeken Selçuk, Kıbrıs davasının çözümünün de bu yolun üstünde olduğunu yazmaktadır. Kıbrıs konusunu milli bir sorun olarak ele alan Selçuk, çözümünün milli kurtuluş mücadelesinin başarısına bağlı olduğunu savunur.²⁶⁹

TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, 9 Mayıs günü Ankara'da gerçekleşen Genel Yönetim Kurulu toplantısında yaptığı konuşmasına, Ekim ayında gerçekleşecek seçimlere TİP'in katılacağını ve ilk defa emeği temsil eden bir siyasi kuruluşun Meclise gireceğini söyleyerek başladı. "Kuvay-ı Milliye ruhunun yeniden canlanışının inançlı sevinci yüreklerimizde, en acılı fakat en umutlu günlerimizi yaşıyoruz" diyen Aybar, emekçisi ve gerçek aydınları ile yurdun zinde kuvvetlerinin uyandığını ve Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin kıskançlık içinde, istiklâlcı, halkçı ve devrimci politikasına dönülmesini istediklerini belirtmiştir.

Kıbrıs davasının kazanılmasının da, milli güvenliğin de, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin anti-emperyalist politikasına dönülmesine bağlı olduğunu vurgulayan Aybar, ABD ile imzalanan ikili anlaşmaların egemenlik haklarını çiğnediğini ve Türkiye'yi ileri karakol haline getirdiğini belirtmekte ve TİP'in bu anlaşmalardan bir an önce kurtulmak istediğini ifade etmektedir. Aybar, Kıbrıs Davası'nın Amerika ve İngiliz emperyalistlerinin ve onların himayesindeki Yunan emperyalizminin maskesi düşürülmek şartı ile kazanılabileceğini, bu

²⁶⁹ YÖN, 30 Nisan 1965, Sayı.109, s.3.

davanın çözümünün ABD ve İngiltere'den beklenmesi durumunda çözümün Türkiye'nin lehine olmayacağını vurgulamakta ve daha öncekilere kıyasla çözüm olarak daha net bir öneri sunmaktadır:

“Biz üslerden temizlenmiş, silâhsızlanmış ve bağımsızlığı milletler arası bir antlaşma ile garanti edilmiş bir federatif Kıbrıs statüsü savunursak, 3. Dünya devletlerinin ve sosyalist devletlerin desteğini kazanabiliriz”.²⁷⁰

12 Mayıs tarihinde yayınlanan TİP Genel Yönetim Kurulu bildirisinde de Aybar'ın konuşmasına atıf yapılmakta ve Kıbrıs buhranının Anglo-Amerikan emperyalizminin himayesinde olan Yunan kapitalizmi tarafından alevlendirildiği belirtilerek milli menfaatlere en uygun çözüm şeklinin Milli Kurtuluş Savaşı politikasına dönülmesi ile mümkün olduğu vurgulanmaktadır. TİP, Kıbrıs'ın yabancı üslerden temizlenmiş, silâhsızlandırılmış, bağımsızlığı ve tarafsızlığı milletlerarası anlaşmalarla garanti edilmiş federatif bir devlet statüsüne kavuşturulmasını savunmakta ve Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rum topluluklarının ve BM temsilcisinin katılacağı bir yuvarlak masa konferansı toplanmasını önermektedir.²⁷¹

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi ise, Haziran ayında yayınladığı açıklamasında, Kıbrıs ile ilgili barışçıl çözüm yollarına vurgu yapmakta, Ada'nın yabancı üslerden temizlenmesini, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü ve egemenlik ve tam bağımsızlığının tanınmasını, eşit demokratik haklara sahip iki toplumun yan yana yaşamasını talep ediyordu. Açıklamada, Ekim ayında gerçekleşecek genel seçimlere yönelik değerlendirmelerde de bulunan TKP, seçimlerin milli bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinde önemli bir aşama olacağını vurguluyordu. İnönü hükümetinin Amerikan emperyalistlerinin entrikaları sonucu devrildiği ve yerine bağımsız ve barışçı dış politikadan yoksun gerici partilere, özellikle AP'ye dayanan bir hükümet kurulduğu değerlendirilmesi yapılan açıklamada, gerici kuvvetlerin genel seçimlerde iktidarı ele geçirerek 27 Mayıs

²⁷⁰ TİP'in Genel Yönetim Kurulu'nun 9 Mayıs 1965 günü Ankara'da yaptığı açık toplantıda Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın yaptığı konuşma. TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.

²⁷¹ TİP Genel Yönetim Kurulu Bildirisi, 12 Mayıs 1965, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.

öncesindeki halk düşmanı iç ve dış politikalarını diriltmeye hazırlandıkları iddia ediliyordu. Bu çerçevede sınıf amaçları uyuşmayan bütün halk topluluklarının aynı amaçta, bir Milli Demokratik Cephe’de birleşme zorunluluğu olduğu, işçi sınıfının bu cephenin ön safında savaştığı belirtiliyor, köylülerin, ilerici aydınların, yurtsever subayların ve öğrencilerin de bu cephenin aktif savaşçıları olduğu kaydediliyordu. Gerici güçlere karşı Milli Demokratik Cephe çağrısı yapan TKP, seçimlere katılmayacağını kaydetmekte ve halka ilerici parti ve partilere oy vermesi yönünde çağrıda bulunmaktaydı.²⁷²

1964 Kıbrıs krizi Türkiye siyasetinde milliyetçi söylemlerin canlanmasında önemli rol oynadı. CHP, bürokrasi ve ordu içerisinde önemli bir kesim ABD’nin, Kıbrıs konusunda Enosis yanlısı bir tutumu içerisinde olduğunu ve Türkiye’yi bu “Milli Davası”nda yalnız bıraktığını düşünüyordu. Johnson mektubu ve İsmet İnönü hükümetinin düşürülerek, yerine AP ağırlıklı bir hükümet kurulması, milliyetçi seslerin ABD karşıtlığı üzerinden daha gür çıkmaya başlamasını tetikledi. Bu milliyetçi ortamdan sol kesimlerin de etkilendiğini ve özellikle Kıbrıs konusundaki söylemlerinde milliyetçi vurguların yoğunlaştığını gözlemliyoruz.

TKP, gerici kuvvetlere ve emperyalizme karşı Milli Demokratik Cephe oluşturma ve seçimlerde ilerici parti ve partilere oy verilmesi çağrısı yaparak aslında TİP ve CHP’ye dolaylı yoldan destek olmaktadır. Yükselen milliyetçilik, TKP’nin Kıbrıs söylemlerini etkilemese de, partinin Enosis politikası konusunda tartışma ve sorgulamaların yaşanmasında rol oynamıştır.

TİP, Kıbrıs buhranının sorumlusunun ABD ve İngiliz emperyalizminin himayesindeki Yunanistan emperyalizmi olduğu söylemini ön plana çıkarmakta, “Kuvay-ı Milliye” ve “Kurtuluş Savaşı Türkiye’si” vurguları ile Kıbrıs konusunda milli çıkarların korunmasına ve bu bağlamda anti-emperyalist bir mücadeleye duyulan ihtiyaca dikkat çekmektedir. ABD

²⁷² YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 6, Haziran 1965, s.540.

karşıtlığı ile Kıbrıs politikasını bağdaştırıp kaba bir anti-emperyalist söylem geliştiren TİP'in, kimi zaman milliyetçi tonun dozunu kaçırdığı söylenebilir.

YÖN ise, ABD'nin Enosis ve Yunan yanlısı duruşunu ön plana çıkartarak, AP hükümetinin “Kıbrıs'ı gözden çıkardığını” ve ABD'nin dümen suyunda bir dış politika izlediğini belirterek, tüm milli ve ileri güçlere İkinci Kurtuluş Savaşı olarak adlandırdığı mücadelede bir araya gelme çağrısı yaptı.

Bu bağlamda sol'da, özellikle *YÖN*'de, genel seçimlerde Süleyman Demirel liderliğindeki DP ve gerici güçlerin hezimete uğrayacağı ve CHP ile TİP'in anti-emperyalist bir ittifak kuracakları beklentisi vardı.²⁷³ Ancak 10 Ekim'de gerçekleşen seçim sonuçları bu beklentiyi karşılamaktan çok uzaktı. Süleyman Demirel liderliğindeki AP aldığı yüzde 52.9'luk oy oranı ile seçimin tartışmasız galibiydi. CHP yüzde 28.27'lik oy oranı ile çok partili siyasi hayattaki en büyük yenilgisini aldı. TİP ise yüzde 2.83'lük oy ile 15 milletvekili çıkararak bir ilke imza attı.²⁷⁴ Seçim sonuçları TİP açısından ve parlamenter mücadelenin geliştirilmesi bakımından başarılıydı. Ancak seçim sonuçları genel anlamda 27 Mayıs'ın rövanşiydi. 27 Mayıs'ta darbe ile iktidardan uzaklaştırılan anlayış AP'nin tek başına iktidarı ile geri gelmişti. Dolayısıyla seçim sonucu *YÖN* için tam bir hayal kırıklığı olmakla birlikte, aynı zamanda demokratik ve parlamenter mücadele biçiminden giderek uzaklaşacağı sürecin de başlangıcıydı.

22 Ekim tarihli *YÖN*'de seçim sonuçlarını değerlendiren Doğan Avcıoğlu, TİP'in parti olarak başarı sağlamakla beraber, seçimlerin solun yenilgisiyle ve sağın zaferiyle sonuçlandığını yazmaktadır. Avcıoğlu'na göre, 27 Mayıs'ta süngü ile gidenler, büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelmişlerdir ve yeni iktidar bir karşı devrimdir. Aynı sayıda yer alan Kıbrıs değerlendirmesinde ise, Demirel'in sorunu kavrayamadığı için Kıbrıs'ın tehlikede olduğu aktarılmaktadır. Demirel'in, “Kıbrıs meselesinin NATO çerçevesi dışına çıkmasına müsaade edilmemeliydi” yönündeki açıklamasının Amerika'ya teslim olmaya hazırlandığını

²⁷³ *YÖN*, Seçimler ve *YÖN*, 10 Eylül 1965, Sayı.128, s.4.

²⁷⁴ Varuy, Nebil, *TİP, Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971)*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2012,s.164.

ortaya koyduğu belirtilen değerlendirmede, Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin tek çıkış yolunun İnönü politikasını geliştirmek ve derinleştirmek olduğu, aksi takdirde Kıbrıs'ın kaybedileceği yazılmaktadır.²⁷⁵

Kıbrıs sorunu AP hükümetinin başını ağrıtan ilk dış politika konusuydu. Makarios'un, Anayasayı değiştirme çabaları gerginliği arttırmaktaydı. Özellikle Mağusa bölgesinde yükselen toplumlararası çatışmaların da etkisi ile Kıbrıs yeniden BM gündemine geliyor ve uzun tartışmalara neden oluyordu. 17 Aralık'ta BM Genel Kurulu'nun 2077 sayılı kararında, iki etnik toplumdaki değil, Kıbrıs halkından söz ediliyor, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğünde saygı vurgulanıyor ve üye devletlere her türlü müdahaleden kaçınılması çağrısı yapılıyordu. Kararın oylamasında Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa Sosyalist ülkeleri ve İngiltere çekimser kalmış, ABD karşı oy kullanmış ve NATO üyesi diğer devletler ise olumlu oy kullanmıştı. Karar, Türkiye için şok etkisi yaratmıştı. Ertesi günkü gazeteler "Kıbrıs'ı kaybettik" manşetleri ile çıkmıştı.

YÖN'ün 24 Aralık tarihli sayısı ise "NATO'nun İhaneti" başlığı ile çıkmıştı. Dergide yer alan birçok yazı ve değerlendirmede yer alan ortak vurgu, BM kararı ile Türkiye'nin dünyada yalnız kaldığı, NATO ile Anglosaksonların ihanetine uğradığı ve Kıbrıs'ı kaybettiği idi. *YÖN*'ün değerlendirmesine göre, BM'de başarısızlığa uğranacağı beklenmekteydi. Ancak müttefiklerinin Türkiye'yi apaçık hançerleyeceği düşünülemezdi. ABD'nin, Türkiye ile birlikte karşı oy kullanması göstermelikti. BM'de bir oyun oynanmıştı ve bu oyunun adı Enosis'ti. Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğunun çekimser kalması ise, AP hükümetinin başarısız dış politikasının bir sonucuydu.²⁷⁶

BM kararı sonrası 22 Aralık'ta toplanan TBMM Genel Kurulu, Kıbrıs sorunuyla ilgili genel görüşme yapılmasına karar verdi. 27 Aralık'ta gerçekleşen 28. birleşimde Kıbrıs sorunuyla ilgili genel görüşme üzerine söz alan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Kıbrıs davasının kaybedilme yoluna girmiş olmasının bütün milleti üzdüğünü söyleyerek, TİP olarak

²⁷⁵ *YÖN*, 22 Ekim 1965, Sayı.134, s.3-4.

²⁷⁶ *YÖN*, 24 Aralık 1965, Sayı.134.

Kıbrıs sorunuyla ilgili genel görüşmeye büyük bir istek ve ulusal görev bilinci içinde katıldıklarını kaydetti.

Tüm Türk ulusunu yakından ilgilendiren bir sorunla karşı karşıya bulunulduğunu ifade eden Aybar, kısır çekişmelerin bir yana bırakılarak ulusal çıkarlar çerçevesinde elbirliğiyle geçerli bir çözüm bulmaya çaba harcanmasını istedi. Kıbrıs tarihi ile ilgili uzun bir anlatımda bulduktan sonra konuşmasına devam eden Aybar'a göre, Zürih ve Londra Antlaşmaları'nı ihlâl ettiği için Makarios hükümeti meşru bir hükümet olmaktan çıkıp, fiili bir hükümete dönüşmüştü. Kanlı çarpışmalara neden olmuş, katliamlar düzenlemiş ve hukuki dayanağını kaybetmişti. Dolayısıyla muhatap olma hakkını yitirmiş durumdaydı. Türkiye ve BM, Makarios hükümetini artık muhatap kabul etmemeliydi. TİP'in bundan sonrası için Kıbrıs sorunuyla ilgili izlenmesi gereken yola dair önerisi ise şu şekildeydi:

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kıbrıs'taki birliği korumaya devam etmelidir. Zamanı gelince birliği değiştirmelidir. Şimdiden, Kıbrıs Rum Hükümeti muhatap olmayacağı için Yunanistan'ı muhatap sayarak, Kıbrıs'taki silâhlı kuvvetlerimize ve Kıbrıs'taki soydaşlarımıza yapılacak silâhlı saldırının yanıtı kalmayacağını, bunun bir savaş nedeni sayılacağını Yunanistan'a şimdiden açıkça ifade etmelidir. Kuşkusuz Türkiye barışçıl bir devlettir. Bu ihtarın herhangi bir saldırı niyetine dayanmadığını söylemeye bile gerek yoktur. Ama Kıbrıs davasının başından beri görüşme masasına muhatapları oturtmak için uğraşmış ve bunda başarılı olamamıştır. Bundan dolayı bu son kesin ihtar hükümetimizin, Yunanistan'a ve BM'nin bütün üyelerine duyurulması bize zorunlu gözükmektedir. Buna paralel olarak Türkiye Dışişleri yoğun bir propaganda faaliyetine geçmelidir. Üçüncü Dünya devletlerine ve bütün dünya devletlerine Türkiye'nin gerçek amaçlarını gerçekçi bir dille anlatmalıdır. Bunun için Türkiye'nin emperyalist emellere alet olmayacağını, dış politikasını yeniden gözden geçirerek dünyaya kanıtlamış olması gerekir. Kıbrıs sorununun Türkiye lehinde çözülmesi buna bağlıdır”

Konuşmasının sonunda, Türkiye'nin Kıbrıs tezinin ise, askeri üslerden temizlenmiş, uluslararası garanti altında tarafsızlaştırılmış ve her iki toplumun eşit haklarına dayanan federatif, bağımsız bir Kıbrıs olması gerektiğini söyleyen Aybar, bu tezi görüşmek üzere Türkiye'nin, Yunanistan, BM temsilcisi ve Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum toplumlarını yuvarlak masa konferansına davet etmesini önerdi.²⁷⁷

Aybar'ın Kıbrıs'a ulusal çıkarlar çerçevesinde yaklaştığı milliyetçi tonu yüksek konuşmasında, Makarios hükümetinin tanınmaması ve Yunanistan'ın savaşa tehdit edilmesi

²⁷⁷ Salman, Turhan, *TİP PARLAMENTODA 1963-1966 Cilt 1*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.143-151.

yönündeki çağrısı şüphesiz TİP'in daha önceki yaklaşımları ile örtüşmemektedir. Burada altını çizmemiz gereken nokta, TİP'in parlamento'ya girdikten sonra milliyetçi tonu yüksek ve askeri seçeneklerin benimsendiği bir Kıbrıs politikası izlemeye başladığıdır.

TKP MK Dış Büro Tartışmalarında Enosis

1964 yılının ilk aylarında başlayıp, 1965 yılı sonlarında noktalanın TKP MK Dış Bürosu tartışmaları, Dış Büro'nun üç üyesi Yakup Demir, İsmail Bilen ve Aram Pehlivanian ile başını Dış Büro'dan çıkartılan Bilal Şen ile Gün Togay'ın çektiği Leipzig, Budapeşte ve Moskova'da bulunan gruplar arasında yaşanır.²⁷⁸ 27 Mayıs darbesi, 1961 Anayasası, Milli Demokratik Cephe gibi daha birçok konuda yaşanan anlaşmazlık ve tartışmalar arasında Kıbrıs sorununda izlenen politika ile Enosis konusu da önemli yer tutuyor.

TKP MK Dış Bürosu 1. Sekreteri Yakup Demir 18 Ocak 1965 tarihli, Leipzig Parti Grubu üyesi Bilal Şen'i parti direktif, karar ve disiplinine aykırı davranışlarda bulunmakla eleştirdiği raporda, Kıbrıs konusuna da yer vermektedir. Demir, bir yıl kadar önce Bilal Şen'in Dış Büroya başvurarak TKP'nin, BM'nin Kıbrıs'ta Enosis'in gerçekleşmeyeceğini garanti etmesi teklifiyle bir bildiri yayınlamasını talep ettiğini bildirmektedir. Şen'in gerekçe olarak ise Türkiye'de halk ve genel oyun, Kıbrıs meselesinde gericilerin etkisi altında bulunduğunu, dolayısıyla TKP'nin halkın tutumuna aykırı yol tutarsa onu kendinden uzaklaştıracağını söylediğini belirtmektedir. Yakup Demir'e göre ise halk birçok konuda gericilerin etkisi altında bulunmaktadır. TKP'nin vazifesi halka doğru yolu göstermektir. Üstelik o sıralar Enosisçiler de dâhil bütün Kıbrıs halkının bağımsızlık uğruna emperyalizme karşı savaştıklarını, aşırı milliyetçilerin Enosis'i bahane ederek bu bağımsızlık savaşını durdurmaya çalıştıklarını kaydeden Demir, Bilal Şen'in teklifini kabul etmiş olsalardı, burjuvazinin kuyruğuna takılacaklarını ve Ada'daki Türk toplumunun hamisi durumuna düşerek dünya emperyalizmine yardım eden aşırı Türk gericilerinin iki toplum arasına

²⁷⁸ Akbulut, Erden, *TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.

sokmaya çalıştıkları düşmanlığı kabullenmiş olacaklarını belirtmektedir. Yakup Demir eleştirilerine şu şekilde devam etmektedir:

“Biz Ada’da 100 bin Türk’ün varlığını istismar ederek, halkı ve orduyu Kıbrıs’ın bağımsızlığına karşı mücadeleye sürükleyen gerici burjuvaziyle birleşemedik. Kaldı ki, AKEL (Kıbrıs’ın Marksçı-Leninci partisi) programında Enosis’e taraftar olduğunu belirtmiştir. Ve bu, onun hakkıdır. Çünkü Ada halkının kaderiyle doğrudan doğruya ilgili olan, bu halkın gerçek temsilcisi olan odur. Biz enternasyonalist bir parti olarak kardeş bir partinin kendi öz memleketini ilgilendiren bir meselede onunla çelişen bir tutum takınamayız. Marksizm-Leninizm yüz çevirmiş bir sosyal demokrat parti durumuna düşemeyiz. Bilal yoldaş partinin Kıbrıs meselesindeki tutumunu yererek, kendi yanlış görüşünü daha sonra yaymak sorumsuzluğunu da göstermiştir”.²⁷⁹

Bilal Şen, 8 Şubat 1965 tarihli “Selfdetermineyşın (Selfdeterminasyon A.K) Prensibinin Dogmatik Şekilde Uygulanışı” başlıklı yazısında eleştirilere cevap vermektedir. Parti redaksiyonunun 1963 Aralık ayı başında gerçekleştirdiği toplantıda, Kıbrıs sorununun Türkiye veya Yunanistan’a bağlanmakla çözülemeyeceği görüşünü tespit ettiğini aktaran Şen, redaksiyonun şu çerçevede propaganda yürüttüğünü belirtmektedir:

“Kıbrıslı Türklerin gerçek demokratik hak ve menfaatleri BM İnsan Hakları Bildirisi’ne göre garanti altına alınarak, tam bağımsız, birleşik, tarafsız, demokratik ve barışçı bir Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması ile sağlanabilir. Yabancı askeri üslerden temizlenmiş tam bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması Türk halkının da yararına uygundur. Bunun dışında bir çözüm yolunu zorlamak, hem Kıbrıs halkını, hem de Türk ve Yunan halklarını felakete sürükleyecektir”.

20 Şubat 1964’te Dış Büro’nun yayınladığı Kıbrıs ile ilgili bildirin ardından propaganda edilen görüşün değiştiğini kaydeden Şen, Dış Büro’nun çözüm için Kıbrıs halkına kendi kaderini tayin hakkının sağlanmasını yeterli gördüğünü ve redaksiyonun tespit ettiği ve savunduğu görüşü ise doğru bulmayıp milliyetçilikle suçladığını belirtmektedir. Sovyetler Birliği’nin Enosis’e karşı olduğunu çeşitli fırsatlarda açıkladığını belirten Şen, TKP’nin Sovyet politikası ile ters düştüğüne dikkat çekmektedir. “Self Determineyşın hakkını kullanmak her zaman, her şartta ayrılmak ve başkasıyla birleşmek demek değildir. Bu prensibin ilerici rol oynayabilmesi de, tatbik edildiği şartlara uygunluğuna bağlıdır” diyen Şen, Self Determineyşın prensibini Kıbrıs’ın Yunanistan ile birleşmesi şeklinde anlamak ve

²⁷⁹age. s.51.

uygulamanın tarafsız Kıbrıs devletini savaşçı NATO bloğuna terk etmek olduğunu kaydetmektedir.²⁸⁰

Yakup Demir, 26 Nisan 1965’de sunduğu ‘‘Bilal Şen’in Grupçu ve Fraksiyoncu Faaliyeti Üzerine’’ başlıklı raporda, Bilal Şen’in Kıbrıs ile ilgili yayınladığı yazıda tahrif ve yalanlara başvurduğunu belirtmektedir. Demir, Kıbrıs’ta Enosis’e taraftar olanlar da dahil bütün anti-emperyalist güçlerin bağımsızlık uğrunda ki mücadelede birleştiği bir anda, partinin gerici Türk burjuvazisi ile işbirliği edercesine Enosis meselesini ileri süremeyeceğini, bunun Kıbrıs halkını parçalanmaya teşvik etmek anlamına geleceğini ifade etmektedir. ‘‘Biz Enosisçi değiliz, Enosis’e taraftar değiliz’’ diyen Demir, parti kararlarında bu meseleye dokunmadıklarını, fakat gerici ve NATO’cu Enosisçilerin parçalayıcı faaliyetlerini yayınlarında açığa vurmaktan geri durmadıklarını ifade etmektedir. Demir, TKP’nin enternasyonalizme bağlı olduğu ve Bilal Şen’in milliyetçi gayretlerinin tesiri altında hareket edemeyeceği vurgusu yapmaktadır.²⁸¹

Bilal Şen’in 5 Nisan 1965 tarihinde partiden ihraç edilmesi üzerine tartişmalara diğer parti grupları ve yetkilileri de katılır. Bilal Şen, Parti Grubu Komite Üyesi Atilla Yaşar (Yılmaz Gülen), MK Dış Büro Üyesi Gün Togay, Barış ve Sosyalizm Sorunları Raportörü Orhan Yalım ve Bizim Radyo çalışanı Veli Gündüz (Mustafa Fahri Oktay), yaşanan tartişmalar ile ilgili bilgi vermek ve yardım talep etmek amacı ile SBKP Başkanlığı’na yaptıkları toplu başvuruda, Dış Büro’nun Kıbrıs konusunda dogmatik ajitasyon ve propaganda yaptığı yönünde Őikayette bulunurlar.²⁸²

Leipzig’den ayrılan ve Moskova’da bulunan Sabiha Sertel, görüşlerini 4 Haziran 1965’de yazılı olarak sunmuştur. Kıbrıs konusunda hata yapıldığını kaydeden Sertel, AKEL’in Enosis’i desteklediği için dayanışma kaygısı ile TKP’nin de Enosis’i desteklemesinin partiyi halktan tecrit ettiğini aktarmaktadır. AKEL’in halktan tecrit olmamak

²⁸⁰ age. s.68.

²⁸¹ age. s.91.

²⁸² age. s.122.

için Enosis'i desteklediğini, TKP'nin de kendi proletaryasının, kendi halkının psikolojisini hesap etmek zorunda olduğunu vurgulayan Sertel, bunun tam tersinin yapılarak Enosis'in desteklendiğini ve Türkiye proletaryası arasında parti aleyhine bir hava oluştuğunu belirtmektedir.²⁸³ TKP Moskova Grubu da 12 Haziran'da Dış Büroya gönderdiği mektup ile Sabiha Sertel'in Kıbrıs politikası ve Enosis ile ilgili görüşlerini desteklediğini belirtmekte ve Dış Büro'nun görüşünün Sovyet görüşüne uygun olmadığını vurgulamaktadır.²⁸⁴

Bilal Şen gibi fraksiyonculuk ile suçlanan MK Dış Büro Üyesi Gün Togay da sunduğu savunmasında, Dış Büronun Kıbrıs politikasını eleştirmekte ve Bilal Şen'e destek çıkmaktadır.

TKP'nin, din, dil, menşee bakımından yakın bağların bulunduğu Kıbrıs ile yakından ilgilenmek zorunda olduğunu, bunun yanında burjuva propagandasının Kıbrıs meselesinin milli dava olduğunu Türk halkının çoğunluğuna kabul ettirdiğini vurgulayan Togay'a göre Kıbrıs ile ilgili yürütülecek faaliyette şu noktalar göz önünde tutulmalıdır:

Kıbrıs halkının tam bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, yabancı üslerden temizlenmesi, NATO'nun kucağına itilmemesi savaşına yardım ederken, Türkiye'nin dış politikasında önemli bir dönüşe sebep olan Kıbrıs meselesini, Türkiye'yi NATO'dan ayırma savaşında akıllıca kullanabilmek. Kıbrıs olaylarından yararlanarak, Türk komünistlerin halkın davalarını en olumlu şekilde alan, gerçeklere en uygun çözüm yollarını gösteren, halkın davalarını herkesten fazla düşünen bir milli kuvvet olduğunu göstermek. Halkla bağlanabilmesine konkrte bir şekilde yardım etmek, itibarını artırmak. Ve anti-komünist, anti-Sovyet propagandanın etkisini azaltmak. Ve bütün bunların en sonunda olmamak üzere, Türk halkında burjuvazinin etkisini zayıflatmak.

Gün Togay, Dış Büro'nun bunun yerine Kıbrıs meselesinin çözümünün halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etmesi ilkesine bağlı kaldığını, Kıbrıs'taki Türk cemaatinin haklarının garanti altına alınmasını istemeyi ve Enosis'e karşı olduğunu açıklamayı milliyetçilik ve şovenizm olarak değerlendirip reddettiğini ve Enosis'i savunan Yunanistan Komünist Partisi ile ters düşmek istemediğini ifade etmektedir. Gün Togay, Dış Büro'nun Kıbrıs'la ilgili bildirisinin her şeyden bahsedip hiçbir şey söylememek olduğunu belirtmektedir.²⁸⁵

²⁸³ age. s.138.

²⁸⁴ age. s.148.

²⁸⁵ age. s.189.

Bilal Şen tartışmalarla ilgili 30 Ekim 1965 tarihinde Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne gönderdiği başvuruda, AKEL ve 11 Nisan 1965'de TMT tarafından pusuya düşürülerek katledilen AKEL MK Üyesi Derviş Ali Kavazoğlu ile ilgili de önemli detaylar aktarmaktadır.

Yakup Demir'in 18 Ocak 1965 tarihli raporunda "Biz Enosis'ten yana olmasak da, AKEL Programında Enosis'ten yana olduğunu belirtiyor ve biz Marksist-Leninist parti olarak AKEL ile kendi ülkesini ilgilendiren bir konuda çelişki içine girmemeliyiz" iddiasını ortaya koyduğunu, ancak bunun gerçekleri yansıtmadığını aktaran Bilal Şen şu şekilde devam etmektedir:

"AKEL Merkez Komitesi üyesi Kavazoğlu yoldaş ile bir görüşmemizde bana AKEL'in Enosis konusunda TKP'nin tutumuna şaşırıldığını söyledi. O, (Kavazoğlu A.K) sizin bildiğiniz bu konuyu suskunlukla geçiştiriyor dedi ve şunları ekledi: Biz uygulamada Enosis'i destekliyoruz ve bu partimizi halktan koparacak, partimizi izole edecek yanlış bir politikadır, bu gericilerin ülkemiz halkının yurtseverlik duygularını kendi kirli amaçları için kullanmalarına olanak verecektir"

Bilal Şen'e göre, Yakup Demir ve İsmail Bilen'in dışındaki Türk komünistlerinin çoğunluğu Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya bağlılıklarını ve Türk halkının duygusunu da göz önünde bulundurarak açık bir şekilde Enosis'e karşı çıkmaktadırlar. TİP, Sosyalist Kültür Derneği ve diğer ilerici güçler de Enosis'e karşıdır. Bundan dolayı kendileri gibi TİP Genel Başkanı da Yakup Demir tarafından milliyetçilikle suçlanmıştır.²⁸⁶

Tartışmalardan çıkarılacak sonuç Enosis'in, TKP Dış Bürosunca, Kıbrıs halkının kendi kaderini tayin hakkı ilkesi çerçevesinde değerlendirildiği, benimsendiği ve desteklendiğidir. Enternasyonalist dayanışma adı altında YKP ve AKEL ile ters düşmemeye özen gösterilmiş, Sovyetler Birliği'nin Enosis'e karşı olması ve federasyon tezini desteklemesi ise üzerinde durulmayarak geçiştirilmiştir. AKEL'e destek noktasına indirgenen TKP'nin Kıbrıs politikasını eleştiren, farklı görüşler ortaya koyan ve Enosis'e karşı çıkılmasını isteyen parti içerisindeki muhalefet, disiplinsizlikle ve milliyetçilikçe suçlanarak

²⁸⁶ age. s.372.

tasfiye edilmiştir. Bunun yanında Enosis'e karşı çıkan TİP ve YÖN, Türk burjuvazisinin kuyruğuna takılıp milliyetçilik yapmakla suçlanmaktadır.

Sonuç olarak, 1958 Temmuz'undan itibaren Enosis'i destekleme politikasını terk edip, bağımsız ve tarafsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni savunmaya başlayan TKP geri adım atarak, enternasyonalist dayanışma adına hatalı ve yanlış Enosis politikasına geri dönmüştür.

Johnson Mektubu ve Sol'da Yükselen Anti-Emperyalizm

5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson'un İnönü'ye gönderdiği sert ve aşağılayıcı mektup kamuoyundan gizlenmişti. Ancak, Meclis'te konunun yeniden gündeme gelmesi üzerine mektubun içeriği basına sızdırılmış ve kamuoyunda adeta bomba etkisi yaratmıştı. Türk toplumunda büyük bir Amerikan karşıtı öfke ve milliyetçiliği körükleyen Johnson Mektubu, sol hareketlere ikili anlaşmaları, Türkiye'nin bağımsızlığını, NATO üyeliği ve Amerika ile ilişkileri sorgulama ortamı, NATO ve Amerikan karşıtlığı üzerinden ise anti-emperyalist muhalefeti yükseltme alanı sağlamıştır. Milliyetçi tonu yüksek bir anti-emperyalizm çizgisi izlemeye başlayan sol hareketler, Kıbrıs sorununda ise giderek daha da milliyetçi bir yaklaşıma kaymışlardır.

27 Aralık'ta gerçekleşen TBMM 28. birleşimde Kıbrıs sorunuyla ilgili genel görüşmede tüm muhalefet partileri gerekçelerinin farklı olmasına rağmen askeri müdahale seçeneğinde genel bir uzlaşma içerisindediler. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar bunu somut önerileri ile dile getirmişti. AP ve muhalefet partisi CHP ise Kıbrıs sorununun özüne değinmeden birbirlerine karşılıklı suçlamalarda bulunuyorlardı. AP sözcüleri İnönü hükümetini Ada'ya müdahale etme cesaretini gösterememekle suçluyordu. CHP grubu adına kürsüye gelen Nihat Erim, İnönü hükümeti döneminde Türkiye'nin birkaç kez Kıbrıs'a müdahale noktasına geldiğini, ancak Amerika'nın engellediğini söyledi. 5 Haziran tarihli Johnson Mektubu'nun ana hatlarını açıklayan Erim, mektubun tam metninin ve İnönü'nün cevap mektubunun açıklanmasını talep etti.

Konuşmaların ardından CHP, mektupların açıklanması talebi ile Meclis Başkanlığına bir de önerge sundu. Ertesi güne sarkan birleşimde parti yetkilileri söz alarak önerge ile ilgili görüşlerini açıkladılar. CHP mektupların açıklanmasını isterken, AP buna karşı çıktı. TİP grubu adına söz alan Çetin Altan da, mektupların açıklanmasını talep etti. Önerge ile ilgili yapılan açık oylamada mektupların açıklanması oy çokluğu ile reddedildi.²⁸⁷

Doğan Avcıoğlu, 31 Aralık 1965 tarihli *YÖN*'de "Kıbrıs ve Ötesi" başlıklı başyazısında, Johnson mektubu açıklanmasa da Nihat Erim'in içeriğini ana hatları ile Meclis'te aktardığını belirtmekte ve Türkiye'nin müdahale hakkına kesinlikle karşı koyan Washington'un Enosis'ten yana olduğunu apaçık ortaya koyduğunu vurgulamaktadır. Buna rağmen Amerika'nın dümen suyuna giden AP iktidarının Kıbrıs'ı gözden çıkardığını yazan Avcıoğlu, Kıbrıs tezinin silâhla değil diplomasi ile kurtarılabilceğini, ABD'ye boyun eğmeyen Nasır'ın Türkiye'den daha çok ağırlığının bulunduğunu, dolayısıyla ancak bağımsızlığa yönelmiş bir Türkiye'nin dostu düşmana sözünü dinletip, Kıbrıs davasını kazanabileceğini aktarmaktadır.

Meselenin bir Kıbrıs davasını aştığını, Johnson'un Türk Başbakanı'na hakaret ettiğini ve Türkiye'nin Amerika'dan fazla Amerikancı bir ekibin elinde bir sömürgeye ve Johnson yönetiminin arzuladığı tarzda bağımlı bir dış politikaya yöneldiğini kaydeden Avcıoğlu şu şekilde devam etmektedir:

"Yalnız bütün bu hesaplarda unutulmuş bir şey vardır. Türkiye Cumhuriyeti, sömürgecilikten kurtulamamış boynu bükük bir Orta Amerika devleti değildir. Türkiye imparatorluklar kurmuş, daha birkaç yüzyıl önce Avrupa'yı titretmiş ve sömürgecilere karşı yeryüzünde ilk başarılı savaşı vermiş bir ülkedir. Böyle bir toprak üzerinde, uzun ömürlü bir komprador saltanatın yeşerebileceğini sananlar yanılmaktadır. Şimdiden, Hür Dünya, Batıcılık, Moskof tehlikesi, propagandasıyla gizlenen komprador diplomasinin yıldızları dökülmeye başlamıştır. Oyunun artık pervasızca oynanması, maskeleri düşürerek, büyük uyanışı hızlandıracaktır... Amerikan politikasını vesikalarla millete açıklanmamasındaki ısrar, Türkiye'de yeni bir bağımsızlık savaşının geliştiğini gösteren önemli belirtilerden biridir. Komprador ve efendileri göreceklere ki, Atatürk'ün Türkiye'si, Çömbe'nin Kongo'su değildir."²⁸⁸

²⁸⁷ Salman, Turhan, *TİP PARLAMENTODA 1963-1966 Cilt 1*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.152.

²⁸⁸ *YÖN*, 31 Aralık 1965, Sayı.144. s.3.

AP, CHP'nin suçlamalardan kurtulacağı ve kamuoyunda avantaj sağlayacağı endişesi ile mektupların açıklanmasını reddetmişti. Ancak mektupların basına sızdırılmasını engelleyemedi. Mektuplar 13 Ocak 1966'da Cüneyt Arcayürek tarafından *Hürriyet* gazetesinde yayınlandı.²⁸⁹ Mektupların yayınlanması kamuoyunda büyük bir öfke ve Amerikan karşıtı gösterileri tetikledi. Meclis'te ise şiddetli tartışmalar yaşandı.

21 Ocak tarihli *YÖN*, "Milli Savunma Stratejisi" manşeti ve "Milli Ordumuz, Milli Harp Sanayimiz Olmalıdır" talebi ile çıkmıştı. İlhan Selçuk, "Karanlıkta Uyuyanlar, Uyanıyor" başlıklı makalesinde ise, Türkiye'nin NATO içerisindeki durumunun Johnson Mektubu ile bütün açıklığı ile ortaya çıktığını belirtmekte, Amerikalıların ülkede bulundurduğu üsleri Türkiye'nin bilgisi ve yetkisi dışında diledikleri gibi kullandıklarını, ancak Türkiye'nin aldığı silâhları Amerika'nın iznine ve çıkarlarına göre kullanabileceğini ve bunun kabul edilemez olduğunu yazmaktadır. Milli savunma politikasında nasıl bir aldanış içerisinde olunduğunun anlaşıldığını kaydeden Selçuk, bu durumun Türkiye'yi olası bir savaşta büyük bir tehlike ile karşı karşıya bırakacağına dikkat çekmektedir.²⁹⁰

2 Şubat'ta gerçekleşen Meclis bileşiminde TİP adına söz alan Urfa Milletvekili Behice Boran, mektupların basına nasıl sızdığına dair Meclis soruşturması açılmasını talep etmektedir. Johnson mektubunun bağımsızlık, egemenlik gibi üzerinde titizlikle durulması gereken konuları içerdiğini, NATO'nun işleyişi, ikili anlaşmalarla alınan silâhlar gibi yaşamsal konular bulunduğunu belirten Boran, İnönü'nün dıştan yapılan bu müdahaleye beklemedikleri sertlikte cevap vermediğini ve düş kırıklığı uyandırdığını söylemektedir.²⁹¹

TİP İstanbul Milletvekili Sadun Aren ise 14 Şubat tarihli birleşimde, ABD'nin Türkiye'yi, Vietnam, Kore ve Formoza gibi bir ülke olarak kabul ettiğini, üslerinin ve askerlerinin bulunduğu Türkiye'den kesin bir itaat istediğini aktarmakta ve ABD'nin Türkiye

²⁸⁹ Fırat M. Melek, *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997, s.211.

²⁹⁰ *YÖN*, 21 Ocak 1966, Sayı.147.

²⁹¹ Salman, Turhan, *TİP PARLAMENTODA 1963-1966 Cilt 1*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.171.

üzerindeki söz ve karar olanaklarını ortadan kaldıracak olan bağımsızlığı hedeflediklerini vurgulamaktadır.²⁹²

19 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı Bütçesinin görüşüldüğü Meclis birleşiminde söz alan Behice Boran, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra dış politikanın gittikçe başarısızlığa doğru yöneldiğini ve bu başarısızlığın tam açıklığıyla Kıbrıs sorununda ortaya çıktığını aktarmaktadır.

Milli bir strateji üzerinden bir savunma düzenlemek ve ona dayanan bir dış politika yürütmek zorunluluğuna dikkat çeken Boran şu şekilde devam etmektedir:

“Nitekim Kıbrıs sorunu göstermiştir ki; gelmiş olan saldırı, hatta yalnızca diğer büyük devletlerden de olmayabilir, bizim gibi küçük bir devletle, yani Yunanistan'la da bir savaş olasılığı belirebilir. Bu bakımdan, onunla da bir savaş olasılığı göz önünde bulunduran bir strateji ve bir milli politika yürütmüş olmamız gerekirdi. O zaman Kıbrıs sorununun çözümünde bu kadar çıkmaza girmez, bu kadar bocalamazdık”.

Johnson Mektubu'ndan, NATO ittifakının olası Sovyet saldırısına karşı Türkiye'yi korumayacağını anlaşıldığını, NATO'nun kolektif bir güvenliği değil, Amerikan çıkarlarını savunduğunu kaydeden Boran, hiçbir yabancı nüfuza izin vermeyen, askeri ittifaklara girmeyen, tüm devletlerle ve komşularla iyi ilişkileri olan ve milli silâh sanayi ve savunma sistemini öngören Atatürk'ün dış politikasına dönülmesini istemektedir. Türkiye'nin ilk Milli Kurtuluş Savaşı'nı yapmış ülke olduğuna dikkat çeken Boran, Türkiye'nin diğer azgelişmiş ülkelere liderlik rolü oynayabileceğini ve böylece uluslararası politika sahnesinde söz sahibi olabileceğini belirtmektedir.²⁹³

Bütçe görüşmeleri çerçevesinde Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi hakkında söz alan TİP'in asker kökenli Milletvekili Muzaffer Karan, NATO ittifakının, İngiltere ve Amerika ile aşırı dostluğun, Türkiye'nin ulusal çıkarları ile asla bağdaşmadığının son Kıbrıs olayları ve Johnson Mektubu ile kesin olarak ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Türkiye'nin NATO ve ABD ile olan ilişkilerini tekrar gözden geçirmesi gerektiğini belirten Karan, Silâhlı

²⁹² age. s.229.

²⁹³ age. s.313.

Kuvvetlerin stratejisinin ve milli savunmanın, Amerika ve NATO'nun stratejisine göre ayarlandığını kaydetmektedir. Atatürkçü dış politikaya ve Kuvayı Milliye ruhuyla beslenen milli savunma politikasına dönme zamanının geldiğini ifade eden Karan, ABD'nin emperyalist emellerine karşı oldukları gibi, Sovyetler Birliği'nin emperyalist davranışlarına da karşı olduklarını, tarafsız bir Türkiye istediklerini söylemektedir. Karan, tıpkı Kurtuluş Savaşı'ndaki Kuvayı Milliye Ordusu gibi adımlarında gök gürültüsü, türkülerinde özgürlük ve bayrağında Atatürk olan bir ordu kurulmasını talep etmektedir.²⁹⁴

TKP yayın organı *YURDUN SESİ* dergisinde ise halkın ekmek, iş, hürriyet savaşımının, köylülüğün ağalıktan kurtulma savaşımının, milletin gericilere karşı direnişinin, yabancı egemenliğe, özellikle Amerikan diktasına karşı direnişle büyüdüğüne vurgu yapılmaktadır. Ulusal bağımsızlık ülküsü ve Amerikan diktasına karşı direnişin 1965'den bugüne damgasını vuran başta gelen politik olay olduğu değerlendirilmiştir. İlericiler ile gericiler arasındaki çatışmaların zaman zaman Amerikan emperyalizmine karşı çıkışlarla geliştiği belirtilmektedir. Ankara'dan Anadolu içlerine kadar "Amerika Defol! Bağımsız Türkiye!" şiarı ile yapılan anti-emperyalist gösterilerin ulusal bağımsızlık temelinde bir uyanış olduğuna dikkat çekilmekte, ileriki yılların daha güçlü bağımsızlık savaşımına gebe olduğu aktarılmaktadır.²⁹⁵

Kıbrıs sorunu nedeniyle olası bir Türk-Yunan çatışması veya savaşı, başta ABD olmak üzere Batı için en önemli endişe kaynağıydı. Bu nedenle sorunun ikili görüşmeler yolu ile çözülmesi için yoğun çaba harcanıyordu. 1966 yılının ilk aylarında başlayan ikili görüşme hazırlıkları, uzun ve sıkı diplomatik pazarlıklara sahne oluyordu. ABD, Enosis karşılığında Türkiye'ye üs verilmesini ve böylece Kıbrıs'ın NATO denetiminde kalmasını istiyordu. Kıbrıs'ı milli bir dava olarak gören her iki taraf için bunu kabul etmek mümkün değildi. Yunanistan, Enosis politikasından geri adım atmazken, Türkiye'ye üs verilmesine ise karşı çıkıyordu. Türkiye ise, Enosis'e kesinlikle karşı çıkıyor, taksim politikasından

²⁹⁴ age. s.376.

²⁹⁵ *YURDUN SESİ*, Ocak-Şubat 1966, Sayı.31-32, s.1.

uzaklaşmıyordu. Diğer yandan ABD, dayattığı NATO çözümünün önünde engel olarak gördüğü Makarios'un zararsız hale getirilmesini istiyordu. Bunun için Kıbrıs'ta bulunan Grivas eliyle bir darbe düzenlenmesi ve Makarios'un devrilmesi için bir takım planlar dahi yapıldı. Ancak, Grivas ile iş yapmanın büyük tehlikeler doğurabileceğine inanan ABD, Makarios üzerindeki baskıyı Atina aracılığı ile yapmanın daha doğru olduğunu düşünüyordu.²⁹⁶ Bu çerçevede, Makarios'u ABD'nin önerdiği planları kabule zorlayamayan Yunanistan Başbakanı Georgios Papandreu, Kralın müdahalesiyle 15 Temmuz'da gerçekleştirilen darbe ile iktidardan uzaklaştırıldı. Papandreu, iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra "Devrilmemin nedeni, Kıbrıs sorununda NATO'nun her türlü müdahalesini imkânsız kılan siyasetimdir" açıklamasında bulunmuştu.²⁹⁷ Her iki ülkedeki kamuoyunun konu üzerindeki hassasiyeti nedeniyle büyük bir gizlilik içerisinde yürütülen hazırlıklar sonucunda görüşmelere Haziran başında iki kısa görüşme ile başlandı. Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları'nın yürüttüğü ikili görüşmeler, Aralık ortasına kadar sürdü. Ancak tarafların pozisyonlarından geri adım atmamaları nedeniyle hiçbir ilerleme sağlanamadı. Tarafların mutabakata vardıkları tek konu ikili görüşmelerin devam etmesiydi. Bu süreçte Türkiye solu, Kıbrıs krizi ve Johnson Mektubu'nun kamuoyunda oluşturduğu Amerikan karşıtlığı üzerinden, ikili anlaşmaları, ABD üslerini, NATO ve ABD ile ilişkileri ve bağımlı dış politika konularını sorgulamaya devam etmiş, emperyalizme karşı İkinci Kurtuluş Savaşı çağrılarını yoğunlaştırmıştı. Kıbrıs konusundaki ikili görüşme hazırlıkları ve yürütülen gizli görüşmeler hakkında genel kanı ise Enosis'i gerçekleştirmek isteyen Amerikalıların yeni bir oyun içerisinde olduğu yönündeydi.

TİP Kars Milletvekili Adil Kurtel, 2 Ağustos'ta Meclis'te yaptığı konuşmada, ikili görüşmelerin hatalı bir politika olduğuna dikkat çekmekte ve ikili görüşmeler yerine, toplum temsilcilerinin de katılacağı Türk, Yunan ve BM temsilcilerinin katılımıyla bir yuvarlak masa toplantısı yapılması gerektiğini belirtmektedir. Toplum temsilcilerinin katılmadığı ikili

²⁹⁶ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008, s.280.

²⁹⁷ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983, s.90.

görüşmelerin sonuç vermeyeceğini, Yunanistan'ın Enosis istediğini kaydeden Kurtel, hükümetin görüşmelerde ortaya koyduğu önerinin ne olduğunu bilmediklerini, muhalefet partilerinin görüşlerini almamış olmasını doğru bulmadıklarını aktarmaktadır. Kurtel, Kıbrıs sorununun ulusal ve yaşamsal bir sorun olduğunu, hangi siyasi görüşe sahip olunursa olursun, Kıbrıs gibi ulusal bir sorunda milletçe el ele verip, ortak çözümler üretilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.²⁹⁸

YÖN, Yunanistan ile sürdürülen gizli görüşmelerde Demirel hükümetinin Amerikan baskısı ile İnönü politikasından ayrılarak şartlı Enosis'e yanaşmakta olduğunu belirtmektedir. İnönü'nün Kıbrıs sorununu bütün antiemperyalist ülkelerin desteğini sağlayarak çözmeye yöneldiğini, Demirel hükümetinin ise Anglosakson şemsiyesi altında çözmeye çalıştığını belirten *YÖN*, tek taraflı bu politikanın Enosis'e olanak sağladığını yazmaktadır. *YÖN*'e göre ABD, sorunu NATO çıkarları doğrultusunda çözmek istemektedir. Çözüm yolu ise Türkiye'ye verilecek tavizler karşılığında Enosis'tir. Kıbrıs pazarlıklarının Enosis ile sonuçlanması için Washington, Türkiye üzerinde büyük baskılar oluşturmuş, askeri üs, hatta para dahi teklif etmiştir. AP iktidarı, İnönü'nün kişilik sahibi dış politikasından ayrılarak, dümen suyu politikasına dönmüştür. Dolayısıyla Kıbrıs tehlikededir. Ancak karşılığında ne verilirse verilsin Türk kamuoyu Enosis'i asla kabul etmeyecektir.²⁹⁹

4 Ocak 1967'de gerçekleşen Meclis birleşiminde, Millet Partililer tarafından verilen "Kıbrıs, ikili Anlaşmalar ve Türkiye'deki Amerikan Üsleri" konulu gensoru önergesi üzerine tartışmalar yaşandı. TİP adına Urfa Milletvekili Behice Boran söz aldı. Konuşmasına, Kıbrıs, ikili Anlaşmalar ve Amerikan üslerinin ulusal güvenlik, bağımsızlık ve egemenlik hakları ile yakından ilgili konular olduğuna dikkat çekerek başladı. Kıbrıs sorunundaki son gelişmelerin derin endişeler uyandırdığını ve hükümetin ikili görüşmelerde hangi tezler üzerinde çalıştığına dair açıklama yapmaktan kaçındığını söyleyen Boran, basında Türkiye'ye üs verilmesi karşılığında Enosis'in gerçekleşeceği ve Kıbrıs'ın NATO'ya devredileceği yönünde

²⁹⁸ Salman, Turhan, *TİP PARLAMENTODA 1966-1967 Cilt 2*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.211.

²⁹⁹ *YÖN*, 23 Eylül 1966, Sayı.182. s.4.

haberler yayınlandığını belirtti. Koşullu bir Enosis anlaşmasına doğru gidildiğine vurgu yapan Boran, TİP'in buna karşı olduğunu yineledi. Gelmiş geçmiş bütün hükümetlerin ve bugünkü hükümetin Kıbrıs konusunda başarılı bir politika yürütememesinin nedeninin, kişiliği olan bağımsız bir dış politikaya sahip olmamaları ve Kıbrıs sorununun daima NATO çerçevesi için de çözmek istemeleri olduğunu aktaran Boran, oysa Kıbrıs sorusunda Amerika ve İngiltere'nin çok yaşamsal çıkarları gereği Yunanistan'ı desteklediklerini vurguladı. Amerika ve İngiltere'nin Ortadoğu'da yaşamsal çıkarları bulunduğunu ve Kıbrıs'ın stratejik öneminden dolayı Enosis ile denetim altına alınmak istendiğini ifade eden Boran konuşmasına devamla şöyle dedi:

“Türkiye'nin çıkarı nedir? Türkiye'nin güvenliği bakımından elbette ki Kıbrıs Adasının stratejik önemi büyüktür. Bunun için gönül arzu eder ki, Kıbrıs, İmparatorluk zamanında olduğu gibi Türkiye'nin kontrolü altında, Türkiye'nin elinde olsun. Ama biliyorsunuz ki, bugün bu söz konusu değil, görüşmesi dahi yapılmıyor, münakaşa dahi edilmiyor. O zaman, biz Türkiye'nin çıkarlarını düşünerek sorunu şöyle koyacağız; mademki Türkiye'nin elinde olamıyor, öyle ise Türkiye'yi askeri kontrol altında tutabilecek olan stratejik önemli bu adada hiçbir yabancı devletin eli olmamalı, hiçbir yabancı devlet Kıbrıs'ta üslenerek Türkiye'yi veya Ortadoğu'daki diğer genç milliyetçi ülkeleri askeri etkileri ve kontrolleri altında tutmamalıdır. Kıbrıs bağımsız bir devlet olmalıdır. Ulusal mantıkta, çıkarda bunu gerektirir”.

TİP'in bağımsız Kıbrıs devleti önerisine karşı çıkanların, “bağımsız bir Kıbrıs, kuvvetli sol partiler ve sola eğilimli Makarios ile ikinci bir Küba haline gelir” dediklerini kaydeden Boran, ‘Kıbrıs bağımsız olmalıdır’ derken koşulsuz bir bağımsızlık ileri sürmediklerini belirtti. Boran, “uluslararası garanti altında”, silâhlardan, üslerden temizlenmiş, askersizleştirilmiş, tarafsızlaştırılmış, federatif, bağımsız bir Kıbrıs devleti savunduklarını vurguladı.³⁰⁰ Boran'ın “uluslararası garanti” derken ne kastettiği net değildir. Ancak hem bağımsızlıktan, hem de “uluslararası garantiden” bahsetmek tezat oluşturmaktadır.

Bu dönemde Kıbrıs Türk liderliği ve TMT içerisinde yaşanan liderlik kavgası *YÖN* sayfalarına da yansımıştır. Rauf Raif Denктаş ve Dr. Fazıl Küçük arasında yaşanan liderlik kavgasında *YÖN*, Denктаş'tan yana bir tutum belirlemiştir. 26 Mayıs tarihli *YÖN*'de yer alan

³⁰⁰ Salman, Turhan, *TİP PARLAMENTODA 1966-1967 Cilt 2*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.275.

değerlendirmede, Dr. Fazıl Küçük, AP hükümeti ile birlikte ABD'nin işbirlikçisi olmakla ve Enosis'e boyun eğmekle suçlanmakta, buna karşı çıkan Mukavemetçilerin ise Denктаş liderliğinde direndiklerini yazmaktadır.³⁰¹ *YÖN*, 30 Haziran'da kendi kararı ile yayınına son verdi. 1960'lı yılların en etkili sol yayınlarından olan *YÖN*'ün yayınına durdurmasının ardında yatan en önemli neden demokratik ve parlamenter yollardan değişimin mümkün olmadığına inanmasıdır. Bu nedenle bir buçuk yılın ardından *YÖN*'ün yerini 21 Ekim 1969'da *Devrim* dergisi aldı. Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları, *Devrim* dergisi ile sosyalist söylemleri tamamen terk ederek, açık bir Kemalist çizgi izlediler. İktidarın ele geçirilmesinin ancak askeri bir darbe ile mümkün olacağına inanarak bu yönde yayın yaptılar. Nitekim, Madanoğlu Cuntası ile birlikte 9 Mart'ta hazırladıkları darbe girişimi başarısız olunca, 12 Mart 1971'de gerçekleşen darbenin ardından tutuklandılar ve izledikleri siyasi çizgi fiilen ortadan kalkmış oldu.³⁰²

TİP Askeri Müdahaleye Onay Veriyor

21 Nisan 1967'de askeri darbe ile Yunanistan'da iktidara gelen Albaylar Cuntası, Kıbrıs sorununda bundan sonra yaşanacak gelişmelerde önemli rol oynayacaktı. Cunta'nın başında 1952'den beri CIA'de maaşlı olarak çalışan Albay George Papadopoulos vardı.³⁰³ Papadopoulos devlet başkanı olan ilk maaşlı CIA elemanıydı. Makarios Druşotis'in aktardığına göre darbenin ardından Papadopoulos telefonla Yorgacis'i arayarak ona iktidarın elinde olduğunu ve ihtiyacı olan her türlü yardımı kendisine yapacağını söyledi.³⁰⁴

Kıbrıs'taki silâhlı kuvvetleri kontrol eden Atina cuntası, Makarios'a karşı her an bir darbe örgütleyebilecek konumdaydı. Ayrıca Grivas da ihtiyacı olan desteği cunta aracılığı ile

³⁰¹ *YÖN*, 26 Mayıs 1967, Sayı.217, s.13. Bu noktada, *YÖN*'ün Denктаş'ı anti-empyralist bir lider olarak gördüğünü ve Küçük'e tercih ettiğini not etmekte fayda var.

³⁰² Atılğan, Gökhan, *Yön-Devrim Hareketi*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.235.

³⁰³ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.126.

³⁰⁴ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1970-74: EOKA B, Yunan Darbesi ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.58.

sağlama imkânı yakalamıştı. Albaylar cuntası iktidara geldikten sonra Enosis politikasına sarılmış, bunun sonucunda Türkiye ile olan diyalog sona ermişti. Cunta, 31 Haziran 1967'de yaptığı açıklamada, Kıbrıs'ta Enosis karşıtlarının yalnız komünistler değil, zenginlik peşinde koşan milliyetçi görünümlü kişiler de olduğunu ve bunların makamlarından indirilerek, yerlerine ulusal hükümete güvenen inanmış kişilerin getirilmesi gerektiğini belirtmişti.³⁰⁵

1967 Temmuz ayında, Sovyetler Birliği, ABD'nin cunta ile gizli bir anlaşması olduğunu, Kıbrıs'ta Batı yanlısı bir diktatörlük kurma peşinde olduklarını ve Kıbrıs'ın bir NATO savaş üssü haline getirilmesine karşı olduğunu açıkladı.³⁰⁶ 3 Ağustos'ta Kıbrıs'a gelen Papadopoulos, Makarios ile özel bir görüşme gerçekleştirdi. Papadopoulos, yaptığı basın toplantısında Makarios ile işbirliği içerisinde, barışçı yöntem ve araçlarla Enosis'e ulaşılabileceğini açıkladı. Ancak Makarios, Enosis politikasından uzaklaşarak bağımsızlık temelinde yeni bir hat izlemeye başlamıştı. Atina cuntasının aksine sorunun BM çerçevesinde ve iki toplumun arasında görüşmeler ile bağımsızlık temelinde çözülmesinden yanaydı. Makarios'un Kıbrıslı Türkler ile ilişkileri normalleştirme çabaları Grivas tarafından gerçekleştirilen Köfünye provokasyonu ile bertaraf edilmeye çalışıldı.³⁰⁷

Köfünye'de, bir Türk subayının komutasındaki TMT güçlerinin Aytotoro yolunu kapatıp geçişleri kontrol altına alması üzerine, Grivas'ın komutasındaki Milli Muhafız Ordusu 15 Kasım'da, önce Aytotoro'ya sonrada Köfünye'ye saldırdı. Saldırı sonucunda 24 Kıbrıslı Türk ölmüş, 9'u ise yaralanmıştı.

Bu saldırı üzerine 15-16 Kasım gecesi toplanan Türkiye Bakanlar Kurulu müdahale kararı aldı. Ertesi gün 17 Kasım'da TBMM'de gerçekleşen gizli oturumda ise hükümete Kıbrıs'a ve gerektiğinde Yunanistan'a askeri operasyon için yetki verdi.³⁰⁸ Daha sonra parlamentoda yaşanan tartışmalardan anlaşılacağı gibi gizli oturumda TİP de olumlu oy

³⁰⁵ Adams, Thomas, *AKEL: The Communist Party of Cyprus*, Hoover Institution Press, California 1971, s.33.

³⁰⁶ Attalides, A. Michale, *Cyprus, Nationalism and International Politics, Möhnesee: Bibliopolis*, 2003, s.143.

³⁰⁷ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.153.

³⁰⁸ Salahi R. Sonyel, *Cyprus, The Destruction of a Republican Its Aftermath: British Documents, 1960-1974*, Published by CYREP, Nicosia, 2003, s.227.

kullandı. Ancak Türkiye'nin askeri çıkarma yapabilecek planı ve askeri donanımı bulunmamaktaydı. Bunun üzerine Yunanistan nezdinde diplomatik müdahaleler yapıldı ve Silâhlı Kuvvetler alarma geçirilerek savaş uçakları Kıbrıs üzerinden alçak uçuşlar yapmaya başladı. Olayların yayılmasından ve Türkiye ile Yunanistan arasında savaşın çıkmasından çekinen ABD'nin, Atina'dan Grivas'ı derhal geri çağırmasını talep etmesi üzerine, 19 Kasım'da Grivas Atina'ya geri döndü. Amerikalıların girişimleri ile savaş noktasına gelen Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerilime son verdi ve Grivas ile birlikte Ada'da illegal olarak bulunan Yunan askerleri ve subayları da Atina'ya geri döndü. Ancak Milli Muhafız Ordusu'nun komuta yapısında yaklaşık 600 Yunan subayı Ada'da kalmaya devam etti.³⁰⁹

TİP Meclis Grubu adına Behice Boran 18 Kasım'da şu açıklamayı yaptı:

“Türkiye'nin savunması ve güvenliği ile ve Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarımızın hakları ve güvenliği ile ilgili olan bu milli davamızın çözümü, ancak bu mesele Amerika'nın ve NATO'nun olduğu kadar bütün büyük devletlerin nüfuz ve etki alanı dışına çıkarılmak suretiyle elde edilebilir. Hükümetin kendisine Kıbrıs ile ilgili olarak verilen bu yetkiyi gerektiği gibi ve zaafa düşmeden kullanacağını ümit etmek isteriz. Şu da unutulmamalıdır ki, Kıbrıs'ta yer alan son olaylar ikinci milli kurtuluş savaşı içinde bulunduğumuzun yeni bir delilini teşkil etmektedir.”³¹⁰

Türkiye Komünist Partisi ise yaşananlara daha farklı yaklaşmaktadır. Kasım-Aralık 1967 tarihli *YURDUN SESİ* dergisinde yer alan değerlendirmede, Grivas ve Denктаş'ın her ikisinin de CIA ajanı olduğu, Amerikan emperyalizminin işbirlikçilerini kullanarak son dönemdeki toplumlararası ilişkilerin yumuşamasını ve Kıbrıs'ın emperyalist bağlardan kurtulmasını engellemek için Köfünye saldırılarını tertiplelediği aktarılmaktadır. Demirel hükümetinin meseleyi BM'ye götürmekten kaçınarak, NATO çerçevesinde çözmeye çalıştığı ve Türkiye'de seferberlik havası estirerek emperyalizme hizmet ettiği belirtilmekte ve yapılması gerekenin sorunu barışçıl yollarla BM çerçevesinde çözmek olduğu vurgulanmaktadır. AP iktidarının emperyalizm ile birlikte çevirdiği entrikalar sonucu

³⁰⁹ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1970-74: EOKA B, Yunan Darbesi ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.58.

³¹⁰ Türkiye İşçi Partisi Genel Merkez Basın Bülteni, 18 Kasım 1967, Ankara, TÜSTAV Arşivi.

Türkiye’yi savaşa sürüklediği belirtilen değerlendirmede, Türkiye’nin NATO’da kalmasının milli çıkarlara ihanet olduğu ifade edilmektedir.³¹¹

4 Aralık’ta toplanan Meclis bileşiminde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Kıbrıs sorununda izlenen politika nedeniyle Başbakan hakkında gensoru açılmasını içeren bir önerge sundu. Türkeş konuşmasında Kıbrıs Türklerine yapılan saldırılar karşısında hükümetin Kıbrıs’a asker çıkarmamakla büyük bir aymazlık gösterip suç işlediği belirtmekte ve Türkiye’nin askeri müdahalede bulunmasının zorunlu olduğunu söylemektedir.

Önerge üzerine söz alan TİP Urfa Milletvekili Behice Boran, 15 Kasım’da meydana gelen saldırıların Türk toplumunun can ve mal güvenliğini tehdit ettiğini belirtmekte, “Hükümetin Zürih ve Londra Antlaşmaları’nın kendisine verdiği müdahale hakkından ve bu hakka dayanarak TBMM’nden aldığı yetkiden vazgeçtiğini ve kullanmak istemediğini” söylemektedir. Türk toplumuna yardımcı olmak amacıyla Kıbrıs’a gönderilen komandoların da geri çekildiğini ve “Türk toplumunu büsbütün kendi başına savunmasız ve güvensiz bir halde bırakıyoruz” diyen Boran, hükümetin müdahalede bulunmamasından şikâyet etmektedir. Yunan askerlerinin Kıbrıs’tan gerçekten geri çekilip çekilmediğinin bilinmediğini, askeri müdahalenin son derece ciddi bir iş olduğunu ancak hükümetin bu konuda ciddiyetsiz davrandığını söyleyen Boran şöyle devam etmektedir:

“Bu biraz, benzetme mazur görülsün, hani çocuklarını idare edemeyen annelerin ikide bir, ‘şimdi geliyorum, kafanı patlatırım, bacağını kırarım’ diye tehdit etmesi, sonra da hiçbir şey yapmamasına benziyor. Ciddiyetten uzaktır. Ciddi bir hükümet böyle davranmaz ve davrandığı takdirde de artık onun askeri müdahale iddiasını hiç kimse ciddiye almaz”

Boran, Türkiye’nin halen bir Kıbrıs tezi bulunmadığını söylemekte ve TİP’in defalarca belirttiği tezin BM veya diğer bir şekilde milletlerarası garanti altında, bağımsız, tarafsızlaştırılmış, silâhsızlaştırılmış, federatif bir Kıbrıs Devleti olduğunu, masaya oturduktan sonra koşullara uyan daha başka şekiller de mümkünse pazarlıkta onun da üzerinde uzlaşılabilirliğini belirtmektedir. Makarios ve Yunanistan gibi ABD ve NATO’nun da Enosis

³¹¹ YURDUN SESİ, Kasım-Aralık 1967, Sayı.53-54, s.5.

istediğinin açık olduğunu, ancak Enosis'in Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumunun güvenliğini tehdit ettiğini ifade eden Boran, "Türkiye tezini ortaya koyup enerjik hareket etmiş olsaydı barışın korunmasının mümkün olabileceğini, ancak bunun yapılmadığını" kaydetti.

AP sözcüsünün "Savaş, bir siyasi çözümü kabul ettirme yaptırımıdır" söylemine atıfta bulunan Boran devamla şöyle demektedir:

"Kuşkusuz. Ama savaşız siyasi çözümü kabul ettirebildik mi, bir çözüm kabul ettirebildik mi? Tekrar edeyim, TİP bir sosyalist parti olarak kesinlikle savaşçı değildir. Sorunlar mümkün ise barış yoluyla çözümlenmelidir. Ama barışçı olmak demek, pasif olmak demek değildir. Yani ne durumda olursa olsun, iki kolum yanımda durur, bir yanağıma vurulursa, öbür yanağımı uzatırım, demek değildir. Barışçı insan, gerektiğinde dövüşmesini de bilen insan demektir".

Kıbrıs konusunun şimdiden kaybedilmiş görüldüğünü, hâlâ "Müdahale hakkımız bakidir" iddiasının ciddiye alınmayacak bir iddia olduğunu ve bu durumda hükümetin sorumlu bir durumda olduğunu vurgulayarak sözlerini tamamlayan Boran, TİP milletvekillerinin yanı sıra CKMP milletvekillerince de alkışlandı. TİP'in de destek çıktığı Alparslan Türkeş'in önergesi yapılan oylama sonucunda reddedildi.³¹²

Behice Boran, "Anti-Emperyalist bir Kıbrıs politikası ne olmalıdır?" konulu bir panelde askeri müdahaleye onay vermelerini şu sözler ile savunmaktadır:

"Kıbrıs davası, kendi başına bir dava değil, anti-emperyalist bir savaşın bir parçasıdır. Kıbrıs'a yapılacak çıkarmanın, anti-emperyalist bir savaşın bölümü olduğunu düşünerek çıkartmaya oy verdik. 'Sosyalist bir parti nasıl savaş ister' denildi. Sosyalist bir parti pasifist bir parti değildir. Milli bağımsızlığımızı ilgilendiren bir konuda eli kolu bağlı duramayız. Kıbrıs sorunu, anti-emperyalist açıdan sürdürüldüğü zaman, Amerika ve NATO üslerinin dışarı atılmasıyla sona erecek ve anti-emperyalist zafer savaşı kazanılacaktır".³¹³

TİP'in askeri müdahaleye onay vermesi Aralık ayında gerçekleşen TİP Merkez Yürütme Kurulu'nca da teyit edilmektedir. TİP yayın organı *Proleter*'in 15 Aralık tarihli sayısında yer alan habere göre TİP Merkez Yürütme Kurulu, Genel Başkan Mehmet Ali Aybar başkanlığında toplanarak, Kıbrıs konusu üzerine görüşmede bulunmuş ve sonuç bildirgesi yayınlamıştır. Bildiriye göre, dört yıldan beridir devam eden Kıbrıs buhranı son vahşi saldırılardan sonra artık beklemeye tahammülü olmayan bir mesele haline gelmiştir.

³¹² Salman, Turhan, *TİP PARLAMENTODA 1967-1969 Cilt 4*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.100.

³¹³ *ANT*, Haftalık Dergi, 26 Aralık 1967, Sayı 52, s.6.

“Hükümete, TBMM tarafından verilen yetki her şeyden önce Ada’daki soydaşlarımızın can emniyetlerinin sağlanması, Ada’da hüküm süren orman kanununa ve pervasızca işlenen jenosit suçlarına kesinlikle ve ‘gerekirse silâh zoruyla’ son verilmesi içindir”. Hükümetin kendisine milletçe verilen bu ödevi Amerika’dan gelen itidal tavsiyelerine, baskı veya tehditlere boyun eğmeden yerine getirmesi talep edilmekte ve Kıbrıs buhranının aynı zamanda Türkiye’nin ve bütün Orta Doğu’nun güvenliği meselesi olduğu vurgulanmaktadır. Bildiride, çözümün Amerikan nüfuz ve tesiri dışında, NATO dışında bulunabileceği belirtilmekte ve Kıbrıs buhranının ‘İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesinin’ ilk safhası olduğunun ve Kıbrıs’ta taviz verilmesine katıyen göz yumulamayacağını altı çizilmektedir.³¹⁴

TİP’e göre 1919-1922 dönemindeki emperyalist güçlerin (İngiliz-Yunan) benzerleri (Amerikan-Yunan) bugün yine Türkiye’nin karşısında durmaktadır.³¹⁵ Dolayısı ile Kıbrıs sorunu, Türkiye’nin ‘İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesinin’ ilk safhası olarak görülmektedir. TİP’in Kıbrıs konusuna milli bağımsızlık ve Türkiye’nin güvenliği açısından yaklaşması, askeri müdahaleye onay vermesi, hükümeti askeri müdahalede bulunmamakla eleştirmesi ve milliyetçi söylem konusunda sağcı partiler ile adeta yarışır pozisyonda olması, esen milliyetçi rüzgârlardan oldukça etkilendiğini göstermektedir. TİP, ilk başlardaki “Misak-ı Milli” yaklaşımından “İkinci Milli Kurtuluş Mücadelesi” yaklaşımına ve Türkiye’nin güvenliği bağlamında askeri müdahale talep eder bir pozisyona savrulmuştur. Behice Boran’ın askeri müdahale gerekçesi olarak sunduğu görüşler, özellikle de askeri müdahalenin Amerikan ve NATO üslerinin dışarıya atılması ile sonuçlanacak anti-emperyalist bir zafer savaşı olacağı yönündeki görüş kanımca temelsiz ve zorlama görüşlerdir. Herşeyden önce müdahale kararı ABD ve NATO üslerinin dışarıya atılması amacıyla alınmamıştı. Anti-emperyalist bir içeriğe de sahip değildi. Ayrıca Türkiye bir NATO üyesi, TSK ise bir NATO ordusudur. Boran ve

³¹⁴ *Proleter*, 15 Aralık 1967, Sayı 2, s. 9.

³¹⁵ Christofis, Nikolaos, *From Socialism Via Anti-Imperialism To Nationalism, EDA-TİP: Socialist Contest Over Cyprus*, Leiden, 2015, s.305.

TİP'in, Türkiye'nin anti-emperyalist ikinci bir milli kurtuluş savaşı içerisinde olduğuna dair ciddi yanılgıları, Kıbrıs'a yönelik politikalarında da yanlış değerlendirme ve kararlar almalarında etkili olduğu açıktır. Sol bir partiden beklenen, bağımsız bir devlete dönük askeri müdahaleye onay vermesi değil, bunun karşısında olmasıdır. Anti-emperyalist duruş bunu gerektirir.

Köfünye krizi sonrası Albaylar cuntası Enosis politikasından bütünüyle vazgeçmemişti. Onlara göre engel Makarios'du. Grivas'ın ve Yunan askerlerinin Atina'ya dönmesi Makarios için darbe tehlikesini önemli oranda azaltmıştı. Diğer yandan bu gelişmelerden cesaretlenen ayrılıkçı Kıbrıs Türk liderliği, kontrol ettikleri bölgelerde 29 Aralık'ta "Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi" oluşturduklarını açıkladılar.³¹⁶

Makarios, 25 Şubat 1968'de gerçekleştirilen seçimlere "Bağımsız, bağlantısız bir Kıbrıs" sloganı ile girerek %94.45 gibi ezici bir zafer elde etti. AKEL de Enosis politikasından vazgeçerek Makarios'u desteklemekteydi. Enosis politikasını tamamen terk eden Makarios, bağımsız bir devlet için toplumlararası müzakerelerin başlatılmasına yöneldi. 1968 yılı boyunca toplumlararası çözüm müzakereleri yapıldı. 3 Haziran'da Beyrut'ta başlayan müzakereler Klerides ile Denктаş arasında yürütüldü. Taraflar arasında süren müzakereler sonucunda bir takım çözüm önerileri üzerinde uzlaşıldı. Ancak Makarios, Klerides ile Denктаş'ın üzerinde anlaştığı çözüm önerilerini Kıbrıslı Türklere siyasal özerklik tanıdığı gerekçesi ile 29 Ağustos'ta reddetti. Ancak müzakereler devam etti.³¹⁷

Makarios'un Enosis politikasını terk etmesi ve bağımsız, bağlantısız bir Kıbrıs hedefi ile toplumlararası müzakerelere yönelmesine rağmen TİP'in Makarios'a dönük yaklaşımı değişmedi. TİP, Makarios'u meşru saymıyor ve hükümeti Makarios'u muhatap aldığı için eleştirmeye devam ediyordu.³¹⁸

³¹⁶ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.157.

³¹⁷ age. s.161.

³¹⁸ Salman, Turhan, *TİP PARLAMENTODA 1967-1969 Cilt 4*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.319.

22 Ocak 1969 tarihinde TBMM’de gerçekleşen Kıbrıs konusu ile ilgili genel görüşmede konuşan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ise bugüne kadar izlenen Kıbrıs politikasının Türkiye’nin ulusal çıkarlarına uygun olmadığını söylemekteydi. Hükümeti, Kıbrıs sorununda görüşü olmamakla eleştiren Aybar, taksim tezinin ilk bakışta geçerli bir tez olarak görülebileceğini, akla uygun ve mantıklı bir çözüm yolu olarak değerlendirilebileceğini, ancak uluslararası hukuk açısından bunu hayata geçirmenin çok zayıf bir olasılık olduğunu kaydetmektedir. “Bugüne kadar Kıbrıs gibi ulusal bir davada, hangi partiden olursak olalım, mutlaka bir çözüme gidilmesi ve bu çözümün Türkiye’nin güvenliğine, ulusal çıkarlarına yüzde yüz uygun bir çözüm olması istendiği halde” bunca yıldır bir çözüme ulaşılmamasının elbette bir anlamının olduğunu kaydeden Aybar, bunun nedeninin bağımlı dış politika olduğunu kaydetmektedir. TİP’in tezinin uluslararası garanti altında Türk ve Rum toplumlarının eşit hakları üzerine kurulmuş federatif, tarafsızlaştırılmış, silâhsızlaştırılmış, bağımsız bir devlet statüsü olduğuna dikkat çeken Aybar, bu yeni statünün güvenlik verecek şekilde işlemesine değin, Türk ve Yunan devletlerine tanınmış Ada’da asker bulundurma ve müdahale haklarının korunmasını istemektedir.

Önerdikleri garanti sistemine hiç kuşkusuz Türkiye’nin de dâhil olacağını belirten Aybar, Amerika ve Sovyetler Birliği ile BM statüsü içinde saptanacak devletlerin de garanti sistemi içerisinde olması gerektiğini ifade etmektedir. Aybar, bu önerinin Enosis’i ve Kıbrıs’ın büyük devletlerce askeri üs olarak kullanılmasını engelleyeceğini, Türk toplumunun mal ve can güvenliği ile her türlü insan haklarını garanti altına alacağını ve Türkiye’nin güvenliğini de sağlayacağını belirtmektedir. Kıbrıs davasının partizan ufak hesapların çok üstünde ve ötesinde bir dava olduğunu ve bulunacak çözümün ulusal çıkarlara uygun olması gerektiğini vurgulayan Aybar, Kıbrıs Türklerini soydaş olmanın ötesinde yurttaş saydıklarını ifade etmektedir.³¹⁹

³¹⁹ Salman, Turhan, *Türkiye İşçi Partisi Parlamentoda 1963-1966, 4.Cilt*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.566-576.

TİP, Aybar'ın Bursa konuşmasında ortaya koyduğu “Misak-ı Milli” politikası dışında, askeri müdahale gündeme geldiği her durumda buna destek vererek, milliyetçi ve militarist bir çizgi izlemeye başladı. Bu tutum değişikliğinin en önemli nedenleri, Bursa konuşması sonrası partiye yönelik saldırılar ile bir kez daha karşılaşmama isteği ve 1964 Kıbrıs krizi ve Johnson mektubu ile ABD karşıtlığı üzerinden yükselen milliyetçi ortamdan etkilenmesiydi. Bunun yanında TİP'in, Kemalizm ile sol, milliyetçilik ile anti-emperyalizm ayırımını tam olarak yapamaması da rol oynamıştır. “Misak-ı Milli” politikasından, askeri müdahalelere destek verir ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta askeri varlığı ile müdahale hakkını savunur bir pozisyona savrulan TİP, bir yandan bağımsız Kıbrıs görüşünü öne sürüp, diğer yandan ABD'nin de yer alacağı bir garanti sistemi önermiştir. TİP'in Kıbrıs konusunda izlediği politika milliyetçi bir yaklaşımdır ve çelişkilerle doludur. TİP'in, Kıbrıs konusundaki duruşu 12 Mart 1971'de gerçekleşen askeri darbe sonrası, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldığı 20 Temmuz'a kadar değişmedi.

Milli Demokratik Devrim ve Kıbrıs

Milli Demokratik Devrim (MDD) 1960'lı yıllar solunun Kıbrıs'a dair görüşlerini paylaştığı önemli akımlarındandır. 1967'den itibaren bağımsız bir siyasi çizgi halini alan MDD, diğer örgütlere nazaran Kıbrıs sorununu daha az gündemine almıştır. Bu bağlamda, MDD'nin Kıbrıs konusundaki politikası yayın organları *Aydınlık* ve *Türk Solu* dergilerinde yer alan makale ve değerlendirmeler ile aktarılmaktadır.

Milli Demokratik Devrim de, 1967'de Kıbrıs'a askeri çıkartmayı desteklemiştir. MDD'ye göre Kıbrıs bir “milli davadır” ve askeri çıkarma Enosis isteyen Amerika ve Yunanistan'a karşı anti-emperyalist savaşın başlangıcı olacaktır.³²⁰ *Aydınlık*'ın 1969 Ağustos tarihli sayısında ise Kıbrıslı Türk Fuat Fegan tarafından yayınlanan Kıbrıs ile ilgili yazıda,

³²⁰ *TÜRK SOLU*, 1 Aralık 1967, Sayı 3.

Kıbrıs meselesinin şimdiye kadar gereğince objektif ölçüler içerisinde açıklanmadığı belirtilmektedir.

Değerlendirmesine kronolojik inceleme ile başlayan Fegan, EOKA hareketinin amacının Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin 19. yüzyıldan beri güttüğü Enosis olduğunu, diğer taraftan Türk cemaatinin ise İngiliz politikasına alet ettirildiğini ve İngilizlerin, Ada'da buldukları yüz yıla yakın süre içinde bu politikayı daima uygulayıp başarı gösterdiklerini aktarmaktadır. Orta Doğu'da ortaya çıkan emperyalizme karşı milli kurtuluş hareketleri ile Enosis mücadelesinin ve silâhlı EOKA hareketinin ortaya çıkışının aynı döneme denk geldiğine dikkat çeken Fegan, EOKA lideri Grivas'ın Yunan İç Savaşı'nda emperyalizmin hizmetinde çalıştığını ifade etmektedir. Fegan'a göre gerçek milli kurtuluş savaşları bütün anti-emperyalist güçlerden meydana gelen bir cephe savaşı halinde yürütülür. Oysa EOKA böyle bir hareket değil, Kilise denetiminde Ada Rumları arasındaki en gerici unsurlara dayanmakta ve hedeflediği Enosis, Türkler tarafından benimsenmemektedir. EOKA hareketini yürüten Kilise dışında kalan başlıca iki güç AKEL ve Türklerdir. AKEL'in sömürge idaresine karşı mücadeleye katılma isteği gerici çevrelerce reddedilmiş ve dışarıdan destek verir pozisyonuna itilmiştir. Türkler ise şoven Enosisçi politikalara karşı çıkmıştır. Dolayısıyla EOKA hareketi gerçek bir milli kurtuluş savaşının doğmasını engellemek ve Ada'yı bugünlere hazırlamak için bilinçli bir şekilde yaratılmış olabilir.

Türkiye'nin 1955'lerde 6-7 Eylül olayları gibi oyunlar ile Taksim tezi ile Kıbrıs konusunda taraf haline getirildiğine dikkat çeken Fegan, Misak-ı Milli prensipleri bir yana itilerek soruna taraf olmaktan geri durulmadığını ifade etmektedir. İngiliz emperyalizmine yaranmayı marifet sayan basiretsiz liderler sayesinde İngilizlerin, Türkler arasında istediği gibi at oynatabildiğini ve böl-yönet politikasını ileriye taşıdığını kaydeden Fegan, binlerce Türk'ün para karşılığı İngilizlerin oluşturduğu polis birliklerine katıldığını yazmaktadır. İngiliz polis birliklerine katılan Türklerin, EOKA hareketi ile karşı karşıya gelmesinin her iki toplumda da düşmanca duyguların körüklenmesine yol açtığını kaydeden Fegan, EOKA'nın

zaman içinde daha çok anti-emperyalist bir hüviyet kazanarak Türkler ile çatışmaktan kaçındığı değerlendirilmesinde bulunmaktadır.³²¹

Değerlendirmesine devamla, “Türk kesiminde kurulan gizli yeraltı teşkilâtının (TMT’yi kastediyor A.K) toplumlararası barış ve bir arada yaşamı savunan ilericileri katletmeye ve gerçekleştirdiği bombalama olayları gibi provokasyonlar ile toplumlararası çatışmaları körüklemeye yöneldiğini ve İngilizlerin istediği çözüm modelini dayatabilecek ortamın oluşturulduğunu” belirten Fegan, Zürih ve Londra Antlaşmaları ile İngiliz emperyalizminin Ada’daki varlığının ve çıkarlarının perçinlendiğini kaydetmektedir. İngilizlerin elde ettiği askeri üsler ile Kıbrıs’ın İngilizler ile Kıbrıslılar arasında Taksim edildiği değerlendirilmesi yapan Fegan’a göre, Makarios, zorla kabul etmek zorunda kaldığı Zürih ve Londra Antlaşmaları’ndan kurtulmak için AKEL’in desteğini alarak bağlantısız ve sosyalist ülkeler ile ittifaklar kurarak emperyalistlerin ve NATO’nun planlarını sürekli suya düşürmekteydi. Amerikan emperyalizmi Makarios’un direnişi karşısında, Yunanistan ve Türkiye’de gerçekleştirilen darbeler yolu ile NATO’cu çözümleri hayata geçirmeye yönelmişti. İkili görüşmelerden bugüne kadar kayda değer bir sonuç elde edilemediğini belirten Fegan, iki cemaatin gerçekten demokratik ve insanca bir düzen kurarak yaşamasının emperyalist üslerin varlığı için bir tehdit olabilir endişesi ile önlediğini yazıyordu. Diğer yandan toplumlararası çatışmaların Türkiye ve Yunanistan’ı karşı karşıya getirdiğini ve NATO’nun doğu kanadını tehdit ettiğini, bu nedenle meselenin mümkün olduğu kadar uyutulmaya çalışıldığını ifade eden Fegan, Makarios’un ‘Adada emperyalizmin kalıntıları temizlenmeden barışın kurulamayacağı’ yönünde bir duruşu olduğunu aktarıyordu. “Esas olanın tüm Kıbrıslıların asıl düşman olan emperyalizme karşı birleşmesi” olduğuna vurgu yapan Fegan, “Türkiye’deki devrimci güçlerin Kıbrıs meselesini doğru olarak

³²¹ Fegan’ın, EOKA’nın Kıbrıslı Türkler ile doğrudan çatışmaktan kaçındığı değerlendirilmesi doğru olmakla birlikte, zaman içinde daha çok anti-emperyalist bir hüviyet kazandığı iddiasına katılmak mümkün değildir. Kilise ve daha sonra Atina Cuntası’nın kontrolü altında olan EOKA’nın amacı anti-emperyalizm ile ilgisi olmayan Enosis olmuştur.

değerlendirmelerinin, Türk cemaatinin emperyalizme karşı çıkması için çok önemli olduğunu” ifade ediyordu.

Fegan, kaçınılması gereken yanlış değerlendirmelerin başında, “yıllardan beri yapıldığı gibi Ada’daki Rum yönetimi ile Yunanistan’daki faşist cuntayı aynı sepete koymanın geldiğini” belirtiyordu. “Oysa Ada’daki Rum yönetimi sağ ve sol unsurların bulunduğu emperyalizm karşıtı bir cephe. Kıbrıslı Türkler de anti-emperyalist cepheye yer aldıkları gün Ada’nın gerçek kurtuluşunu hiçbir güç engelleyemeyecektir”.

Fegan bugünkü şartlarda Kıbrıs meselesi için tek olumlu çözümün, “Türk ve Rum etnik gruplarının eşit haklara sahip olarak özgürce yaşayacağı, emperyalizmin hegemonyasından kurtulmuş ve özellikle üslerden arınmış tam bağımsız ve demokratik Kıbrıs federasyonu” olduğunu vurgulamaktaydı. Ayrıca, emperyalizmin Kıbrıs topraklarından sökülüp atılmasının Türkiye halkının milli kurtuluş mücadelesi ile faşist Yunan cuntası’na karşı yürütülen demokratik mücadele açısından da son derece önemli olduğunun altını çiziyordu.³²²

Kıbrıs konusunda *Aydınlık*’ın Nisan 1970 tarihli sayısında yer alan bir başka önemli değerlendirmede ise tek çözüm şekli olarak “Bağımsız, Federatif Kıbrıs” savunuluyordu.

Değerlendirmeye göre, “Kıbrıs davası Türkiye’nin Amerikan emperyalizminin vesayetine son vererek ulusal bağımsızlığını gerçekleştirme davasının ayrılmaz parçasıdır. Ortadoğu’daki stratejik çıkarları ve askeri üsler nedeniyle Amerika ve onun kuklası Atina Cuntası bir oldu bitti yaratarak Enosis’i gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Makarios iktidarı ‘hiç değilse şu anda Enosis’e karşıdır. Amerikalılar engel olarak gördükleri Makarios’u etkisiz hale getirerek, bağımsız ve tarafsız Kıbrıs devletini ortadan kaldırmak ve Enosis’i gerçekleştirmek için faşist bir darbe planı hazırlamıştır. Yunan Cuntası’nın emrinde bulunan 1500 Yunan subayı Kıbrıs vatandaşlığına alınarak kilit noktalara yerleştirilmiştir. Bunun

³²² *Aydınlık*, Ağustos 1969, Sayı.10, s.276.

yanında EOKA bu sefer faşist bir örgüt olarak yeniden sahneye çıkarılmıştır. Darbe ve Enosis hazırlıkları karşısında AP iktidarı ise gaflet içerisindeydi”.

“NATO savunmasını güçlendirmek” amacı ile gerçekleştirilmek istenen Enosis’e Türkiye’nin karşı çıkamamasının ardında yatanın, NATO üyeliği olduğu belirtilen değerlendirmede, Türkiye’nin gerçek ulusal çıkarlarının NATO’dan çıkıp, Enosis’e olanca gücü ile karşı çıkması olduğu vurgulanıyordu. “Kıbrıs’ta milli bir politikanın ancak NATO’ya karşı, Orta Doğu’daki Amerikan üslerine karşı bir tutum benimsemekle izlenebileceği” belirtilen değerlendirmede, NATO’ya bağlı bir Türk politikasının son tahlilde Enosisçi bir politika olmaya mahkûm olduğu ifade ediliyordu. Değerlendirmede, varlığını ABD’ye borçlu olan Demirel iktidarının böyle bir milli politika izleyemeyeceği, bu politikanın ancak Türkiye’nin milli güçlerinin gerçek iktidarının uygulayabileceği belirtilip, şu şekilde devam ediliyordu:

“Bu Milli politika yabancı üslerden arınmış tam bağımsız, federatif Kıbrıs Cumhuriyeti’nin, Kıbrıslı Türklerle, Rumların bütün demokratik haklarına sahip eşit ve özgür vatandaşlar olarak kardeşçe birlikte yaşayabilecekleri demokratik bir Kıbrıs’ın kurulmasını hedef tutan politikadır”.³²³

MDD, milli güçler olarak adlandırdığı kesimin Türkiye’de iktidara gelerek demokrasi ve ilerleme sağlayacağı konusundaki yanılığını, bu güçlerin iktidarında bağımsız, federatif bir Kıbrıs’a ulaşılabileceği noktasında da sürdürmektedir. Kıbrıs’ı milli dava olarak ele almakta ve milliyetçi söylemler konusunda TİP’den geri kalmamaktadır. Askeri müdahale ve Kıbrıs sorununun çözümü konusunda, yine TİP ile benzeşen öneriler sunmakta, ancak Makarios hakkında ise farklı bir duruş sergilemekteydi. MDD, Anti-Amerikan duruşu ve Bağlantısızlar Hareketi ile birlikte hareket etmesinden dolayı Makariosu’u meşru görüyordu.

1970-71 yıllarında Türkiye’de silâhlı devrimci mücadeleyi başlatan THKP-C, THKO ve TKP-ML, MDD içerisindeki bölünme ve kopuşlardan çıkmıştır. Yaptığım araştırmalarda bu örgütlerin Kıbrıs sorununa dönük herhangi bir açıklama, bildiri veya yazılı metnine ulaşamadım. Bunun yanında şunları belirtmekte fayda var. 15 Kasım 1967 gerçekleşen

³²³ *Aydınlık*, Nisan 1970, Sayı.18, s.476

Köfünye olayları sonrası 22 Kasım'da İstanbul'da düzenlenen Kıbrıs Mitingi'nde, o sıra TİP üyesi olan Deniz Gezmiş, ABD bayrağı yaktığı gerekçesi ile tutuklanmıştı.³²⁴ Milliyetçi bir havanın egemen olduğu mitingde “Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır” sloganları atılmaktaydı. Hikmet Bozçalı, mitinge 15-20 Kürt öğrenci olarak birlikte katıldıklarını ve sloganı “Kıbrıs Kürttür, Kürt Kalacaktır” diye atmaları üzerine Deniz Gezmiş'in yanlarına gelerek sloganı bozdukları gerekçesi ile şikâyet ettiğini aktarmaktadır.³²⁵

Diğer yandan Dev-Genç Genel Sekreteri Ruhi Koç'un aktardığına göre Dev-Genç'in başı çektiği, aralarında Türkiye Milli Gençlik Teşkilâtı, İstanbul Kıbrıs Türk Talebe Cemiyeti ve Kıbrıs Türk Ulusal Öğrenci Federasyonu'nun da bulunduğu gençlik ve öğrenci örgütleri 6 Nisan 1970'de yayınladıkları Kıbrıs Bildirisi'nde, “üslerden arınmış, tam bağımsız, iki toplumun eşit haklarla kardeşçe yaşadığı demokratik federatif Kıbrıs çözümü” savunuluyordu. Ayrıca, Ruhi Koç, Dev-Genç Başkanı Atilla Sarp'ın yazdığı bir bildiriye, Kıbrıslı Türkler için “soydaş” tanımlamasında bulunması üzerine ODTÜ'lü gençlerin Dev-Genç'i bastığını ve soydaş tanımlamasına karşı çıktıklarını, bunun üzerine bildiriye toplattıklarını aktarmaktadır.³²⁶

1969 yılı boyunca devam eden toplumlararası görüşmeler sonucu normalleşen ortamda, Makarios bağımsızlık ve bağlantısızlık politikasını ileriye taşıyordu. 1969 Eylül'ünde ABD, Kuzey Vietnam ile sürdürdüğü ticarete son vermesi için Makarios'u uyarmış, ancak Makarios bunu reddetmişti. Makarios'un bu tutumu Amerikalıları öfkeliyordu.³²⁷ ABD Başkanı Richard Milhous Nixon ve diğer yetkililer Makarios'a güvenmiyor ve onu Akdeniz'in Castro'su olarak görüyorlardı.³²⁸ Nitekim, ABD Dışişleri

³²⁴ ANT, Haftalık Dergi, 28 Kasım 1967, s.2.

³²⁵ Mater, Nadire, *Sokak Güzeldir, 68'de Ne Oldu?*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s.108. Mitinge katılan Kürt öğrencilerin attığı “Kıbrıs Kürt'tür, Kürt kalacaktır” sloganı, mitingin milliyetçi havasını onayladıklarını ve aslında bununla dalga geçtiklerini göstermektedir. Diğer yandan Deniz Gezmiş'in olaya müdahale ederek şikâyet etmesi, devrimci gençliğin Kıbrıs konusundaki milliyetçi yaklaşımını ortaya koymaktadır.

³²⁶ age. s.53.

³²⁷ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.132.

³²⁸ Constandinos, A. *America, Britain and the Cyprus Crises of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?*, AuthorHouse UK Ltd, 2009, s.70.

görevlileri, eski Dışişleri Bakanı vekili Ball'un 1969 yılında şu sözleri sarf ettiğini söylemektedirler: "Kıbrıs'ta herhangi bir şey olmadan o orospu çocuğunun (Makarios A.K) öldürülmesi gerekiyor"³²⁹

1970'de yapılacak parlamento seçimleri için Makarios, siyasi partilerin kurulmasını onaylamıştı. Siyasi partilerin kurulmasından ve Makarios'un bağımsızlık politikasından rahatsız olan Grivas yandaşları ve eski EOKA'cılar da gizli bir silâhlı yer altı örgütü kurmuştu. *Ethniko Metopo-EM* adıyla kurulan örgüt, çok geçmeden Albaylar Cuntası'nın kontrolüne geçti. Örgütün amacı Makarios'u öldürmek ve Enosis'i darbeyle gerçekleştirmektir. Bu planın mimarı 25 Kasım 1973'te diktatör Papadopoulos'a karşı darbe gerçekleştirip, yerine geçecek olan ve 15 Temmuz 1974'de Albaylar cuntasının şefi olarak Makarios'a karşı darbe düzenleyecek olan Albay Dimitrios Ioannides'dir.³³⁰

8 Mart 1970 tarihinde Makarios'u öldürmek için başarısız bir suikast gerçekleştirildi. Kalkış sırasında helikopteri kurşun yağmuruna tutulan Makarios, olayı yara almadan atlattı. Suikasti, Albaylar Cuntası'nın Kıbrıs'taki uzantısı Dağ Komando Alayı (LOK) Komutanı Dimitrios Papapostolou planlamıştı. Kıbrıs'taki ABD büyükelçisinin 9 Mart'ta yaptığı, Makarios'a yapılan suikastı kınaması konusundaki öneriyi ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger dikkate almadı. ABD'nin Atina Büyükelçisi ise kınamayı reddetti.³³¹ Makarios'a yapılan suikast girişimini kınamayan Kissinger, 27 Haziran'da "Halkın umurunda değil diye bir ülkenin komünizme kaymasına göz yumamayız"³³² diyerek, Kıbrıs'a yönelik Amerikan yaklaşımını ortaya koymaktaydı.

5 Temmuz'da gerçekleşen parlamento seçimlerinden AKEL en güçlü parti olarak çıkıyordu. Ancak, NATO'nun Kıbrıs'ı komünist tehdit altında bir ülke olarak algılamaması için AKEL sadece 9 aday göstermişti. Daha fazla aday göstermesi durumunda parlamentoda

³²⁹ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.133.

³³⁰ Richter, A. Heinz, *A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.162.

³³¹ Attalides, A. Michale, *Cyprus, Nationalism and International Politics*, Möhnesee: Bibliopolis, 2003, s.131.

³³² age. s.190.

en çok milletvekiline sahip parti olabilirdi.³³³ Bu arada seçimler nedeniyle ara verilen toplumlararası müzakerelerin dördüncü turu 21 Eylül'de yapılıyordu. Ancak tarafların hazırladığı önerileri Makarios reddetmeye devam ediyordu.

12 Mart 1971'de gerçekleşen askeri müdahale ile oluşan Türkiye'deki yeni hükümet, Yunanistan ile ilişkilerini iyileştiriyor ve yakınlaşıyordu. Yeni Türk Hükümeti'nin Başbakanı Nihat Erim, Makarios'un katı tutumu karşısında, sorunu NATO müttefiki Yunanistan ile işbirliği içerisinde çözmeye yönelecekti.

³³³ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.134.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1971-1980

12 Mart Sonrası Türkiye ve Sol

Türk Silâhlı Kuvvetleri, 12 Mart 1971’de Cumhurbaşkanı ve Demirel hükümetine verdiği muhtıra ile “mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak” bir hükümet kurulmasını talep ederek, aksi takdirde idareyi ele almak için doğrudan yönetime el koyacağını bildirdi.³³⁴ Ordu doğrudan yönetime el koymasa da 11 yıl sonra ikinci bir darbe gerçekleştirmiş, Demirel hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştı. CHP’den istifa eden Nihat Erim başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Ancak 1973’te iktidara gelen CHP-MSP koalisyonuna kadar Türkiye askeri bir sıkıyönetim ile yönetildi.

27 Mayıs darbesinde olduğu gibi yanılığın içerisine düşen soldaki birçok kesim başlangıçta muhtırayı olumlu karşılamıştı. Örneğin Dr. Hikmet Kıvılcımlı, “Ordu Kılıcını Attı” başlıklı makalesinde darbeyi yapanları desteklemişti.³³⁵ Ancak kısa zamanda bunun büyük bir yanılığın olduğu ödenen büyük bedeller sonucu anlaşıldı. 12 Mart rejimi 1960’lar solu üzerinde büyük bir yıkım yarattı. Tüm siyasi parti ve örgütler kapatıldı. 60’lı yıllar solunun önderleri ve kadroları tutuklanarak hapsedildi. Ağır işkenceler, cinayetler ve idamlar gerçekleşti. Kıbrıs’ta emperyalist komploların, sıcak çatışmaların, Yunan Cuntası’nın darbesi ve Türkiye’nin askeri müdahalesinin yaşandığı 1974 yılı aynı zamanda Türkiye sol hareketinin 12 Mart’tan sonra yeniden toparlanmaya ve örgütlenmeye başladığı yıl oldu.

1970’li yıllar solu, 1960’lı yıllar soluna kıyasla çok parçalıdır. Dolayısıyla bu bölümde, tüm siyasal örgütlenmeleri incelemek mümkün olmayacak. Bu bağlamda esas itibariyle Türkiye solunun 15 Temmuz Yunan Cuntası ve özellikle Türkiye’nin gerçekleştirdiği 20 Temmuz askeri müdahalesi ve işgale yaklaşımlarını ele alacağımız bu

³³⁴ Hale, William, *1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s.160.

³³⁵ Bilgiç, U. Akif, *Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8 Sol*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.595.

bölümde, aşağıda kısaca değineceğimiz dönemin etkili siyasal parti ve örgütlenmelerini değerlendirmekle yetineceğiz.

Yarım yüzyılı aşkın bir süre yasadışı koşullarda ve yurt dışında faaliyet yürüten Türkiye Komünist Partisi, 1973 yılından itibaren başlattığı *Atılım* süreci ile 12 Mart sonrası solun en etkili hareketlerinden biri haline geldi. Ocak 1974’de TKP Merkez Komite organı olarak yayına başlayan *Atılım*, aynı zamanda TKP’nin örgütlü bir güç olarak kitleleri harekete geçirme girişiminin bir ifadesiydi.³³⁶

1 Haziran 1974 tarihinde kurulan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ise (TSİP), 12 Mart sonrası solda kurulan ilk önemli siyasi partidir. Kısmi bir örgütlenme başarısı gösteren TSİP, doktriner bir parti olarak ön plana çıkmış ve 60’lı yıllar solunun herhangi bir örgütünün devamcısı olarak değil, yeni bir siyasal oluşum olarak faaliyetlerine başlamıştı. TSİP solun birliğini hedeflemekte ve sosyalist mücadelenin esas olduğunu savunmaktaydı.³³⁷

TSİP’in kuruluşunu, “İkinci TİP” olarak bilinen Türkiye İşçi Partisi’nin yeniden kuruluşu izledi. TİP, Behice Boran’ın başkanlığında sosyalist aydın ve sendikacılar tarafından 30 Nisan 1975’te kuruldu.³³⁸ İşçi sınıfı önderliğinde sosyalist devrim stratejisi ile yeniden kurulan TİP, 70’li yıllardaki bir diğer etkili sol partidir.³³⁹

THKP-C ardılı örgütlenmeler olan Devrimci Yol ve Kurtuluş hareketi ise 1970’ler solunun iki önemli kitlesel siyasi hareketidir. On binlerce militanı ve sempaticanı olan her iki hareketten Devrimci Yol’un gündeminde Kıbrıs sorunu yoktu. Kurtuluş Hareketi ise Kıbrıs sorunu ile ilgili ulaşabildiğimiz çok sınırlı bazı makale ve değerlendirme yayınlamakla yetinmiştir. Bu nedenden dolayı her iki hareketi de çalışmamızın dışında tutmak zorunda kalacağız.³⁴⁰ Ancak her iki örgütün de önde gelenleri ile yaptığımız sözlü çalışmalara, ek kısmında yer vereceğiz. Bir diğer etkili siyasi hareket ise THKO’nun devamı olan Türkiye

³³⁶ *Atılım*, Ocak 1974, TÜSTAV Arşivi.

³³⁷ Yusufoglu, Yalçın. Anadol, Çağatay, *TSİP: Doktriner Bir Parti Üzerine, Doktriner Bir Değerlendirme*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.477.

³³⁸ *YÜRÜYÜŞ*, Haftalık Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 4, 6 Mayıs 1975, s.4.

³³⁹ Aydınoglu, Ergun, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s.303-304.

³⁴⁰ Devrimci Yol ve Kurtuluş Hareketi’nin yayın organları incelendiğinde Kıbrıs sorununa yer vermedikleri görülmektedir.

Devrimci Komünist Partisi (TDKP) – Halkın Kurtuluşu hareketidir. TDKP –Halkın Kurtuluşu da Kıbrıs sorununu siyasal gündemi içerisine yeterince almamıştır. Yalnızca, 20 Temmuz 1979 tarihli *Halkın Kurtuluşu* gazetesi “İşgale Son, Kıbrıs Halkına Özgürlük” manşeti ile çıkmıştır.³⁴¹

Diğer yandan Doğu Perinçek önderliğindeki TİİKP/Aydınlık hareketi, Türkiye’nin Kıbrıs’a yönelik askeri müdahalesini “işgal” olarak niteleyip, karşı çıkan ve protesto gösterileri düzenleyen tek örgüttü. Bu bakımdan çalışmamızda TİİKP/Aydınlık hareketine de yer vereceğiz. Bunun yanında 1970’li yıllar sol siyasi mücadelesinde etkili bir yeri olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (DİSK), Kıbrıs sorununa yaklaşımını da ele alacağız.

Darbe, İstila ve Bölünme, Kıbrıs Emin Ellerde!

1971 Mayıs ayında NATO toplantıları Lizbon’da ve ardından Paris’te gerçekleşti. NATO toplantılarında, Yunanistan Dışişleri Bakanı Christos Palamas ve Türkiye Dışişleri Bakanı Osman Olcay, Kıbrıs sorunu konusunda görüşmeler gerçekleştirdiler. Görüşmelerin içeriğine dair yazılı bir kayıda ulaşmak mümkün olmadı. Ancak, Amerikan istihbarat analistlerine göre her iki bakan, Makarios’dan kurtulmak ve Kıbrıs’ı bölen “double enosis” üzerinde anlaşmışlardı.³⁴²

NATO zirvelerinin ardından Yunan Cuntası şefi Papadopoulos ile Makarios arasında tehlikeli bir gerginlik tırmanmaya başladı. 1970 yılının sonunda, Kıbrıs’ta toplumlararası görüşmeler, özellikle yerel yönetimler konusu nedeniyle tıkanmıştı. Kıbrıs Türk tarafı, Makarios’un 1963’te önerdiği 13 maddelik anayasa değişikliğini kabul etmiş, bunun karşılığında yerel yönetimlerin merkezi bir idareye bağlanmasını talep etmişti. Makarios ise

³⁴¹ 1975-80 dönemi Türkiye’de öğrenci olan ve TDKP-Halkın Kurtuluşu içerisinde yer alan araştırmacı, yazar Halil Paşa, 20 Temmuz 1979 tarihli *Halkın Kurtuluşu* gazetesinin “İşgale Son, Kıbrıs Halkına Özgürlük” manşeti ile çıktığını belirtmekte ve bunun yanında Ankara’da aynı slogan ile afişleme eylemi yapıldığını aktarmaktadır. 10.06.15 tarihli röportaj.

³⁴² Constandinos, Andreas, *America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?* Author House UK Ltd, 2009, s.82.

yerel yönetimlerin yerel idare olarak kalmasında ısrar etmişti. Yunan Cuntası Makarios'un bu tutumundan rahatsız oldu ve 11 Haziran 1971 tarihinde, Kıbrıs Türk tarafına iletilmesini istediği bir dizi öneride bulundu. Makarios yapılan "zararlı önerileri" kabul etmeyeceğini bildirdi.³⁴³ Bunun üzerine Cunta lideri Papadopollos, 18 Haziran'da Makarios'a tehdit içerikli bir mektup gönderdi. Papadopollos, mektubunda yerel yönetimlerin merkezi bir idareye bağlanmasını ve Kıbrıslı Türk bir bakanın sorumluluğuna verilmesini savunuyordu. Papadopollos, Makarios'un nadir bir fırsat kaçırdığını, Kıbrıs Rum toplumu ile birlikte tüm ulusu felakete sürüklediğini ve "Yunan hükümetinin ulusun ve Kıbrıslı Rumların çıkarlarını koruyacak, acı tedbirler almak zorunda kalacağını" söylüyordu.³⁴⁴ Makarios, 24 Haziran'da Papadopollos'a gönderdiği yanıtta, Yunan hükümeti ile görüş ayrılığı içerisinde olmaktan duyduğu üzüntüyü dile getiriyor, Türklerin etnik ayrımcılığa dayalı yerel yönetimler ile ilgili önerilerini kabul etmesinin mümkün olmadığını belirtiyor ve şöyle diyor:

"Mektubunuzda Sn Başkan, beni kabule zorladığınız çözüm önerilerinizi daha önceden Türkiye ile birlikte hazırlamış olduğunuzu ve bu önerileri kabul etmezsem, Türkiye ile birlikte beni devireceğiniz söylentilerini kabul etmiyorsunuz. Bu söylentileri benim çıkarmadığımdan emin olabilirsiniz. Mektubunuzun son paragrafında, önerilerinizi kabul etmediğim takdirde milli çıkarlar ve Kıbrıs'taki Yunan çıkarları için birtakım önlemler alacağımız konusunda beni tehdit ediyorsunuz. Kıbrıslı Rumların ezici çoğunluğunun güvendikleri ve onay verdikleri kişi olarak bu durumu kabul etmiyorum."³⁴⁵

Makarios ile diktatör Papadopollos arasındaki gerginliğin en üst seviyelerde olduğu bu dönemde, 71 yaşındaki Grivas, Atina'daki ev hapsinden kaçarak, Makarios'a karşı Enosis mücadelesini başlatıp, komünist gelişmeyi engellemek hedefiyle 31 Ağustos'ta Kıbrıs'a geldi.³⁴⁶ Grivas'ın kaçarak mı geldiği yoksa Cunta tarafından mı gönderildiği konusunda birçok farklı görüş bulunmaktadır. Ancak, 71 yaşındaki bir adamın ev hapsinden kaçarak, kendi olanakları ile gizlice Kıbrıs'a geldiği pek inandırıcı değildir. 1973'te polis tarafından el konulan EOKA-B arşivlerinde, Grivas'a yazılan 29 Temmuz 1971 tarihli bir mektup bulunuyordu. Bu mektupta, Flecher isimli İngiliz ajanının Grivas'tan Acheson planına benzer

³⁴³ Kızılyürek, Niyazi, *Milliyetçilik Kısacasında Kıbrıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.128.

³⁴⁴ age. s.129.

³⁴⁵ Clerides, Glafkos, *Cyprus: My Deposition, Vol.III*, Alithia Publishing, Nicosia, 1989, s.86.

³⁴⁶ Constandinos, Andreas, *America, Britain and the Cyprus Crises of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?*, AuthorHouse UK Ltd, 2009, s.83.

bir çözümlü kabul edip etmediğini öğrenmek istediği, eğer bu konuda hemfikirse yapılacak tek şeyin kendisinin Kıbrıs'a getirilmesi olacağı açıkça belirtilmektedir. Bu mektubun tamamı 1973 Kasım ayında *Phileftheros* gazetesinde de yayınlandı.³⁴⁷

Glaflkos Klerides, anılarında Grivas'ın Kıbrıs'a dönmesinin arkasında Albaylar Cuntası içerisindeki Dimitrios Yuannides olduğuna inandığını yazmaktadır.³⁴⁸ Kıbrıslı Türk muhalif siyasetçi Mithat Berberoğlu, Grivas'ın Kıbrıs'a yeniden gelmesine neden sessiz kaldığını sorduğunda Denктаş, Grivas'ın Kıbrıs'ta kaldığı süre içinde hiçbir Türk'ün burnunun bile kanamayacağına dair Yunanlıların söz verdiklerini söylemişti.³⁴⁹ Ayrıca Berberoğlu, Denктаş'ın kendisine Türkiye'nin Grivas'ın gelişine danışıklı dövüş gibi sessiz kaldığını ve Yunanistan ile taksim konusunda bir anlaşmaya varıldığını söylediğini belirtmektedir.³⁵⁰

Diğer yandan Grivas ve EOKA-B'yi, Atina Cuntası aracılığı ile CIA'nin finanse ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır. ABD eski Kıbrıs Büyükelçisi Taylor Belcher, Kıbrıs hükümetinin elinde CIA'nin EOKA-B'ye Yuannides ve Atina Cuntası'na bağlı Milli Muhafız Ordusu aracılığı ile finansal destek sağladığını kanıtlayan belgeler bulunduğunu aktarmaktadır.³⁵¹

Makarios ise 1974 Eylül'ünde, *Le Monde* gazetesi ile yaptığı röportajda, EOKA-B'nin Amerikan kaynaklarından doğrudan finanse edildiğine dair kanıtlar olduğunu ve bunlardan birinin ABD tarafından EOKA-B'nin önde gelen kadrolarından Dimitris Haholiades'e yazılmış 33.000 dolarlık bir çek olduğunu söylemişti.³⁵² Sosyalist lider ve Makarios'un yakın

³⁴⁷ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs 1970-1974 EOKA B, Yunan Darbesi ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.96.

³⁴⁸ Clerides, Glaflkos, *Cyprus: My Deposition, Vol.II*, Alithia Publishing, Nicosia, 1989, s.368

³⁴⁹ Constandinos, Andreas, *America, Britain and the Cyprus Crises of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?*, AuthorHouse UK Ltd, 2009, s.84.

³⁵⁰ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs: 1970-1974 EOKA B, Yunan Cuntası ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.103.

³⁵¹ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, p.152

³⁵² Druşotis, Makarios, *Kıbrıs: 1970-1974, EOKA-B, Yunan Darbesi ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.115.

çalışma arkadaşı Dr Vassos Lissaridis de, EOKA-B'nin CIA tarafından finanse edildiğine dair pek çok kanıtın olduğunu doğrulamaktadır.³⁵³

Grivas 1971 yılı boyunca EOKA-B'nin örgütlenme ve silâhlanma hazırlıklarını sürdürdü. Makarios, ne Milli Muhafız Ordusu'na ne de polise güvendiği için silâhlı gruplara karşı önlemler almaya başlamıştı. Kasım ayında *Efvriko* (yedekler) adlı özel polis birimleri kurmaya karar verdi ve bu birimler için Çekoslovakya'ya silâh siparişi verdi. EOKA-B ise 1971 Aralık ayında, Trikomo'daki (Yeni İskele) yedek tabur cephaneliğinden Yunanlı subayların yardımı ile büyük miktarda silâh çaldı.³⁵⁴ Çekoslovakya'dan sipariş edilen silâhlar 29 Ocak 1972'de Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın bodrumlarında depolanmak üzere Lefkoşa'ya nakledilmeye başlandı. 10 Şubat'ta Makarios'a diplomatik bir nota gönderen Atina hükümeti, Makarios'dan silâhları BM'ye teslim etmesini, komünistlerin olmadığı ve Grivasçıların da içinde olacağı yeni bir hükümet kurulmasını istiyor ve bunları reddetmesi durumunda sonuçlarına katlanacağını bildiriyordu.³⁵⁵ 14 Şubat'ta nota metni Yunanistan basınında yer aldı. Makarios, kendisine karşı ertesi gün darbe yapılacağına ilişkin bilgiyi ABD'ye iletmesi ve Atina'ya darbeyi durdurması için müdahale etmelerini istemesi için Klerides'i görevlendirdi. Klerides, bu konuda ABD Büyükelçisi David Popper ile görüşerek onu bilgilendirdi. Popper'in bilgilendirdiği ABD hükümeti, Atina'ya müdahale ederek darbe planlarından vazgeçmelerini sağladı.³⁵⁶ Silâhlar 25 Nisan'da BM'ye devredilmişti. Ancak engellenen darbe aslında ertelenmişti. Doğrudan Yunanistan'dan gelecek bir darbe uluslararası alanda tepki görebilir, Sovyetlerin müdahalesi söz konusu olabilirdi. Ayrıca darbe hazırlığı içerisinde olan Grivas'ın bunu yapması daha uygundu.

Makarios'a Çekoslovakya'dan aldığı silâhları BM'ye teslim etmesi için darbe planlarına varan baskılar yapılmıştı. Ancak aynı şey Grivas için söz konusu değildi. Yunan

³⁵³ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.152.

³⁵⁴ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs: 1970-1974 EOKA-B, Yunan Cuntası ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.114.

³⁵⁵ Richter A, Heinz, *A Concise History Of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.169.

³⁵⁶ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs: 1970-1974, EOKA-B, Yunan Darbesi ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.163.

subaylarının yardımı ile çaldıkları silâhların yanı sıra EOKA-B, Eylül ayında Lübnan'dan Kıbrıs'a 486.000 dolarlık silâh ve cephane getirdi.³⁵⁷ EOKA-B'nin faaliyetleri karşısında Atina hükümetinden destek ve ilişkilerini düzeltme arayışlarına giren Makarios, 24 Ocak 1973'de Atina'ya gönderdiği Dışişleri Bakanı aracılığı ile Papadopoulos'u kendisine destek olması konusunda ikna etmişti. Atina hükümeti, Grivas'ın faaliyetlerini hiçbir şekilde desteklemediğini açıkladı.³⁵⁸

Atina hükümetinin açıklamasını dikkate almayan Grivas, Temmuz ayı içerisinde darbe gerçekleştirmek için planlarını yapmaya başladı. Grivas'ın arkasında, Papadopoulos'a karşı olan cunta içerisindeki Yuannides ve çevresi vardı. 5 Nisan'da, EOKA-B'nin bazı ölümlere de neden olan ilk saldırıları başladı. Makarios'un birlikleri saldırılara cevap veriyordu. Karşılıklı çatışmaların artması üzerine Papadopoulos radyodan yaptığı açıklamada Grivas'ın Enosis çizgisini sert bir şekilde kınayarak, Kıbrıs sorununa çözümün toplumlararası görüşmelerle bağımsız bir devlet temelinde bulunabileceğini açıkladı. Bunun üzerine Grivas, Papadopoulos'un devrilmesi yönünde Cunta içerisindeki radikallere çağrı yapmaya başladı. EOKA-B'nin 7 Ekim'de Makarios'u uzaktan kumandalı bombayla öldürme girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı. 20 Ekim'de Yunanistan'ın yeni Başbakanı S. Markezinis, toplumlararası diyalogun yeniden başlatılması ve Kıbrıslıların kabul edeceği bir çözümün bulunması gerektiğini açıklıyordu.³⁵⁹ Atina hükümetinin desteğini kaybeden Grivas ve EOKA-B, Makarios'un birliklerinin mücadelesi karşısında çok zayıflatmış ve örgüt neredeyse çökme aşamasına gelmişti.

13 Ağustos 1973'de Atina'da gerçekleşen Milli Güvenlik Konseyi toplantısında Papadopoulos, Kıbrıs'ın bağımsızlığını, Yuannides ise Enosis'i savunmuş bunun üzerine ikili arasında tartışma yaşanmış ve Yuannides toplantıyı terk etmişti.³⁶⁰ Yuannides ve çevresi

³⁵⁷ Richter A, Heinz, *A Concise History Of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.172.

³⁵⁸ age. s.172.

³⁵⁹ age. s.327.

³⁶⁰ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs: 1970-1974 EOKA-B, Yunan Cuntası ve Türk İstilasası*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.257.

Grivas'ı destekliyordu. Papadopoulos ise daha önceden yaptığı açıklamalarda da belirttiği gibi Grivas'a karşıydı. Kıbrıs sorunundaki görüş ayrılığının yanı sıra Yunanistan'da seçimlerin yapılacağı ilan edilmişti. 14 Kasım'da Atina'daki Politeknik Üniversitesi'nde başlayan öğrenci eylemlerinde polisin kontrolü kaybetmesi üzerine 17 Kasım'da ordu müdahale etmişti. Bu durumu rejimin iflası olarak yorumlayan Yuannides, 25 Kasım'da gerçekleştirdiği darbe ile Papadopoulos'u ev hapsi altına almış, General Phaedon Gizikis'i Cumhurbaşkanı yapmıştı. Bir anti-Makarios hareketi olarak değerlendirilen Yunanistan'daki değişimi Grivas coşkuyla karşılamıştı.³⁶¹ Papadopoulos'un devrilip yönetimin Yuannides'in eline geçmesi ile Grivas, Makarios'u devirmek için saldırılarını yoğunlaştırdı. 10 Aralık'tan itibaren birçok cinayet gerçekleştirildi. Ancak bunlar büyük eylemlere dönüşmeden Grivas 26 Ocak 1974'de kalp krizinden öldü.³⁶² Grivas'ın ölümü üzerine, darbe doğrudan Yunan Cuntası tarafından yapılacaktı.

ABD Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs Masası Şefi Thomas Boyatt, Kıbrıs'ta karışıklıklar yaşanacağını öngörüyor ve Şubat 1974'ten beri dışişleri bakanlığını düzenli bir şekilde uyarıyor, ancak ciddiye alınmıyordu. Boyatt, Yuannides ile görüşmesi ve ona ABD'nin Makarios'un devrilip, cunta yanlısı bir hükümet kurulmasına yönelik her türlü çabaya karşı olduğunu iletmek amacıyla ABD Atina Büyükelçisi Henri Tasca'ya göndermek için Şubat ayında bir mektup hazırladığını, ancak üstlerinin bu mektubu göndermesine izin vermediğini belirtmektedir.³⁶³ Fakat Boyatt'ın ısrarlı çabaları devam etti ve sonuç verdi. 29 Haziran'da, Henri Tasca'ya gönderilen dışişleri bakanlığı talimatında, Makarios'un devrilmesinin felaket olacağı mesajını uygun gördüğü yollardan diktatör Yuannides'e ulaştırması isteniyordu. Tasca, Cunta ile ilişkilerin bozulacağı gerekçesi ile mesajın iletilmesine karşı çıktı. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı Kissinger, 5 Temmuz tarihli ikinci bir talimat göndererek, mesajın Yuannides'e ulaştırılmasını istedi. Kissinger mesajında, Yuannides'e Kıbrıs'ta görev

³⁶¹age. s.279.

³⁶²Druşotis, Makarios, *Kıbrıs: 1970-1974 EOKA-B, Yunan Cuntası ve Türk İstilasası*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.286.

³⁶³age. s.324.

yapan Yunanlı subaylara EOKA B ile birlikte Makarios'u devirmeleri yönünde verilen emirleri derhal geri alınmasını bildiriyordu. Fakat, Tasca bu mesajı şahsen iletmek yerine tatile çıktı ve Atina'dan ayrılarak oğlunun İsviçre'deki mezuniyet törenine katıldı. Mesajı iletmek büyükelçilikteki daha alt düzey görevlilere kaldı. Mesajın Yuannidis'e iletilip iletilmediği tartışma konusudur. Büyükelçi Tasca, yıllar sonra verdiği bir mülakatta Atina büyükelçiliğinin aldığı emirleri gönülsüzce yerine getirdiğini, mesajın gerektiği açıklıkla Yuannidis'e ulaştırılıp ulaştırılmadığından emin olmadığını söyleyecekti.³⁶⁴

Makarios'u devirme kararı alan Yuannides, darbenin Türkiye'yi askeri müdahaleye kışkırtacağı görüşleri karşısında, "tüm ilgili taraflardan ve en başta ABD'den, Türkiye'nin müdahale etmeyeceğine dair sürekli söz ve garantiler" aldığı güvencesi vermişti.³⁶⁵ Yuannides, Grivas'ın ölmesinin ardından kontrolü altına aldığı EOKA-B'ye suikast girişimlerini başlatma emri vermişti. Ancak EOKA-B, Haziran ayında Makarios'un birlikleri tarafından tamamen etkisiz hale getirilmişti. Bunun üzerine Yuannides, darbeyi Milli Muhafız Ordusu ve Yunan subayları ile gerçekleştirmek için son hazırlıkları yapmaya başladı.³⁶⁶

Makarios, 3 Temmuz tarihinde Yunanistan Cumhurbaşkanı Gizikis'e yazdığı mektupta, darbe hazırlıklarını şiddetle protesto ederek, Yunanlı subayların derhal Kıbrıs'tan çekilmesini talep etti. 5 Temmuz'da verdiği bir demeçte de, Yunan Cuntası'nın kendisini iktidardan uzaklaştırarak, Kıbrıs'ta da dikta yönetimi kurma peşinde olduğunu açıkladı.³⁶⁷ 13 Temmuz'da Yunan Alayı'nda toplanan darbeciler, darbenin başlama saati ve tarihini saptadılar. Darbe 15 Temmuz sabahı Tuğgeneral M. Georgitsis komutasında başladı. Darbeciler tarafından kuşatılan ve öldürüldüğü sanılan Makarios, Başkanlık Sarayı'ndan kaçarak kurtulmayı başarmıştı. Baf'a kaçan Makarios, radyodan halka seslenerek hayatta olduğunu açıkladı ve direniş çağrısı yaptı. Ortadan kaldırılmak istenen Makarios

³⁶⁴ Kızılyürek, Niyazi, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

³⁶⁵ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs: 1970-1974 EOKA-B, Yunan Cuntası ve Türk İstilasası*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.324.

³⁶⁶ Richter A, Heinz, *A Concise History Of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.178.

³⁶⁷ Kızılyürek, Niyazi, *Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler*, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983, s.96.

öldürülemedi. 16 Temmuz'da İngilizlerin Akrotiri (Ağrotur) üssünden uçakla Malta'ya kaçtı. Lefkoşa'da ise Nikos Sampson yeni Cumhurbaşkanı olarak ant içti.³⁶⁸

Makarios'un hayatta olmasına rağmen ABD ve İngiltere darbeyi kınamadılar. Ant içerek Cumhurbaşkanlığını ilan eden darbeci Sampson'u tanıyıp tanımadıklarına dair de hiçbir açıklama yapmadılar. ABD ve İngiltere darbeden önce olduğu gibi darbeden sonra da olaylara müdahale etmedi. 19 Temmuz'da BM Güvenlik Konseyi'nde konuşan Makarios, Kıbrıs'ta bir trajedi yaşandığını ve Yunanistan diktatörlüğünün cuntayı Kıbrıs'a taşıyarak, Kıbrıs'ın bağımsızlığını çiğnediğini söyledi.³⁶⁹ Darbenin ardından Türkiye askeri müdahale hazırlıklarını başlattı. Kissinger, Türkiye'nin askeri müdahalesini engellemeye yönelik tüm önerileri reddetti.³⁷⁰

15 Temmuz darbesinin ardından Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit, konuyu Milli Güvenlik Kurulu'nda görüştüktan sonra askeri müdahale kararı aldı. Müdahale tarihi olarak saptanan 20 Temmuz sabahı Türkiye'nin denizden ve havadan müdahalesi başladı. Askeri çıkarma devam ederken Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleşen gizli oturumda konuşan ve bugüne kadar gerçekleştirdiği temaslar ile ilgili bilgi veren Başbakan Bülent Ecevit, müdahale öncesinde İngilizler ile Amerikalılarla yaptığı görüşmelerden ve Henry Kissinger'in, ABD Ankara Büyükelçisi aracılığı ile kendisine gönderdiği mesajdan edindiği izlenimin, "Elbette ki, bize Kıbrıs'a çıkarma yapmamız için yeşil ışık yakmış değillerdi; ama ortada kırmızı ışık da pek görünmüyordu"³⁷¹ demektedir.

Kıbrıs'tan Atina'ya, Türkiye'nin askeri müdahaleye başladığına dair uyarılar yapılması üzerine Yunanistan Genelkurmayı gelişmelerin Türkiye'nin deniz tatbikatı ile ilgili olduğu cevabını veriyordu. 20 Temmuz'da başlayan ve 16 Ağustos ateşkes anlaşmasına kadar

³⁶⁸ Druşotis, Makarios, *Kıbrıs: 1970-1974 EOKA-B, Yunan Cuntası ve Türk İstilas*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006, s.371.

³⁶⁹ *July-August 1974: Chronicle Of The Contemporary Tragedy Of Cyprus*, C.C Of AKEL Edition, 1978, Nicosia, s.57.

³⁷⁰ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.160.

³⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 13/1, s.24-27.

süren Türkiye'nin askeri müdahalesi adanın %37'sinin işgali ve ikiye bölünmesi ile son buldu.³⁷²

Kıbrıs, Anglo-Amerikan emperyalizminin doğrudan ve dolaylı müdahaleleri ve 15 Temmuz Yunan Cuntası'nın darbesi ile 20 Temmuz Türkiye'nin askeri müdahalesi sonucu ikiye bölündü. 15 Temmuz darbesinin ve 20 Temmuz askeri müdahalesinin engellenmesi konusunda neden müdahale edilmediği sorulduğunda Kissinger, zamanında ve iyi bilgilendirilmediğini ve bilginin sokaktan toplanamayacağını söylemektedir.³⁷³ Oysa Kissinger, 1973 yılında Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda Ulusal Güvenlik Danışmanlığı görevini yürütüyordu. Ayrıca CIA'nin gizli operasyonlarına onay veren 40 Komitesinin başkanıydı.³⁷⁴ Dolayısıyla Kıbrıs gibi ABD'nin bölgedeki çıkarlarını doğrudan etkileyen bir konu hakkında zamanında ve iyi bilgilendirilmediğini söylemesi doğru değildir. Bunun yanında, Kissinger anılarında Kıbrıs'taki ilk toplumlararası krizin bir Türk müdahalesini provoke edeceğinden emin olduğunu söylemektedir.³⁷⁵

Klerides, Brendan O'Malley ile gerçekleştirdiği röportajda şunları söylüyor: "CIA, bir taşla iki kuş vurmayı düşünmüş olabilirdi. Öncelikle, Doğu Bloku ile ilişkileri yüzünden Makarios'u bertaraf edeceklerdi. Sonra, böylelikle Kıbrıs'ın bir kısmı Türkiye tarafından işgal edilecek, geri kalanı da Yunanistan'a gidecekti. Bölünme. Kıbrıs sorununun sonu"³⁷⁶

Diğer altı çizilmesi gereken nokta Yunanistan ve Türkiye'nin ABD'nin askeri ve ekonomik yardımlarına bağımlı olmaları ve ABD'nin onayı olmadan hareket etmelerinin pek mümkün olmadığıdır. Dolayısıyla ABD'nin darbe ve istilaya doğrudan onay vermediğini varsaysak bile, dolaylı yollardan sessiz kalarak onay verdiği açıktır. Ayrıca, Yunanistan, Türkiye'nin askeri müdahalesine karşılık vermeyip, savaş ilan etmemiş ve ortada bir danışıklı

³⁷² Richter A, Heinz, *A Concise History Of Modern Cyprus 1878-2009*, Pelus, 2010, Berlin, s.194.

³⁷³ Hitchens, Christopher, *The Trial of Henry Kissinger*, Verso, 2001, London, s.96.

³⁷⁴ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.162.

³⁷⁵ Hitchens, Christopher, *The Trial of Henry Kissinger*, Verso, 2001, London, s.98.

³⁷⁶ O'Malley, B and Craig, I, *The Cyprus Conspiracy-America, Espionage and The Turkish Invasion*, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011, s.168.

dövüş olduğu ihtimalini güçlendirmiştir. Sonuç olarak, ABD'nin hedeflediği şekilde Kıbrıs iki NATO müttefiki tarafından bölünerek kontrol altına alınmıştır.

Solun Darbe ve Askeri Müdahaleye Yaklaşımı

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Genel Başkanı Ahmet Kaçmaz, 16 Temmuz 1974 tarihli demecinde, 15 Temmuz'da Kıbrıs'ta gerçekleşen darbeyi Amerikan emperyalizmi ve uşağı Yunan Cuntası'nın tezgahladığını belirtmekte ve darbenin Kıbrıs'ı bir NATO ülkesi haline getirmek amacıyla "ikili enosis"e yol açacak emperyalist planın bir parçası olduğunu söylemektedir:

"Kıbrıs'ta tezgahlanan darbe, Amerikan emperyalizminin ve uşağı Yunan cuntasının ne denli bağımsızlık ve demokrasi düşmanı olduğunu bütün Dünya halklarına bir kez daha apaçık gösterdi. Kıbrıs'ı bir NATO ülkesi haline getirmek isteyen emperyalizmin bu konudaki nihai planının "ikili Enosis" olduğu biliniyordu. Bu plana göre Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye arasında taksim edilecek, bu ülkelerin her ikisi de NATO üyesi olduğu için Kıbrıs'ta otomatikman NATO'ya bağlanacak, böylece emperyalizme karşı bir direnme mihrakı ortadan kaldırılacak, Ortadoğu'da emperyalizmin nüfusunu daha da artıran bir çözüme varılmış olunacaktır. Bu pek bilinen planın uygulanabilmesi için her şeyden önce emperyalizme karşı bağımsızlık ve demokrasiden yana Kıbrıs Rum halkının karşıya alınması, onların direnmesini önleyecek komplolar tertip edilmesi gerekiyordu. Bu iş için en uygun maşa kuşkusuz faşist Yunan cuntası idi.

Şu ana kadarki gelişmeler, Kıbrıs Rum halkının bağımsızlık ve demokrasiye sahip çıkarak direnmede kararlı bir mücadele vereceğini göstermektedir. Ancak bu emperyalizmin hoşuna gitmemekte ve dışarıdan müdahale edilerek direnmenin en kısa zamanda bastırılması çarelerini aramaktadır. Emperyalizmin, ya adadaki iki cemaat arasında çıkacak bir çatışmayı, yada Yunanistan veya Türkiye'den birinin adaya askeri müdahalesini vesile ederek her iki ülkenin de aralarında kendilerine düşen kesimi işgal etmelerini sağlamak ve böylece "ikili Enosis"i bir oldu bitti haline getirmek istemektedir.

Emekçi halkımızın kurtuluşunun anti-emperyalist mücadele ile mümkün olduğunu her zaman belirten TSİP, Kıbrıs meselesinin halkımızın çıkarları açısından en tutarlı çözümünün bağımsız ve emeryalizme karşı bir Kıbrıs Devleti olduğu kanısındadır. Faşist Yunan Cuntası bu gün adada fiili bir durum yaratmıştır. Bu fiili durum Kıbrıs halkının özgürlüğünü ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını yok edici yönde geliştiği takdirde, Türkiye meseleye mutlaka aktif olarak eğilmeli, ancak bu konuda alacağı tedbirlerin mutlaka Kıbrıs'ın bağımsızlığını sağlayacak yönde olmalıdır. Kıbrıs'ın bir NATO üssü haline gelmesi önlenmeli, "ikili Enosis" oyununa gelinmemelidir"³⁷⁷

Bu değerlendirmenin ardından 18 Temmuz'da Başbakan Bülent Ecevit'e bir mektup gönderen TSİP Genel Başkanı Ahmet Kaçmaz, Kıbrıs ile ilgili yukarıda belirttiğimiz görüşlerini bildirmekte ve Türkiye'nin soruna mutlaka aktif olarak eğilmesini, ancak alınacak tedbirlerin mutlaka Kıbrıs'ın bağımsızlığını sağlayacak ve NATO üssü olmasını engelleyecek

³⁷⁷ TSİP Basın Bülteni, Sayı 13, 16.07.1974, TÜSTAV Arşivi.

yönde olmasını ve emperyalizmin “taksim” oyununa gelmekten hangi koşul altında olursa olsun kaçınılmasını istemektedir.³⁷⁸

TSİP Merkez Yürütme Kurulu 18 Temmuz’da yaptığı toplantıda ise tüm demokratik güçlerle birlikte “Amerikan Emperyalizmine ve Yunan Faşizmine Karşı Bağımsız Kıbrıs” haftası düzenleme kararı alır. Düzenlenen basın toplantısı ile duyurulan hafta, emperyalizmin Türkiye’yi de içine sürüklemeye çalışacağı Ada’yı ABD ve NATO üssü haline getirme oyununa karşı, demokratik, yurtsever güçlerin ve tüm emekçi halkın uyanık bulunmalarını hedeflediği belirtilmekte ve tüm anti-emperyalist, yurtsever ve demokratik güçlere işbirliği çağrısı yapılmaktadır.³⁷⁹ 20 Temmuz’da gerçekleşen Türkiye’nin askeri müdahalesinin ardından 21 Temmuz’da yayınlanan basın bildirisinde, “Emperyalizmin kuklası faşist Yunan cuntasının, Akdeniz’deki emperyalist emelleri ve faşist özelemleri gerçekleştirmek üzere Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığını çiğnemesi, Türkiye’nin garantör devletlerden biri olarak Ada’ya müdahalesine yol açmış bulunuyor” değerlendirmesi yapılmakta ve “bu müdahalenin yoğun diplomatik temaslardan bir sonuç alınmaması üzerine, Hükümet sözcüleri ve Başbakan’ın resmen bildirdiği gibi Kıbrıs’ın bağımsızlığı, Ada’da özgürlük ve demokrasinin yeniden kurulması için yapıldığı” vurgulanmaktadır. Başbakan Bülent Ecevit’in vurguladığı ‘Kıbrıs’ın bağımsızlığı, Ada’da özgürlük ve demokrasinin yeniden kurulması’ amaçlarını desteklediklerini belirten TSİP, başta Ecevit hükümeti olmak üzere, özgürlük ve demokrasiden yana tüm güçlere, her zamankinden daha önemli görevler düştüğünü, bu görevlerin başında dünya barışı ve Türkiye halkının çıkarları doğrultusunda, müdahalenin açıklanan amaçlarını sonuna kadar izlemek ve savunmak gerektiğini ifade etmektedir. Emperyalizmin her türlü oyun ve planına ve şovenizme karşı uyanık bulunulması gerektiğine dikkat çekilen açıklamada, üslerden arınmış bağımsız Kıbrıs’ın kurulması için sürdürülecek çabaların destekleneceği belirtilmektedir.³⁸⁰

³⁷⁸ TSİP Basın Bülteni, Sayı 14, 18.07.1974, TÜSTAV Arşivi.

³⁷⁹ TSİP Genel Sekreteri Yalçın Yusufoglu’nun açıklaması. 19 Temmuz 1974, TÜSTAV Arşivi.

³⁸⁰ TSİP Genel Merkez Basın Bildirisi, 21 Temmuz 1974, TÜSTAV Arşivi.

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Politik Bürosu, 17 Temmuz 1974 tarihinde yayınladığı açıklamasında, 15 Temmuz'da Makarios hükümetine yapılan askeri darbeyi protesto etmekte ve faşist Yunan Cuntası'nın arkasında NATO ile Amerikan emperyalizmi olduğunun altını çizmektedir.

Emperyalizmin, Kıbrıs'ın bağımsızlığına son vererek, Enosis'i gerçekleştirmek ve Kıbrıs'ı, Yakın Doğu halklarına, Türkiye, Yunanistan ve Arap halklarına karşı askeri, politik bakımdan bir NATO üssü haline getirmeyi istediğini kaydeden TKP, Kıbrıs'taki darbe ile Türkiye'de kısıtlı demokratik hakları budamak ve hükümeti zor duruma düşürmek isteyen azınlı gerici ve işbirlikçi çevrelerin, militarist kliğin harp ve gerginlik psikozundan istifade etmeleri için elverişli bir ortam yaratılmak istendiğini vurgulamaktadır. Açıklamasında Kıbrıslı Türklere de çağrıda bulunan TKP, Kıbrıs'ın bağımsızlığını, tarafsızlığını savunan, emperyalizme karşı cephe alan, demokratik hakları genişletmek isteyen AKEL partisini ve Makarios hükümetini ve Rum yurtseverlerini desteklemelerini ve ortak düşmana, emperyalizme, NATO'ya ve Yunan Cuntası'na karşı savaşmalarını istemektedir.³⁸¹ Askeri müdahalenin ardından yayınlanan 20-25 Temmuz TKP Merkez Komitesi Çağrısı'nda ise şu ifadeler yer verilmektedir:

“Amerikan emperyalizmi ve NATO, Yunan faşist cuntasının Kıbrıs'ta tertiplelediği hükümet devirmesini bir oldu bittiye getirmek için her türlü baskı ve manevralara başvurdu. Türkiye hükümeti başka bir tutum aldı. Türk ordusu Adaya çıkarma yaptı. Karşı çıkan Yunan cuntasına bağlı birliklerle Türk birlikleri arasında savaş başladı.

Türk hükümeti, açıklamasında: ‘Adaya savaş ve kan götürmediğini, yasal hükümeti geri getirmek istediğini’ belirtti.

Türkiye hükümeti, Güvenlik Kurulu'nda alınan kararların Cenevre Konferansında kabul edilmesi için kesin davranmalıdır. Çünkü bu kararlar hükümetin yapmış olduğu açıklamaya uymaktadır. TKP, hükümetten ilk yaptığı açıklamasıyla verdiği sözü tutmasını istiyor.

Türkiye'de de ‘kurtarmak’ sözleri ile Adanın bir kısmına oturmak isteyen gerici çevreler vardır. Bunlar şovenizm duygularını körüklüyorlar.”³⁸²

Sol siyasi mücadelede etkili bir sendikal merkez olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK), 20-21 Temmuz tarihlerinde gerçekleştirdiği Yönetim Kurulu toplantıları sonucunda, “Özgürlük, Demokrasi, Bağımsızlık ve Kıbrıs'ta Anayasal Düzenin

³⁸¹ YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 121, Temmuz 1974, s.593-594.

³⁸² age. s.496.

yeniden kurulmasını amaçlayan Türk Silâhlı Kuvvetleri çıkarmasını, ülke bütünlüğü temel ilkesi açısından inceliyerek, ülkemizin savaş halinde ve durumunda olması nedeni ile DİSK üyesi sendikalara bağlı işçi üyelerin brüt birer yevmiyeleri ile Devlet Savaş Fonu'na katkıda bulunmalarını ve bu yönde kampanya başlatmayı” kararlaştırır. Bu kararın yanı sıra yurt dışındaki işçileri ve tüm halkı, ekonomik gücü oranında devletin savaş fonuna katkıda bulunmaya ve kan bağışı yapmaya çağırarak DİSK, doğrudan devletin savaş gücüyle ilgili olmasa da psikolojik açıdan etken durumda olan grevlerin ve grev durumuna gelen uyuşmazlıkların derhal bir anlaşma ile son bulması konusunda ise aracılık görevini üstlenmeye hazır olduğunu duyurdu. Ayrıca, kendisinde bulunan her türlü araç ve gereçleri devlet emrine vermeye hazır olduğunu açıklamakta, işçi ve tüm halkı Sıkıyönetim emirlerine harfiyen uymaya davet etmekte ve barış, özgürlük, demokrasi, bağımsızlık ve Kıbrıs'taki ırkdaşların haklarını korumayı amaçlayan bu önemli girişim ve mücadelenin tüm Türk halkına hayırlı ve uğurlu olmasını dilemektedir. Hükümetin ateşkes kararı almasının işçileri yanıltmaması gerektiğinin altını çizen DİSK, ateşkesin sonunda Kıbrıs'ta tekrar Anayasal düzen kurulması için uzun süre diplomatik temasların sürmesi ve bu süre boyunca TSK'nın Kıbrıs'ta kalması gerektiğini, bu durumun ise devletin savaş masraflarının devam edeceği anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Kıbrıs'a askeri çıkarma kararı alan hükümetin yanında olduğunu ve desteklediğini ifade eden DİSK, Kıbrıs'ta, TSK kontrolü dışındaki bölgelerde dağınık ve desteksiz olarak bulunan Türkleri, hunharca ve zalimce öldürme hareketine giren Yunan ve Rumları protesto ettiğini belirtiyordu.³⁸³

1970'de MDD içerisindeki ayrışma ve bölünmeler sonucu kurulan Doğu Perinçek önderliğindeki TİİKP/Aydınlık hareketi, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik askeri müdahalesini işgal olarak niteleyip, karşı çıkan ve protesto gösterileri düzenleyen tek örgüttü.

TİİKP/Aydınlık hareketi, askeri harekâtın ardından birçok il ve ilçede harekâtı kınayan salon toplantıları, gösteriler, çeşitli bildiri ve afiş asma eylemleri gerçekleştirdi.

³⁸³ DİSK Yönetim Kurulu Kararı, Sayı 974/378, 22 Temmuz 1974, TÜSTAV Arşivi.

TİİKP/Aydınlık hareketi üyeleri gösterilerde “İşgale nihayet, Kıbrıs’a hürriyet”, “Kahrolsun gerici savaş” sloganları atıyordu. Bunun üzerine çeşitli illerde hareketin yayın organı *Halkın Sesi* bürolarına yapılan polis baskınları sonucu 50 kadar kişi tutuklanır ve hareketin yayınlarının dağıtımını yasaklanır.³⁸⁴

TİİKP/Aydınlık Hareketi'nin önde gelen isimlerinden Gün Zileli anılarında şöyle diyor:

“Gelişmelerin en büyüğü ise sağcı Grivas çetelerine bağlı bir Yunan milliyetçisi olan Sampson'un Kıbrıs'ta askeri darbe yaparak Makarios'u devirmesiydi. Anlaşılan bize rahat huzur yoktu. Adam sanki darbe yapmak için bizim çıkmamızı beklemişti. Bunun hemen ardından Ecevit'in 'Büyük Kıbrıs Fethi' geldi elbette. Daha müdahale başlamadan, Doğan Yurdakul'un ablası Sevil Avcıoğlu (*Yön*'ün yazarlarından ve Doğan Avcıoğlu'nun ilk eşi) ve annesinin birlikte oturdukları evde darbeyi tartışıyorduk. Faşist darbeye karşı öfke içindeydik. Bizim bu ruh halimiz, o günkü Türkiye solunun geneldeki algılayışının bir yansımasıdır. Nitekim Ecevit'in Kıbrıs'a yaptığı fetih seferini, bu ruh hali son derece kolaylaştırmıştır. Yani biz solcular, sosyal demokrat Ecevit'in başkanlığındaki Türk ordusunun askeri müdahalesi de dâhil, faşist darbeye karşı her türlü müdahaleyi onaylayan bir tavır içine girmiştik.

“İstedığımız Ecevit tarafından birkaç gün sonra yerine getirildi. 1974 yılı Temmuz ayının o sıcak günlerinde Türk ordusu Kıbrıs'ın bir bölümünü işgale girişti. Aydınlık hareketinin neredeyse tamamı, başlangıçta solun diğer bütün kesimleri gibi işgali destekleyen bir tutum içindeydi. Ne var ki, Doğu Perinçek ve artık her yere birlikte gidip geldiği ve yakında evleneceği Şule Perinçek, aynı kanıda değillerdi. Bir akşam vakti onlara rastladım Kavaklıdere taraflarında. İşgale karşı olduklarını görünce önce şaşırıdım. Özellikle Doğu çok öfkeliydi. Ecevit'in 'anti-faşizm' sahtekârlığına ateş püskürüyor, solun kuyrukçu tutumunu şiddetle eleştiriyordu. O ana kadar benim de o 'kuyrukçu'lardan pek bir farkım yoktu doğrusu. Ne var ki, Doğu'nun eleştirileri o öyle yabana atılacak gibi değildi gerçekten. Nasıl olmuştu da böyle dalgaya kapılıvermiştik birdenbire. Halkın coşkusuna kendini fazla kaptırmanın da, demek böyle handi kapları vardı. Doğu ve Şule'yle o karşılaşmamdan hemen sonra döngeri ettim. Evet, işgale karşı çıkmak gerekirdi. Zaten parti de, ilk Merkez Komitesi toplantısında bu kararı almakta gecikmedi. Toplantı, Bahçelievler tarafında bir evde yapıldı. Toplantının güvenliğini örgütleyen, aynı zamanda dışarıdaki Aydınlıkçı gençlerin örgütlenmesi işini üstlenen Hikmet Özdemir'di...”³⁸⁵

“Durum değerlendirmesi sonucunda işgale karşı çıkmayı ve 'İşgale Nihayet, Kıbrıs'a Hürriyet' sloganı altında bir mücadele vermeyi kararlaştırdık”³⁸⁶

Aydınlık ve Halkın Sesi dergilerinde yazdığı Kıbrıs ile ilgili yazılarını 1976 yılında

“Kıbrıs Meselesi” isimli kitapta yayınlayan Doğu Perinçek, TSK'nın Kıbrıs'taki varlığını işgalci olarak nitelemekte ve işgale son verilmesi çağrısında bulundu. Perinçek'e göre;

“Türkiye'nin Kıbrıs'ı işgalinden sonra halkların birbirine kırdırılması, görülmedik bir noktaya ulaşmıştır. Türk işgalinin devam etmesi Yunan askerlerinin Ada'da kalmasına neden olmakta, yeni katliam ve cinayetler için gerekli ortam yaratılmaktadır. Katliamların esas sorumlusu,

³⁸⁴ Hiçyılmaz, Ufuk, *Aksiyon*, Perinçek'e göre Kıbrıs Barış Harekati işgal,

http://www.aksiyon.com.tr/siyaset/perinceke-gore-kibris-baris-harekati-isgal_513876

³⁸⁵ Zileli, Gün, *Havariler (1972-1983)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.100-101.

³⁸⁶ age. s.102.

Kıbrıs'ta yangınlar çıkaran iki süper devletle³⁸⁷ birlikte Ada'daki yabancı askeri kuvvetlerdir". Bir başka yazısında Kıbrıs'taki durumu değerlendirmeye devam eden Perinçek, TSK'nın yağmacılığa silâhlı bekçilik, ABD'nin ise jandarmalığını yapmakla eleştirmekte ve şu şekilde devam etmektedir: "Bugün Kıbrıs'ta durum nedir? Yabancı ülkelerin askeri müdahale ve işgalleri sonucunda Kıbrıs'ın bağımsızlığı yok edilmiştir. Kıbrıs topraklarının neredeyse yarıya yakını Türkiye'nin işgali altındadır. Bu bölgelerde egemen olan Türkiye devletinin otoritesidir. Kıbrıs bugün Türkiye'nin altmış sekizinci vilayeti durumundadır. İki gün önce 'bağımsız Kıbrıs' sloganının şampiyonluğunu yapan Türkiye hükümeti Kıbrıs'ı işgal ettikten sonra ülkenin bağımsızlığa kavuşmasının önündeki esas engel haline gelmiştir". Rauf Raif Denктаş'ı "emperyalist işbirlikçisi faşist" olarak suçlayana Perinçek, Denктаş yönetiminin Rumların terk ettiği mallara Türk Ordusu'nun silâhlı bekçiliği altında el koyup kasasını doldurduğunu ve Kıbrıs'ın emekçileri üzerinde baskı oluşturduğunu belirtiyordu. Ayrıca Perinçek, TMT ve Kıbrıs'taki Bayraktarlığın ise Türkiye'deki CIA bağlantılı Özel Harp Dairesi'nin uzantıları olduklarını yazar.³⁸⁸

TİİKP/Aydınlık hareketi, 1978 Mart ayında Türkiye İşçi Köylü Partisi'ni legal bir parti olarak kurdu. TİİKP Kuruluş Bildirisi, Tüzük ve Program başlıklı kitapçıkta, TİİKP Kurucuları adına Doğu Perinçek, Kıbrıs ile ilgili şu değerlendirmede bulunuyordu:

"Bugün önümüzde çözmemiz gereken düğüm, Türkiye'nin dış meselesidir. Bağımsız bir Üçüncü Dünya ülkesi olan Kıbrıs'a askeri müdahale, ancak şu ya da bu süper devlete dayanarak ve bağımsızlığımızdan yeni tavizler verilerek devam ettirilebilirdi. Bugüne kadar da böyle olmuştur. Kıbrıs macerası bugün Türkiye'nin baş meselesi haline gelmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede direnmesi Sovyet sosyal emperyalistlerinin yurdumuzun efendisi olma emellerinden başka hiçbir şeye hizmet etmiyor. Partimiz, Moskova'daki Yeni Çarların Türkiye ile Yunanistan ve Kıbrıs'ı birbirine kışkırtan emperyalist politikalarını boşa çıkarmak için kararlı bir mücadele yürütecektir. İki süper devlet, Kıbrıs ve Ege'den ellerini çekmelidir. Kıbrıs'ın işlerine hiçbir yabancı ülke karışmamalıdır. Kıbrıs'ın Türk ve Rum toplumları kendi ülkelerinin meselelerini barışçı yollardan çözmelidirler. Partimiz Türk ordusu dâhil bütün yabancı askerlerin Kıbrıs'tan çekilmesini savunmaktadır. TİKP,

³⁸⁷ Perinçek'in iki süper devletten kastı ABD ve SSCB'dir. Aydınlık Hareketi, SSCB'yi sosyal emperyalist olarak tanımlamakta ve Çin ile Sovyetler ayrışmasında Çin tarafında yer almaktadır.

³⁸⁸ Hiçyılmaz, Ufuk, *Aksiyon*, Perinçek'e göre Kıbrıs Barış Harekati işgal, http://www.aksiyon.com.tr/siyaset/perinceke-gore-kibris-baris-harekati-isgal_513876

Kıbrıs halkının milli egemenlik ve özgürlüğün hüküm sürdüğü, toprak bütünlüğüne sahip, egemen, bağımsız ve demokratik bir Kıbrıs için yürüttüğü mücadeleyi desteklemektedir.”³⁸⁹

Solun Müdahale Yanılgısı

Yunan Cuntası'nın yaptığı darbenin arkasında ABD emperyalizmi olduğunu ve hedeflenenin Kıbrıs'ın bağımsızlığını ortadan kaldırıp, Ada'yı NATO üssü haline getirmek olduğunu açık bir şekilde dile getirip darbeye karşı çıkan solun büyük bir kesimi, aynı duruşu Türkiye'nin askeri müdahalesi konusunda ortaya koymamakta ve müdahaleyi desteklemektedir. Bu ikircikli tutumunun nedeni askeri müdahalenin faşist Yunan Cuntası'nın darbesine, bu darbeyi destekleyen ABD emperyalizmine ve Adanın NATO üssü yapılmasına karşı, Kıbrıs'ın bağımsızlığını, özgürlüğünü ve demokrasiyi korumaya ve anayasal nizamın yeniden kurulmasına yönelik yapıldığı yönündeki yanılgıdan kaynaklanmaktadır. Bu yanılgının kaynaklandığı en önemli nokta Ecevit hükümetinin anti-emperyalist bir hükümet olarak görülmesi ve savaş isteyen emperyalizmin işbirlikçisi kesimlerinden ayrı tutulmasıdır.

Bunun yanında darbe ve askeri müdahale ortamında Türkiye'yi saran şovenist dalgadan solun büyük kesiminin etkilendiği ve Kıbrıs konusunda “milli birlik” duygusunun ağır bastığı gözlemlenmektedir. TSİP, TKP ve DİSK'in askeri müdahale ile Ecevit hükümetine sundukları destek ve diğer sol kesimlerin sessizliğinin en önemli nedenlerinden biri de şüphesiz Kemalizm ve CHP'ye yönelik pozitif yaklaşımlarıdır. Zira, Kıbrıs harekâtından önce yeni kurulan Ecevit hükümetinden özellikle TKP ve solun önemli bir bölümünün beklentisi ve isteği “devrimci bir anti-emperyalist programı uygulamasıdır”.³⁹⁰ Kanımca, askeri bir işgale ve sömürgeleştirmeye dönüşen Kıbrıs harekâtını destekleyen solun

³⁸⁹ TİİK Kuruluş Bildirisi, Tüzük ve Program. TKİP Yayınları, Ankara, 1978, s.8-9. Perinçek'in Kıbrıs değerlendirmesi Çin kaynaklı “Üç Dünya Teorisine” dayanır. Perinçek ve Aydınlık grubunun sadık bir şekilde savdukları Üçüncü Dünyacılık teorisine göre, ikinci dünya savaşı sonrası başlıca üç dünya vardı: 1- Kapitalist-Emperyalist ülkeler, 2-Sosyal emperyalist olarak değerlendirilen Sovyetler Birliği ve Sosyalist Ülkler, 3-Bu iki dünya dışında kalanlar. Üçüncü Dünyacılığa ve Perinçek'e göre; üçüncü dünya ülkeleri ilerici ve emperyalizm karşıtıdır. Perinçek, Bağlantısızlar Hareketi ile birlikte hareket eden Kıbrıs ve Makarios'u, üçüncü dünya ülkesi kapsamında değerlendirmekte ve desteklemektedir.

³⁹⁰ Atılım, TKP Merkez Komitesi Organı, Mart 1974, s.2.

büyük bir kesiminin duruşu, I. Dünya (Paylaşım) Savaşı sırasında II. Enternasyonal içerisindeki Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SDP) emperyalist savaş karşısında gösterdiği tutumla benzeşmektedir. Rosa Luxemburg ve V. İ. Lenin'in formüle ettiği yaklaşan savaştan kapitalist sınıf egemenliğini devrimek için yararlanma ve ayrı uluslardan partilerin savaşa karşı birleşik bir cephe oluşturarak mücadele etmeleri II. Enternasyonal'in 1907 Stuttgart kongresinde onaylanmıştı. Fakat emperyalist paylaşım savaşı patlak verdiğinde SDP grubu, 4 Ağustos 1914'de Almanya'nın savaşa girmesini olanaklı kılacak savaş kredileri lehine oy kullanmış ve SDP Genel Başkanı Hugo Haase yaptığı açıklamada: "Anavatanımızı bizlere ihtiyaç duyduğu bir anda terk edemeyiz" açıklamasında bulunmuştu.³⁹¹ Diğer yandan daha sonra Kıbrıs sorununda fetihçi çizginin şampiyonluğunu yapan Doğu Perinçek önderliğindeki TİİKP/Aydınlık Hareketi'nin "İşgale Nihayet, Kıbrıs'a Hürriyet" sloganı ile mücadeleye girişmesi tarihin bir ironisi olmaktan öte, dönemin tüm sol hareketlerinin izlemesi gereken doğru mücadele hattı olduğunu düşünüyorum.

Nitekim, 14 Ağustos 1974'de Türkiye'nin askeri müdahaleyi kalıcı bir işgale dönüştürecek ikinci harekâta girişmesi ve Ecevit'in Yunanistan'ın NATO'dan çekilmesi durumunda ortaya çıkabilecek her türlü zaafı Türkiye'nin giderebileceğini söylemesi³⁹² sol örgütlerde yankı yaratmış, Ecevit'i desteklemekten geri adım atarak sözünü tutmadığı nedeniyle eleştirmeye, bazıları ise TSK'nın Kıbrıs'tan geri çekilmesini talep etmeye başlamışlardı. Daha sonraki süreçte ise Kıbrıs ve işgal konusunda Türkiye solu büyük bir suskunluk içerisine girmiştir.

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi, 15 Ağustos 1974 tarihli "Ordu'ya çağrı" başlıklı açıklamasında hükümet çervelerinin Kıbrıs'a barış ve özgürlük götürüleceğinden, Ada'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gösterileceğinden söz ettikleri

³⁹¹ <https://www.wsws.org/tr/2004/aug2004/spd-a20.shtml>

³⁹² 14 Ağustos 1974'de Türkiye'nin ikinci harekâta başlamasının ardından, Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıkladı. Bunun üzerine New York Times gazetesine verdiği demeçte Ecevit, Yunanistan'ın çekilmesi sonucunda ortaya çıkacak her türlü zaafı giderebileceklerini söyledi. *İLKE*, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt2/Sayı 9, Eylül 1974, s.48.

hatırlatılmakta, ancak Kıbrıs'a harp ve harabe götürüldüğü, Silâhlı Kuvvetlerin 20 Temmuz'dan beri Kıbrıs'ta kan döküp, kurban verdiği vurgulanmaktadır. “Amerikan emperyalizmi, NATO'daki egemen çevreler Kıbrıs'ı bölmek ve NATO'nun üssü haline getirme planını, hükümet, Genel Kurmay Başkanı Sancar'ın emrindeki militarist klik eliyle uygulamak istiyorlar” denilen açıklamada, yurtsever subaylardan, erlerden, Amerikan emperyalizminin, NATO'nun harp ve kışkırtma planları uğruna Kıbrıs'da kan dökmelerini istenmekte ve “Mehmetçik Memleketine Dön!” çağrısı yapılmaktadır.³⁹³ Diğer yandan TKP'nin askeri harekât ile ilgili ilk pozisyonundan memnun olmayan Yunanistan Komünist Partisi, “Orduya çağrı” başlıklı açıklamanın ardından 18 Ağustos'da gönderdiği mesajda, YKP MK Polit Bürosu'nun, TKP'nin Türkiye'de yayılcı çevrelerin Kıbrıs'a saldırısıyla yayınladığı son çağrısı karşısında duyduğu yüksek kıvanç ve büyük sevinci bildirmektedir.³⁹⁴ TKP MK Genel Sekreteri İsmail Bilen yaptığı değerlendirmede, Ankara hükümetinin Kıbrıs'a karşı saldırıya geçerken kamuoyunu şaşırtmak, asıl şoven amaçlarını maskeleyerek çabasıyla yalan dolan oyunlarına başvurduğunu ve Başbakan Ecevit'in Ada'ya barış götüreceklerinden, bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve yasal hükümeti savunacaklarını söylediğini aktarmaktadır.³⁹⁵ 5 Ekim tarihli TKP MK Polit Bürosu açıklamasında ise NATO'ya bağlı kalan hükümetin, Amerikan emperyalizminin yayılma planları uğruna orduyu Kıbrıs'a sürdüğü ve Ada'yı böldüğü belirtilmekte ve TKP'nin tutumunun Kıbrıs'tan orduyu geri almak, Kıbrıs devletinin bağımsızlığına, egemenlik haklarına, topraklarının bölünmezliğine kesinlikle saygı olduğu ifade edilmektedir.³⁹⁶

TSİP yayın organı *İLKE*'de Sinan Gölcüklü tarafından kaleme alınan “Quo Vadis Ecevit” (Nereye Ecevit?) başlıklı değerlendirmede, Ecevit'in omuzu güvercinli resimlerinin yerini miğferli ve thomsonlu resimlerin aldığı belirtilmekte ve adı her ne kadar “Barış Harekâtı” olursa olsun, Kıbrıs'ta bir savaş yürütüldüğü vurgulanmaktadır. Ecevit'in NATO'cu

³⁹³ *YENİ ÇAĞ*, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 122, 08 Ağustos 1974, s.682.

³⁹⁴ *age.* s.683.

³⁹⁵ *YENİ ÇAĞ*, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 123, 09 Eylül 1974, s.761.

³⁹⁶ *YENİ ÇAĞ*, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 124, 10 Ekim 1974, s.846.

bir yaklaşım içerisine girdiği ve daha önceki söylemlerini terk ettiğini kaydeden Gölcüklü, varacağı sonucun emperyalizme teslimiyet olacağını kaydetmektedir.³⁹⁷ TSİP yöneticilerinden Oya Baydar'ın kaleme aldığı “Şovenizm nedir? ve 2. Enternasyonal” başlıklı bir diğer değerlendirmede ise, sosyalistlerin savaş ve milliyetçilik karşısındaki tavrı ele alınmaktadır. Kıbrıs çerçevesinde gelişen olayların destan havasına sokularak kitlelerin milli duygu ve gururlarının yanlış hedeflere yönelik tahrik edildiğini ve Kıbrıs müdahalesi ile Türkiye ve Yunanistan arasında savaşın eşiğine gelindiğini belirten Baydar şöyle devam etmektedir:

“Küçük burjuva ilericiileri, bir zamanlar ve hâlâ ‘sosyalist’ sayılan, kendilerini sosyalist sayan bazı aydın kesimler, işçi sınıfının ekonomik örgütleri olan sendikalar, ‘milletçe bütünleşme’ havasına hemen uydukları gibi en yanlış tutumlar ve politikaları, sırf kendi hükümetimiz yaptığı için alkışladılar ve büyük sermayenin elindeki ve kontrolündeki kitle haberleşme araçlarının halkın bir başka halka düşmanlığını körükleyen, şovenizmi büsbütün güçlendiren propagandalarına katıldılar. Türk-İş’ten DİSK’e kadar tüm işçi sendikaları, işçilerin bir veya birkaç gündeliklerinin, daha ücretleri verilirken kesilmesi ve Kıbrıs fonuna yatırılması için karar aldılar ve müdahaleyi desteklediklerini birçok defalar açıkça bildirdiler. Bu arada Yunan halkına, Rum halkına karşı, yani Yunanlı işçiye karşı düşmanlık bildirimleri yayınlamayı ihmal etmediler. Demokratik örgütler, meslek kuruluşları, susmayı tercih eden pek azı hariç, aynı tutumu gösterdiler. Aralarında müdahalenin durdurulmamasını, tüm Ada’nın alınmasını isteyenler de çıktı. Siyasal partilerin ve parti liderlerinin, sadece TSİP hariç olmak üzere, harekâtı ve çevresinde gelişen hertürlü olayı ‘milli birlik ruhu’ndan söz ederek desteklemeleri ilgi çekiciydi”

Değerlendirmesine devamla, Kıbrıs müdahalesinin fiilen taksimle sonuçlanmasının emperyalizmin 20 yıllık planlarının bir parçası olduğunu, bunun Kıbrıs’a yerleşmek isteyen yerli finans kapitalin ve diğer sömürücü sınıfların çıkarları ile de örtüştüğünü kaydeden Baydar şöyle devam eder:

“Sorulmayan soru, girililmeyen akıl yürütme şuydu: işçi sınıfının çıkarları, finans kapitalin, burjuvazinin yani kendisini sömüren sınıf ve çıkarlarıyla özdeşleşebilir mi? Ya da bu sınıflar ve zümreler, özellikle finans oligarşisi kendi sınıf çıkarlarını unutarak, çiğneyerek bir davayı pir aşkına, diyelim Vatan-Millet aşkına destekleyebilir mi? Bu sorulara verilecek cevap hayırdır. Buna rağmen Türkiye’de son olaylar sırasında, sendikasından, küçük burjuva aydınına, burjuva sosyalistinden küçük burjuva ilericisine kadar herkes, milli davanın soyut ve sınıflardan bağımsız bir dava olduğuna inandı ve başta işçi sınıfı olmak üzere tüm emekçi kitleleri feda etti.”

Türkiye’de uzun yıllar kazanamayacak bir şovenliğin, hırsın, nefretin, kinin, halkların halkalara düşmanlığının yaygınlaşmasında ilerici, demokrat kesimlerin payı olduğunu belirten

³⁹⁷ İLKE, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt2/Sayı 9, Eylül 1974, s.49-51.

Baydar, en yakın gelecekte yaratılan bu havanın, bütün sonuçlarıyla birlikte bizzat ilerici ve demokratik güçlerin önüne engel olarak dikileceğini vurguluyordu.³⁹⁸

Oya Baydar, Kıbrıs harekâtı karşısında sol kesimlerin içinde bulunduğu durumu çok iyi bir şekilde değerlendirmektedir. Ancak 20 Temmuz askeri harekâtına meşru kılıf biçerek, Ecevit'e arka çıkıp destekleyen TSİP'i ayırması hayret vericidir.

İşgal Sonrası Suskunluk

Türkiye'nin askeri harekâtı, Yunan Cuntasının darbesine ve onu destekleyen ABD emperyalizmine karşı, Ada'nın bağımsızlığı, özgürlüğü, demokrasisi ve barış için yapılmamıştır. Harekât NATO çıkarları çerçevesinde bir işgale dönüşmüştür. Bu açık bir şekilde sol tarafından anlaşılmıştır. Bu aşamada başka bir ülkeye saldırıp onu sömürgeleştirmeye girişen bir ülkenin solcularının görevi şüphesiz buna karşı çıkmak, bunu kendi halkı önünde sergilemektir. Ancak Türkiye solu bunu yapmamaktadır. İşgalin son bulması için elle tutulur ciddi eylemlilik ve politik duruş ortaya konmamaktadır. Bunun yerine yalnızca ara sıra yaşanan gelişmeleri değerlendirmeye ve çözüme dair bildiri ve makale yayınlamakla yetinilmekte, sorumluluk ise büyük oranda emperyalizme havale edilmektedir. Aslında Türkiye solu Kıbrıs ve işgal sorununda büyük bir suskunluk içerisinde ve bu sorunu unutmak istemektedir. Bu yaklaşımın altında derin bir milliyetçilik yatmaktadır.

TKP'nin 1975 yılı boyunca Kıbrıs konusuna dair söyledikleri birkaç makale ve açıklamadan öteye gitmemektedir. 13 Şubat 1975'te kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ardından TKP MK organı *ATILIM*'in başyazısında, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne saldıran, kan döküp, Ada'yı ikiye bölen NATO işbirlikçisi bujuvazinin uydurma bir "Cumhuriyetçik" kurduğu eleştirisi yapılmaktadır.³⁹⁹ *Morning Star* gazetesi muhabirinin Türk ordusunun Kıbrıs'ın üçte birini işgal etmesi karşısında tutumunun ne olduğu sorusuna TKP MK Genel Sekreteri İsmail Bilen, Kıbrıs'ın bağımsızlığından, toprak bütünlüğünden, emperyalizmin

³⁹⁸ age. s.55-70.

³⁹⁹ *ATILIM*, TKP MK organı, Yıl 2, Sayı 2, Şubat 1975, s.1.

üslerinden, bütün etkilerinden arınmasından, bütün yabancı silâhli kuvvetlerin ve Türk ordusunun Kıbrıs'tan çekilmesinden yana olduklarını söylemektedir. Burjuvazinin ordusu Kıbrıs'a sürmekle amaçladığı hedeflere ulaşamadığını, körüklediği şovenizm dalgası ile halk yığınlarını esas hedefinden şaşırtmadığını belirten Bilen, silâhli kuvvetlerde anti-emperyalist, demokratik bir akımın olduğunu, TKP'nin ordu içerisindeki militarist klişe, işbirlikçi burjuvaziye karşı yurtsever komutanları ulusal, demokratik, anti-emperyalist cepheye örgütlemeye çalıştığını kaydetmektedir.⁴⁰⁰ Bunun yanında, 23 Ağustos'da Bremen'de düzenlenen Uluslararası Dayanışma Forumu'na katılarak bir konuşma yapan TKP temsilcisi, (ismi belirtilmiyor A.K) Kıbrıs'ta iki topluluğun Amerikan emperyalizminin ve NATO'nun müdahalesine kadar kardeşçe yaşadığını söylemekte ve emperyalizmin iki halk arasında düşmanlık soktuğunu belirtmektedir. Kıbrıs'ın bağımsız bir dış politika izlemesini engellemek ve Ada'daki emellerini gerçekleştirmek için emperyalizmin Yunan Cuntası eliyle darbe yaptırdığı aktarılmaktadır. Yapılan konuşmada, TKP'nin, Türk ordusunun Ada'ya yaptığı çıkartma ardındaki gerçekleri ve şovenist, militarist çevrelerin amaçlarını ilk günden halka açıkladığını ve yayınladığı bildiride Türkiye'deki gerici çevrelerin Ada'yı işgal etmek ve onu NATO'nun üssü haline getirmek niyetinde olduğunu duyurduğunu vurgulamaktadır.⁴⁰¹ Oysa TKP, hiçbir açıklamasında işgalden bahsetmemiştir. Askeri harekât sonrası yaptığı açıklamada, “Amerikan emperyalizmi ve NATO'nun, Yunan faşist cuntasının Kıbrıs'ta tertiplelediği hükümet devirmesini bir oldu bittiye getirmek için her türlü baskı ve manevralara başvurduğunu”, “Türkiye hükümetinin başka bir tutum aldığını ve Adaya çıkarma yaptığını” belirtmiş ve “hükümetten ‘Ada’ya savaş ve kan götürmediği, yasal hükümeti geri getirmek istediği” yönünde yaptığı açıklamayla vermiş olduğu sözü tutmasını istemişti.⁴⁰²

⁴⁰⁰ YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 132, 06 Haziran 1975, s.553.

⁴⁰¹ YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 134, 08 Ağustos 1975, s.734.

⁴⁰² YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 121, Temmuz 1974, s.496.

TSİP Başkanlık Kurulu 13 Şubat'da yayınladığı basın bildirisinde, kuruluşu ilan edilen Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin "Kıbrıs'ın fiilen taksiminin ve Ada'nın çifte Enosis yoluyla NATO'laştırılmasının üstü örtük ifadesi olduğunu" belirtmektedir.⁴⁰³

30-31 Mart tarihlerinde Ankara'da gerçekleşen TSİP il ve ilçe başkan ve sekreterlerinin katıldığı teşkilât toplantısında, İzmir il yöneticileri TSİP'in Kıbrıs politikasını eleştirerek partinin Kıbrıs ile ilgili "şovenist" bir noktaya kaydığını dikkat çektiler. Eleştirileri yanıtlayan Genel Başkan Ahmet Kaçmaz, Kıbrıs sorununun sanıldığı gibi tek boyutlu bir olay olmayıp, sayısız faktörü içinde barındıran bir olgu olduğunu belirtmekte ve ABD tarafından Yunan Cuntası eliyle yapılan darbenin üç amacı olduğunu aktarmaktadır. Bunların ilkinin Kıbrıs'ın bağımsızlığını ortadan kaldırmak, ikincisinin Ada'daki güçlü sol hareketi ezmek olduğunu vurgulayan Kaçmaz şöyle devam etmektedir: "Amerikan emperyalizminin Kıbrıs darbesindeki üçüncü amacı ise Türkiye'de Ecevit Hükümeti'ne de bir darbe vurup 12 Mart şartlarını geri getirecek tedbirleri almaktır". Faşist darbenin gerçekleştiği anda, Denктаş'ın bunu Rumların bir iç meselesi olarak lanse etmesine karşın, TSİP'in çelişkinin AKEL, tüm sosyalistler ve bağımsızlıkçı güçlerle emperyalizmin maşası Sampson faşistleri arasında odaklaştığını ve faşistlerin özellikle sosyalistleri hedef aldığını tesbit ettiğini söyleyen Kaçmaz, Türkiye'nin soruna aktif olarak eğilmesiyle birinci plana çıkmış olan bu çelişkinin ikinci plana kayacağı ve oradaki işçi sınıfı sosyalistleri üzerindeki zulüm ve süre avının hiç değilse dozunun azalacağı varsayımı yaptıklarını, nitekim Türkiye Ada'ya çıkartma yaptığı günün sabahı Rum kesiminde siyasal af ilan edildiği değerlendirmesi yapmaktadır. Kıbrıs gibi çok kompleks bir meselede bütün faktörlerin ağırlıkları oranında çözüme katılıp değerlendirilmesi gerektiğini kaydeden Kaçmaz, bazı faktörlerin rolünü abartmış olabileceklerini ancak asla şoven bir tutum izlemediklerini vurgulamaktadır. Başbakan Bülent Ecevit'e gönderdikleri mektupta emperyalizmin fiili taksim oyununa gelinmemesi konusunda uyarıda bulduklarını ve eğer zorunlu bir müdahale olacaksa, müdahalenin fiili taksimi

⁴⁰³ İLKE, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt3/Sayı 15, Mart 1975, s.36.

değil, Kıbrıs'ın bağımsızlığını amaçlaması gerektiğini hatırlattıklarını kaydeden Kaçmaz, “Partimizin Kıbrıs politikası genel çizgileriyle hiçbir zaman İzmir il yöneticilerinin belirttikleri gibi ‘şovenist’ olmamıştır. Sosyal şovenizm, sosyalist partilerin, kendi egemen sınıflarının çıkarları doğrultusunda bir savaş ve milliyetçilik kışkırtmasının ve politikasının adıdır” demektedir. Müdahale sırasında, müdahalenin dile getirilen amaçları konusunda görüş bildirirken, kuşkulu ve uyarılı bir tavır takındıklarını, Ecevit'in ‘barış, demokrasi ve toprak bütünlüğü’ gibi üzerinde ısrarla durduğu noktaları vurguladıklarını ve bu amaçları desteklediklerini, bu amaçlara sınıksız bağlı kalınması, şovenizme gidilmemesinin önemle belirtildiğini ve emperyalizmin Ada üzerindeki isteklerinin hatırlatıldığını ifade eden Kaçmaz, çıkartmanın ikinci gününde barış ve demokrasi sloganlarının geri plana itilmesi üzerine 23 Temmuz’da yayınladıkları bildiri ile iktidarı verdiği sözleri tutmaması nedeniyle eleştirdiklerini aktarmaktadır. Harekâttan sonra Kıbrıs'ın NATO üssü yapılmasına, taksime ve şovenizme karşı mücadele başlattıklarını, 4 Ağustos’ta ‘Bağımsız Kıbrıs’ toplantısı düzenlediklerini ve TSİP adına konuşan Oya Baydar’ın, Kıbrıs’tan bütün yabancı askerlerin çekilmesini ve taksime varacak her türlü teze karşı çıkılması gerektiğini söylediğini kaydeden Kaçmaz, şovenizm konusundaki tutumlarının bariz olduğunu, bu nedenle bir kısım sosyalist çevreler tarafından ‘Yunan şovenizmi’ yapmakla suçlandıklarını da aktarmaktadır. İzmir il yöneticilerinin bu gerçekleri bildikleri halde cımbızla seçtikleri bir iki yazıyı alıp merkez yönetimine saldırdığını, Kautsky’cilikle ve Kıbrıs istilâsını desteklemekle suçladığını kaydeden Kaçmaz, böylesine bir yanılğı içerisinde olan İzmir il yöneticilerinin bütünsellik ilkesi dahilinde, parça-bütün ilişkilerini kavrayabilecek ölçüde diyalektiği hazmedemediklerinin ve işçi sınıfı enternasyonalizmine inançsızlık içerisinde olduklarının görüldüğünü söylemektedir. Enosis isteyen ABD’nin geçmişte olduğu gibi Türkiye’nin müdahalesini engellemeye çalıştığını, bunun üzerine ABD’nin sosyalist ülkeler ve birçok ülke tarafından protesto edildiğini, böylesi bir ortamda Türkiye’nin Ada’ya askeri müdahalesinin ABD’yi de karşısına aldığı kaydeden Kaçmaz, o günlerde Türkiye’nin, Kıbrıs’ın

bağımsızlığını sağlamaya yönelik yapacağı askeri müdahaleye, Ada'nın bağımsızlığını savunan güçler tarafından destek verildiğine dair pek çok ipucunu tesbit etmenin mümkün olduğunu belirtmekte ve şöyle devam etmektedir: “Ama bu ipuçları ile yetinmeyip, ‘açık bir destek görmeden Türkiye’nin müdahalesinin amaçları için dahi olsa desteklemek doğru değildir’ denecek ise, buna cevabımız, sosyalist bir parti olarak herşey olup bittikten sonra fikir beyan etmenin ciddiyetle alakası olmadığı, olacaktır. CHP’yi değerlendirirken, o dönem yapmış olduğumuz abartmanın, 1. Kıbrıs çıkartması sırasındaki, amaçları destekleyen ‘hayırhah’ tavrının etkilemiş olduğunu kabul etmeliyiz. Gerçekten, CHP’nin finans kapitalle geçmişten geleceğe tam olarak ilişkisini tesbit edemeyişimiz, dünyanın barışçı ve özgürlükçü güçlerinin de CHP’ye hayırhah tavrı alması, Kıbrıs hakkındaki vaad ve sözlerinde ‘samimi’ olabileceği konusundaki gereğinden fazla iyimser olunmasına neden olmuştur”.⁴⁰⁴ Kaçmaz, parti içerisinde yükselen eleştirileri çürütmeye çalışmakta, özeleştiri yerine gerekçeler ortaya koyarak Ecevit ve müdahaleye verilen desteği haklı göstermeye çalışmaktadır. Bunun yanında, CHP ve askeri müdahale konusunda yanılığın içerisinde olduklarını ve abartmalara kaçtıklarını teslim etmekte, ancak müdahaleye verilen desteğin yanlış olduğunu söylemekten kaçınmaktadır.

Türkiye İşçi Partisi’de, Kıbrıs konusunda bildiri yayınlamak ve yayınlarında değerlendirmeler paylaşmakla yetinmekte ve fiili işgal olgusunu sorunsallaştırmaktan kaçınmaktadır. TİP Merkez Yönetim Kurulu’nun 8 Temmuz tarihli toplantısında kabul edilen “Demokrasi Bildirgesi”nde, Kıbrıs sorunu ile ilgili şu paragrafa yer verilmektedir:

“Kıbrıs sorunu, Türkiye ve Yunanistan halklarının, Kıbrıs’ta yaşayan iki toplumun karşılıklı çıkar ve hakları gözetilerek ve bölgede güvenliği, dünyada barışı güçlendirecek biçimde çözümlenmelidir. Bağımsızlığı, tarafsızlığı ve toprak bütünlüğü BM’ce uluslararası garanti altına alınmış; askerden, üslerden ve silâhtan arındırılmış, iki toplumun yanyana barış içinde yaşadığı ve her iki toplumun içyapısının demokratikleştirildiği Kıbrıs Devleti oluşturulmalıdır”⁴⁰⁵

Kıbrıs çıkartmasının birinci yıldönümü nedeniyle TİP’in haftalık yayın organı olan *YÜRÜYÜŞ*’te Yalçın Küçük, “CIA ve KIBRIS” başlıklı bir başyazı kaleme almıştır. CIA’nin,

⁴⁰⁴ TSİP Parti Bülteni No:4, TÜSTAV Arşivi.

⁴⁰⁵ TİP Demokrasi Bildirgesi, 8 Temmuz 1975, s. TÜSTAV Arşivi

Türkiye'nin askeri müdahale yapmayacağını düşündüğünü ve yanıldığını öne sürenler olduğunu aktaran Küçük, ancak bunun yanlış olduğunu, esasında CIA'nin Kıbrıs çıkartmasını önlemeye çalıştığını ve bunu önleyemeyerek yenildiğini iddia etmektedir. Türkiye'nin ilk Kıbrıs çıkarmasıyla, CIA ve emperyalizmin bir yenilgi aldığını ve Kıbrıs'ı tam bir NATO adası haline getirmeyi amaçlayan faşist darbenin başarısızlığa uğratıldığını kaydeden Küçük, fakat müdahaleden sonra emperyalist sistemin Kıbrıs'taki ilk yenilgiyi, kendisi için başarılı ve yararlı bir doğrultuya çekmeyi başardığını kaydetmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs çıkarmasının bir araç olarak ortaya atıldığını, barış ve özgürlük amacı ile yapıldığını, sonradan bu amacın unutulduğunu ifade eden Küçük, çıkartmanın birinci yıl dönümünde yapılan kutlamaları, yaratılan militarist ve şoven havayı eleştirmektedir. Coğrafi temele dayalı federasyonun emperyalizmin böl yönet yöntemine hizmet ettiğini, sadece iki toplum arasında değil, Türkiye ile Yunanistan arasında da devamlı olarak gerginliği tırmandıracak, sürdürülebilir olmaktan uzak bir tez olduğunu belirten Küçük, coğrafi temele dayalı federasyonun Türkiye ve Yunanistan'ın devamlı olarak silâhlanmasını sağlayacak bir çözüm ve zamanla kanlı çatışmalardan geçerek taksime ulaşmak olduğunu yazmaktadır.⁴⁰⁶

TİP Genel Başkanı Behice Boran ise 22-23 Kasım tarihlerinde gerçekleşen partisinin il temsilcileri toplantısında yaptığı konuşmada, Türkiye hükümetinin Kıbrıs sorununun niteliğini anlamamış olması nedeniyle önerdiği çözüm yolunun inandırıcı ve kabul edilebilir olmadığını söylemektedir. Türkiye tarafından önerilen federasyon biçiminde, federe devletlerin merkezi devlet karşısında güçlü kılındığını vurgulayan Boran, bunun gerçek güce sahip iki devlet temelinde bölünmüşlüğü örten bir kamuflaj olacaktı kanısı yarattığını aktarmaktadır. Federe devletlerin merkezi devlet otoritesi altında bağımsız ve egemen bir devlet bütünlüğüne kavuşabilmesi için Ada'nın ekonomik bütünleşmesi şartken, Türk federe devletinin ekonomik açıdan Türkiye ile bütünleşmesinin öngörülmesinin Ada'nın ergeç Türkiye ile Yunanistan arasında taksimine varacak bir durumun habercisi olduğunu söyleyen

⁴⁰⁶ YÜRÜYÜŞ, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 16, 29 Temmuz 1975, s.3.

Boran, bu politikaya karşı çıkmaktadır. Boran, Türkiye'nin Kıbrıs tezinin, bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü garanti altına alınmış, yabancı üslerden arınmış, merkezi devletin ve toplulukların eşit haklara sahip, iç yönetimlerinin demokratikleştirildiği barışçı bir Kıbrıs devleti olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁰⁷

Görüldüğü gibi TİP, Kıbrıs harekâtını anti-emperyalist olarak nitelemekte, harekât ile ABD emperyalizminin yenilgi aldığı öne sürmektedir. Harekâtın önceden ortaya konan özgürlük ve demokrasi gibi amaçlarını yerine getirmediği için emperyalizmin uğradığı yenilgiyi bir kazanca dönüştürdüğü ve Kıbrıs'ı Yunanistan ile Türkiye arasında bölerek NATO üssü haline getirmeye çalıştığı söylenmektedir. İşgal konusunu ve Türk ordusunun geri çekilmesini gündemleştirmekten kaçınan TİP, Ada'nın asker, silâh ve üslerden arındırılmasını talep etmekle yetinmektedir. Soruna çözüm konusunda federasyon tezini emperyalizmin taksim hedefine hizmet ettiği için reddetmekte, bunun yerine Türkiye ile Yunanistan'ın ve iki toplumun karşılıklı çıkarlarını ve haklarını da gözetecek bağımsız bir Kıbrıs devletini savunmaktadır.

Kıbrıs konusunda bir takım açıklama ve değerlendirmelerin dışında solda egemen olan genel suskunluk, 1976 yılı boyunca daha da derinleşerek devam etmektedir. Kıbrıs sorunu çok ender bir şekilde gündeme getirilmektedir. Bunun yanında örgütler Türkiye'nin askerlerini Kıbrıs'tan çekmesi yönünde daha net çağrılar yapmaktadır.

Mart ayında Emekçi Halkın İlerici Partisi (AKEL), Yunanistan Komünist Partisi (KKE) ve Türkiye Komünist Partisi, genel ilgi taşıyan sorunlar ve Kıbrıs sorunu üzerine ortak bir bildiri yayınladılar. Her üç parti, ABD'nin Kıbrıs'a karşı kurduğu komploların doruk noktası olan faşist darbeyi ve BM Güvenlik Konseyi kararlarını çiğneyerek üzerine oturduğu bölgeyi sömürgeleştirmeye çalışan Türkiye'yi şiddetle kınadılar. Her üç parti, Kıbrıs sorununun, BM çerçevesinde, barışçıl ve adaletli bir biçimde çözümlenmesi için çalışmalarını koordine etme konusunda görüş birliği içerisinde olduklarını bildirip, Kıbrıs'tan Türk ve tüm

⁴⁰⁷ YÜRÜYÜŞ, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 33, 25 Kasım 1975, s.9.

yabancı askersel birliklerin bir an önce ve şartsız çekilmesini, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve tarafsız politikasına saygı gösterilmesini istediler.⁴⁰⁸ TKP Merkez Komitesi, 10 Aralık'ta AKEL Merkez Komitesi'ne gönderdiği mesajında ise 50. kuruluş yıldönümünü kutlarken, işgal bölgesinde yapay bir devlet kurulduğuna ve Türk hükümetinin Ada'ya zorla Türk göçmen yerleştirdiğine dikkat çekiyor ve buna karşı olduğunu bildiriyordu.⁴⁰⁹

TSİP, Mart ayında gerçekleştirdiği I. Kongre'de Kıbrıs sorunu üzerine aldığı kararda, “Kıbrıs halkının kendi geleceğini kendisinin tayin etmesi için gerekli koşulların yaratılması, Ada'daki bütün yabancı askerlerin çekilmesi, Ada'nın, emperyalizm ve bağımlı ülkelerin tasallutundan tamamen kurtarılması, dünya barışının korunup güçlenmesinden yana olan güçlerin denetiminde ve teminatında barışçı bir çözüme varılması, Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve özgürlüğünün korunması uğruna” mücadele vereceğini bildirdi.⁴¹⁰ Eylül ayında yayınlanan TSİP Barış Programı Taslağı'nda ise Kıbrıs sorununun çözümü için Türkiye'nin BM kararlarına uyarak askeri birliklerini Kıbrıs'tan çekmesi ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, egemenliğine yönelmiş her türlü müdahalenin kaldırılması talep edildi. Ayrıca, Kıbrıs'ın tüm yabancı askerlerden ve üslerden arınmış bağımsız, demokratik ve barışçı bir ülke haline gelmesini sağlayacak bir çözüme ulaşmak için uluslararası bir konferans toplanması öneriliyordu.⁴¹¹

TİP Genel Başkanı Behice Boran, *YÜRÜYÜŞ*'te kaleme aldığı “Ege ve Kıbrıs” başlıklı yazısında, Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Ege kıta sahanlığı sorununun, Kıbrıs sorunu ile bağlantılı bir sorun olduğunu belirtmektedir. Kıbrıs sorununda Türkiye'nin pek destekleyicisinin bulunmadığını kaydeden Boran, Ege kıta sahanlığı sorununun diplomatik ve barışçıl yollardan çözülmesini, silâh ve savaşla bu sorunu çözmenin kesinlikle kafalardan silinip atılması gerektiğinin altını çizmektedir. Türkiye'nin “Misak-ı Milli” sınırları dışında

⁴⁰⁸ *YENİ ÇAĞ*, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 141, 03 Mart 1976, s.272.

⁴⁰⁹ *YENİ ÇAĞ*, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 150, 12 Aralık 1976, s.1093

⁴¹⁰ *İLKE*, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt5/Sayı 28, Nisan-Mayıs 1976, s.32.

⁴¹¹ *İLKE*, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt5/Sayı 33, Eylül 1976, s.35.

topraklarda iddiasının olamayacağına dikkat çeken Boran, bağımsız ve egemen Kıbrıs devletinden yan olduğunu söyleyen Türkiye'deki iktidar ve muhalefetin inandırıcı olmadıklarını kaydetmektedir. Federatif çözümün taksime daha yakın olduğu görüşünü yineleyen Boran, Türkiye'nin Kıbrıs Türk Federe Devleti ile ekonomik bütünleşme çabalarının çözüm konusundaki samimiyetsizliğini gösterdiğini söylemektedir. Türkiye'nin bağımsız ve egemen bir Kıbrıs devletinden yana ise böyle bir Kıbrıs devletini gerçekleştirecek nitelikte bir federasyon modeli önermesi gerektiğini vurgulayan Boran, kendilerinin yabancı üslerden ve kuvvetlerden arındırılmış bağımsız ve egemen bir Kıbrıs devletini desteklediklerini belirtmektedir.⁴¹²

Solun Suskunluğunu Okumak

Türkiye solunun büyük bir bölümü 20 Temmuz 1974'de gerçekleşen askeri müdahaleye ve bu müdahale kararını alan Ecevit hükümetine destek sunmakla kalmadı, müdahalenin işgale dönüşmesi ve devamında Kıbrıs'ın kuzeyinin sömürgeleştirilmesi karşısında da suskun kaldı. Kıbrıs sorunu üzerine yalnızca çok az sayıda bildiri ve makale yayınlamakla yetinildi. Oysa yapılması gereken Fikret Başkaya'nın da vurguladığı gibi: "Başka bir ülkeyi işgal eden bir ülkenin solcuları ne mi yapmalıydı? Açıkca o işgali mahkûm edecek, onun haksız ve gayri meşru olduğunu ilan edecek ve gücü yettiği kadar içeride ve dışarıda bir protesto kampanyası geliştirecek, o konuda toplumu bilinçlendirmek üzere sahaya çıkacaktı".⁴¹³

Kıbrıs işgali ve sonrasında sola hakîm olan suskunluğun kaynaklandığı bir takım neden ve yanılı söz konusudur. Herşeyden önce incelediğimiz sol hareketlerin Kıbrıs sorunu hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını düşünüyorum. Solun 15 Temmuz Yunan Cuntası'nın derbesini ve onu izleyen 20 Temmuz Türkiye'nin askeri müdahalesini, emperyalizmin oynadığı rolü ve hedeflerini doğru bir şekilde analiz edemedikleri

⁴¹² YÜRÜYÜŞ, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 71, 17 Ağustos 1976, s.16.

⁴¹³ Bu çalışmanın ek bölümünde yer alan 26 Ağustos 2015 tarihinde Fikret Başkaya ile yapılan röportajdan.

kanısındaım. Özellikle Türkiye'nin askeri müdahalesinin amaçları konusunda sol bilgisiz ve yanılığı içerisindeydi. Doğru bir Kıbrıs analizi geliştiremeyen solun doğru bir politika geliştirmesinde beklenemezdi.

Bunun yanında aynı durum solun çeşitli konularda politik konumlanması üzerinde belirleyici olan Türkiye analizi ve saptamaları için de geçerlidir. Çalışma boyunca incelediğimiz sol hareketlerin önemli bir bölümü, Türkiye'yi "ABD emperyalizminin bir sömürgesi" olarak değerlendirdi ve Türkiye'nin bağımsızlığı için ulusal kurtuluş mücadelesini veya pek çok sol örgüt tarafından tanımlandığı gibi "İkinci Kuvayı Milliye", "İkinci Kurtuluş Savaşı"nın izlenmesi gereken esas mücadele hattı olarak belirlediler. Veysi Sarısözen, bu yanlış analiz sonucu solun Türk devletini büyük devletlere karşı "savunma" hatasına sürüklediğini, bu nedenle Kıbrıs sorununu "Türk devletini emperyalizme karşı savunma sorunu ya da milli bir sorun olarak" gördüğünü aktarmaktadır.⁴¹⁴ Nitekim TİP Urfa Milletvekili Behice Boran'ın "Kıbrıs davası, kendi başına bir dava değil, anti-emperyalist bir savaşın parçasıdır. Kıbrıs'a yapılacak çıkarmanın, anti-emperyalist bir savaşın bölümü olduğunu düşünerek çıkarmaya oy verdik"⁴¹⁵ değerlendirmesi bu görüşü doğrular nitelikte ve suskunluğun önemli nedenlerindedir.

Şüphesiz, Türkiye solunun Kemalizme ve orduya dönük iyimserliği, Kemalist milliyetçiliği bir tür anti-emperyalizm olarak benimsemesi ve tarihsel süreci içerisinde gelişen milliyetçi niteliği, işgal konusundaki suskunluğunda rol oynamıştır. Bu çerçevede, solun büyük bir bölümünün Ecevit hükümetini anti-emperyalist bir hükümet olarak görmesi ve savaş isteyen kesimlerden ayırması, yaşananları doğru bir şekilde analiz etmek yerine, askeri müdahale kararı alan Ecevit hükümetinin müdahalenin amaçlarına dair söylediği sözlere inanması diğer bir veridir.

Son olarak, Türkiye'nin askeri müdahalesi öncesinde ve esnasında Türkiye'yi görülmemiş bir şovenizm seli kaplamıştı. Ağır basan milli birlik duygusu karşısında, sol

⁴¹⁴ Bu çalışmanın ek bölümünde yer alan 25 Ekim 2015 tarihinde Veysi Sarısözen ile yapılan röportajdan.

⁴¹⁵ ANT, Haftalık Dergi, 26 Aralık 1967, Sayı 52, s.6.

doğrudan askeri müdahaleye karşı çıkma cesaretini gösteremedi. Bu işgal sonrası yıllarda da süregeldi. Kitleleri ve devleti karşısına almaktan kaçınmak için solun “Milli dava” olan Kıbrıs sorunu ve işgal olgusunu pek gündemleştirmek istemediğini ve suskun kalmayı tercih ettiğini düşünüyorum. Mahir Sayın’ın belirttiği gibi 70’li yıllarda Kıbrıs’ın işgaline karşı çıkmak, “egemen sınıfın fiziki saldırılarının yanında, yine egemen sınıfın kullandığı bölücülük suçlamasının bir paraleline solda da çarpmak anlamına”⁴¹⁶ gelmekteydi.

Kıbrıs Sorunu Yükselen Faşizmin Gölgesinde Kalıyor

1970’lerin ikinci yarısında Türkiye’de kabarmaya başlayan faşist dalga, 1977 yılından itibaren şiddetli bir şekilde yükselmeye başladı. 1 Mayıs 1977 katliamı, sol hareketlere yönelik Milliyetçi Hareket Partisi ve devlet odaklı paramiliter güçlerin saldırı ve cinayetleri, Malatya, Elazığ, Maraş, Sivas ve Çorum gibi illerde Alevilere yönelik katliamlar karşısında sol hareketin esas gündemini anti-faşist mücadele oluşturdu.⁴¹⁷

Faşist saldırı, cinayet ve baskıların yoğunlaştığı, açık bir faşist rejimin kurulacağı 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar süren ve solun esas olarak anti- faşist mücadele eksenine girdiği bu dönem, gündemdeki yeri çok az olan Kıbrıs sorununa ilginin daha da azalmasına ve gölgede kalmasına yolaçtı.

Kıbrıs’ın fiili bölünüşünün ardından uzunca bir süre yürütülen toplumlararası çözüm müzakereleri sonucunda anlaşmaya varıldı. Doruk Anlaşması olarak bilinen uzlaşma, 12 Şubat 1977’de Makarios ve Denktaş tarafından imzalandı. Dört maddelik 1977 Doruk Anlaşması, esas olarak bağımsız, bağlantısız, iki topluma dayalı Federal Cumhuriyet’i öngörmekteydi.⁴¹⁸ Türkiye solu, Kıbrıs’a dair yaptığı açıklamalarda federal çözüme kuşku ile yaklaşmakta, daha ziyade bağımsız Kıbrıs görüşünü savunmaktaydı.

⁴¹⁶ Bu çalışmanın ek bölümünde yer alan 13 Eylül 2015 tarihinde Mahir Sayın ile yapılan röportajdan.

⁴¹⁷ Hale, William, *1789’da Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayınları, 1996, İstanbul, s.193-194.

⁴¹⁸ http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2006.nsf/documents01_en/documents01_en?OpenDocument

TKP Merkez Komitesi 26 Şubat'da yaptığı açıklamada, parti konferansının yapıldığını duyurmakta ve konferans belgelerini kamuoyu ile paylaşmaktadır. Konferans Belgeleri'ne göre TKP, Kıbrıs'ın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygı gösterilmesinden, Türk ve Rum topluluklarının karşılıklı çıkarlarını gözeterek demokratik bir düzen kurulmasından yanadır. TKP, ayrıca bütün yabancı askerlerin, bu arada Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin Ada'dan çekilmesini, Türk işgal bölgesinde kurulmuş olan federe devletin varlığına son verilmesini, evlerinden, baskınlarından sürülen veya kaçmak zorunda bırakılan Türk ve Rum göçmenlerin, 20 Temmuz ve 14 Ağustos 1974'den önceki yurtlarına dönmeleri ilkelerini de savunmaktadır.⁴¹⁹ Nisan ayında yayınlanan AKEL, KKE ve TKP ortak bildirisinde ise, Kıbrıs sorununun BM Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak, Sovyetler Birliği'nin önerdiği gibi uluslararası bir konferansın toplanması yoluyla çözümlenmesi gerektiğini bir kez daha vurgulamaktadırlar. Her üç parti, bütün yabancı ordu birliklerinin Ada'dan çıkarılmasını, yabancı üslerin kaldırılmasını, Kıbrıs'ın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün uluslararası gerçek güvence altına alınmasını talep etmekte, yurtlarından edilen Kıbrıslı Rumların ve Türklerin evlerine dönmelerini, kaybolanların ne olduklarının saptanmasını istemektedir.⁴²⁰

26-27 Şubat tarihlerinde I. Büyük Kongresi'ni gerçekleştiren TİP, Kıbrıs konusunda aldığı kararda, Kıbrıs sorununun ABD'nin dayattığı bir plana göre ve onun arabuluculuğu ile bir çözüme kavuşturulması girişimlerinin, Ada'nın hukuk düzeyinde federatif bir devlet görünümü altında fiili taksimini öngördüğü vurgulanmaktadır. Ayrıca bunun Kıbrıs'ı, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun ABD tarafından kontrol ve tehdit altında tutulabilecek bir üs haline getirilmesini ve bunun sonucu olarak da Türkiye'nin ABD emperyalizmine ve NATO'ya daha da bağımlılaştırılmasını öngördüğü aktarılmaktadır. Bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü ve bağlantısızlığı uluslararası garanti altına alınmış, bu garanti altında tüm yabancı üs ve askerlerden arınmış ve kendisi de askersizleştirilmiş, her iki toplumun iç yönetimlerinin

⁴¹⁹ TKP Konferansı (Belgeler), Temel Yayınları, Ankara, 1978, s.142.

⁴²⁰ YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 155, 05 Mayıs 1977, s.465.

demokratikleştirildiği, emekçi halk kitlelerinin topluluk ve merkezi devlet yönetimlerinde söz ve karar sahibi olabildiği ve eşit şartlar altında kardeşçe, uyumlu bir biçimde yaşayabildiği bir Kıbrıs devletinin oluşturulması gerektiği kaydedilen kararda, bu ilkelerde bir çözümün Kıbrıslı Türk ve Rum toplumlarının, hem de Türkiye ve Yunanistan'ın hak ve çıkarlarına, Akdeniz ve Ortadoğu'nun güvenliğine ve dünya barışına en uygun çözüm biçimi olduğu kaydedilmektedir.⁴²¹ Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios'un 3 Ağustos tarihinde hayatını kaybetmesi üzerine, *YÜRÜYÜŞ*'te yayınlanan bir değerlendirmede, Makarios'un ölümünün emperyalistleri sevindirdiği, Kıbrıs'ı Makarios'un ölümünden sonra daha zor günlerin beklediği ve Kıbrıs'ın NATO üssü olmaması için AKEL ve ilerici güçlerin birliğinin sağlanması ve desteklenmesinin ivedi bir görev olduğu belirtilmektedir.⁴²²

TSİP yayın organı *İLKE*'de yayınlanan bir yorumda ise Makarios'un ölümünün ardından Kıbrıs halkı ile dayanışmanın güçlendirilmesi gerektiği belirtiliyordu. Emperyalist güçlerin Makarios'un ölümünün ardından Ada üzerindeki hükümlerini azami ölçüde arttırmanın formüllerini aradıkları kaydedilen yorumda, Makarios'un Kıbrıs halklarının bağımsızlık eğilimlerini derleyip toparlayan ve kendi şahsında birleştiren ulusal lider olarak, emperyalist emellerin karşısında oldukça önemli bir engeli teşkil ettiği değerlendiriliyordu.

AKEL'in ve yandaşlarının mücadelesinin emperyalizmin oyunlarına geçit vermeyeceği belirtilmekte ve Kıbrıs halkları ile dayanışma içinde olmanın işçi sınıfı hareketini enternasyonalist görevi olduğu aktarılmaktaydı.⁴²³

1979 Şubat tarihli AKEL, KKE ve TKP ortak bildirisinde ise her üç parti Kıbrıs sorununa yönelik daha önceki pozisyonlarını yinelemekte ve BM'nin Kıbrıs sorunuyla ilgili hiçbir kararının uygulanmamış olmasından kaygı duyduklarını bildirdiler. Emperyalizmin çözüm ile ilgilenmediği, Kıbrıs'ı Türkiye ile Yunanistan arasında bölerek NATO'nun güçlü, askersel bir köprübaşı yapmak istediği belirtilen bildiride, Türk ordusunun el koyduğu

⁴²¹ *YÜRÜYÜŞ*, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 100, 08 Mart 1977, s.11.

⁴²² *YÜRÜYÜŞ*, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 122, 09 Ağustos 1977, s.14

⁴²³ *İLKE*, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt8/Sayı 44/45, Ağustos-Eylül 1977, s.18.

bölgelerde “Bağımsız Kıbrıs Türk Devleti”nin tek yanlı olarak ilan edilmesinin büyük bir tehlike olduğu vurgulanıyordu. Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rumların emperyalist karışma olmaksızın, barışçıl görüşmeler yolu ile soruna çözüm bulmalarını desteklediklerini açıklayan üç parti, BM kararlarının uygulanması ve gerçekten bağımsız, egemen, toprağı bütün, bağlantısız, demokratik ve askersizleştirilmiş bir Kıbrıs için Kıbrıs halkının yürüttüğü savaşı desteklediklerini beyan ettiler.⁴²⁴

⁴²⁴ YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 175, 01 Ocak 1979, s.93.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye Solunun Milliyetçilik İle İmtihanı

Türkiye solunun kendine özgü, sınıfsal perspektife sahip tutarlı bir Kıbrıs politikası olmamıştır. Sol açısından Kıbrıs sorunu, resmi politika çerçevesinin içinde kalmış milli bir sorundur. Dolayısı ile Türkiye solunu Kıbrıs bağlamında milliyetçilik ile imtihana tutacak olursak, sınıfta kaldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu noktada tartışılması gereken, solun milliyetçi karakterinin Kıbrıs sorunu ile sınırlı olup olmadığı ve esas kaynağının ne olduğudur.

Türkiye solunun milliyetçilik sorunu geniş bir tartışma konusudur. Dolayısı ile bu konuyu açıklığa kavuşturmak için solun ideolojik geçmişine, gelişim sürecine inmek, Kemalizm ve resmi tarih ile ilişki ve etkileşimini sorgulamak şarttır. Bu bağlamda, solun ideolojik gelişimini, Kemalist modernleşme süreci içerisinde değerlendirmek gerekmektedir.

Kemalist Modernleşme ve Solun İyimserliği

Modernizm üzerine üretilen yazın ve tartışma en az kendisi kadar zengin ve karmaşıktır. Bu nedenle Modernizm kuramı üzerine geniş bir tartışmaya girmeyeceğiz. Kısa bir tanım yapmakla yetinecek ve esas konumuza geçeceğiz.

En kaba tabiri ile Modernizm, 18. Yüzyıl Aydınlanmacılığının ideolojisidir. Kilisenin ve dinin kutsal, soyut ve Tanrı temelli geleneksel dünya anlayışına karşı, bilimsel, materyalist ve akıl odaklı dünya görüşüdür. Modernizm bir ideolojiyi, modernleşme bu çerçevede dinamik bir süreci, Modernite ise geçmişten felsefik bir kopuşu, tarihsel süreç içerisinde bir devrim ve yeni bir dönemi anlatır. Modernite ile artık iktidarın kaynağı kutsal irade değildir. İktidar ve irade, kendi tarihini yapan, bilinçli eylemi ve özgür seçimi ile kendi yönünü tayin edebilen insanın kendisindedir. Modernite, kapitalizm öncesi çağlarda geçerli olan “metafizik

ideoloji ve yabancılaşmadan felsefi bir kopuştur”.⁴²⁵ Son tahlilde kutsal olanın bileklere vurduğu zincirleri, aklın söküp atmasıdır. Bu noktada cevap aramamız gereken soru, Kemalizmin modernleşmeci bir ideoloji olup olmadığı ve Türkiye’de gerçek anlamda bir modernite devrimi yaşanıp yaşanmadığıdır.

Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyıl sonlarında askeri yenilgiler ve toprak kayıpları yaşamaya başlamıştı. İmparatorluğu yönetenler, askeri yenilgileri ve toprak kayıplarını, büyük ölçüde düşmanın askeri teknik ve taktik açıdan gelişmişliğine bağlıyorlardı. Oysa karşılarında yalnızca askeri teknik ve taktik açısından değil her yönüyle gelişmiş ve üstün, feodal sistemden kesin bir kopuş yaşayıp kapitalizmi inşa eden modern bir toplum bulunuyordu. Osmanlı imparatorluğundaki ilk yenileşme hareketleri, askeri teknik ve taktiklerin Batı’dan ithal edilmesi çabası olarak sınırlı kaldı. Niyazi Berkes’e göre 18. yüzyıl ile birlikte “Osmanlı devletinin geleneksel kuruluşlarını diriltmeye dönme yerine çağdaş batıya yönelme eğilimi” doğmuş ve bu yolda başlıca şu iki ‘yeni fikir’ belirmişti: “Biri, devletin gücünü modern usullere göre yetiştirilmiş bir ordu ile desteklemek; öteki bunun gerçekleşmesi için teknolojik ve ekonomik kalkınmanın zorunlu olduğu fikri idi”.⁴²⁶

Devletin güçlendirilmesini hedefleyen bu iki fikir, Batı’nın idare, eğitim ve hukuk alanlarındaki yeniliklerinin ve kurumlarının da Osmanlı Devleti içerisine aktarılmasını gerekli kılıyordu. 19. yüzyıl boyunca gerçekleştirilen reformlar yolu ile yapılmaya çalışılan bu aktarım, Osmanlı yenilikçiliğinde Batı yenilikçiliğinin ve kurumlarının devletin temeli olan din ile çatışıp çatışmadığı sorunsalına yol açtı. Bu çerçevede yenilikçiler arasında bir yanda modern Batılı kurumlarla Osmanlı Devleti’nin geleneksel kurumlarını birarada tutmaya ve uyum içerisinde çalıştırmaya yönelik, diğer yanda ise Osmanlı Devleti’nin geleneksel kurumlarının güçlendirilmesi düşünceleri ayrıştı. Batılı olma, batılı olmama ayrışmasını, Batı’nın üstünlüğünün kabulünü ve bu üstünlük karşısında devletin nasıl güçlendirileceği

⁴²⁵ Başkaya, Fikret, *Yediyüz, Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi*, Maki Basın Yayın, Ankara, 2010, s.33.

⁴²⁶ Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, 1973, Ankara, s.65.

tartışmaları izledi. Toplumun ilerleme, batılılaşma yanları ile karşıtları şeklinde ikiye bölünmesi, Jön Türk hareketi ile yeni bir sayfaya girdi. Jön Türkler, fiziksel ve maddi dünyanın gerçeklerine inanan, pozitivist, anayasal bir rejim oluşturmak isteyen, halkçılığı ve özgürlükçülüğü ön plana çıkaran bir hareketti. Jön Türk düşüncesine göre ilerleme, eğer toplumun daha iyiye doğru değişmesini ifade ediyorsa, toplumun yöneleceği ‘iyi’nin ne olduğu da, ancak ‘ilerleme taraftarları’nca bilinebilir. Dolayısıyla, toplumsal sorunların çözümleri de, ‘iyi’yi bilenlerin yönetimi altında gerçekleştirilmelidir.⁴²⁷ Toplumun ilerletmek ve devleti kurtarmak için, Batı bilimi ve teknolojisini esas alan ve akılcı esaslara göre kullanan Jön Türkler, bu çerçevede 1908 Meşrutiyet Devrimi’ni gerçekleştirdiler. Ancak, Osmanlı toplumundaki siyasi, iktisadi ve sosyal hayatın hiçbir alanında derinlemesine dönüşümler gerçekleştiremedikleri için, bu gerçek bir devrim halini almadı. Vladimir İliç Lenin, 1908 devriminin bir halk devrimi olmadığını, çünkü halkın, belirli *iktisadi* ve siyasi isteklerle bu harekete aktif olarak katılmadığını söyler.⁴²⁸ Feroz Ahmad’a göre; “Jön Türklerin çoğunluğunu, toplumsal bir değişiklik yapmak istemeyen tutucu bir kitle meydana getirmekteydi. 1908 darbesi, devrimci bir hareket olarak nitelenemez; çünkü değildi. Amaç, otuz iki yıl önce kabul edilmiş olan bir anayasayı geri getirmek ve bu yoldan devleti kurtarmaktı. Hareketin devrimci yönü, daha sonraları uygulanan siyasetin başarısızlığı sonucu girilen ıslahat ve bu ıslahatın yol açtığı toplumsal değişiklikte ortaya çıkmıştır”.⁴²⁹ Jön Türkler, devleti kurtarmak ve farklı milliyetçilik akımları, (Yunan, Ermeni vs.) karşısında bütünlüğünü korumak için tepeden inme yöntemleri esas alan, bürokratik ve Türk milliyetçiliğine dayanan muhafazakâr bir hareketti. “Onları meşgul eden en köklü mesele, kendilerinin ve atalarının nesiller boyunca hizmet ettikleri Osmanlı devletinin ayakta kalabilmesi üzerineydi. Hem eylemlerinin hem de münakaşalarının etrafında dönüp durduğu

⁴²⁷ Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.133-134.

⁴²⁸ Şişmanof, Dimitri, *Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Narodna Prosveta Devlet Yayınevi, Sofya, 1965, s.16.

⁴²⁹ Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1918)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.33.

merkezi sorun ‘Bu devlet nasıl kurtulabilir?’ sorunuuydu”.⁴³⁰ İttihat ve Teraki Cemiyeti ile siyasal örgütlenmesini Türk milliyetçiliği temelinde gerçekleştiren Jön Türkler’in bu mirasını, Cumhuriyet ile birlikte Kemalizm devraldı.

Kemalizm, modernleşmeyi batılılaşma diye anlayan, Tanzimat döneminden beri oluşan ve “bu devlet nasıl kurtulur/kalkınır” sorusuna cevap arayan geleneksel Osmanlı yenilikçiliğinin devamıydı. Bu anlamda modernist-modernleştirici bir hareket olmakla birlikte, orjinalliği olan tutarlı bir ideoloji halini alamadı.⁴³¹

Eric Jan Zürcher’e göre Kemalizm asla tutarlı ve her şeyi kapsayan bir ideoloji değildi. Temel ilkeleri Cumhuriyetçilik, devletçilik, laiklik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılapçılık olan Kemalizm, aslında bir tutum ve kanılar bütünüydü. Bu tutum ve kanıların ayrıntılı bir tanımı hiçbir zaman yapılmamıştı. Kemalizmin esnek bir kavram olarak kalması, dünya görüşleri çok farklı olan kesimlerin, Kemalizmi kendi amaçları doğrultusunda yorumlamalarına olanak sağladı.⁴³² Bu kesimlerin en başlarında şüphesiz sol hareketler de gelmektedir. Levent Köker de, Kemalizm ideolojisinin ve ilkelerinin ayrıntılı bir biçimde ve karşılıklı bağlantıları irdelenerek açıklanmadığını ve resmi bir yorumunun yapılmadığını kaydetmektedir.⁴³³ Mete Tuncay ise Kemalizmin çağdaşlaşmayı Batılılaşma diye anlayan, Tanzimat’tan beri oluşan çağdaşlaşmacı akımın devamı olarak, tepeden inme yöntemlerle çağdaşlaşmayı gerçekleştirmeye çalışan ve bunu biçimsel öğelere ağırlık vererek düşünen bir hareket olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁴ Fikret Başkaya, Kemalizmi orijinal bir Bonapartizm⁴³⁵ olarak tanımlamaktadır. Başkaya, Kemalizmin Bonapartist özelliklerini şu şekilde açıklar. Bir

⁴³⁰ Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, 2011, Ankara, s.288.

⁴³¹ Bu çalışma içerisinde yer alan Fikret Başkaya ile yapılan 26 Ağustos 2015 tarihli röportajdan, s. 169.

⁴³² Zürcher, E. Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.269.

⁴³³ Köker, Levent, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.143.

⁴³⁴ Tuncay, Mete, *Sol Kemalizme Bakıyor*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s.14.

⁴³⁵ Bonapartizm, Karl Marx tarafından 19. yüzyıl ortalarında Fransa’daki rejimi tanımlamak için kullanılmıştı. Bu rejimde, asker, sivil bürokrasi ve küçük burjuva aydınlar ittifakı, burjuvaziye tamamen palazlanıncaya kadar iktidarı tam olarak teslim etmeden burjuvazi adına erki elinde tutar. Güçlü ve merkezi bir devleti savunan asker ve bürokratlar, devlet yönetiminde bir sınıfın tamamen hakim olmasına engel olurlar. Marksizme göre Bonapartizm, kapitalist toplumda iktidardaki kesimin, bir kişinin yönetiminde olması ve devletin diğer tüm bölümlerine ve topluma diktatörce bir kuvvet uygulayabilmesidir. Marx, Karl, *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*, Sol Yayınları, Ankara, 2002.

yandan burjuva demokratik bir anayasaya ve bir parlamentoya dayanır gibi görünmekte, öte yandan bütün bunları aşan, bunların üzerinde yükselen, gerek duyulduğunda bunlara Bonaparte'ın istediği biçimi verebildiği şahsi bir rejimdir. Bir yandan toplumsal sınıflardan bağımsız görünmekte, diğer yandan tarihsel olarak burjuvazinin çıkarlarını temsil etmektedir. İşçi sınıfını ezerken, dönem dönem burjuvaziyi de vurması (çizilen çerçevenin dışına çıktığı oranda); buna karşılık burjuvaziyi kendi güdümünde teşvik ettiği gibi, yine kendi güdümünde bir işçi hareketi yaratmak için işçi sınıfına sınırlı tavizler vermektedir. Kendi dışında bir siyasal etkinliğe izin vermemesi ve bu tür girişimleri “nereden gelirse gelsin” şiddetle ezmesi (sol ve işçi hareketini-hükümet yanlısı işçi örgütleri de dahil- ezdiği gibi); Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda olduğu gibi, burjuva muhalefetleri de ezmesi ve *esas olarak devletin bürokratik aygıtının oluşturduğu bir siyasal yapının toplumu yukarıdan aşağıya doğru ve kendi iradesiyle düzenlemesi*.⁴³⁶

19. yüzyılın ikinci yarısı uluslararası işçi ve sosyalist hareketi tarihinde önemli gelişmeler yaşanmıştı. 1848 yılında ilk Marksist program olan Komünist Parti Manifestosu yayınlanmış, 1864 yılında Karl Marx ve Friedrich Engels önderliğinde Birinci Enternayonal kurulmuş ve 1871'de Paris Komünü ilan edilmişti. İşçi ve sosyalist hareket ideolojisi, Jön Türk hareketini yaratan Avrupa'daki aydınlar arasında ilgi çekmişti. Ancak birkaç istisna dışında Jön Türk aydınları tarafından benimsenmemişti.⁴³⁷ Erik Jan Zürcher'e göre; “Jön Türkler Fransa'da sosyalist hareketin büyümesine tanıklık etmiş olmalı ama öyle olmuş olsa bile içlerinden hiçbiri sosyalizmin hiçbir türünün çekimine kapılmamıştır”.⁴³⁸ Şerif Mardin de, “Yüzyılın başlarında, ömürlerinin onbeş yılından fazlasını Londra, Paris ve Cenevre'de Abdülhamid'e muhalefetle geçiren Jön Türklerin hiçbiri, ister yayınlarında, isterse bilinen mektuplaşmalarında olsun, bir kere bile Marx'a atıfta bulunmayışları, Türk

⁴³⁶ Başkaya, Fikret, *Paradigmanın İflası, Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Maki Basın Yayın, Ankara, 2011, s.8-9

⁴³⁷ Şişmanof, Dimitri, *Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi*, Narodna Prosveta Devlet Yayınevi, Sofya, 1965, s.11.

⁴³⁸ Zürcher, E. Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.139.

siyasî düşünce tarihinin çarpıcı bir özelliği⁴³⁹ olduğunun altını çizer. Jön Türkler, burjuva reformları yapmak ve Türk devletinin egemenliğini korumak istiyorlardı. Bu çerçevede 1908 Meşrutiyet Devrimi'nden sonra meydana gelen siyasi ve iktisadi değişiklikler çerçevesinde kapitalist ilişkiler sınırlı da olsa gelişmeye başlamış, bunun sonucu olarak işçi örgütlenmeleri ve sosyalist hareketin gelişmesi için gereken koşullar oluşmuştu. Ancak bu dönemde işçi örgütlenmeleri ve sosyalist düşüncelerin gelişmesi sınırlı kaldı. Dolayısı ile Türkiye'de sol düşüncenin oluşumu, Jön Türk/İttihat Terakki çizgisinden kaynaklanan Kemalizmin kendisini inşa süreci ile iç içe geçti. Marksist ideolojinin gelişip güçlenme olanağı olmadığı böylesi bir ortamda, Jön Türk, İttihat ve Terakki ve Kemalizmin ana çizgisi olan milliyetçilik ve devleti kurtarma anlayışı Türkiye'de solun oluşum ve düşünce yapısının gelişim aşamasına yansdı ve uzun yıllar belirleyici oldu. Dolayısı ile ilk sol hareketlerin Kemalizme yaklaşımları oldukça iyimserdi. Bu iyimserlik o kadar yüksektir ki sol hareketler Kemalizme destek vermenin ötesinde, ona klavuzluk etme arayışı içerisine de girdiler. Örneğin bilimsel sosyalizm ideolojisini temel olarak kabul eden ilk sosyalist kuruluş olan ve 22 Eylül 1919'da resmen faaliyetlerine başlayan Türkiye İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi ve partinin Genel Sekreteri Şefik Hüsnü'ye göre komünistlerin görevi, Kemalist rejim tarafından feodalizmin devrimci bir şekilde tasfiyesini desteklemek için yoğun kampanya yürütmektir.⁴⁴⁰

Bu iyimserlik, 1921 Ocak ayı boyunca ve sonrasında komünist harekete karşı girişilen sindirme hareketine rağmen devam etti. Sovyet Rusya'daki savaş esirlerinden oluşan ve başında Mustafa Suphi'nin bulunduğu Türk Bolşeviklerinin inisiyatifi ve çağrısı ile Türkiye Komünist Partisi 10 Eylül 1920'de Bakü kongresi ile kurulmuştu.⁴⁴¹ TKP bileşenleri arasında İstanbul'da faaliyet yürüten Türkiye İşçi-Çiftçi Sosyalist Partisi ve TBMM'de temsiliyeti bulunan Anadolu'daki Halk İştirayukun Fırkası' da vardı. Komintern'in (III. Enternasyonal)

⁴³⁹ Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.183.

⁴⁴⁰ Gürel Burak, Nacar, Can, *Şefik Hüsnü (Değmer)*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.122.

⁴⁴¹ Çetinkaya, D.Y, Doğan, G.M, *TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990)*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.275.

desteğine de sahip olan TKP, Kemalist rejime iktidar alternatifi olabilirdi. Mustafa Suphi'nin de aralarında bulunduğu 15 TKP önderi, 28 Ocak 1921 öldürüldüler. Aynı gün TBMM'deki HİF temsilcileri de tutuklandı. 1 Mayıs 1923'de dağıtılan bir açıklama nedeniyle, Şefik Hüsnü ve 20 arkadaşı da, işçileri hükümet aleyhine kışkırttıkları gerekçesiyle Hıyanet-i Vatani-ye Kanunu'na göre tutuklandı. Yapılan itirazlar sonucu beraat eden Şefik Hüsnü ve arkadaşları, 1925 Şubat'ında Kürt illerinde patlak veren ve Takrir-i Sükun Kanunu'nun⁴⁴² ilan edilmesine neden olan Şeyh Sait ayaklanması karşısında, Kemalist hükümeti kayıtsız şartsız desteklemişlerdir. Hüsnü, isyanı "Kürtler'in büyük dinci, gerici ayaklanması" olarak yorumlamıştı.⁴⁴³ Bu yorum Kemalizme sunulan desteğin yanı sıra solun Kürt sorununa yaklaşımının temellerine dair de önemli bir veridir. Takrir-i Sükun Kanunu çerçevesinde solculara yönelik başlatılan tutuklamalar nedeniyle, Nisan ayında yurt dışına kaçan Şefik Hüsnü, 1 Ocak 1925'de yapılan TKP'nin Üçüncü Kongresi'nde Genel Sekreterliğe seçildi. Tüm bu yaşananlara rağmen, Mayıs 1926'da Viyana'da toplanan parti konferansında şu görüşlere yer verilmişti: "Kemalizm, harici emperyalizm ve irticaya karşı mücadeleye devam ettikçe, TKP, Halk Fırkası'na müzaheret (destek etme) edecek ve ona inkılabı genişletmek için tazyik edecektir".⁴⁴⁴

1926 Viyana Konferansı'nda Kemalizme destek kararı alan TKP'nin, o zamanki genel sekreteri olan Vedat Nedim Tör'ün parti ile ilgili bazı belgeleri polise vermesi ve Kemalist rejime teslim olması sonucu 1927 Tevkifatı olarak bilinen büyük tutuklama operasyonu ile örgütlülüğü fiilen dağıldı. TKP'nin önde gelenlerinden Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir ve Sadrettin Celal devlet memuru olup, Kemalizm'e klavuzluk yapmak amacıyla Kadro Hareketi'ni oluşturdular. TKP'nin iyimserliğine ve desteğine rağmen, Kemalizmin

⁴⁴² Hükümete olağanüstü yetkiler veren kanun.

⁴⁴³ Gürel Burak, Nacar, Can, *Şefik Hüsnü (Değmer)*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.123.

⁴⁴⁴ Gürel Burak, Nacar, Can, *Şefik Hüsnü (Değmer)*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.124.

komünist harekete karşı tavrı görüldüğü gibi düşmancaydı. Bu bizzat Mustafa Kemal tarafından da ortaya konmaktaydı:

“Türk Milleti, kendisinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebükmağızların (hafif beyinlilerin) hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha gösterecek bir heyet değildir... Bu memleketteki komünistler, yalnız bizim tevkif ve hapsettiklerimizden ibaret değildir. Bu işlere bizzat yakından alakadar olacağım”.⁴⁴⁵

Kemalist rejimden yediği darbeler ile 1930’lu yıllara giren TKP, en önemli darbelerden birini de Komintern’den yedi. 1936 yılında Komintern “Sosyalist Anavatan”ın (SSCB) faşizm tehlikesi ile karşı karşıya olduğu tesbiti yapmış ve bu nedenle “Birleşik Cephe Politikası”nın uygulanması kararı almıştı. Bu karara göre komünistler faşizm tehlikesine karşı sosyal demokratları da içine alacak şekilde cephe politikası yürüteceklerdi. Bu çerçevede, 1937 başlarında uygulamaya konan desantralizasyon kararı ile TKP, Komintern’den ayrıldı ve partinin çok dar bir illegal merkezi dışında pratik politik faaliyetine son verdi. Parti üyeleri başta Halkevleri olmak üzere kitle örgütlerinde ve CHP içinde faaliyet gösterdi.⁴⁴⁶ 1942’den itibaren yeniden faaliyete geçti. Ancak 26 Ekim 1951’de başlayan ve 1954’e kadar süren tutuklamalar ile esas faaliyet alanını yurtdışına kaydırmak zorunda kaldı. TKP, 1958’de kurulan *Bizim* Radyo ile DP iktidarına karşı geniş cephe politikasını sürdürdü.

1960’lara kadar aslında TKP’nin tarihi olan Türkiye’deki sol ve Kemalizme yaklaşımı esas olarak bu şekildeydi. Kurulduğu 10 Eylül 1920 tarihinden itibaren varlığını hep sürdürse de, kitle ile bütünleşemeyen TKP, karşılaştığı baskı ve tutuklamalara rağmen Kemalist bürokrasinin destekleyicisi ve Sovyetler Birliği’nin yönlendirdiği, etkisiz bir örgüt olarak kaldı. İdeolojik ve pratik anlamda özgün bir sol siyaset geliştiremedi. Dolayısı ile 1960’lı yılların ilk yarısında ortaya çıkıp gelişmeye başlayan sosyalist hareketler böylesi bir tarihsel

⁴⁴⁵ Mustafa Kemal’in 1929 yılında Eskişehir’de yaptığı konuşmadan. Çetinkaya, D.Y, Doğan, G.M, *TKP’nin Sosyalizmi (1920-1990)*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.306.

⁴⁴⁶ age. s.307.

miras üzerinden şekillendi. Özgün bir sol anlayış geliştirmek yerine, TKP gibi Kemalist milliyetçiliği ve devletçiliği eski feodal yapıya ve emperyalizme karşı ilerici bir güç olarak benimseyip desteklediler.

Nitekim Demokrat Parti iktidarına karşı 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen askeri darbe, birçok solcu aydın ve örgüt tarafından coşku ile karşılanmış ve desteklenmişti. Sol'a göre DP iktidarı Amerikancı, Türkiye'yi bağımlı hale getiren ve feodal kesimlere ödünler veren bir iktidardı. Kemalist devrimlere ihanet etmişti. Dolayısı ile Kemalist ordunun gerçekleştirdiği darbe "ilericiydi". Hatta darbe değil bu bir "devrimdi". Örneğin sol hareketin önde gelen düşünürlerinden Hikmet Kıvılcımlı'ya göre 27 Mayıs ile "Kuvayı Milliyecilik ruhu" yeniden canlanmıştı. Türkiye İşçi Partisi ise 27 Mayıs'ı sahiplenerek, Atatürkçü çizginin devamı olarak değerlendirmişti.⁴⁴⁷

60'lı yıllar solunun ideolojik yapılanmasının temeli büyük oranda Kemalizm'di. Kemalizme yapılan vurgular o kadar güçlüydü ki, zaman zaman solu Kemalizmden ayırt etmek imkânsızlaşır. 20 Aralık 1961'de yayınlanan *YÖN* bildirisinde, esas amaç Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmaktı.⁴⁴⁸ Bu hedefi ise ancak başta ordu olmak üzere "zinde kuvvetler" gerçekleştirebilirdi. TİP programı ise Mustafa Kemal'in 1 Aralık 1921'de yaptığı bir konuşma ile başlıyordu. Kemalizme ve temel ilkelerine yapılan vurgular çok güçlüydü. Bunun yanında, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Kemalizm'in "sol bir ideoloji" olduğunu vurguluyordu.⁴⁴⁹ MDD lideri Mihri Belli'ye göre ise Türkiye'deki feodal kalıntıları temizlemenin ve emperyalizmin defedilmesinin yolu "sosyalizm ile arasında aşılmaz duvarlar bulunmayan Kemalizmin" başlattığı devrimlerin tamamlanmasıydı.⁴⁵⁰ Kemalizm ve ordudan büyük beklentiler içerisinde, "İkinci Kurtuluş Savaşı", "İkinci Kuvayı Milliye" gibi söylemlerde bulunan sol hareketlerin bu hatalı bakış

⁴⁴⁷ Şener, Mustafa, *Türkiye İşçi Partisi*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.368.

⁴⁴⁸ Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.1300.

⁴⁴⁹ Aybar, A. Mehmet, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, BDS Yayınları, İstanbul, 1988, s.137.

⁴⁵⁰ Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s.80.

açısı ve yanılıgısı, 12 Mart 1971'de gerçekleşen askeri darbe sonucunda büyük bedeller ödemelerine neden oldu. Geçmişte yaşananlardan gerekli dersleri çıkarmayan sol, Kemalizme yönelik iyimser yaklaşımının bedelini tutuklamalar, işkenceler ve cinayetler ile ödedi. 12 Mart darbesinin ardından şekillenen sol platformda, Kemalizm ile bir takım hesaplaşma çabaları ortaya kondu. Ancak, yapılan Kemalizm eleştirilerinin çok etkili olduğu söylenemez. Kemalizmin, incelediğimiz sol hareketlerin üzerinde kurduğu ideolojik etki 12 Eylül 1980 darbesine kadar geçerliliğini korudu.

Sol'da Milliyetçilik Yapısal Bir Sorundur.

Kemalist modernleşmecilik geçmişten köklü bir kopuş gerçekleştirmedi. Osmanlı Yenilikçiliğini aşmak yerine onun devamı olarak kaldı. Modernleşmeci adımlar içerikten yoksun, tepeden inmece ve biçimseldi. Geçmişle köklü bir hesaplaşmaya girilmemesi, geleneksel ideoloji ve kültürün varlığını sürdürmesi ve Türkiye'de gerçek anlamda bir modernite devrimi yaşanmaması sonucu doğurdu.

Türkiye'deki sol düşünce, böylesine sorunlu bir modernleşme sürecinin ürünü olarak ortaya çıktı. Esas kaynağı Marksizm değil, Jön Türk/İttihat ve Terakki çizgisi olan sol düşüncenin inşası, Kemalizmin kendini inşa süreci ile iç içe geçti. Dolayısı ile devleti kurtarma/kalkındırma anlayışı ile endişesi ve bu bağlamda milliyetçilik solun düşünce yapısını şekillendirdi. Bunun yanında, Sovyetler Birliği'nin, Kurtuluş Savaşı'nı ve Kemalist rejimi anti-emperyalist bir temelde desteklemesi, solun bağımsız bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmasını engellemekle kalmadı, Kemalizme yamanmasını ve ona bağımlı bir şekilde onsun yapamaması sonucunu doğurdu. Bu çerçevede ilerici ve bir tür anti-emperyalizm olarak kabul gören Kemalist milliyetçilik, sol tarafından herşeye rağmen desteklendi. Bu noktada, milliyetçilik sol düşüncede yapısal bir sorun olarak ortaya çıktı.

Böylesi koşullarda, sosyalizmi ve sosyalizmin değerlerini tam anlamıyla özümseyemeyen Türkiye solunun, bağımsız bir düşünce akımı olarak gelişmesi, kendi dilini,

kendi söylemini, özgün bir ideolojik çerçeveyi oluşturması, kendi farklılığını ortaya koyması, emekçi kitleler için bir çekim merkezi ve dönüştürücü bir güç haline gelmesi mümkün değildi. Kemalist milliyetçilik ve resmi tarihin tutarlı bir eleştirisini yapmayan, aksine onların etkisi altında şekillenen solun enternasyonalizmi özümsemesi de imkânsızdı.

Bu çerçevede süregelen ve karşı karşıya kalınan sorunlara dair tutarlı ve özgün değerlendirmeler ve politikalar geliştirmekte olanaklı değildi. Özellikle 60'lı yıllar solu ile gelişen ABD'ye bağımlı ve yarı sömürge Türkiye'de ulusal kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesinin izlenmesi gereken esas anti-empyralist devrimci strateji olduğu anlayışı ve bu çerçevede Kemalizmin ve “zinde güçlerin” müttefik olarak kabul edilip desteklenmesi, solun yapısındaki milliyetçiliği ve devletçiliği daha da güçlendirdi.

Solun, Kürt sorunu ve azınlıklar sorununda da olduğu gibi Kıbrıs sorununa yaklaşımlarında da milliyetçi yönü ağır basan, tutarlılığı ve özgünlüğü olmayan politikalarının esas nedenini bu genel değerlendirme ile açıklamak mümkündür.

Sonuç

Türkiye Sol Hareketi bakımından karanlık bir dönemi karakterize eden 1950-1960 yılları arasında, örgütlülüğü ve faaliyet alanı tutuklamalar ile çökertilmiş TKP ve Nâzım Hikmet mümkün olan her fırsatta Kıbrıs sorununa ve alt başlıklarına ilişkin görüşlerini açıklamaya çalışmışlardır.

Şüphesiz TKP'nin Kıbrıs sorununun seyrini ve Türkiye hükümetinin ayrılıkçı politikalarını Kıbrıslılar çıkarına etkilemeye yönelik müdahalelerde bulunma olanağının olmadığını teslim etmek yerinde olacaktır.

DP hükümetinin Kıbrıs'a dönük ayrılıkçı politikaları karşısında olabildiğince doğru bir karşı duruş sergilemeye, Türkiye halkı ve Kıbrıs Türk toplumunu uyarmaya çalışan TKP, emperyalizm karşısında da Kıbrıslıları bilgilendirmeye çalışmış, sömürgeciliğe karşı ortak mücadele çağrılarını yinelemiştir.

Ancak 1951'de itibaren İngiltere sömürgeciliğinden ve emperyalizmin savaş üssü olmaktan kurtulmanın Enosis ile mümkün olacağını savunan TKP ciddi bir yanlgı içerisinde olmuştur. TKP'nin Enosisi desteklemesi hem Kıbrıs Türk toplumu içerisinde hem de Türkiye kamuoyunda kabul görmemiş, aksine tepki toplamıştır. AKEL ve KKE ile dayanışma bağlamında desteklenen Enosis, TKP açısından ciddi bir hatadır. Enosis sömürgecilikten kurtulup bağımsızlığı elde etmekten çok Kıbrıs Rum sağıının Yunanistan ile birleşmesini hedefleyen milliyetçi bir taleptir. Kaldı ki 1949 yılında Yunanistan iç savaşında komünistlerin yenilmesi ve Yunanistan'ın 1952 yılında NATO üyesi olmasına rağmen TKP, AKEL gibi Enosis politikasını sömürgecilikten ve emperyalizmin üssü olmaktan kurtulmak olarak temellendirip desteklemeye devam etmiştir.

Oysa TKP ve AKEL'in de katıldığı, Kasım 1960 yılında Moskova'da gerçekleşen Komünist ve İşçi Partileri Temsilcileri Toplantısı'nın sonuç bildirisinde şu görüşlere yer verilmekteydi:

“14-16 Kasım 1957 yılında yayımlanan Sosyalist Ülkeler Komünist ve İşçi Partileri Temsilcileri'nin Moskova Toplantısı Deklarasyonu'nun doğruca gösterdiği gibi Marksizm-Leninizm, sosyalist devrimin ve sosyalist kuruluşun her ülkenin kendine özgü tarihsel koşullarına dayanmasını zorunlu gören genel ilkelerin yaratıcı bir biçimde uygulanmasını ister ve öteki ülkeler komünist partilerinin bu konudaki politika ve taktiklerinin aynen kopya edilmesine izin vermez. Ulusal özellikleri görmezlikten gelmek de bir proletarya partisini gerçeklerden, yığınlardan koparabilir ve sosyalist davayı zedeleyebilir”⁴⁵¹.

TKP, Enosis'i ısrarla destekleyerek AKEL ile dayanışmasını göstermiştir. Ancak, bu politika ile Türkiye kamuoyu ve Kıbrıs Türk toplumu nezdinde kabul görmemiştir. AKEL ve KKE'nin milliyetçi Enosis politikasını ve taktiklerini kopya etmiş ve bu tutumu ile Kıbrıs Türk toplumu ve Türkiye kamuoyunda tepki toplamıştır. Bu da TKP'nin, Kıbrıs'a ilişkin görüşlerinin benimsenmemesini sağlamıştır.

Bu bağlamda TKP'nin, Temmuz 1958'den itibaren Enosis politikasını terk ederek izlemeye başladığı “bütün Adalılara eşit hak tanıyan tarafsız, bağımsız, demokrat, barışçı bir cumhuriyet” politikası doğru bir politika olduğu gibi en başından savunulması gereken çizgiydi.

Sol adına karanlık bir dönem olan 1950-1960 yıllarında Kıbrıs'a ilişkin yalnızca yurtdışı TKP'nin faaliyetlerinin olması ve başka kesimlerin sessiz kalması bilinçli bir tercih değildir. Bu, DP iktidarının baskıcı ve anti-komünist anlayışının bir sonucudur.

Bu durumu Mehmet Ali Aybar çarpıcı bir şekilde özetlemektedir; “...bu memleketin aydınları olarak yapacağımız hizmetler vardır; biliriz, yapamayız. Bir takım kuvvetler zebun etmiştir bizi [güçsüz bırakmış, zavallı duruma düşürmüştür]”⁴⁵².

1960'lı yıllar Türkiye solunun kendine özgü ve tutarlı bir Kıbrıs politikası olmamıştır. Bunun yanında, Kıbrıs sorununun Türkiye iç ve dış politikası açısından taşıdığı büyük önem

⁴⁵¹ *Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri (1957-1960)*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1977, s.60.

⁴⁵² Gökhan, Atılgan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s173.

göz önünde bulundurulursa, sorunun sol tarafından hak ettiği düzeyde ele alındığı ve gündemleştirildiği söylenemez. Ancak, Kıbrıs sorunu ve özellikle Johnson Mektubu'nun Türkiye kamuoyunda oluşturduğu milliyetçi ve ABD karşıtı öfke, dış politika konularında söz söylemek, mevcut hükümetleri eleştirmek ve anti-emperyalist tutumlarına zemin oluşturmak için sol örgütlerce milliyetçi yönü ağır basan çıkışlarla iyi bir şekilde değerlendirilmiştir.

Sol hareket ve örgütlerin Kıbrıs sorununun çözüm şekli konusunda genel bir uzlaşısı içerisinde oldukları gözlemlense de, dönemselsel olarak farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu bağlamda, *YÖN*, *TİP* ve *MDD*'nin yaklaşımları örtüşmekte, *TKP*'ninki ise ayrılmaktadır.

TKP, diğer sol hareketlerin aksine, 20 Temmuz 1974 askeri müdahalesi dışında Kıbrıs'a askeri müdahale seçeneği gündeme geldiği her hal ve şartta buna karşı çıkmıştır. Ancak soruna yaklaşımını, *AKEL* ve Yunanistan Komünist Partisi'nin dönemselsel ve değişken tutumlarına destek noktasına indirgemıştır. Enternasyonalist dayanışma adı altında benimsenen bu yaklaşım, *TKP*'nin bağımsızlık ve Enosis politikaları arasında gidip gelmesine ve zaman zaman abartıya kaçarak Türkiye kamuoyunu karşısına almasına sebep olmuştur.

YÖN'ün izlediği Kemalist çizgi Kıbrıs konusunda da kendini göstermektedir. Kıbrıs Sorunu "Milli Dava" olarak ele alınmakta ve soruna ulusalcı bir bakış açısı ile yaklaşılmaktadır. Enosis, ABD emperyalizminin Kıbrıs'ı ele geçirme planı olarak değerlendirilmekte ve buna milletçe karşı çıkılması gerektiği savunulmaktadır. Özellikle AP iktidarına yöneltilen eleştiriler "Kıbrıs'ı gözden çıkarma" söylemi üzerine oturtulmuştur. Federasyon tezini sol kesimde ilk kez gündeme getirip savunan *YÖN*, genellikle diplomatik yollar ile çözüm aranması yönünde yayın izlese de, askeri müdahale seçeneği gündeme geldiğinde doğrudan veya dolaylı destek çıkmaktan geri durmamıştır.

TİP, Aybar'ın Bursa konuşmasının dışında, parlamento öncesi ve parlamento sürecinde resmi görüşe uygun bir politika izlemiştir. Enosis ve Taksim'e karşı federasyon tezini savunmuş, ancak dozu gittikçe artan milliyetçi bir yaklaşım sergilemiştir. Parti yetkililerinin bir çok kez belirttiği gibi Kıbrıs sorununda "ulusal görev bilinci" ile hareket

etmiş, soruna Türkiye'nin güvenliği ve çıkarları açısından yaklaşmıştır. "Misak-ı Milli" politikasından, Kıbrıs'a askeri müdahaleye onay verme noktasına savrulan TİP için Kıbrıs sorunu 'Partiler üstü ve sınıf çelişkilerinin ötesinde milli bir davadır'. TİP, toplumlararası ilişkilerin düzeltilmesi ve çözüm bulunması için yürütülen görüşmeler esnasında Makarios'un meşruluğunu tartışmaktan ve muhatap alınmamasını talep etmekten dahi geri durmamıştır. Kıbrıs konusunda özellikle TİP tarafından ortaya konan milliyetçi yaklaşımların, diğer partilerden gelen saldırılar karşısında savunma refleksi ile veya devlet nezdinde meşruluk kazanmak için yapıldığını iddia etmek doğru değildir. Parlamento gibi en meşru sayılabilecek noktaya ulaşıldığında bile, milliyetçi söylemlerin dozu azalmamış, aksine daha da artmıştır.

MDD de, YÖN ve TİP gibi Kıbrıs'a "Milli Dava" olarak yaklaşmıştır. Enosis'e karşı çıkararak federasyon tezini savunan MDD, milliyetçi bir tutum içerisinde Kıbrıs'a askeri çıkarmaya destek vermiştir. Askeri çıkarmanın emperyalizme karşı savaşın başlangıcı olacağı yanılgısı içerisinde hareket etmiş, Makarios'a yaklaşım konusunda ise farklı bir duruş sergilemiştir.

70'li yıllar solunun önemli bir bölümü ise Yunan Cuntası'nın darbesi karşısında gösterdiği duyarlılık ve tepkiyi, Türkiye'nin 20 Temmuz'daki birinci askeri müdahalesi karşısında göstermemiş ve müdahaleyi desteklemiştir.

Bu ikircikli tutum, müdahalenin anti-emperyalist olarak kabul edilen Ecevit hükümeti tarafından Yunan cuntası ve ABD emperyalizmine karşı, Kıbrıs'ın NATO üssü olmasını engellemek, bağımsızlığını, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için yapıldığı yönündeki yanılgıdan kaynaklansa da, esas olan solun Kıbrıs sorununa yaklaşımdaki derin milliyetçiliğidir. Kıbrıs'ta gerçekleşen darbe ve askeri müdahale ortamında Türkiye'yi saran şovenist dalga, soldaki milliyetçi yaklaşımı beslemiş ve kendilerini müdahaleye destek verir noktada bulmuşlardır. İkinci müdahale sonrası Ecevit hükümetine yönelik eleştirel tutum sergilemelerde, işgal sonrası suskunluk içerisine girip, işgalin son bulması açık bir duruş ve eylemlilik göstermemişlerdir.

Bu noktada varılan temel sonuçlardan biri de, özellikle Kıbrıs konusunda, Türkiye solunun anti-emperyalizm ve milliyetçilik ayırımını yapamaması ve anti-emperyalizm adı altında aslında milliyetçilik batağına saplanmasıdır. Dolayısı ile 1964, 68 ve 74 krizlerine dönük solun tutumunun ve suskunluğunun temel nedenlerinden biri ve en önemlisi anti-emperyalizm ve milliyetçilik ayırımını yapamamasıdır.

Müdahale sonrası yaşananlar, Ecevit'in verdiği sözleri tutmaması ve harekâtın işgale dönüşmesi karşısında sol, müdahaleye verilen desteğe dair özeleştiriyi yapmak yerine gerekçeler ortaya koyarak yapılan yanlış gizlenmeye çalışılmıştır. Kıbrıs'ın NATO çıkarları çerçevesinde fiili işgali karşısında, buna karşı çıkıp siyasi mücadele gündeminin ilk sırasına yerleştirmesi gereken sol, aksine susmayı ve konuyu ara sıra yayınlanan açıklama ve yayınlar ile geçiştirmeyi tercih etmiştir. Yapılan açıklama ve yayınlarda ise Türkiye'ye olabildiğince az sorumluluk yüklenmekte, esas olarak ABD emperyalizmi suçlanmaktadır.

Dönemin en önemli örgütlenmelerinden Devrimci Yol ve Kurtuluş Hareketi'nin, başka ülkelerde yaşanan sorunlara yer verdikleri ve değerlendirmelerini paylaştıkları gibi yayınlarında Kıbrıs sorununa yer vermemesi ve Kıbrıs işgali ile ilgili herhangi bir eylemlilik süreci başlatmaması altı çizilmesi gereken önemli noktalarındandır. Her iki örgüt de yayınlarında ve eylemlerinde Filistin sorunundan, Vietnam'a, Kürt sorunundan, Angola'ya kadar dünyanın değişik ülkelerinde yaşanan sorunlar üzerine eğilmekte, ancak hemen yanı başlarındaki Kıbrıs sorununu gündemlerine almamaktadırlar.

İncelediğimiz sol hareketlerin, Kıbrıs sorununa sınıfsal bir perspektiften ve iki toplumun ortak çıkarlarını gözeterek yaklaşımı, çözümlemesi, tutarlı ve özgün bir politikası söz konusu değildir. Kıbrıs, iktidarlar için olduğu gibi sol açısından da milli bir davadır. Bunun ardında yatan esas neden, soldaki yapısal milliyetçilik sorunu ve Kemalizm ile resmi ideolojiden bağımsızlığını kazanamamış olmasıdır. Kıbrıs sorununda milliyetçi bir yaklaşım içerisinde olan Türkiye solunun, sorunun derinleşerek büyümesi ve bugün halen çözülmemesi noktasında sorumluluğu bulunduğu inanmaktayım.

EK

Bugünden Geçmişe Bakış. Türkiye Solunun Önemli İsimlerinin Anlatıları

Bu bölümde, Türkiye sol hareketinin önde gelen bazı isimleri ve sol üzerine önemli çalışmaları bulunan aydınlarla, soru cevap yöntemi ile gerçekleştirdiğim röportajlara yer vereceğim. Yöneltiğim sorularda bazı noktalara itirazlar geldi. Bu bağlamda röportajların tamamına geçmeden önce bu itirazlara kısaca değinmek ve açıklık getirmek yerinde olacaktır.

Veysi Sarısözen, *“TKP’nin Ecevit hükümetine yönelik “destek” politikasını, Kıbrıs’ın işgaline destek olarak anlamak biraz tek yanlı bir görüş olur. TKP, Kıbrıs işgaline karşı çıkmıştır. TKP MK yayınladığı bir bildiriyle “Mehmetçik memleketine dön” çağrısı yapmıştır”* demektedir. Ancak, yöneltilen soruda ve bu çalışmada ortaya konan, TKP’nin işgale destek verdiği değil, 15 Temmuz Yunan Cuntası’nın darbesine karşı çıkıp, işgale dönüşen 20 Temmuz “askeri müdahalesine” ve bu müdahaleyi gerçekleştiren Ecevit hükümetine destek verdiği ve bu noktada ikircikli bir duruş sergilediğidir. Bunun yanında TKP’nin “Mehmetçik Evine Dön” çağrısı, neredeyse bir ay sonra 14 Ağustos 1974’de gerçekleşen ikinci harekât sonrası yayınlanan, 15 Ağustos tarihli “Orduya Çağrı” başlıklı bildiride yapılmaktadır.⁴⁵³

Kurtuluş Hareketi ile ilgili görüşlerine başvurduğumuz Mahir Sayın ise Kurtuluş Hareketi’nin, *“Kıbrıs’ın ilhak edilip sömürgeleştirilmesinin engellenmesi mücadelesini”* aktif bir şekilde sürdürdüğünü belirtmiş, ancak belgeye dayalı somut bir örnek sunmamıştır. Bunun yanında Kurtuluş Hareketi’nin aylık yayın organı *Kurtuluş Sosyalist Dergi*’nin tüm sayılarını incelediğimizi ve Kıbrıs sorununa hiç yer verilmediğini belirttiğimizde, bunun nedenleri olarak derginin Kıbrıs işgalinden iki yıl sonra yayınlanmaya başlanmış olmasını ve teorik konuları ele alan bir dergi olduğunu söylemiştir. Ancak derginin teorik bir dergi olması ve Kıbrıs işgalinden iki yıl sonra yayınlanmaya başlanmış olması, Kıbrıs sorununa hiç yer

⁴⁵³ YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 122, 08 Ağustos 1974, s.682.

verilmemesini haklı göstermemektedir. Diğer yandan, Mahir Sayın hareketin başka yayın organları ve daha merkezi politik bir niteliği olan haftalık *Kurtuluş gazetesi* olduğunu ve sömürgeciliğe karşı sürdürülen mücadelenin örneklerinin bu yayın organlarında bulunabileceğini aktarmıştır. Bu çerçevede çalışma boyunca yaptığım araştırmalarda, toplam 54 sayı yayınlanan haftalık *Kurtuluş gazetesinin* yalnızca 1978-79 yılları arasında yayınlanan 28 sayısını bulup inceleyebilmek mümkün olmuştur. 28 sayıdan yalnızca 25 Ocak 1978 tarihli sayıda⁴⁵⁴ Kıbrıs sorunu ele alınmıştır. Kıbrıs sorunu üzerine yapılan bu değerlendirmede, Kıbrıs sorununun emperyalizm tarafından kullanılarak Yunanistan ve Türkiye arasında milliyetçiliğin ve şovenizmin körüklendiği ve böylece her iki ülkedeki antiemperyalist mücadelenin saptırıldığı aktarılmaktadır. Kıbrıs'ın üslerden arındırılmasının, toprak bütünlüğünün sağlanmasının ve Kıbrıs halklarının kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesinin savunulduğu değerlendirilmedi, 1974 Kıbrıs işgalinin, Kıbrıs'ın emperyalizmin çıkarları doğrultusunda Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılmasının doruk noktasını teşkil ettiği kaydedilmektedir. Yine aynı tarihli sayıda, Kıbrıslı Devrimcilerin yayınladığı “Kıbrıs'ta Son Durum” başlıklı bir de haber-yorum bulunmaktadır. İlginçtir, Kıbrıslı Devrimciler de, Türkiye solunun Kıbrıs sorununa gereken ilgiyi göstermemesinden şikâyet etmektedirler. Herhangi bir gerçek kişinin isminin yer almadığı haber-yorumda Kıbrıslı Devrimciler, “20 Temmuz 1974'de gerçekleştirilen “Barış harekâtı” Türkiye solu içerisinde açıklık kazanmamıştır. Türkiye solu Kıbrıs meselesine gereken ilgiyi göstermemekte, dolayısıyla Türkiye oligarşisinin, ordusunun Kıbrıs'taki gerçek görevinin ne olduğunun, propaganda ve ajitasyonu kitlelere doğru şekilde yapılmamakta, şovenizm kol gezmektedir” tesbiti yapar.

Bunun yanında, haftalık *Kurtuluş gazetesinin* diğer sayılarını ve hareketin diğer yayın organlarını bulabilmek ve inceleyebilmek mümkün olmamıştır. Gerek Mahir Sayın, gerek görüştüğüm diğer Kurtuluşçular, gerekse de hareketin bugün legal olarak devamcısı olan Sosyalist Yeniden Kuruluş Partisi (SYKP) ile gerçekleştirdiğim temaslarda, bu yayın

⁴⁵⁴ *Haftalık Kurtuluş Gazetesi*, 25 Ocak 1978, s.3-4, TÜSTAV Arşivi.

organlarının arşivinin olmadığı cevabını aldım. Burada şunun altını çizmekte yarar vardır. 12 Eylül cuntası Türkiye’de sol hareket gibi pekçok sosyalist yayın, belge ve dökümanı da yok etmiştir. Dolayısı ile Mahir Sayın’ın, Kurtuluş Hareketi’nin Kıbrıs politikası hakkında söylediklerini dikkate almakla birlikte bunları belgeye dayandırmak olanağımız yoktur. Aslında, Mahir Sayın’ın gerçekleştirdiğimiz röportajda aktardığı şu önemli nokta, Kıbrıs sorununun neden gündemleştirilmediğini ve suskun kalındığını açıklamaktadır. Sayın’a göre 70’li yıllarda Kıbrıs’ın işgaline karşı çıkmak, “*egemen sınıfın fiziki saldırılarının yanında, yine egemen sınıfın kullandığı bölücülük suçlamasının bir paraleline solda da çarpmak anlamına*” gelmekteydi. Bunun yanında, *Dipnot* yayınlarından çıkan Kurtuluş Hareketi’nin 7 kurucu MK üyesi ile yapılmış “*Kurtuluş Kendini Anlatıyor*” isimli sözlü tarih çalışmasında, Doğan Tarkan Kıbrıs konusunu ele almadıklarını açıkça ifade ediyor; “Kıbrıs konusunda da herhalde Türk solu sınıfta kaldı demek lazım. Ecevit’in Kıbrıs işgaline karşı çıkılmadı. Çokca sayıda grup –bunu belgelemek bir ölçüde mümkündür- devleti destekledi, ‘Barış Harekâtı’ diye, Yunanistan’da cunta var, onun uzantıları faşist Rum yönetimi diye desteklendi... Adanın yarısını işgal ettik. Ben, kendi adıma buna karşı çıkmıştım, bildiri çıkarıp dağıtmıştım bizim küçük örgütlenmemiz. Ama daha sonra konu olmadı. Üstelik 70’li yıllar, Ecevit’le yan yana yaşadığımız yıllar. Herhalde Kurtuluş gazetelerini karıştırsak belki bir, iki tane haber ancak buluruz. Dergide bir yazı zinhar yok, biliyorum. Yani demek ki pek ilgi göstermemişiz. Tek ilgi gösterdiğimiz şey Kürt sorunudur. Eee, tabi bu bir eksiklik”⁴⁵⁵

Devrimci Yol’un kurulmasında öncelikli rol oynayan ve 12 Eylül’den sonra açılan Devrimci Yol ana davasında 1. sanık olarak yargılanan Oğuzhan Müftüoğlu’na yönelttiğim sorulara, kendisinin yoğun programı ve bazı sağlık sorunları nedeniyle diğer röportajlar gibi kapsamlı cevaplar alamadım. Sorduğum sorular kısaca, *Devrimci Yol* dergileri ve yayınlarında, Kıbrıs sorununa neden yer verilmediği, birçok ülkede yaşananlara dair görüşlerini paylaşan DEV-YOL’un gündeminde neden Kıbrıs sorununun bulunmadığı, 1974

⁴⁵⁵ *Kurtuluş Kendini Anlatıyor-Kurucular II*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s.332.

sonrası neden suskun kalındığı ve bağımsız bir ülkeye saldırıp onu sömürgeleştiren bir ülkenin solcularının görevinin ne olması gerektiği idi.

Oğuzhan Müftüoğlu gönderdiği kısa cevabında şu ifadelere yer verdi:⁴⁵⁶ “Devrimci Yol 1976-80 arasında Türkiye’nin bir iç savaş içinde bulunduğu bir dönemde gelişen bir devrim hareketidir. Bu dönem içinde ağırlıklı Türkiye’de süren faşist saldırılara karşı yoğun bir direniş mücadelesi yürüttü. Bu yüzden 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs hârekatı sonrasındaki gelişmeler karşısındaki görüşlerini ve tutumunu açıklayan yayınlar sınırlı kalmakla birlikte, Devrimci Yol’un bu konudaki tavrı ve tutumu son derece açık ve nettir ve Kıbrıs’ın kaderinin ancak Kıbrıs halkları tarafından belirlenmesi ilkesine dayanır. Devrimci Yol’un, Kıbrıs konusundaki görüşleri doğrudan Kıbrıslı Devrimci Yolcular tarafından bilfiil mücadelenin içinde yer alarak ortaya konulmuştur. Türkiye’de Devrimci Yol saflarında yer alan ve geçmişte faşist EOKA-B’ye ve Grivas’a karşı fiilen silahlı direniş içinde yer almış arkadaşlarımız vardı. Onlar gibi bizler de Türkiye’nin müdahalesini bir işgal olarak görüyorduk ve Kıbrıs Kıbrıslılarıdır ilkesine dayanan Bağımsız Kıbrıs tezini işliyorduk. Bu konudaki görüşlerimizi aktaran belgelerden biri Ağustos 1977’de *Devrimci Yol*’un 7. sayısında yer alan aşağıdaki yazıdır.

“KIBRIS KIBRISLILARINDIR

Kıbrıslı devrimcilerin basına açıklaması.

OSMANLI İmparatorluğundan İngiliz Emperyalizmine teslim edilen Kıbrıs adası yıllarca İngiliz emperyalizminin sömürgesi olarak kullanılmıştır. Bu yıllarca süren emperyalist işgal altında dahi Kıbrıs halkı başta Kıbrıs proletaryası olmak üzere çeşitli zamanlarda emperyalist boyunduruğu kaldırmak için çeşitli ekonomik ve siyasal mücadeleye girişmişlerdir. Bunun bir neticesi olarak da 1960 yılında sözde bağımsız bir devlet kurmayı başarabilmişlerdir. Bu sözde bağımsız devlet ABD emperyalizminin planları dâhilinde, bir ABD uydusu haline getirilmeye çalışılmıştır.

1960’da kurulan bu devletin, garantör devletleri arasında ABD uydusu durumuna getirilen Yunanistan ve Türkiye vardı.

Gerilemekte olan İngiliz emperyalizmi ise teslimiyetçi tavrını takınarak garantörlük ve bunun yanında eline geçirdiği üslerle yetinmişti.

Kıbrıs halkının bağımsızlık için yükselen bu mücadelesi, yine ABD’nin CIA örgütü tarafından kurdurulan EOKA ve TMT faşist örgütlerince kurdurulmaya çalışıldı. Bunun sonucu olarak da 1963 yılında bu iki örgütün kışkırtması ile iki toplum arasında suni bir düşmanlık yaratılarak şovenizm körüklendi. Bu taktiklerinde Kıbrıs halkının yükselen bağımsızlık mücadelesini engelleyemediğini gören emperyalistler, bu sefer de EOKA’nın kurucusu sayılan Grivas’ı gayri meşru yollardan adaya sokarak EOKA’yı hortlatıp yerine EOKA-B’yi kurdurttu. Tekrar sahneye çıkan EOKA-B sayesinde meydana gelen iç bunalımın neticesi olarak 15 Temmuz 1974’te CIA planı faşist darbe yapıldı.

⁴⁵⁶ Oğuzhan Müftüoğlu ile 04 Kasım 2015 tarihinde yapılan röportaj.

Bu darbe ile bastırılmayan bağımsızlık mücadelesinin neticesi olarak garantörlük maskesi altında ABD emperyalistleri Türkiye yedek gücünü adaya çıkarttı.

Böylelikle Türkiye yolu ile Amerika, Kıbrıs üzerinde söz sahibi oldu. Kıbrıs'ın kaderini BM'deki görüşmeler değil, Kıbrıs halkının emperyalizme ve işgalci kuvvetlere karşı vereceği mücadele belirleyecektir.

Kıbrıs halkları emperyalizme ve onun kukla ordularını er geç Kıbrıs'tan kovacak BAĞIMSIZ VE BAĞLANTISIZ KIBRIS'ı mutlaka kuracaktır.

BAĞIMSIZ KIBRIS

KAHROLSUN EMPERYALİZM

KAHROLSUN ŞOVENİZM

İŞGALE NİHAYET KIBRIS'A HÜRRİYET

KIBRIS KIBRISLILARINDIR

KURTULUŞA KADAR SAVAŞ

KIBRISLI DEVRİMCİ GENÇLER⁴⁵⁷

Oğuzhan Müftuoğlu, Türkiye'de süren iç savaş ve faşizme karşı mücadele ortamında, Kıbrıs'a dair görüşlerinin sınırlı kaldığını söylemektedir. Ancak doğru olan o dönemde Kıbrıs ile ilgili Devrimci Yol'un herhangi bir yayınının ve eyleminin bulunmamasıdır. Devrimci Yol'un görüşlerini aktaran belgelerden biri olarak paylaştığı Ağustos 1977 *Devrimci Yol*'un 7. sayısında yer alan yazı ise başlığında da belirttiği gibi Kıbrıslı Devrimcilerin yayınladığı bir yazıdır ve Devrimci Yol'un imzasını taşımamaktadır.

⁴⁵⁷ *Devrimci Yol*, Sayı 7, 1 Ağustos 1977, s.14.

Fikret Başkaya

Öncelikle siyasi geçmişinizi ve çalışmalarınızı kısa bir şekilde aktarabilir misiniz?⁴⁵⁸

Ailemiz oldukça tutkun Cumhuriyet Halk Partiliydi. Dedem de babam da sonuna kadar CHP'li olarak kaldılar. Bildiğim kadarıyla dedem Molla Osman, 1930'lu, 1940'lı yıllarda, tek parti iktidarı döneminde müntahib-i sani imiş (ikinci seçmen). Aynı şey benim için de geçerliydi. İzmir Atatürk Lisesi'nde öğrenciyken, bir Denizli dönüşünde trende iki Tıcani (gerici bir tarikattan olan kimse) ile yoğun bir parti tartışmasına girişmişim, az kalsın Tıcaniler beni trenden atacaktı.

Mülkiye'ye (SBF) gelişimin ikinci yılında, 27 Mayıs Darbesi sonrasında (1962) Türkiye İşçi Partisi kuruldu. Hemen üye oldum. Ve CHP ile ilişğim o tarihte kesildi. Paris'e doktora için gittiğim 1966 yılına kadar da TİP'in aktif üyesiydim. Hakkımda "komünizm propagandası yapmaktan ilk dava 1965 Eylül ayında açıldı. Ankara'nın köylerinde yaptığım parti çalışmalarında "komünizm propagandası" yaptığım gerekçesiyle dava açılmıştı. Fransa'ya vardıktan bir süre sonra da "Devrimci Komünistler Birliği'ne" (LCR) katıldım. Fakat sosyalizmin teorik ve pratik sorunlarıyla gerçekten yüzleşmem, Sorbonne'da Prof Jean Marchevsky yönetiminde yaptığım "Küba'da Planlama" temalı *memoire* çalışmasıyla başladı diyebilirim. O dönemde üç haftalığına bir Bulgaristan gezisi de yaptım. Türkiye'ye 1973 Şubatı'nda döndüm. İki ay sonra askere aldılar ve Tuzla Yedek Subay Piyade Okulundan altı ayın sonunda "sakıncalı piyade" olarak Erzurum'a (Oltu) sürgün edildim. O günler 12 Mart darbesinin hızının henüz kesilmediği günlerdi. Ve hayatımın en zor dönemi bu orduda geçen 19 aydır.

Askerlik sonrası akademik kariyere geçme imkânı yoktu. "Sakıncalı" biri için o yol kapalıydı. Ben de "demokratik" kurumlarda (dernek, oda, sendika...) araştırma birimlerinin kurucusu ve yöneticisi olarak çalıştım. 1979'da akademik kariyere geçtim. 1992 yılında

⁴⁵⁸ 26 Ağustos 2015 tarihinde Fikret Başkaya ile yapılan röportaj.

"Paradigmanın İflası" adlı kitabım Doz yayınları tarafından yayınlandı. 15 gün sonra soruşturma ve arkasından dava açıldı. Uzun bir yargılamanın ardından 20 ay hapis ve o zamanın parasıyla 1 milyar TL para cezasına çarptırıldım ve üniversiteden kovuldum. 15 Haziran 1995'de Haymana Cezaevinden tahliye oldum. Mümkün olsa bile TC üniversitelerine dönmeme konusunda bir ilke kararı aldım. Bu kararı hapishaneye girdiğim günün akşamında aldığımı hatırlıyorum. Hapishane sonrası, daha çok Özgür Üniversite olarak bilinen *Türkiye ve Orta Doğu Forumu Vakfı'nı* kurdum (1996) ve o günden beri başkanlığını yapıyorum.

1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye teslim edilince, müthiş bir milliyetçi-ırkçı-şoven dalga yükseltilmişti. "Tarihi Dava mı" başlıklı bir yazı yazdım. O dönemde Özgür Gündem gazetesinde haftada bir yazılar yazıyordum. O yazıdan da 15 ay hapis, bir milyar küsur para cezasına çarptırıldım. İyi hatırlıyorsam 28 Haziran 2002'de Kalecik cezaevinden tahliye oldum. Doğrusu hakkımda açılan davaların sayısını bilmem mümkün değil. Bazen haftanın üç günü Devlet Güvenlik Mahkemelerinde (DGM) oluyordum. Fransa dönüşü kısa bir süre hariç, bir politik sol partiye dâhil olmadım. Ama yaptıklarım bal gibi politikti ve başka türlü olması mümkün değildir.

Türkiye solunun ideolojik-teorik geri planını, gelişimini ve bu bağlamda Kemalizm'in oynadığı rolü nasıl yorumlarsınız?

Bizde sol hareketin ilk defa bir kitle hareketi olarak sahneye çıktığı 1960'lı yılların ortalarında, ideolojik-entellektüel-teorik geri plan son derecede zayıftı. Bunun da nedeni rejimin bağınaz sol düşmanlığıydı. Sol o tarihe kadar hep yasaklıydı. Ortalama insanın gözünde "solcu" "sosyalist", "komünist" tam bir "öcüydü". Bu durum 1960'lı yılların ortalarından başlayarak biraz değişti denebilir. Mesela kendimi örnek verirsem, doğrusu TİP'e kaydolduğum tarihte sosyalizm hakkında bilgim sıfırdı. Ve benim durumum bir istisna değildi. 1960'ların başında hemen hemen ortada solla ilgili tek bir yayın yoktu. Fakat, zafiyet sadece teorik-ideolojik planı angaje etmiyordu. Pratik planda da durum aynıydı. Gerçi 1920'li

yıllardan beri TKP vardı ama, hem gizli bir örgüt olarak varlığını sürdürmüştü ve hem de etkinliği son derecede sınırlıydı. Kaldı ki, 1960 sonrasında da Faşist İtalya'dan iktibas edilen TCK'nın ünlü 141 ve 142'inci maddeleri yürürlükteydi ve tepemizde demoklesin kılıcı gibi hep sallanıyordu. Buna bir de resmi Avrupa solundaki sapmaları ve Stalinizm'in tahribatını da eklersen manzara netleşir. Öyle olunca da Kemalizm'den kopmak diye bir şey söz konusu olmadı. Zaten genel bir çerçevede sosyalizm bir tür kalkınmacılık olarak görülüyordu. Genel bir çerçevede, Türkiye'de o dönemdeki genel sol anlayış, Sovyet resmi ideolojisinin dilini konuşuyordu. Tabii haksızlık da etmemek gerekir. O dönemde her şeye rağmen sosyalizme samimi bir inanç vardı ve insanlar ikircikli olmayan bir tarzda davaya bağlıydılar. Gözlerini kırpmadan hayatlarını ortaya koyuyorlardı. Bunu kendi deneyimlerimden çok iyi biliyorum. Özetlersem: o dönemde sol düşünce ve hareket iki resmi ideolojinin - Kemalist ve Stalinist-kesişme noktasında varlığını sürdürüyordu. Bizde manzara az-çok böyleydi ama başka yerlerde de durum pek farklı değildi.

Türkiye'nin anti-emperyalist milli bir kurtuluş savaşı verdiği ve bu çerçevede Kemalizm'in ilerici bir ideoloji ve hareket olduğu yönünde, Türkiye solunda yaygın bir inanış var. Özellikle 1960'lı yıllar solunda, Kemalizm'e yapılan atıflar çok güçlü ve ikinci kurtuluş savaşı söylemi ön planda. Kemalizm bir modernleşme hareketi olarak görülüyor. Türkiye gerçekten emperyalizme karşı bir kurtuluş savaşı verdi mi? Kemalizm sol açısından, Türkiye'yi modernleştiren ilerici bir ideoloji ve hareket olarak değerlendirilebilir mi?

Doğrusu kavramların yerli-yersiz kullanılmasının tahribatı çok büyük. Milli Kurtuluş kavramı daha önce kolonyalist-emperyalist devletlerin doğrudan sömürgesi olan bir halkın-ülkenin bir mücadeleye o zinciri kırması, gasp edilen bağımsızlığını ve haysiyetini kazanması anlamında kullanılması gerekir. Bu anlamda mesela Cezayir'deki bir kurtuluş savaşıdır,

Hindistan'daki bir kurtuluştur. Zira biri Fransa'nın diğeri İngiltere'nin kolonisi, doğrudan sömürgesiydiler. Türkiye söz konusu olduğunda öyle bir şey yok.

Osmanlı İmparatorluğu hiç bir zaman bağımsızlığını kaybetmedi. Bırakın anti-emperyalistliği, "Harb-i Umumide'de" (1914-1918) emperyalistler arası savaşın tarafıydı. Ve taraf olduğu blok yenik düşüyor. İşte imparatorluğun bazı yerleri elden gidiyor, bazı yerleri de galip devletler tarafından işgal ediliyor. Bir kere emperyalist savaşa taraf olan bir rejimin anti-emperyalistliği söz konusu olamaz ama, emperyal emellerle o savaşa dâhil olduğu kesindir. Kaldı ki, bağımsızlık hiç bir zaman kaybedilmiyor. Dikkat edilirse, tüm uluslararası antlaşmalarda Osmanlı Devleti taraf (Mondros Mütarekesi, Ankara antlaşması, Londra antlaşması, Lozan antlaşması, vb.). Aynı savaşta Almanya da İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. Düşman defedildiğinde bir kurtuluştan bahsedilebilir ama 'ulusal kurtuluş savaşından' değil. Ona *libération* denir sadece.

Bizde bir Yunan Savaşı vardı ama zaten o dönemin jeopolitiği ve emperyalist jeostrateji ve Sovyetler Birliği veri iken, Yunanlıların Türkiye'de tutunması zaten kolay değildi. Bu sorunu "Paradigmanın İflası" adlı kitapla tartışmayı denedim.

Tabii "ikinci kurtuluş savaşı" veya "ikinci kuvayı milliye" söylemi uygun bir söylem değildi sol için. Peki niye öyle oluyor denirse, bence bunun sebebi, Türkiye'de solun bağnaz resmi ideolojiyi sorun etmemesinden, resmi ideoloji ve resmi tarihle cepheden bir ideolojik hesaplaşmaya cüret edememesinden kaynaklandı. Kendi tarihine yabancılaşmış, kendi geçmişini bilmeyen bir siyasi hareket gerçekten farklı bir şey yapabilir mi? Veya ne kadar yapabilir?

Elbette Kemalizm son tahlilde modernist-modernleşmeci bir ideoloji ve hareketti ve Osmanlı Yenilikçiliğinin devamıydı. O anlamda bir orijinalliği yoktu. Fakat önemli bir şey vardı: Türkiye'nin geçmişinde ve o geçmişin hiç bir döneminde bir 'modernite devriminin' yaşanmamış olması, geleneksel ideolojiyle (din de dahil) cepheden bir hesaplaşmanın

olmaması, Kemalist modernleşmenin bir "yarım veya eksik modernleşme" olması sonucunu doğurdu. Daha sonra Mısır, Tunus ve Suriye'de vb. olanlar da aynı nedenle başarısız oldular.

Şimdilerde Türkiye'de Müslüman Kardeşlerin bir versiyonunun iktidar oluşu başka türlü nasıl açıklanabilir? 1920'lerde "ilericilikten" söz ederken, Sovyet Devrimini ölçü almak gerekirdi. İlericilik o bağlamda tartışılabilir, anlaşılabilirdi. Bu soruna da "Yediyüz- Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi" aldı kitap da değinmişim.

Türkiye solunun enternasyonalizmi içselleştirdiğini düşünüyor musunuz? Bu noktada solun milliyetçilik ile ilişkisini nasıl yorumlarsınız?

Türkiye solu hiç bir zaman enternasyonalizmi içselleştiremedi. Milliyetçilikle de arasına kalın bir çizgi çizmeyi başaramadı. Resmi tarihi ve resmi ideolojiyi sorun etmezsen, milliyetçilik virüsünden de yakayı kurtaramazsın. Fakat, genel bir çerçevede tarihsel solun da hiç bir zaman enternasyonalizm ilkesine yeteri kadar bağlı kalmayı ve tutarlılığı başaramadığını hatırlamamız gerekir. Mesela İkinci Enternasyonal Avrupa solu, kolonyalizmin ilerici bir misyonu olduğuna inanmıştı. Sovyetler Birliği içinse enternasyonalizm diplomatik bir manipülasyon aracı işlevi gördü. Etraf öyleyken Türkiye solundan bu alanda bir tutarlılık beklemek, bir şeyi olmadığı yerde aramaktır.

1960'lı yıllar solu, Kıbrıs sorununda ciddi milliyetçi kaymalar yaşadı. Özgün bir Kıbrıs politikası geliştiremediler. TKP hariç, YÖN, TİP ve MDD, Kıbrıs'ı egemenler gibi milli bir dava olarak ele aldılar. Kıbrıs'a askeri müdahale seçeneği gündeme geldiği her kritik aşamada buna doğrudan ve dolaylı bir şekilde destek verdiler. Bunu neye bağlarsınız? Aynı milliyetçi kaymaların başka konularda da yaşandığını düşünüyor musunuz?

Sadece Kıbrıs konusunda değil, Türkiye solu Kürt sorununda da, Ermeni sorunuyla ilgili olarak da hiç bir zaman iç tutarlılığı ve sürekliliği olan bir politika ve yaklaşım

geliştiremedi. Bütün bu konularda resmi devlet yaklaşımından bağımsız bir tavır söz konusu olmadı.

Bunun nedeni rejimin niteliği hakkında bir tartışmanın yürütülmemiş olması ve bir netleşme sağlanamamasıdır. Resmi tarihin ve resmi ideolojinin sol hareketi içiştirirdiği bir ortamda, Kıbrıs konusunda sola yakışır bir tavır geliştirilebilir miydi? Sen rejimin niteliği hakkında kafa yormadan nasıl farklı bir şey yapacaksın? Onun için şahsen bir dizi olumsuzluğun ve saçmalığın rejimin niteliğini tartışmayı becerememekten kaynaklandığını ısrarla dile getirdiğimi söyleyebilirim.

15 Temmuz 1974'de, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne darbe yapan faşist Yunan Cuntasına karşı çıkıp protesto eden Türkiye solu, Türkiye'nin, Kıbrıs'ı işgal etmeye yönelik gerçekleştirdiği 20 Temmuz askeri müdahalesine destek verdi. Solun bu ikircikli tutumunu nasıl yorumlarsınız?

Türkiye'de solcular mesela Günay Afrika'daki *Apartheid* rejimine karşı çıkardı ama gözleri Kürtleri pek görmezdi. Gerçi şimdilerde durum epey değişmiş görünüyor. Tabii Yunan Cuntasına da karşı çıkar ama Kıbrıs'ın Kuzeyi Türk ordusu tarafından işgal edildiğinde onu alkışlamazsa bile sorun olarak görmez. Oysa orada basbayağı bağımsız bir devletin egemenliğini ortadan kaldıran bir dış saldırı var. Her şey bir yana, ta Westfalya Barışı'ndan beri oluşup-gelen uluslararası hukukun ihlali söz konusu. Bırakın soldan bir tavır geliştirmeyi, orada bir hukuk ihlali var, haksız bir durum var. O işgale karşı çıkmak için öyle solcu, sosyalist, komünist olmaya da gerek yok. Eğer ortada haksız bir durum varsa itiraz edersen, mahkûm edersen.

Musâde edersen ve yeri gelmişken bir anektod nakledeyim: Kıbrıs Harekâtı günlerinde ben Erzurum Oltu'da 246. Piyade Alayında "sakıncalı er" olarak bulunuyordum. Her halde Türk Ordusunda en tahsilli erdim. Alayda biri sağcı, 41'i "solcu" sakıncalı vardı. Harekât başladıktan bir kaç gün sonraydı. İkinci Taburdan benim gibi "sakıncalı" iki arkadaşımız II.

Tabur komutanına çıkmışlar ve Kıbrıs'a gönüllü gitme talebinde bulunmuşlar. Bunu duyduğumda inanmadım. Olmaz öyle şey dedim. "Yok, bizim yanımızda kararlaştırılıp komutana gittiler" dediler. Gidin çağırım gelsinler dedim. Geldiler. Duyduklarım doğru mu dedim "evet dediler". Niye böyle bir şeye cüret ediyorsunuz, o sizin savaşınız mı ki, gönüllü olmak için yarbaya gidiyorsunuz dediğimde, verdikleri cevap şu oldu: "*Bize vatan haini diyorlar, biz de Kıbrıs'ta savaşa katılarak birer vatanperver olduğumuzu kanıtlamak istiyoruz!*". Sanıyorum Kıbrıs'ın kuzeyinin işgali konusunda Türkiye'deki solun ortalama tavrı böyleydi. Bu Hanya'yı-Konya'yı bilmemek değil de nedir? Sol devletçi reflexlerden kurtulmak için hiç bir zaman yeterli bir çaba içinde olmadı.

Türkiye'nin 20 Temmuz askeri müdahalesi kalıcı işgale dönüştü. NATO üyesi bir devlet bağımsız başka bir devleti işgal edip, ikiye böldü ve sömürgeleştirdi. İlk başlarda müdahaleyi destekleyen sol hareketler, daha sonra müdahaleyi eleştirmeye başladı. Bazıları bunu bile yapmadı. Ancak ortaya konan tepkiler, yayınlanan bildiri ve makalelerden öteye gitmedi. Türkiye solu Kıbrıs işgali konusunda büyük bir suskunluk içerisine girdi. Birçok konuda aktif bir eylemlilik içerisinde olan sol hareketlerin 1974 sonrası Kıbrıs işgali konusunda suskun kalmalarını neye bağlarsınız? Başka bir ülkeyi işgal eden bir ülkenin solcularının görevi ne olmalıdır?

Bu soruyla ilgili olarak ideolojik ve teorik tutarsızlık ve zaaftan öte, Türkiye solu söz konusu olduğunda, önemli bir hususu daha hatırlamak gerekiyor. Bizim sol iyi günlerde olsunlar, tembel bir soldur. Dünya jeopolitiği, başta ABD olmak üzere emperyalist güçlerin jeostratejisi, vb. hakkında pek bilgi sahibi değildir. Mesela o dönemde Makarios'un neden gözden çıkarıldığını, Bağlantısızların bir üyesi olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ve onun lideri Makarios'un neden tasfiye edilmek istendiği vb. konularda bilgi sahibi değildi. Aynı şekilde TC'nin asla orada yaşayan Türk asıllı insanların kaderiyle bir ilgisi olmadığını, oradaki durumu "Devletin yüksek çıkarları" için araçsallaştırdığını bilinmezse, meselelere,

gazetelerden okudukları, politikacılardan ve "uzmanlardan" duydukları kadar "vâkıf olunursa", tutarlı bir yaklaşım mümkün müdür? Uzağa gitmeye gerek yok. Suriye'de olup bitenlerle ilgili ta baştan ve açıkça, radikal bir tavır söz konusu oldu mu? Solun bir kısmı orada oynanan oyundan habersizken tutarlılık mümkün olur muydu? "Başka bir ülkeyi işgal eden bir ülkenin solcuları" ne mi yapmalıydı? Açıkça o işgali mahkûm edecek, onun haksız ve gayri meşru olduğunu ilan edecek ve gücü yettiği kadar içerde ve dışarda bir protesto kampanyası geliştirecek, o konuda toplumu bilinçlendirmek üzere sahaya çıkacaktı, vb... Aradan tam 41 yıl geçmişken o işgal devam ediyor... Bu, sadece solcuların da değil bu toplumun da büyük bir ayıbıdır...

Veysi Sarısözen

Veysi Sarısözen kimdir? Siyasi geçmişinizi kısa bir şekilde aktarabilir misiniz?⁴⁵⁹

Demokratik ve sosyalist düşüncelerle, henüz lise yıllarımda Antakya’da tanıştım. Bildiğiniz gibi Antakya uzunca bir dönem Fransa’nın sömürgesiydi. Ancak Fransız işçi hareketinden de etkilenen bir aydın zümresine sahipti. Türkiye Komünist Partisi’ne mensup işçiler ve aydınlar o yıllarda bizleri etkiledi. 1962 yılında üniversite okumak üzere İstanbul’a geldikten sonra Türkiye İşçi Partisi’nin Zeytinburnu İlçesi’ne yazıldım. 1967 yılında TİP’li gençlerin öncülüğünde kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun İstanbul Sekreterliği görevine getirildim. ABD 6. Filosu’na karşı gösteriler sırasında Vedat Demircioğlu’nun öldürüldüğü 1968 yılında İstanbul Teknik Üniversitesine yapılan polis baskınında tutuklandım. Aynı yıl Üniversite işgalinde FKF İstanbul Sekreteri olarak örgütsel çalışmalara katıldım. “Resmi tarihçilerin” anlattığının tersine, bu işgal hareketinde Deniz Gezmiş “işgali başlatmış” olmakla birlikte, Hukuk Fakültesi hariç, tüm üniversite ve yüksek okullardaki işgal FKF tarafından gerçekleştirildi. 1970 yılında TİP’in bölünmesi üzerine daha sonra TKP’de görev alacak olan Nabi Yağcı, Şeref Yıldız, Sıtkı Coşkun ve diğer arkadaşlarla Partizan adlı derginin etrafında “yarı legal” bir grubu örgütledim. Bu grup İstanbul’da fabrika gazeteleri yoluyla işçi sınıfı içinde örgütlendi. 15-16 Haziran ayaklanmasına kadar, kısa zaman içinde “*Sungurlar Gerçek*”, “*Gizlaved Gerçek*”, “*Derby Gerçek*”, “*Tekel Gerçek*”, “*Günterm Gerçek*” gazeteleri doğrudan işçilerin katılımıyla yayınlanmıştı. 15-16 İşçi Ayaklanması sonrası ilan edilen sıkıyönetim tarafından tutuklandım. Kısa bir süre sonra gerçekleşen 12 Mart darbesiyle birlikte, Partizan Grubu olarak yer altına geçtik ve burada “Sosyalist Mücadele Birliği” adı altında Marksist-Leninist ilkeler temelinde illegal olarak örgütlendik. 12 Mart rejiminin “çözülmesinin” hemen başında, 1974 Martı’nda Türkiye Komünist Partisi ile temasa geçmek üzere yurt dışına illegal olarak çıktım. Kısa bir süre Brüksel’de kaldıktan sonra Demokratik Alman Cumhuriyeti’nde TKP Merkez Komitesi’nin İdeolojik Büro’sunda

⁴⁵⁹ 25 Ekim 2015 tarihinde Veysi Sarısözen ile yapılan röportaj.

çalışmaya başladım. TKP’de, TKP-TİP birleşmesine kadar bu büroyu PB üyesi olarak yönettim. 1992 yılında Türkiye’ye döndüm. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında, sosyalistlerin yeniden birleşme ve örgütlenme çabalarına katıldım. Sosyalist Birlik Partisi’nde, Özgürlük ve Dayanışma Partisi’nde, oradan Kürt sorununda yaşanan anlaşmazlık nedeniyle ayrıldıktan sonra Sosyalist Demokrasi Partisi’nde çeşitli kademelerde görev aldım. Türkiye’ye döndükten sonra *SÖZ* gazetesinde ve daha sonra da, her kapatıldıktan sonra değişik isimlerle yayınlanan Kürt özgürlük hareketinin günlük yayın organlarında ve şu anda aynı gelenekten *Yeni Özgür Gündem* gazetesinde günlük makaleler yazıyorum. İMC TV’de ise haftada bir gün politik yorum yapıyorum.

1980’e kadar, Türkiye solunun ideolojik gelişimini ve bu bağlamda Kemalizm ile ilişkisini nasıl yorumlarsınız?

Türkiye solunun tarihinde Türk istiklal savaşı esnasında Kemalistlerle Sovyetler Birliği arasında kısa süreli “ittifak” ilişkileri önemli bir ideolojik etkide bulunmuştur. Bu etkinin bir yanı Komintern’in Kemalist Türkiye ile ilişkileri tarafından belirlenen ve TKP’yi Kemalist rejimle yer yer “ittifaka” yönlendiren çizgisinden gelir. Diğer yanı ise 30’lu yıllarda TKP’den ayrılanların da içinde yer aldığı CHP içinde örgütlü Kadro Hareketi’nin etkileridir.

TKP, Halk İştirayükün Partisi dönemi dışında Avrupa merkezli Marksist görüşlerin etkisi altında kuruldu. Halk İştirayün Partisi, daha çok Sovyet devriminin Orta Asya’daki yöneliminin etkileri altında, Anadolu İslam toplumuyla bağ kurma gayreti içindeydi. Onun ömrü kısa oldu. Buna karşılık Mustafa Suphi ve arkadaşları, Sovyet devriminin içinde Rusya Marksizmiyle ve Şefik Hüsnü ve arkadaşları da Alman komünist hareketi içinde şekillendiler.

TKP, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, kendisini bir “Batılı” ya da “Avrupalı” parti olarak gördü. Kemalist rejim gözünü ve kulağını “Şarka” nasıl kapattıysa, TKP de benzer bir tutum aldı. (Geçerken ifade edelim ki, Sovyetler Birliği Komünist Partisi, 1976 yılında yapılan Avrupa Komünist ve İşçi Partileri zirvesine kadar, giderek zayıflayan bir

itirazla TKP'nin "Avrupa partisi" olduğunu kabul etmemiştir.) Türkiye solunun Ortadoğu, İslam, Şii toplumlarına yabancı kalışında bu yaklaşımın mutlaka bir payı var. Daha sonra, özellikle Filistin halkıyla dayanışma için Suriye'ye, Lübnan'a giden sosyalistlerin de, bu geleneksel "Batılı" tutumu aşmadığını söylemek yanlış olmaz. Hatta biz bu ilişkilerde İslam toplumlarına özgü geleneklerin öğrenilmesinden çok, "BAAS rejimlerinden", bu arada Afrika'daki kurtuluş hareketlerinden, daha ziyade "darbeci anlayışlardan" etkilendiklerini de söyleyebiliriz.

Özetle Türkiye solu, başından itibaren bir "Batılı" hareket olarak kalmış, bu da onun Kemalizmle bir tür "sembiyoz" ilişki kurmasına neden olmuştur. Mihri Belli'nin "Kemalizmle Marksizm arasında Çin Seddi yoktur" sözü bu açıdan büyük bir sembolik değer taşır.

Bu ilişki, 27 Mayıs darbesiyle birlikte, Asya, Afrika ülkelerinden alınan "darbeci" anlayışlarla birleştirilmiştir. Kemalizmle bu yakınlık, Türkiye sosyalistlerinin 12 Mart darbesindeki ağır yenilgilerinde büyük bir rol oynadı. Devrimci yükselişin zirveye doğru yükseldiği darbe öncesi yıllarda, "ordu gençlik, ya da ordu işçi el ele milli cephede" sloganıyla "asker sivil aydın zümre"ye dönük "iyimser" beklentiler, halkın "Kemalist" darbeler karşısında bilincini bulandırmıştır.

1970'li yıllarda Türkiye solu ile Kemalist hareket arasındaki ilişkiler büyük ölçüde değişti. Bu değişimde, solun "cuntacılık" deneyinin olumsuz sonuçlarının etkisi kadar, hatta daha da çok, CHP'deki alt üst oluş ya da "Kemalizmin krizi" ve bu krizi Ecevit'in "demokratik sol", diğerlerinin ise "sosyal demokrasi" yönelimleriyle aşma çabaları belirleyici rol oynamıştır. Bu dönemde "Atatürkçülük" ya da "Kemalizm" hızla toplumsal temelini kaybetmeye başladı ve daha çok kışlalarda bir "eğitim" konusu haline geldi. Az sonra da zaten, bu "eğitim konusu Atatürk inkılapçılığı", 12 Eylül faşist darbesinin çizgisine dönüştü.

Bir sonuç çıkartmak gerekirse, Türkiye solu, Cumhuriyetin ilk yıllarından, 12 Mart'a kadar Kemalizmle kurduğu ilişki nedeniyle, Türkiye'deki İslami topluma yabancı kaldı. Bu

yabancıliğın etkilerinin uzun süre hissedilmemesinin sebebi, “Kemalist uluslaşma sürecinin” bu İslam toplumu dışında kitlesel bir temel kazanmış olmasıydı. Türkiye solu bu dönem boyunca “Kemalist toplumsal havuzdan” açılan küçük deliklerden “sızan” sularla kendi “havuzcuklarını” doldurabilmişti.

Ne var ki, zamanla Kemalist havuzu dolduran sular sığlaşırken, Anadolu “kaplanları” denilen İslam ideolojisinin taşıyıcısı güçlerin öncülüğünde “aşağıdan yukarıya burjuvalaşma ve İslam-Türk uluslaşma süreci” hızla tırmanıyordu. Özelleştirme süreciyle birlikte “devlet kapitalist” sektörünün daralması, Kemalist bürokrasinin ekonomi üstündeki egemenliğini ortadan kaldırdı. Geçmişte küçük burjava sivil, asker bürokrasisinin, öğretmenlerin, doktorların çocuklarının çoğunlukta olduğu üniversiteleri, yeni zenginlerin İslami, muhafazakar eğitimi çocukları doldurmaya başladı. Bunlar adım adım Türkiye’deki bürokratik aygıtta etkilerini duyurdu. “Kemalist Türk uluslaşma süreci” Kemalizmin kriziyle hızını kaybetti, geriledi ve onun yerini “İslamcı Türk uluslaşma süreci” almaya başladı.

Bunun sonucu, elbette Sovyetlerin dağılması, kapitalizmdeki yapısal değişiklikler, gibi konumuzun dışındaki etkenlerin yanısıra, Türkiye solunun “beslendiği toplumsal havuzun” kuruması oldu ve bu havuzda gemiciklerini yürüten sol karaya oturdu. Anlaşılacağı gibi bu sonuç, Türkiye solunun “Kemalizmle kurduğu sembiyoz” ilişkiye ilgilidir; ana gövde yaşamını yitirmeye başlayınca, ondan beslenenler de yaşamlarını yitirmeye başladılar.

Buna karşılığ, “İslami Türk uluslaşma sürecine” paralel olarak Türkiye’de bir başka gelişme daha ortaya çıktı. Bu da “Kürdistan’daki demokratik uluslaşma sürecidir.” “İslami Türk uluslaşmasının” öncüsü, “Anadolu kaplanları” denilen ve Sovvyetlerin dağılmasından sonra, Türk bölgesel emperyalizminin yeni pazarlara ağılma sürecinde büyüyen vahşi kapitalist unsurlar iken, “Kürdistan uluslaşma süreci” sosyalistlerin öncülük ettiği ve yoksul Kürdistan halk kitlelerinin aşağıdan yukarıya geliştirdiği bir süreç oldu. İslami Türk uluslaşma süreci, ilk bakışta bürokratik uluslaşma sürecinin alternatifi olarak “olumlu” bir rol

oyladıysa da, bu sürecin öznel öncülerinin faşizan bir ideolojik geleneğin temsilcileri olduğu açıktır ve bugün de zaten bunların rolü ülkeyi tehlikeli bir kaosa sürüklemiş bulunuyor.

Buna karşılık Kürdistan'da gelişen demokratik uluslaşma süreci ise, her bakımdan, hem "bürokratik Kemalist uluslaşmanın", hem de "İslamcı monolitik uluslaşmanın" demokratik alternatifidir. Çünkü bu "uluslaşma", etnik bir temele ya da dini, mezhebi bir temele dayanmamaktadır. PKK Önderi Öcalan'ın "demokratik ulus" teorisi, bugün hem Kuzey'de, hem de Rojava'da hayata geçmeye başlamış, "etnisiteye, bir dile ya da din ve mezhebe dayanmayan" "demokratik uluslaşma süreci" aşağıdan yukarıya inşa edilmektedir.

TKP'yi dışında tutarsak, 1960'lı yıllar solu Kıbrıs bağlamında ciddi milliyetçi kaymalar yaşadı. YÖN, TİP ve MDD, Kıbrıs'ı egemenler gibi milli bir dava olarak ele aldılar. Kıbrıs'a askeri müdahale seçeneği gündeme geldiği her kritik aşamada buna doğrudan ve dolaylı bir şekilde destek verdiler. 60'lı yıllar solunun Kıbrıs sorununda yaşadığı milliyetçi kaymaları nasıl değerlendirirsiniz?

Kemalizm, İslamcı Milliyetçilikten ya da Türk-İslam sentezinden farklı olarak "laik Türk milliyetçiliğidir". "Türkiye solu, bu "milliyetçiliği" bir tür "anti-emperyalizmle" eşitledi. Atatürk'e mal edilen "emperyalizme ve kapitalizme karşı bir mesleğin erbabıyız" şeklindeki sözler ile "kalpaklı Atatürk" resimlerinin "solcu sembol" haline getirildiği 27 Mayıs darbesi sonrasında, Türkiye solu Kıbrıs sorunuyla tanıştı. İnönü'nün Başbakan olduğu dönemde, ABD Başkanı Johnson'un hükümete yazdığı ünlü mektuptan hareket eden o dönemin sosyalistleri, Kıbrıs sorununu ABD emperyalizmine karşı mücadelenin bir parçası sandı. Bu aynı zamanda yukarıda anlatmaya çalıştığımız "Kemalizmle solun akrabalığı"ni daha perçinledi.

15 Temmuz 1974'de, faşist Yunan Cuntası, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne darbe yaptı. Darbeyi gerekçe gösteren dönemin Ecevit hükümeti, 20 Temmuz'da, Kıbrıs'a askeri müdahalede bulundu. 14 Ağustos'ta ikinci askeri harekât ile Kıbrıs ikiye bölünerek işgal

edildi. 20 Temmuz'da gerçekleşen müdahaleye ve Ecevit hükümetine, TSİP ve DİSK'in yanı sıra askeri müdahale gündeme geldiği her aşamada buna karşı çıkan TKP de destek verdi. Yunan Cuntasının yaptığı darbeye karşı çıkıp protesto eden sol hareketlerin, Türkiye'nin askeri müdahalesi konusunda ikircikli davranmasını nasıl yorumlarsınız?

TKP'nin Ecevit hükümetine yönelik "destek" politikasını, Kıbrıs'ın işgaline destek olarak anlamak biraz tek yanlı bir görüş olur. TKP, Kıbrıs işgaline karşı çıkmıştır. TKP MK yayınladığı bir bildiriyle "Mehmetçik memleketine dön" çağrısı yapmıştır.

Türk solunun Kıbrıs konusundaki milliyetçi yalpalamaları, Türk devleti ve kapitalizmi ile ilgili yanlış saptamalardan da kaynaklanmaktadır. Özellikle hem TKP, hem de TKP'ye karşı çıkan Mihri Belli gibi komünistlerin desteklediği Dev-Genç gibi hareketler, Türkiye'yi "ABD emperyalizmin bir sömürgesi" ya da "bağımlı, ya da yarı bağımlı" bir ülke sayıyor ve "bu devletlerin bağımsızlığı" uğrunda "ikinci ulusal kurtuluş mücadelesini" bir devrimci strateji olarak benimsiyorlardı. İşte hem yukarıda yaptığımız analizde ifade edilen özellikler, hem de bu yanlış Türkiye analizi, solu, "düvel-i muazzamaya", yani büyük devletlere, emperyalizme karşı "savunma" hatasına sürüklemiştir. Türk sosyalistleri ve solcuları, o nedenle "Kıbrıs sorununu" Türk devletini emperyalizme karşı savunma sorunu ya da "milli" bir sorun olarak görmüştür. Özetle Türkiye solunun Kıbrıs sorunuyla ilgili tutumunda, onun ontolojik özgülüğü, daha doğuştan "yarı milliyetçi" ya da "sosyal yurtsever" niteliği önemli bir rol oynamıştır.

Mahir Sayın

Öncelikle Kurtuluş Hareketi ile olan ilişkinizi ve hareketin ideolojik-politik duruşunu aktarabilir misiniz?⁴⁶⁰

60'lı yılların ikinci yarısında TİP içindeki ayrışmada Milli Demokratik Devrim görüşünü savunan kesim içerisinde yer aldım. O yıllarda ODTÜ'de öğrenci idim. Yine bu kesim içerisinde ortaya çıkan görüş ayrılıklarında Mahir Çayan'ın öncülüğünü ettiği ve ileride THKP adını alacak olan çevre ile birlikte oldum. Bu çevre ile birlikte oluşumda devrimci bir duruş çerçevesinde işçi sınıfının devrimdeki öncülüğü sorununda, klasik "ideolojik öncülük" paradigmasının aşılma doğrultusunda ki adımları faktör olmuştur. 16 Haziran büyük işçi direnişinin yarattığı etki, bu çevrenin, işçi sınıfının öncülüğü konusunda Çin devriminin klasik formülasyonu yerine, gözünü işçi sınıfının öncü rolünün daha belirginleşmiş olduğu Latin Amerika devrimlerine çevirmesine ve bu yaklaşımın sonucu olarak köylülüğün temel gücü oluşturduğu, kırlardan şehirlerin kuşatılması yerine, işçi sınıfının öncü rolünün öne geçtiği ve köylülüğü kendisine müttefik olarak aldığı şehir gerillası ve giderek birleşik devrimci savaş stratejisini benimsemesine yol açmıştır.

Bu doğrultudaki bir mücadeleyi sürdürürken 1970 yılı başlarında Ankara'da polislerle olan bir çatışmada Mustafa Kaçaroğlu ve İlhami Aras ile birlikte yakalanıp dört yıl kadar hapis yattım. Hapishane esaret değil devrimci kararlığımızı ve bilincimizi geliştirmenin karargahı oldu. 12 Mart askeri darbesinin katliamları sonucu önderliğimizin yok edilmesinin ardından hareketin muhtelif zaafalarını gözden geçirerek 1974 yılından itibaren kaldığımız yerden yola devam ettik. Kurtuluş Dergisi'nin ilk sahibi ve hareketin kurucularından biri oldum.

Kızıldere'de, Mahir Çayan önderliğinde ortaya konulan "ölümüne dayanışma" mesajını yeniden yapılanma hareketinin ana ilkesi olarak benimseyip devrimci sol hareketin

⁴⁶⁰ 13 Eylül 2015 tarihinde Mahir Sayın ile yapılan röportaj.

birliğini gündemin en üst sırasına yerleştiren bir hareket hattı benimsedik. Kurtuluş Hareketi ve Örgütü bu temel ilkenin enternasyonalist bir temeldeki ifadesi olmaya çalıştı.

THKP geleneğinden gelen Kurtuluş Hareketi'nin ortaya çıkışı ve aynı temelden gelen Dev-Yol, Acil, Dev-Sol gibi hareketlerden farklılığını en temelde, işçi sınıfının öncülüğü, enternasyonalizm ve mahkeme önünde de “tarih bizi örgüt olduğumuz için değil, örgüt olamadığımız için yargılayacaktır” diye açıklanan örgüt anlayışına karşılık, Leninst bir anlayışın egemen kılınması oluşturmaktaydı. Bu hareketler işçi sınıfını halk kategorisi içerisinde köylülerle birlikte temel gücü oluşturacak bir “kesim” olarak görürken, Kurtuluş Hareketi, Mahir Çayan'ın Çin devrimine ait “işçi sınıfının ideolojik öncülüğü” görüşünü “ideolojik, politik, örgütsel öncülük” diye tanımlamasından yola çıkarak bunun ancak işçi sınıfının fiilen devrim mücadelesine öncülük etmesi çerçevesinde kavranılması gerektiği görüşünü savunmaktaydı.

M. Çayan'ın yaptığı bu formülasyon, geri bırakılmış ülkelerin devriminde Çin devrimi türü devrimlerden farklı olarak işçi sınıfının ve dolayısıyla şehirlerin öneminin arttığı tespitine dayanmaktaydı. Reformizmin temsilcisi olan akımlardan ayırımın ifadesi olarak devlete karşı direnişin biçimi olarak da geçmişte benimsen kır gerillası yerine başlangıçta şehir gerillası taktiklerinin benimsenmesi işçi sınıfının bu artan önemiyle bağlantılıydı. Bu nedenle diğer THKP kökenli hareketlerin sınıfsal eğilimlerine daha yakın düşen, geçmişin geriye bakan yüzüne bağlı kalıp temel örgütlenme alanını işçi sınıfı değil “devrimci gençliğin eyleminin birliğinin sağlanması” olarak tespit etmekteydiler. İkinci ve insanların duygularını da şiddetle etkileyen farklılık ise enternasyonalizm sorunuuydu. Sosyalist hareketin Anarşistlerle olan ayrılıktan sonra ikinci büyük bölünmesi milliyetçiliğe esir kalan kimi sosyalist partilerin enternasyonalizmi bir kenara koyup, kendi burjuvalarının çıkardığı savaşları “vatan savunması” diyerek benimseyip sosyal şovenizme saplanmaları oluşturmuştu. Bu gelenek Türkiye'de dönemin SSCB'sinin de jeopolitik ihtiyaçlarına bağlı bir biçimde Kemalizm ile yakın ilişkiler, müttefiklik ve ideolojik olarak ondan etkilenme temelinde

kendisine yer buldu. Üçüncü Enternasyonale bağlı bir parti olarak kurulmasına karşın, o zamana kadar var olan komünist hareketin köklerini bir kenara koyarak 1920’de TKP kuruldu. TKP, onun kuruluşuna kadar Osmanlı toprakları üzerinde sosyalist faaliyet sürdüren ve İkinci Enternasyonalin üyesi olan, esas olarak Ermenilerden oluşan Hınçak ve Daşnaksutyun partilerinin varlığına kulak asmadan, Ermeni, Rum, Asuri-Keldani soykırımları konusunda tek laf etmeksizin, Kemalist burjuvaziyle ittifak ilişkileri içinde kuruldu ve bu anlayışın faturasını da Mustafa Suphi ve 14 yoldaşının Karadeniz’de bizzat Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir’in kurduğu komplonun kurbanı olmaları ve daha sonraki yıllarda da sürekli takibat altında kalmalarıyla ödediler.

Kemalizm, küçük burjuvazinin sol kanadının antiemperyalist tavır alış ve dolayısıyla yakın bir müttefik olarak benimsendi. Bu benimseme haliyle özünde şoven bir milliyetçiliğin temsilcisi olan Kemalizm’in günahlarının görülmesini engellerken yarattığı zihinsel bariyerler dolayısıyla da milliyetler meselesinin ve gerçek müttefiklerin ihmalini de peşinde sürükledi.

Kurtuluş Hareketi, enternasyonalist temellere bağlı kalarak yaptığı analizlerde Kemalizmi, şoven milliyetçiliğin temsilcisi ve müttefik değil tam tersine mücadele edilmesi gereken güç olarak tarif etti. İttihat ve Terakki geleneğinin yarattığı soykırımların, Kemalizm tarafından miras olarak alındığını ve zorla asimilasyon politikalarının Kemalist diktatörlüğün temel prensiplerinden birini oluşturduğunu, yok edilen Ermeni, Rum-Pontus, Asuri-Süryani-Keldani, Ezidi halklarından sonra sıranın Kürt halkına gelmiş olduğunu ve tarihin tekerrürünün önüne geçebilmek için savunma siperlerinin bu noktada kurulması gerektiğini, enternasyonalizmin ve demokratlığın en önemli kriterinin Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını savunmak olduğunu tespit etti.

Bu temel çerçevede enternasyonalist bir anlayışla milli mesele, sadece Kürt meselesi olarak değil tüm bir milliyetler meselesi olarak ele alındı ve enternasyonalizmin ancak ve ancak tehdit altında olan bu halklarla ortak mücadele ve dayanışma içerisinde hayat bulabileceğini savundu. Solun ağırlıklı kesiminin enternasyonalizm anlayışı ise esas olarak

Sovyetçi ya da Çinci olma ve bu saf tutuşa denk düşen Türkiye dışındaki halkların mücadelesiyle dayanışma çerçevesinde algılanmakta ve TC sınırları içindeki milli hareketler esas olarak emperyalizmin “devrimci cumhuriyete komplosu” olarak kabul edilmekteydi. Bu anlayış bugün de kendisini “Cumhuriyetin kazanımlarını savunmak” diye formüle ederek faşizmle kolkola “ulusalcı” diye nitelenen bir çizgide ifade etmeye devam etmektedir.

Kurtuluş Hareketi'nin yayın organı Kurtuluş Sosyalist Dergi'nin sayılarını incelediğimizde, Kıbrıs sorununa hiç yer verilmediğini gözlemliyoruz. Geçmişe dönüp baktığımızda, Kurtuluş Hareketi'nin, Kıbrıs'a dair politikası hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Hangi yayınlarımızı ve Kurtuluş dergilerinin kaç sayısını (50'den fazla sayı çıkmıştır) incelediğinizi bilemiyorum. Benim de kontrol edebilme olanağım şu anda yok. Aylık Kurtuluş Sosyalist Dergi'nin incelediğiniz sayılarında konuya ilişkin yazı bulamamanızın nedenlerinden birincisi derginin işgalden iki yıl sonra yayına başlamış olması yanında teorik konuları ele alan bir dergi olmasıdır. Buna karşılık Kurtuluş hareketi, o tarihlerde biri Kürdistan örgütüne ait olmak üzere dokuz yayın organı çıkarmaktaydı ve sömürgeciliğe karşı sürdürülen mücadelenin somut örnekleri, başkaları yanında bunlardan örneğin daha merkezi politik bir niteliği olan haftalık Kurtuluş gazetesinde bulunabilir.

Milliyetler meselesine enternasyonalist bir temelde tüm milliyetlerin özgürleşmesi ve sömürge-bağımlı ulusların bağımsızlıklarına kavuşması meselesi olarak bakan Kurtuluş, Ermeni, Laz, Süryani, Rum-Pontus milliyetlerinin milli haklarının tanınması mücadelesi yanında Kürdistan'ın Osmanlı'dan miras sömürge statüsüne son verilmesi ve Kıbrıs'ın ilhak edilip sömürgeleştirilmesinin engellenmesi mücadelesini sürdürdü.

Bu enternasyonalist yaklaşım içerisinde olan Kurtuluş Haraketi öncüleri, 1974 yılında, henüz bölünmeler olup Kurtuluş hareketi ortaya çıkmamışken, sosyalist hareket saflarında itirazlara yol açacak olsa da Kıbrıs “Barış Hareketini” bir işgal-ilhak ve sömürgeleştirme

girişimi olarak tarif etti; daha sonraki yıllarda da egemen bir devletin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin topraklarının bir kısmının ilhak edilip sömürgeleştirilmesi olarak niteledi ve buna karşı aktif mücadele yürüttü. Kurtuluş'un enternasyonalizm konusundaki hassasiyeti kanımca dost ve düşman tarafından eylemli olarak izlenmiş ve kabullenilmiştir.

Türkiye, 15 Temmuz faşist Yunan Cuntasının darbesini gerekçe göstererek, 20 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a askeri müdahalede bulundu, Ada'yı işgal etti ve ikiye böldü. Bağımsız bir ülkeye saldırıp, onu sömürgeleştiren bir ülkenin solcularının görevi ne olmalıdır?

TC'nin her ne kadar temel şiarlarından birinin “yurtta sulh cihanda sulh” olduğu iddia edilse de TC Ermeni, Rum-Pontus, Asuri-Süryani, Ezidi ve giderek Kürt katliamlarının mirası üzerinde yükselmiş, nevezuhur Türk burjuvazisi bu katledilenlerin mülkleri sayesinde ilkel sermaye birikimini gerçekleştirmiştir. Ama bu katliamlar bir tarih olarak kalmamış, 30'lu yıllarda benimsenen Hitler faşizmi türünden ırkçı bir anlayışla tüm azınlıklar zorla asimile edilip yok edilmek ve katliamdan geçirilmek istenmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Koçgiri, Şeyh Said katliamlarını, 1934 Trakya Yahudi pogromları, 1938'de Dersim katliamı izlemiş, 1942'de çıkarılan Varlık vergisi ile azınlıkların tüm varlıklarına el konulmuş ve ülkeyi terke zorlanmışlar, 6-7 Eylül 1955 katliam ve talanıyla yine azınlıklar Türkiye'yi terke zorlanmış, Kıbrıs olayı bu tarihten itibaren de Türk şovenizminin, sürgün ve zorla asimilasyonun en çok kullanılan gerekçesi olmuştur. Türk emekçilerine karşı da daha az katliamcı olmayan Türk oligarşisi nihayet Kıbrıs'ta Makarios'a yapılan darbe bahanesiyle bu saldırgan politikalarını sınır ötesine, bir başka egemen devletin topraklarına taşıma ve Türk ırkçılığını en yüksek düzeylere, kendine solcu diyen Bülent Ecevit'in elinden ve dilinden gerçekleştirme imkanına kavuşmuştur. Bütün bu olgular karşısında her solcu, sosyalist, demokrat TC devletinin Kıbrıs'ı işgaline, sadece egemen bir devlete saldırmanın gayri meşru

olduğu temelinde değil, aynı zamanda Türkiye’de sürdürülen demokrasi mücadelesinin en önemli ögesi olarak bütün gücüyle karşı çıkmak durumundadır.

Bu perspektife sahip olan Kurtuluş, o zamana kadar demokratiğin kriterini “antiemperyalizm ve antifaşizmle” sınırlayan sol harekete, demokratiğin üçüncü bir kriteri olan “antişovenizmi, şovenizme karşı mücadele”yi eklemiş, bunun işgal atındaki ülkelerdeki (Kıbrıs ve Kürdistan kastedilerek) karşılığının “antisömürgeci mücadele” olduğunu savunmuş ve bütün red çabalarına rağmen bu ısrarından hiçbir zaman hiçbir zeminde vaz geçmemiş ve binlerce kayıp verdiğimiz antifaşist mücadeleyi en kararlı biçimde sürdürürken, birçok sivil toplum örgütünün antişovenist mücadeleyi demokratiğin bir kriteri olarak kabul etmesini sağlamak mümkün olmuştur. Kurtuluş, Kürdistan’ın ve Kıbrıs’ın işgaline karşı çıkmayanın bırakalım sosyalist olmasını, demokrat olamayacağını Türkiye solunun egemen sosyal şoven ortamında, bütün tecrit çabalarına rağmen savunmuştur. Bugün gelinen noktada artık, Kıbrıs’ın ya da Kürdistan’ın işgaline karşı çıkmak zor görünmemektedir. Ne var ki, 70’li yıllarda bunları savunmak, egemen sınıfın fiziki saldırılarının yanında, yine egemen sınıfın kullandığı bölücülük suçlamasının bir paraleline solda da çarpmak anlamına gelmekteydi.

O gün de bugün de savunduğumuz, tek kelimeyle, Türk ordusunun hiçbir koşul öne sürmeden Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarını derhal terk etmesi, işgalcilerin yargılanması ve TC’nin Kıbrıs Cumhuriyetine bugüne kadar verdiği tüm zararları tazmin etmesidir.

KAYNAKÇA

- Achcar, Gilbert, Kaynayan Ortadoğu-Marksist Aynada Orta Doğu, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004.
- Açıkgöz, Anjel, Bizim Radyo'da Nâzım Hikmet, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.
- Adams, Thomas, AKEL: The Communist Party of Cyprus, Hoover Institution Press, California, 1971.
- Akbulut, Erden, 1963-1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.
- Akbulut, Erden, TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002
- Akbulut, Erden, TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.
- AKEL, The Party Of The Working People, Edited by CC of AKEL. Nicosia, 1984.
- Ali, İhsan, Hatıralarım, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2002.
- An, Ahmet, Kıbrıs Nereye Gidiyor? Everest Yayınları, Ankara, 2002.
- An, Ahmet, Kıbrıs Sorununun Perde Arkası, Kayhan Yayınları, İstanbul, 2000
- An, Ahmet, Kıbrıs, Dün ve Bugün, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.
- An, Ahmet, Kıbrıs'ta Fırtınalı Yıllar 1942-1962, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005.
- An, Ahmet, Kıbrıs'ta Üç Dönem Üç Aydın, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2013.
- An, Ahmet, TMT'nin Kurbanları, Birleşik Kıbrıs Partisi Yayınları, Lefkoşa, 2008.
- Armaoğlu, H. Fahir, Kıbrıs Meselesi, Ankara Üniversitesi SBF Yayınlar No156-138, Ankara, 1963.
- Atılgan, Gökhan, Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.
- Atılgan, Gökhan, Yön-Devrim Hareketi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Attalides, A. Michale, Cyprus, Nationalism and International Politics, Möhnesee: Bibliopolis, 2003.
- Aybar A. Mehmet, Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1, BDS Yayınları, İstanbul, 1988.
- Aydınöglü, Ergun, Sol Hakkında Her Şey Mi? Versus Kitap, İstanbul, 2008.
- Aydınöglü, Ergun, Türkiye Solu (1960-1980), Versus Kitap, İstanbul, 2007.
- Baker, Dadly, Grivas-Portrait of a Terrorist, Cresset Press, London, 1959.
- Başkaya, Fikret, Paradigmanın İflası, Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş, Maki Basın Yayın, Ankara, 2011.
- Başkaya, Fikret, Yediyüz, Osmanlı Beyliği'nden 28 Şubat'a: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi, Özgür Üniversite Kitaplığı, İstanbul, 2010.
- Belli, Mihri, Milli Demokratik Devrim, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi C7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.
- Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973.
- Bilgiç, A. Ulaş, Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Birand, M. Ali. Dündar, Can. Çaplı, Bülent, 12 Mart, İhtilalin Pençesinde Demokrasi, İmge Kitapevi, Ankara, 2000.
- Christofis, Nikolaos, From Socialism Via Anti-Imperialism To Nationalism, EDA-TİP: Socialist Contest Over Cyprus, Leiden, 2015.
- Clerides, Glafkos, Cyprus: My Deposition, Vol. II, Alithia Publishing, Nicosia, 1989.

- Clerides, Glafkos, Cyprus: My Deposition, Vol. III, Alithia Publishing, Nicosia, 1989.
- Constandinos, Andreas, America, Britain and the Cyprus Crises of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure? AuthorHouse UK Ltd, 2009.
- Çetinkaya, D.Y, Doğan, G.M, TKP'nin Sosyalismi (1920-1990), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Çetinkaya, D.Y, Doğan, G.M, TKP'nin Sosyalismi (1920-1990), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Dosdoğru M. Hulûsi, 6/7 Eylül Olayları, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993.
- Druşotis, Makarios, Kıbrıs 1970-74: EOKA B, Yunan Darbesi ve Türk İstilas, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2006.
- Druşotis, Makarios, EOKA: Karanlık Yön, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2005.
- Druşotis, Makarios, Kıbrıs 1963-1964-İlk Bölünme, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa, 2008.
- Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri (1957-1960), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1977.
- Erim, Nihat, Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs, Ajans Türk Yayınları, Ankara, 1975.
- Fırat M. Melek, 1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1997.
- Gökçal, Olgun, 6/7 Eylül Olayları ve Türk Basını, 2006.
- Gürel Burak, Fulya Özkan, İsmail Bilen (Laz İsmail), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gürel Burak, Nacar, Can, Şefik Hüsnü (Değmer), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Güven, Dilek, 6-7 Eylül Olayları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.
- Güvenç Ç. Serpil, İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika. TİP Deneyimi 1960-1970, Daktylos Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Hale, William, 1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Hil Yayınları, İstanbul, 1994.
- Hitchens, Christopher, The Trial of Henry Kissinger, Verso, London, 2001.
- July-August 1974: Chronicle Of The Contemporary Tragedy Of Cyprus, C.C Of AKEL Edition, Nicosia, 1978.
- Kurtuluş Kendini Anlatıyor-Kurucular II, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016.
- Kılıç, Ecevit, Özle Harp Dairesi, Güncel Yayınları, İstanbul, 2008.
- Kızılyürek, Niyazi, Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler, Işık Kitapevi Yayınları, Lefkoşa, 1983.
- Kızılyürek, Niyazi, Kıbrıslı Rum Solcular, Kıbrıs'ı Nasıl Düşündüler? Heterotopia Yayınları, Limasol, 2015.
- Kızılyürek, Niyazi, Milliyetçilik Kısılcığında Kıbrıs, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Kızılyürek, Niyazi, Paşalar ve Papazlar, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kızılyürek, Niyazi, Şiddet Mevsiminin Saklı Tarihi, Heterotopia Yayınları, Limasol, 2015.
- Kızılyürek, Niyazi, *Bir Hınç ve Şiddet Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Klose, N and Lader, K, United States History: Since 1865, Barron's Educational Series, Inc, New York, 2001.
- Köker, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011.

Mardin, Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Marx, Karl, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Sol Yayınları, Ankara, 2002.

Mater, Nadire, Sokak Güzeldir, 68'de Ne Oldu?, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Nesin, Aziz, Salkım Salkım Asılacak Adamlar, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1986.

O'Malley, Brendan and Craig, Ian, The Cyprus Conspiracy, America, Espionage and The Turkish Invasion, I.B.Tauris and Co Ltd, London, 2011.

Öztoprak, Salih, Kıbrıs'ta Hasıraltı Belgeler, Yazır Yayınları, Lefkoşa, 2006.

Packard, Martin, Getting It Wrong, Fragments From a Cyprus Diary 1964, AuthorHouse UK Ltd, 2008.

Panteli, Stavros, A New History of Cyprus, East-West Publications, London, 1984

PEO 50. Yıl, PEO Yayınları, Lefkoşa, 1991.

PEO 50.Yıl, Lefkoşa, PEO Yayınları, 1991.

Perdios, Minos, The History of the CPC-AKEL, Volume II and III, unpublished document/study, 1968.

Richter, A. Heinz. A Concise History of Modern Cyprus 1878-2009, Pelus, Berlin, 2010.

Salahi R. Sonyel, Cyprus, The Destruction of a Republican Its Aftermath: British Documents, 1960-1974, Published by CYREP, Nicosia, 2003.

Salman, Turhan, TİP PARLAMENTODA 1966-1967 Cilt 2, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.

Salman, Turhan, TİP PARLAMENTODA 1967-1969 Cilt 4, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.

Salman, Turhan, Türkiye İşçi Partisi Parlamentoda 1963-1966, 1.Cilt, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2004.

Sargın, Nihat, TİP'li Yıllar (1961-1971), Felis Yayınevi, İstanbul, 2001.

Sayılgan, Aclan, Türkiye'de Sol Hareketler 1871-1972, Hareket Yayınları, İstanbul, 1972.

Şener, Mustafa, Türkiye İşçi Partisi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Şener, Mustafa, Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, YÖN, MDD ve TİP, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Şişmanof, Dimitri, Türkiye'de İşçi ve Sosyalist Hareketi, Narodna Prosveta Devlet Yayınevi, Sofya, 1965.

Tansu, İsmail, Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu, Mirpa Yayınları, Ankara, 2001.

Tuncay, Mete, Sol Kemalizme Bakıyor, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.

Tuncel, Kamil, Düşmana İnat Bir Gün Daha Yaşamak, KTÖS Yayınları, Lefkoşa, 2005.

Tunçay, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925), BDS Yayınları, İstanbul, 1992.

Varuy, Nebil, TİP, Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971), TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2012.

Vassilis K. Fouskas and Alex O. Tackie, Cyprus: The Post-Imperial Constitution, Pluto Press, New York, 2009.

Yaşın, Özker, Nevzat ve Ben, Cilt I, Yeşil AdaYayınları, İstanbul, 1997.

Yurtsever, Haluk, Yükseliş ve Düşüş, Türkiye Solu 1960-1980, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Yusufoğlu, Yalçın. Anadol, Çağatay, TSİP: Doktriner Bir Parti Üzerine, Doktriner Bir

Değerlendirme, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Zileli, Gün, Havariler (1972-1983), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Zürcher J. Erik, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

DERGİ VE GAZETELER

AKEL Newsletter, Aralık 1964-Ocak 1965.

ANT, Haftalık Dergi, 28 Kasım 1967.

ANT, Haftalık Dergi, 26 Aralık 1967.

Atılım, TKP Merkez Komitesi Organı, Ocak 1974.

Atılım, TKP Merkez Komitesi Organı, Mart 1974.

Atılım, TKP Merkez Komitesi Organı, Şubat 1975.

Aydınlık, Ağustos 1969, Sayı.10.

Aydınlık, Nisan 1970, Sayı.18.

Devrimci Yol, Sayı 7, 1 Ağustos 1977.

Haftalık Kurtuluş Gazetesi, 25 Ocak 1978, s.3-4, TÜSTAV Arşivi.

Halkın Sesi Gazetesi, 20-21-22-23 Ekim 1954, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

Hürsöz Gazetesi, 28 Ağustos 1951, Milli Kütüphane Arşivi, Lefkoşa.

İLKE, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt2/Sayı 9, Eylül 1974.

İLKE, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt2/Sayı 9, Eylül 1974.

İLKE, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt3/Sayı 15, Mart 1975.

İLKE, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt5/Sayı 28, Nisan-Mayıs 1976.

İLKE, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt5/Sayı 33, Eylül 1976.

İLKE, Aylık İnceleme ve Yorum Belge Dergisi, Cilt8/Sayı 44/45, Ağustos-Eylül 1977.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt: 13/1, 20 Temmuz 1974.

TÜRK SOLU, 1 Aralık 1967, Sayı 3.

Proleter, 15 Aralık 1967, Sayı 2.

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 1-2, Ocak-Şubat 1964

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos, 1964

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 6, Haziran 1965

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 121, Temmuz 1974

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 121, Temmuz 1974

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 122, 08 Ağustos 1974

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 122, 08 Ağustos 1974

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 123, 09 Eylül 1974

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 124, 10 Ekim 1974

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 132, 06 Haziran 1975

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 134, 08 Ağustos 1975

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 141, 03 Mart 1976

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 150, 12 Aralık 1976

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 155, 05 Mayıs 1977

YENİ ÇAĞ, Barış ve Sosyalizm Problemleri, Sayı 175, 01 Ocak 1979

YÖN, 2 Mayıs 1962, Sayı.20

YÖN, 1962, Sayı 36

YÖN, 1962, Sayı 36
YÖN, 9 Ocak 1963, Sayı. 56
YÖN, 17 Nisan 1963, Sayı.70
YÖN, 1 Mayıs 1963, Sayı. 72
YÖN, 02 Ekim 1964, Sayı. 79
YÖN, 25 Eylül 1964, Sayı. 78
YÖN, 09 Ekim 1964, Sayı. 80
YÖN, 13 Kasım 1964, Sayı. 85
YÖN, 20 Kasım 1964, Sayı. 86
YÖN, 22 Ocak 1965, Sayı.95
YÖN, 02 Nisan 1965, Sayı.105
YÖN, 09 Nisan 1965, Sayı.106
YÖN, 30 Nisan 1965, Sayı.109
YÖN, 31 Aralık 1965, Sayı.144
YÖN, 10 Eylül 1965, Sayı.128
YÖN, 22 Ekim 1965, Sayı.134
YÖN, 24 Aralık 1965, Sayı.136
YÖN, 21 Ocak 1966, Sayı.147
YÖN, 23 Eylül 1966, Sayı.182
YÖN, 26 Mayıs 1967, Sayı.217
YURDUN SESİ, Ocak-Şubat 1965, Sayı.19-20
YURDUN SESİ, Ocak-Şubat 1966, Sayı.31-32
YURDUN SESİ, Kasım-Aralık 1967, Sayı.53-54
YÜRÜYÜŞ, Haftalık Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 4, 6 Mayıs 1975
YÜRÜYÜŞ, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 16, 29 Temmuz 1975
YÜRÜYÜŞ, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 33, 25 Kasım 1975
YÜRÜYÜŞ, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 71, 17 Ağustos 1976
YÜRÜYÜŞ, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 100, 08 Mart 1977
YÜRÜYÜŞ, Haftalık Siyasi Haber ve Yorum Dergisi, Sayı 122, 09 Ağustos 1977

BİLDİRİ, BÜLTEN VE METİNLER

- DİSK Yönetim Kurulu Kararı, Sayı 974/378, 22 Temmuz 1974, TÜSTAV Arşivi.
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkez Basın Bülteni, 18 Kasım 1967, Ankara, TÜSTAV Arşivi.
- TİİKP Kuruluş Bildirisi, Tüzük ve Program. TKİP Yayınları, Ankara, 1978
- TİP Demokrasi Bildirgesi, 8 Temmuz 1975, s. TÜSTAV Arşivi
- TİP Genel Başkanı M.A. Aybar'ın Ankara Konuşması, 06 Eylül 1964, TÜSTAV, Nihat Sargın Arşiv Fonu.
- TİP Genel Yönetim Kurulu Bildirisi, 12 Mayıs 1965, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.
- TİP Genel Merkez Yayınları, 1964, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.
- TİP Haber Bülteni, 28 Ekim 1964, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.
- TİP Haber Bülteni, Sayı: 3, 13 Mayıs 1964, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.
- TİP Haber Bülteni, Sayı: 14, 11 Ağustos 1964, TÜSTAV Arşivi, Nebil Varuy Koleksiyonu.
- TİP İl Başkanları Ortak Bildirisi, 30 Mayıs 1964, TÜSTAV Arşivi.
- TKP Konferansı (Belgeler), Temel Yayınları, Ankara, 1978
- TSİP Basın Bülteni, Sayı 13, 16.07.1974, TÜSTAV Arşivi.
- TSİP Basın Bülteni, Sayı 14, 18.07.1974, TÜSTAV Arşivi.
- TSİP Genel Merkez Basın Bildirisi, 21 Temmuz 1974, TÜSTAV Arşivi.
- TSİP Genel Sekreteri Yalçın Yusufoglu'nun açıklaması. 19 Temmuz 1974, TÜSTAV Arşivi.
- TSİP Parti Bülteni No:4, TÜSTAV Arşivi.

RÖPORTAJLAR

- 10 Haziran 2015 tarihinde Halil Paşa ile yapılan röportaj.
26 Ağustos 2015 tarihinde Fikret Başkaya ile yapılan röportaj.
13 Eylül 2015 tarihinde Mahir Sayın ile yapılan röportaj.
25 Ekim 2015 tarihinde Veysi Sarısözen ile yapılan röportaj.
04 Kasım 2015 tarihinde Oğuzhan Müftüoğlu ile yapılan röportaj.

MAKALE VE İNTERNET SİTELERİ

- An, Ahmet, Kıbrıs Türk Toplumunda Kıbrıslılık: Engeller ve Gerekli Koşullar, 2005, <http://www.youblisher.com/p/4750-Ahmet-An-Kibris-Tuerk-toplumunda-Kibrislilik/>
- Ekinci, Birol, Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi, http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Dunyada_Kamu_yon/misir.pdf
- Ertem, Barış, Türkiye –ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı, 2009, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m24.pdf>
- Hiçyılmaz, Ufuk, Aksiyon, Perinçek’e göre Kıbrıs Barış Harekatı işgal, http://www.aksiyon.com.tr/siyaset/perinceke-gore-kibris-baris-harekati-isgal_513876
- “Türk Gladio’su İçin Bazı İpuçları”, Tempo Dergisi, İstanbul, 9-15 Haziran 1991 <http://www.belgeler.com/blg/pe6/6-7-eylul-olaylari-ve-turk-basini-the-6-7-september-events-and-turkish-press#>
- Uz, Abdullah, Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı, International Law and Policy, 2007, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi>
- <http://www.haberturk.com/gundem/haber/555169-hem-turkiye-hem-kktc-karisti>
- http://www.mfa.gov.cy/mfa/mfa2006.nsf/documents01_en/documents01_en?OpenDocument
- <https://www.wsws.org/tr/2004/aug2004/spd-a20.shtml>
- www.tustav.org

ABDULLAH KORKMAZHAN